

PHILIPPE VAN BOXMEER (1863-1955)
Stadsbouwmeester van Mechelen tussen 1893 en 1913

DEEL I: TEKST

Masterproef voorgelegd aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte,
Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen,
voor het verkrijgen van de graad van Master,
door Jozefien Feyaerts.
Promotor: prof. dr. L. Van Santvoort

“Vooraleer het tijdelijke met het eeuwige te verwisselen weze mij nog den tijd gegund om in eenige breede trekken de bedrijvigheid van mijn stadsbouwmeesterschap weder te geven. Blijke het wel verwaand voor mijn persoon er een memorandum over op te stellen, zooals groote mannen aangaande hunne loopbaan deden, kan ik toch niet wederstaan aan den drang mijner ledige uren; zij die zoo vaak mijne vroegere daden schielijk herlichten, om de bijzonderste punten hierover aan te stippen. Wellicht kan het nog eenig nut opleveren.”¹

Philippe Van Boxmeer

---

¹ MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

Woord vooraf

Mijn dank gaat uit naar iedereen die een aandeel heeft gehad in het tot stand komen van deze masterproef.

In de eerste plaats bedank ik Anne Leclef die me toegang heeft verschaft tot het archief van haar grootvader. De bewondering voor het werk van haar grootvader sprak uit haar enthousiast vertellen; dankzij haar is zijn archief bewaard gebleven en is deze masterproef mogelijk gemaakt.

Dank ook aan mijn promotor, prof. dr. L. Van Santvoort, voor alle hulp en feedback. Bedankt Willy Van de Vijver, hoofdarchivaris van het Mechels stadsarchief, voor de hulp bij mijn archiefonderzoek. Verder wil ik ook de Mechelse Monumentendienst bedanken, die mij hebben geholpen bij de keuze van het onderwerp, en Walter Raeymaekers, voor het verschaffen van het bronnenmateriaal in verband met het Kasteel van Rethy.

Tot slot bedank ik ook mijn ouders en Joppe voor alle hulp en steun.

Inhoudsopgave

Woord vooraf

Inhoudsopgave

Inleiding	01
Lijst met gebruikte afkortingen	04
I. Gevolgde methodiek	05
I.1. Status questionis	05
I.2. Literatuur	06
I.3. Bronnen	08
I.3.1. Geschreven bronnen	08
-Stadsarchief Mechelen	08
-Provinciearchief Antwerpen	10
-Aartsbischoppelijk Archief Mechelen	10
-Privéarchief Van Boxmeer	11
I.3.2. Iconografische bronnen	11
-Stadsarchief Mechelen	11
-Regionale Beeldbank Mechelen	12
-Archief van de KCML	12
I.3.3. Monumentale bronnen	12
I.3.4. Het internet als bron	12
I.3.5. Problemen	12
II. Philippe Van Boxmeer (1863-1955)	13
II.1. Biografische levensschets	13
II.2. Opleiding	17
III. Loopbaan als stadsbouwmeester (1893-1913)	21
III.1. Mechelen aan het einde van de 19de eeuw	21
III.2. Overheidsarchitectuur in de 19de eeuw	24
III.3. De benoeming van Van Boxmeer	25
III.4. Diverse categorieën van opdrachten	26
III.4.1. Nieuwe bouwwerken	27
III.4.2. Onderhoud en herstellingen van stadseigendommen	27
III.4.3. Ingrepen in het stratenplan	27
-De Zandpoortvest	28
-Het goederenstation aan Nekkerspoel	29
-Ontsluiting van de Melaan en de parochie van Onze-Lieve-Vrouw over de Dijle	30
-Het Vrijbroekpark	31
-Doortrekken van de verbindingsweg Brussel-Vilvoorde	32
-Onvrede met bepaalde ingrepen	32

III.4.4. Advies inzake bouwaanvragen	33
III.4.5. Herstellingen van particuliere “kunstgevels”	34
-In den vijgenboom	37
-Hemelrijk	38
-De kluis	39
-Sint-Jozef	39
-De Gulden Kop / Prins van Parma	41
-In den Boer à la Mode	41
-Andere	42
III.4.6. Van Boxmeer als stadsarchitect: voorlopige balans	44
III.5. Relatie met het stadsbestuur	45
III.6. Stadsarchitect versus stadsingenieur	53
IV. De grote restauratieprojecten	54
IV.1. Visie op restaureren en monumentenzorg...	54
IV.1.1. 19de-eeuwse restauratiepraktijk in België	54
- De invloed van Viollet-le-Duc	54
IV.1.2. Het restauratiedebat omstreeks de eeuwwisseling	55
IV.1.3. Van Boxmeers restauratievisie en invloed van zijn leermeesters	57
IV.2. ... in de praktijk gebracht?	60
IV.2.1. Restauratie van de Beyaert	60
IV.2.1.(1). Bouwgeschiedenis van de Beyaert	61
IV.2.1.(2). Ontwerp van Van Caster (1905)	63
IV.2.1.(3). Ontwerp van Van Boxmeer (1905)	65
-De bedaking	66
-Het bordes	66
-De gevels	66
IV.2.1.(4). Van Boxmeer versus Van Caster	67
-De ontwerptekening van Van Caster (1906)	69
IV.2.1.(5). Bespreking van de ontwerpen in de gemeenteraad en de KCM	69
IV.2.1.(6). De restauratie	71
-Receptie van Van Boxmeers project	71
IV.2.2. Restauratieontwerp voor de lakenhalle – de belfortstrijd	73
IV.2.2.(1). Bouwgeschiedenis van de oude lakenhalle en de het Paleis van de Grote Raad	73
IV.2.2.(2). De eerste restauratieplannen	75
-Het plan-Bauwens (1843-1844)	76
-Het plan-Bernaerts (1869)	77
IV.2.2.(3). Het eerste ontwerp van Van Boxmeer (1889)	77
-Visie	78

-Inhoud van het plan	79
IV.2.2.(4). De voltooiing van de Keldermansvleugel	81
-Het verloop van de werken	83
-Receptie van de Keldermansvleugel	84
IV.2.2.(5). De restauratie van de halle	85
-Het tweede ontwerp van Van Boxmeer (1911)	87
IV.2.2.(6). Receptie van het restauratieproject: de Belfortstrijd	89
-Referendum van de Vereniging tot behoud van Natuur- en Stedenschoon	89
-Andere kritieken	91
-Van Boxmeer in de verdediging: “La vieille Halle de Malines menacée..!!”	92
-Van Boxmeers plan wordt afgevoerd	93
V. Het gebouwd oeuvre van Van Boxmeer in privé-opdracht	95
V.1 De 19de eeuw – stijlvoorkeuren	95
V.2. Woningontwerpen	96
-Woning Delafaille	96
-Huis Sint-Michiel	96
-Woning Basse	97
-De Beitel, de Passer, 't Penseel	97
-Eigen woning in de Hendrik Consciencestraat	98
-Huis Rome	98
-Bank van Mechelen	99
-De Zeeridder	100
-Woning Van Velsen	100
V.3. Andere typologieën	101
V.3.1. Religieuze bouwkunst	101
-Pastorie Sint-Jozef-Coloma	101
-Sint-Libertuskerk	101
-Pastorie Sint-Libertus	103
V.3.2. Het Kasteel du Four te Retie	103
V.3.3. Rusthuis Releghem te Zemst	107
V.3.4. Rusthuis van de Zusterkens der armen	107
V.3.5. Nieuwe meisjesschool bij Coloma	108
V.4. Restauratie-opdrachten	108
V.4.1. Het Paleis van Margaretha van York	108
V.4.2. De Sint-Katelijnekerk	111
VI. Besluit	115
VII. Bibliografie	117

VII.1. Literatuur	117
VII.2. Onuitgegeven bronnen	121
-AAM	121
-Archief KASK Antwerpen	122
-Archief KCML	122
-Persoonlijk archief Van Boxmeer	122
-SAL	123
-SAM	123
-PAA	133
VII.3. Geraadpleegde websites	134
Bijlage I: geraadpleegde websites	136
Bijlage II: lijst van werken waar Van Boxmeer als architect bij betrokken was	163

Inleiding

De 19de eeuw is een erg interessante periode in de architectuurgeschiedenis. De Franse Revolutie betekende het begin van een radicale breuk met het verleden, en met de val van Napoleon en het Congres van Wenen in 1815 leek het feodaal Europa uit het ancien régime voorgoed begraven². Toch kan men de 19de eeuw, die zich uitdrukkelijk en zelfbewust als 'nieuw' presenteerde³, bestempelen als de 'eeuw van het historisme' vanwege haar geschiedkundige architectuurbeschouwing. Zowel de klassieke canons als die uit de middeleeuwen leverden basismateriaal tot herbronning en herinterpretatie⁴. De geschiedschrijving en de consumptie van geschiedenis kenden een ware explosie, met de ontwikkeling van 'nationale verhalen' door de nieuwe natiestaten⁵. In die context wordt ook het begin van de Belgische monumentenzorg gesitueerd.

Ook Van Boxmeer (1863-1955) is in dat opzicht een waar 19de-eeuws architect. Hij was als architect actief van 1890 tot aan de Eerste Wereldoorlog. Gebeten door het verleden, zette Van Boxmeer zich als stadsarchitect in voor het behoud van het Mechels patrimonium en leidde heel wat restauraties aan bekende Mechelse monumenten. Ook als zelfstandig architect toont hij zich als typisch 19de-eeuws architect, door steeds in de historische stijlen te werken, hoewel het architecturaal landschap bij het begin van de 20ste eeuw grondig begon te veranderen. Dat zijn carrière zich afspeelt op een scharnierpunt naar een nieuwe tijd, de 20ste eeuw, maakt dit onderzoek extra interessant. Ook in de monumentenzorg veranderde er veel: er kwam steeds meer kritiek op de typisch 19de-eeuwse restauratiepraktijk waarvan Van Boxmeer een schoolvoorbeeld is, en zijn ontwerp voor de restauratie van de Mechelse lakenhalle met belforttoren ontketende een nooit geziene polemieek in Mechelen.

Twee belangrijke interessegebieden van mij, 19de-eeuwse architectuur en de restauratiepraktijk, worden met andere woorden verenigd in de architect Philippe Van Boxmeer. Dat hij in zijn eigen tijd bovendien zulk een controversieel figuur was, maakt het onderzoek des te interessanter, en bovendien noodzakelijk: zijn carrière als architect is nooit in zijn geheel bestudeerd geweest.

Het voornaamste doel is niet om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van het oeuvre

---

2 B. DE KEYSER, *De ingenieuze neogotiek: techniek en kunst 1852-1925*, Leuven, Davidsfonds, 1997, p. 13.

3 T. VERSCHAFFEL, *Een hoogmoedige tijd. Visies op de eigenheid van de negentiende eeuw*, in: A. BERGMANS, J. DE MAEYER (red.), *Neostijlen in de 19de eeuw. Zorg geboden?*, Leuven, Universitaire pers, 2002 p. 19.

4 J. VANDENBREEDEN, C. BASTIN, F. DIERKINS-AUBRY, J. EVRARD, *De 19de eeuw in België. Architectuur en interieurs*, Tielt, Lannoo, 1994, p. 87.

5 T. VERSCHAFFEL, *Een hoogmoedige tijd. Visies op de eigenheid van de negentiende eeuw*, in: A. BERGMANS, J. DE MAEYER (red.), *Neostijlen in de 19de eeuw. Zorg geboden?*, Leuven, Universitaire pers, 2002, pp. 19-20.

van de architect. Natuurlijk wordt er, naast een biografische levensschets in hoofdstuk II, ook een overzicht geschetst van de opdrachten die hij in zijn hoedanigheid als stadsbouwmeester en als zelfstandig architect heeft vervuld en van de stijlen waarin hij werkte. Toch was het opportuun om niet hier het zwaartepunt van het onderzoek te leggen, maar om twee specifieke interessante paden verder te verkennen. Hoofdstukken III en IV vormen op die manier het zwaartepunt van deze masterproef.

Twee bijzonderheden in de carrière van Van Boxmeer werpen verdere vragen op. Ten eerste is Van Boxmeer gedurende een periode van ongeveer twintig jaar stadsbouwmeester geweest. Dit heeft implicaties gehad voor de aard van zijn oeuvre: het aandeel ontwerpen in privé-opdracht is relatief klein tegenover dat van herstellingsprojecten van gebouwen in stadsbeheer of stedenbouwkundige ingrepen, waaronder ook nieuwe bestrating en de aanleg van riolering. Het is dus zinvol om tevens dieper in te gaan op zijn ambt als stadsbouwmeester. In hoofdstuk III wordt een antwoord gegeven op vragen als: hoe werd de taak van stadsbouwmeester concreet ingevuld? In hoeverre heeft hij als stadsarchitect zijn stempel gedrukt op het uitzicht, op de stedenbouwkundige structuur van de stad? Hoe verliep de samenwerking met het stadsbestuur? In hoeverre kon hij zijn eigen visie doorzetten?

Reeds voor hij stadsbouwmeester werd, had Van Boxmeer al enige ervaring opgedaan als restauratiearchitect. Van Boxmeers oeuvre concentreert zich dus voor een belangrijk deel rond restauratieprojecten, en ook daarop zal ik focussen. Zijn drie belangrijkste restauraties (de restauratie van de Beyaert, van het Paleis van de Grote Raad en het restauratieontwerp van de oude lakenhalle) komen in hoofdstuk IV uitgebreid aan bod. Daarin wordt ook gefocust op de visie die spreekt uit zijn restauratieontwerpen, hoe consequent hij dat in de praktijk brengt, in hoeverre zijn ontwerpen van rond de eeuwwisseling een illustratie van de 19de-eeuwse visie op restauratie zijn, op welke voorbeelden hij zijn ontwerpen baseerde en inspireerde.

Ten slotte behandelt hoofdstuk V Van Boxmeers overige opdrachten als zelfstandig architect. Dit hoofdstuk wil evenwel geen absolute volledigheid nastreven, maar wil in de eerste plaats een consistent beeld schetsen van Van Boxmeer als 19de-eeuws architect. De redenen voor deze keuze worden toegelicht in hoofdstuk I: Gevolgde methodiek.

Een strikt onderscheid tussen de opdrachten die hij uitvoerde als stadsarchitect, en de opdrachten die hij als zelfstandig architect volbracht, is evenwel moeilijk te maken. De restauratie van de Beyaert en de voltooiing van het Paleis van de Grote Raad werden als stadsarchitect uitgevoerd. Zijn ontwerp voor de restauratie van de oude halle was evenwel officieel een privé-opdracht, die hij echter had ontvangen juist omdat hij stadsarchitect was. Het specifiek en uitgebreid karakter van die werken was echter te omvangrijk om louter binnen de dienst openbare werken te volbrengen; daarom werd er met hem een 'bijzonder contract' aangegaan. De bouw van de Sint-Libertuskerk anderzijds, mag dan wel

een privé-opdracht geweest zijn, ze werd wel voor een groot deel gefinancierd door de stad. Ook de herstelling van het Keizershof deed Van Boxmeer strikt genomen niet voor de stad, maar in opdracht van de zieke stadsarchitect Louckx. In deze masterproef is getracht Van Boxmeers opdrachten volgens deze twee verschillende statuten zoveel mogelijk te groeperen, maar deze grens is soms arbitrair.

Lijst met gebruikte afkortingen

AAM: Aartsbischoppelijk Archief Mechelen

KASK: Koninklijke Academie voor Schone Kunsten

KCM: Koninklijke Commissie voor Monumenten

KCML: Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen

KKOLKM: Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen

PAA: Provinciearchief Antwerpen

SAL: Stadsarchief Lier

SAM: Stadsarchief Mechelen

I. GEVOLGDE METHODIEK

I.1. Status questionis

Over de architect Philip Van Boxmeer en zijn oeuvre is zo goed als geen onderzoek gedaan en is ook nagenoeg niets gepubliceerd. Slechts één relevant artikel was te vinden in de *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen* uit 1955, het sterfjaar van Van Boxmeer: een In Memoriam, geschreven door kanunnik Tambuyser. Hierin wordt een klein overzicht gegeven van Van Boxmeers opleiding en carrière, maar van enige kritische beschouwingen is hier evenwel geen sprake. Van Boxmeer was tenslotte ere- en stichtend lid van de Kring en de twisten die er in zijn carrière zijn geweest, onder meer met het stadsbestuur en met Alfred Ost en kanunnik Van Caster, worden liefdevol onder de mat geveegd: “*Niettegenstaande mogelijke meningsverschillen dient vooral gewezen op de verdiensten van de stadsarchitect*”⁶. En zoals de auteur zelf aangeeft: “*Het zou wel de moeite lonen een studie te maken over de verschillende bouw- en herstellingswerken binst de jaren 1850-1914 in de stad uitgevoerd, (...) waaraan dikwijls de naam der Van Boxmeer's is verbonden*”⁷. Maar die studie is er tot op vandaag nooit gekomen.

In een artikel in *Monumenten & Landschappen (M&L)*⁸ uit 1987 gaat Francis Brenders wel in op één specifiek geval: de geschiedenis en het wedervaren van het Mechelse stadhuis, waar de episode van Van Boxmeers restauratieontwerp een bijzondere plaats inneemt. Brenders gaat in op het voorstel en de motivatie daartoe van Van Boxmeer en op de polemieken die dat voorstel veroorzaakte. Brenders baseerde zich hiervoor onder meer op een artikel van Henri Installé⁹, die in 1884 het onderwerp van de 'belfortstrijd' voor het eerst weer uitvoerig aansneed.

In 1999 organiseerde het museum Hof van Busleyden een tentoonstelling omtrent de geschiedenis van het Mechelse stadhuis, met ruime aandacht voor de voltooiing van het Paleis van de Grote Raad onder Van Boxmeer en voor de belfortstrijd. Dit vond zijn neerslag in een publicatie onder de titel *Het wedervaren van het Mechelse stadhuis*¹⁰.

---

6 R. TAMBUYSER, *In memoriam “Filip Van Boxmeer” (1863-1955)*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 59, 1955, p. 21.

7 R. TAMBUYSER, *op. cit.*, p. 19.

8 F. BRENDERS, *Het 'stadhuis' van Mechelen. Groei, verval en restauratie*, in: *M&L*, jg.6, 1987, nr.4, pp. 12-21.

9 H. INSTALLÉ, *De Mechelse belfortstrijd (1911)*, in: *Vlaanderen*, 1884, nr. 33, pp. 242-250.

10 B. STROOBANTS, *Het wedervaren van het Mechelse stadhuis* (tent. cat.), Mechelen, (Hof van Busleyden), 1999.

I.2. Literatuur

Voor de samenstelling van de bibliografie ben ik vertrokken van literatuur in verband met Van Boxmeer zelf en zijn werk. Daarna ging ik op zoek naar publicaties over de gebouwen waaraan hij heeft gewerkt, waarin hun geschiedenis, maar eventueel ook de herstellingen van Van Boxmeer ter sprake komen. Ten slotte verzamelde ik ook informatie over Mechelen en zijn algemene stedenbouwkundige ontwikkeling doorheen de geschiedenis, over de dominante opvattingen in de monumentenzorg en restauratiepraktijk van rond de eeuwwisseling en over de verschillende stijlen waarin Van Boxmeer heeft gewerkt.

Zoals reeds blijkt uit de status quaestionis is over Van Boxmeer zelf nagenoeg niets gepubliceerd. Wel zeer interessant voor dit onderzoek zijn de stukken die hij zelf heeft gepubliceerd, onder meer in de *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*. Zo leverde Van Boxmeer reeds in de eerste *Handelingen* uit het jaar 1889 een bijdrage over de restauratie van de Mechelse halle en het paleis van de Grote Raad, waarin hij zijn eerste ontwerp verdedigde¹¹. Ook over zijn ontwerp voor de restauratie van de Beyaert schreef hij een artikel voor de *Handelingen* en liet op die manier de lezer opnieuw een blik werpen op de werkwijze en redenering die voorafgaan aan een restauratieontwerp¹².

De geschiedkundige interesse van Van Boxmeer in uiteenlopende onderwerpen, zoals genealogie en stedelijke folklore, vinden uiting in enkele publicaties van zijn hand die weinig met architectuur te maken hebben¹³. Maar deze betrokkenheid bij en interesse in historisch onderzoek, net zoals zijn lidmaatschap van de Oudheidkundige Kring schijnen mij bepalend te zijn voor het begrip van zijn visie als restauratiearchitect.

Over het ambt van stadsarchitect bestaan geen specifieke publicaties. Het werd dan ook niet in elke stad uniform ingevuld maar afhankelijk gesteld van de specifieke situatie van

---

11 P. VAN BOXMEER, *De la restauration des halles du palais du Grand Conseil à Malines*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 1, 1889, pp. 17-22.

12 P. VAN BOXMEER, *La restauration de l'hôtel de ville de Malines*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 15, 1905, pp. 217-245.

13 P. VAN BOXMEER, *Steenockerzeel et Humelgem et leurs Seigneurs. Généalogie des van Hamme*. Diest, s.n., 1930.

P. VAN BOXMEER, *L'atavisme musical du grand van Beethoven et son ascendance brabançonne*, in: *Le Folklore Brabançon*, jg. 15, 1935-36, pp. 34-39.

P. VAN BOXMEER, *La régence médiévale d'une ville brabançonne*, in: *Le Folklore Brabançon*, jg. 16, 1936-37, p. 295.

P. VAN BOXMEER, *Art. Archéologie. Folklore*, in: *Le Folklore Brabançon*, jg. 17, 1937-38, pp. 57-76.

P. VAN BOXMEER, *La jonction et la Collégiale de Bruxelles*, in: *Le Folklore Brabançon*, jg. 17, 1937-38, pp. 528-529.

P. VAN BOXMEER, *Ascendance de van Beethoven*, in: *Le Folklore Brabançon*, jg. 19, 1939-1940, pp. 107-131.

de stad; de functie kreeg andere accenten doorheen de tijd, enzovoort. Toch was *Bouwen in Beeld. De collectie van het Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen*¹⁴ een rijke bron van informatie over overheidsarchitectuur, stadsarchitecten en provinciale architecten in de provincie Antwerpen.

Het belangrijkste aanknopingspunt voor informatie over de historische panden die Van Boxmeer heeft gerestaureerd is natuurlijk de uitgave *Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België*¹⁵. Deze inventaris is ook online te raadplegen op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed¹⁶ en vormt een zeer handig werkinstrument, bijvoorbeeld in het samenstellen van een bibliografie aan de hand van de bronnenreferenties. De inventaris moet echter ook kritisch worden benaderd; referenties worden niet altijd (juist) opgegeven, en af en toe sluipen er fouten in. Zo bevat de inventaris onder meer foute toeschrijvingen van restauraties aan het Paleis van Margaretha van Oostenrijk en het Hof van Schoofs aan Philippe Van Boxmeer. Op basis van bronnenonderzoek blijkt een naamsverwisseling de oorzaak: in het eerste geval was zijn vader als steenkapper/aannemer betrokken bij de werken, en bij het Hof van Schoofs was dat zijn broer en aannemer Henri Van Boxmeer. Ook de betrokkenheid van Philippe Van Boxmeer bij de heropbouw van de kerk van Onze-Lieve-Vrouw van Bijstand in Walem blijkt miniem; nergens in de bronnen vond ik informatie die erop wijst dat Van Boxmeer een aandeel heeft in de kerk die uiteindelijk door Edward Careels in 1912 is gebouwd.

De inventaris bevat ontegensprekelijk de meeste relevante informatie van alle publicaties waarin de realisaties van Van Boxmeer ter sprake komen, en dat zijn er helaas niet veel. Over het huidige stadhuis (het Paleis van de Grote Raad en de halle) is nog het meeste verschenen. De twee belangrijkste publicaties over de geschiedenis van het stadhuis, namelijk van Brenders en Stroobants, heb ik reeds besproken onder punt "I.1. Status Quastionis".

Verder zijn er nog een aantal uitgaven die dateren van 1911-1912, alle omtrent het restauratieproject van Van Boxmeer voor de stadshalle. Zo is er het referendum van 'De vereeniging tot behoud van natuur- en stedenschoon' tegen het Van Boxmeers ontwerp met belforttoren¹⁷, en een aantal kritische besprekingen door Prosper Verheyden¹⁸.

---

14 D. LAUREYS, *Bouwen in beeld: de collectie van het Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen*, Turnhout, Brepols, 2004.

15 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België. Deel 9n Mechelen binnenstad*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1984.

16 <http://inventaris.onroerenderfgoed.be/>

17 *De Halle van Mechelen bedreigd!*, Antwerpen, De vereeniging tot behoud van natuur- en stedenschoon, 1911.

18 P. VERHEYDEN, *Tot behoud van stadhuis en Halle te Mechelen*, Mechelen, s.n., 1911.

P. VERHEYDEN, *Il ne faut pas transformer les Halles de Malines*, in: *Tekhné. Revue belge de l'architecture et des arts qui s'y rapportent*, jg. 1, 1912, nr. 41, pp. 453-455.

Een bijzonder interessant boek om de realisaties van Van Boxmeer te kunnen kaderen in de context en tijdsgeest van de monumentenzorg rond de eeuwwisseling is *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België 1835-1940*¹⁹ door Herman Stynen. Ruime aandacht wordt besteed aan onder meer de werking en de visie van de KCML en het debat over stijleenheid in restauraties, en dat aan de hand van verschillende casussen. Zo komen ook de restauratie van de Keldermansvleugel van het stadhuis en het ontwerp van Van Boxmeer voor de halle, alsook de rol van de KCML in deze zaak ter sprake. Ook *Negentiende-eeuwse restauratiepraktijk en actuele monumentenzorg*²⁰ levert aardig wat informatie over de (ideologische) achtergrond waartegen de restauratieontwerpen van de 19de-eeuwse architect en dus ook die van Van Boxmeer zich aftekenen. Het symposium waarvan deze publicatie het neergeschreven resultaat is, bracht een aantal ontwikkelingslijnen in verband met de 19de-eeuwse monumentenzorg en de restauratiepraktijk aan het licht, onder andere in verband met de purificatie van monumenten, vooronderzoek en technische kennis bij restaurateurs en de invloed van Viollet-le-Duc. Hieromtrent vallen mijns inziens heel wat parallellen te trekken met de restauraties van Van Boxmeer. *Stenen herleven. 111 jaar 'Kunstige Herstellingen' in Brugge 1877-1988*²¹ gaat dan weer specifiek in op de situatie in Brugge, onder meer in de periode dat Van Boxmeer stadsarchitect was in Mechelen en zich ook inspireerde op de Brugse aanpak.

I.3. Bronnen

De zoektocht naar geschreven en iconografische bronnen omtrent de gebouwen waaraan Van Boxmeer heeft gewerkt en zijn carrière als stadsbouwmeester bleek niet evident; restauratiedossiers en bouwaanvragen van gebouwen in beheer van de stad worden blijkbaar, in tegenstelling tot bouwaanvragen van particulieren, niet systematisch bijgehouden. En als ze al worden bewaard, zitten ze heel verspreid: een paar tekeningen in het secretariaatsarchief, bij de iconografie, een restauratiedossier bij de verzameling Varia, in de parochiearchieven, ...

I.3.1. Geschreven bronnen

Stadsarchief Mechelen

Het Mechels stadsarchief is de belangrijkste archiefinstelling om het werk en de carrière van Van Boxmeer te kunnen reconstrueren.

---

19 H. STYNEN, *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België 1835-1940*, Brussel, Stichting Vlaams erfgoed, 1998.

20 J. DE MAEYER, *Negentiende-eeuwse restauratiepraktijk en actuele monumentenzorg*, Leuven, Universitaire Pers, 1999.

21 L. CONSTANDT, B. BEERNAERT, *Stenen herleven: 111 jaar 'Kunstige Herstellingen' in Brugge 1877-1988*, Brugge, Van de Wiele, 1988.

Het *Bulletin Communal* of de verslagen van de gemeenteraad vormen een schat aan informatie over de beslissingen van de gemeenteraad die de verschillende restauratiecampagnes in opdracht van de stad voorafgingen. Het verschaft een onverbloemde kijk op het hoe en waarom van bepaalde keuzes in verband met restauraties, en vooral het politieke spel dat een enorme invloed heeft op het monumentenbeleid in de stad. De periode tussen 1885 (in de aanloop naar de restauratie van de oude lakenhalle) en 1915 (Van Boxmeer stopt definitief als stadsarchitect) werd bestudeerd.

Het Secretariaatsarchief vormt één van de meest rijke bronnen voor de moderne geschiedenis van Mechelen, en bestaat uit dossiers voor de periode 1850-1984. Deze dossiers werden aangelegd naar aanleiding van een beslissing die het schepencollege en/of de gemeenteraad moest nemen, en zijn ondergebracht in tientallen rubrieken. De rubrieken 'Gemeentewerken', 'Wegenissen – bouwingen' en 'Personeel' bevatten dossiers die een beeld schetsen van de verschillende taken waarmee de stadsbouwmeester werd belast, en van het verloop van Van Boxmeers carrière (met onder meer dossiers over zijn benoeming, ontslag, pensioen...).

Het Modern Archief omvat meer dan 45.000 bouwdoosiers, maar is tot op heden nog niet volledig geïnventariseerd. Voor dit onderzoek zijn vooral de bouwdoosiers tussen pakweg 1885 en 1920 van belang, om het gebouwd oeuvre van Van Boxmeer als zelfstandig architect te kunnen reconstrueren. Echter, binnen deze periode zijn alleen de jaren 1892 tot 1908 volledig geïnventariseerd. Om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van het gebouwd oeuvre van Van Boxmeer, zou ik de resterende jaren eigenhandig moeten doorzoeken. Aangezien in de registers alleen de opdrachtgever, maar niet de architect vermeld staat, zou elk plan moeten worden nagekeken op een signatuur van Van Boxmeer. Twee medewerkers zijn momenteel elk halftijds belast met de inventarisatie, en zij raadden mij af om aan deze (te) omvangrijke taak te beginnen. Omdat het zwaartepunt van dit onderzoek voornamelijk ligt op Van Boxmeers activiteiten als stadsarchitect tussen 1893 en 1913, oordeelde ik dat een volledige reconstructie van zijn oeuvre niet noodzakelijk is voor het onderzoek. Mijn inziens weegt de tijd die ik zou moeten investeren in het opzoeken van alle bouwaanvragen waarvan Van Boxmeer de plannen heeft getekend, niet op tegen de informatie die deze plannen zouden kunnen opleveren. Via andere bronnen (zijn memoires, de onvolledige inventaris van de bouwdoosiers, de inventaris van het Agentschap Onroerend Erfgoed) kan ik een voldoende representatief gedeelte van zijn oeuvre als privé-architect in kaart brengen om conclusies te trekken over zijn architecturale keuzes en visie. Bovendien heeft Van Boxmeer ook buiten Mechelen gebouwd; een volledige reconstructie is dus onbegonnen werk.

Provinciearchief Antwerpen

Omdat enkele openbare gebouwen in Mechelen met de steun van de Provincie Antwerpen werden gebouwd en verbouwd, beschikt ook het Provinciearchief van Antwerpen over enkele dossiers in verband met de restauraties onder Van Boxmeer. Het gaat om dossiers in verband met de voormalige lakenhalle, het Keizershof, de pastorie van Sint-Jozef Coloma, en de pastorie en kerk van Sint-Libertus. Tot mijn grote spijt werden in deze dossiers geen plannen teruggevonden²², maar leverden zij wel noodzakelijk informatie in verband met discutabele toeschrijvingen van restauraties aan Van Boxmeer.

Zoals reeds vermeld vond ik in het dossier over de herstellingswerken aan het Paleis van Margaretha van Oostenrijk door provinciaal architect Blomme het bewijs voor de foute toeschrijving aan Van Boxmeer.

Een even problematisch restauratiedossier is dat van de stadsschouwburg of voormalig paleis van Margaretha van York²³. Maar hier geldt het omgekeerde: hoewel in het hele dossier de naam Philippe Van Boxmeer geen enkele keer ter sprake komt, durf ik te stellen dat, op basis van wat hij schrijft in zijn memoires, Van Boxmeer wel degelijk een aandeel had in de restauratie van de gevels. Het PAA bezit hierover ook een dossier, dat helaas echter geen plannen bevat die hierover duidelijkheid scheppen.

Uit een brief van de stad Mechelen aan de provinciegouverneur in het dossier van de Mechelse lakenhalle blijkt dat *“den heer Van Boxmeer zijn woning door de Duitschers werd afgebrand, waardoor al zijn oorkonden en teekeningen verloren gingen”*²⁴. Nog voor WOI, in 1913, is Van Boxmeer als stadsbouwmeester officieel op pensioen gegaan, en ook op de privé-markt was hij niet meer echt actief. Het belangrijkste deel van zijn tekeningen is dus verloren gegaan in die brand.

Aartsbischoppelijk archief Mechelen

Het Aartsbischoppelijk archief van Mechelen bewaart onder meer de parochiearchieven van de verschillende Mechelse parochies. In het archief van de Sint-Libertusparochie²⁵ zocht ik tevergeefs naar informatie over de redenen om een nieuwe kerk te bouwen en de wensen hieromtrent naar de architect toe. Het Aartsbischoppelijk archief bezit ook een apart restauratiedossier van de restauratiecampagne aan de Sint-Katelijnekerk in 1894, onder leiding van Van Boxmeer. De correspondentiestukken over aanbestedingen en dergelijke zijn van minder belang, maar het zijn vooral de plannen uit verschillende fases van de restauratiecampagne in het dossier die interessant zijn.

---

22 Met uitzondering van het restauratiedossier van het gerechtshof: PAA, Gebouwen, 656/1245: herstellingswerken gerechtshof Mechelen, (1880-1889).

23 PAA, Gebouwen Mechelen, 10/1/C/1 nr.7: *restauration de la façade du théâtre dans le style primitif*, (1892-1893).

24 PAA, Gebouwen, 648/560: *stadhuis Mechelen – herstellingswerken aan gevels*, (1906-1911).

25 AAM, Parochiearchief Sint-Libertus, (s.d).

Privéarchief Van Boxmeer

Hoewel Van Boxmeers eigen archief tijdens WOI verloren ging, loonde het absoluut de moeite om contact op te nemen met Anne Leclef, de kleindochter van Philippe Van Boxmeer. Tekeningen zijn niet meer bewaard, maar Van Boxmeer heeft aan het einde van zijn leven zijn memoires op schrift gezet en zo een uitgebreide verzameling notities, geschreven over een periode van 20 jaar tussen 1935 en zijn dood in 1953, nagelaten. Deze nota's bleken een schat aan informatie; veel onvolledige of twijfelachtige informatie kon op die manier worden aangevuld en bevestigd of ontkracht. Dankzij deze memoires kan ik stellen dat dit onderzoek een vrij volledig beeld schetst van de carrière van Van Boxmeer als stadsarchitect; ook de projecten die nooit gerealiseerd zijn en waarvan verder geen sporen meer bestaan, worden besproken in zijn notities en vormen een noodzakelijke schakel in zijn professionele carrière. Over zijn opdrachten als privé-architect heeft hij veel minder geschreven. Dat sterkt mij ook in mijn keuze om te focussen op zijn carrière als stadsbouwmeester; zoveel jaar na zijn afscheid als stadsarchitect vond hij de projecten die hij in dienst van de stad heeft gerealiseerd nog steeds het meest vermeldenswaardig. Natuurlijk moet zeker met dit soort persoonlijke bespiegelingen kritisch worden omgesprongen; zoveel jaar na datum worden feiten al eens verdraaid, accenten anders gelegd, eigen verdiensten uitvergroot en fouten verzwegen, enzovoort.

I.3.2. Iconografische bronnen

Stadsarchief Mechelen

De Verzameling Iconografie van het Mechels stadsarchief beschikt over een aantal plankokers uit de periode dat Van Boxmeer stadsbouwmeester was, met plannen die allemaal ondertekend zijn door Van Boxmeer zelf. Het betreft onder meer uitvoeringstekeningen van de restauratie van de Keldermansvleugel en een grondplan van het stadhuis uit 1911 met ontwerp voor een binnentuin. Ook plannen voor de aanleg van nieuwe straten en restauratietekeningen voor private gevels door de stadsbouwmeester worden bewaard in het stadsarchief.

Naast plannen bestaat de verzameling iconografie vooral uit foto's, kleinere tekeningen en prenten, etsen, aquarellen... Een deel daarvan is ook reeds online te raadplegen op de Regionale Beeldbank Mechelen. Ik ging vooral op zoek naar prenten die een zicht bieden op de toestand van de gerestaureerde gebouwen op een bepaald moment in de geschiedenis, om na te gaan waarop Van Boxmeer zijn historiserende restauraties eventueel heeft gebaseerd of geïnspireerd. Het gaat voornamelijk over prenten van het Paleis van de Grote Raad en de oude lakenhalle, van de Beyaert en van het Paleis van Margeretha van York of Keizershof.

Regionale Beeldbank Mechelen

De website van de regionale beeldbank Mechelen is een gemakkelijk instrument om in enkele muisklikken heel wat iconografische bronnen rond een bepaald thema terug te vinden. Net als bij de verzameling iconografie heb ik de beeldbank vooral gebruikt om vergelijkingsmateriaal te vinden; oude prenten van monumenten die eventueel als inspiratiebron hebben gediend, foto's die de toestand van het gebouw voor en na een restauratie weergeven...

Archief van de KCML

In het archief van de KCML vond ik een reeks grote plannen van de hand van Van Boxmeer, in zijn typische gedetailleerde tekenstijl. Helaas gaat het om de plannen van slechts drie gebouwen: de Sint-Katelijnekerk, de stadshalle en de Sint-Libertuskerk. Plannen van de pastorie van Sint-Libertus worden niet meer bewaard, hoewel die volgens de documenten uit het Provinciearchief wel door de KCML zijn goedgekeurd.

I.3.3. Monumentale bronnen

De gebouwde en gerestaureerde bouwwerken zelf zijn natuurlijk de belangrijkste getuigen van Van Boxmeers creativiteit als architect en restaurateur. Door middel van fotoreportages werd de huidige toestand vergeleken met de ontwerptekeningen en met oude foto's die de toestand van na de restauratie weergeven. Niet alle gebouwen die door Van Boxmeer werden gebouwd of gerestaureerd zijn bewaard.

I.3.4. Het internet als bron

Twee websites heb ik frequent geraadpleegd voor het literatuur- en bronnenonderzoek, met name de online inventaris van het VIOE en de website van de regionale beeldbank Mechelen. De informatie die ik op deze websites heb gevonden werd reeds besproken.

I.3.5. Problemen

Het aantal plannen en tekeningen dat uiteindelijk in de verschillende archieven werd teruggevonden is redelijk beperkt. Dat ook nog eens zijn privé-archief met tekeningen is verdwenen in de Eerste Wereldoorlog, is ontzettend jammer. Voor de nooit gerealiseerde projecten van Van Boxmeer ben ik aangewezen op zijn eigen beschrijvingen. Voor de gerealiseerde restauraties waar ontwerptekeningen ontbreken, baseer ik me voornamelijk op foto's voor en na de herstelling uit de Verzameling Iconografie van het SAM, en uit de Regionale Beeldbank Mechelen. De conclusies die worden getrokken omtrent de restauratievisie van Van Boxmeer bij gebouwen waarbij geen tekening is overgeleverd zijn dus noodzakelijk gebaseerd op vergelijkingsmateriaal.

II. PHILIPPE VAN BOXMEER

II.1. Biografische levensschets²⁶

Philippe Van Boxmeer werd op 23 september 1863 te Mechelen geboren als oudste zoon in een gezin met vier jongens. Zijn vader, afkomstig van Steenokkerzeel, was steenkapper van beroep. Jean-Baptiste Van Boxmeer was gespecialiseerd in de herstelling van oude monumenten; zo was hij onder meer vanaf 1868 actief bij de herstelling van de Sint-Romboutstoren, de restauratie van het Hof van Busleyden en van de kerk van Onze-Lieve-Vrouw over de Dijle. Als jongeling werkte Philippe al geregeld mee met zijn vader in de zaak. Onder leiding van de provinciale architect Leonard Blomme voerde vader Van Boxmeer aanzienlijke werken uit aan het Paleis van Margaretha van Oostenrijk (afb. 1)²⁷, waar de amper vijftienjarige Philippe zijn vader reeds bijstond. Later zou broer Henri als aannemer de zaak verderzetten, en nog tot 1919 betrokken blijven bij de herstelling van de Sint-Romboutstoren.

Dat Philippe van zijn vader geen Latijn mocht gaan studeren in de humaniora is voor hem lang een frustratie gebleven. Maar het was ongetwijfeld wel in zijn vaders bedrijf, dankzij zijn betrokkenheid bij de restauratie van talrijke prestigieuze monumenten, dat Philippes interesse voor het bouwen en voor de Mechels geschiedenis werd gewekt. Naast het werk dat hij voor de zaak verrichtte, bekwaamde hij zich in avondschool tot landmeter. Hij volgde ook lessen aan de Mechelse Academie voor Schone Kunsten, waar hij verschillende eerste prijzen behaalde. Daarna zou hij bouwkunde gaan studeren aan de Koninklijke Academie van Antwerpen, en zijn opleiding zelfs bekronen aan de Parijse École des Beaux-Arts.

In 1890 vestigde Van Boxmeer zich als zelfstandig architect in Mechelen. Tussen 1890 en 1893 bouwde hij onder meer het rusthuis Releghem in Zemst (afb. 2) in opdracht van de bewoner van het oude kasteel Releghem Graaf de Baillet, en ontwierp hij in Mechelen een quarantainelokaal voor het burgerlijk ziekenhuis²⁸, en een rusthuis in opdracht van de 'Petites soeurs des pauvres' (afb. 3). Hij begon tevens aan de restauratie van de Sint-Katelijnekerk (afb. 4) en leidde in opdracht van toenmalig en door ziekte geplaagd stadsarchitect Victor Louckx de restauratiewerken aan het Paleis van Margaretha van York (afb. 5)²⁹.

---

26 Dit hoofdstuk is grotendeels gebaseerd op notities van Philippe Van Boxmeer (bewaard in zijn persoonlijk archief door zijn kleindochter Anne Leclé te Mechelen), tenzij anders vermeld.

27 R. TAMBUYSER, *In memoriam "Filip Van Boxmeer" (1863-1955)*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 59, 1955, pp. 16-17.

28 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Hospices civiles. - Demande d'un crédit pour payer les honoraires de l'architecte pour le lazaret construit à l'hôpital* (06/08/1894).

29 SAM, Secretariaatsarchief, 1893 vak 36 nr. 3: *Décès de M. Louckx, architecte de la ville. Vacance de la place d'architecte. Nomination de Van Boxmeer*, (1893).

Van Boxmeer was wat je zou noemen een 'self-made man'. Hoewel er van thuis uit van hem werd verwacht het pad van zijn vader te volgen, heeft hij toch op eigen kracht zijn ambities waargemaakt. Hij heeft op zichzelf Latijn geleerd, en heeft er ook voor gezorgd dat zijn jongste broer Eduard wél kon gaan studeren om het diploma van dokter te behalen. Zelf was hem die kans thuis niet gegund – hij heeft er altijd spijt van gehad dat hij zijn opleiding aan de humaniora niet heeft kunnen afmaken, om later ingenieur te worden. Bovendien moest men, wilde men het in die tijd echt ver schoppen, het Frans machtig zijn. Van Boxmeer was een echte Vlaming maar kende al van jongs af de Franse taal, omdat hij zijn vader hielp in de administratie van het bedrijf.

In 1896 stapte hij in het huwelijk met Hélène Marlow. Samen kregen ze vier kinderen: drie meisjes en een jongen. Op persoonlijk vlak is hij niet van tegenslag gespaard gebleven. Zijn vrouw overleed al in 1907 aan tyfus en Philippe hertrouwde daarop met haar jongste zuster Alice. Zijn enige zoon zou bovendien in de Tweede Wereldoorlog als verzetslid omkomen in de kampen. Voor zijn eigen kinderen is hij altijd erg veeleisend geweest, juist om hen alle kansen te bieden iets te bereiken in het leven. De kinderen moesten gehoorzaam zijn, ze moesten een instrument leren bespelen en aan prijskampen deelnemen, en de meisjes werden zelfs naar een Engelse kostschool gestuurd.

Intussen had Philippe het vanaf 1893 geschopt tot stadsbouwmeester van Mechelen, na amper drie jaar werkervaring als zelfstandig architect. Met dezelfde toewijding combineerde hij deze job met andere activiteiten als zelfstandig bouwmeester. Bovendien sprong hij zijn broer Felix regelmatig bij in diens fabriek in Diest terwijl ook zijn vader en andere broer Henri op hem konden rekenen in de steenkapperij. In zijn hele werkcarrière heeft hij naar eigen zeggen slechts tweemaal vakantie genomen: na zijn eerste huwelijk trok het paar drie weken naar Boedapest en met Alice ging hij een tweede maal op huwelijksreis naar Sevilla. Zijn werkdagen waren altijd goed gevuld. In de voormiddag was hij aanwezig op het bureau der stedelijke werken en ging hij de werven controleren en namiddag en avond spendeerde hij aan administratie voor de stad en aan private opdrachten. Als stadsbouwmeester voerde hij voornamelijk restauratiewerken uit aan het stadspatrimonium, maar ook veel private gevels werden onder zijn leiding en met stadsgelden hersteld. Zijn belangrijkste wapenfeiten als stadsarchitect zijn de herstelling van De Beyaert (thans postkantoor) (afb. 6) in 1907-1908, de restauratie van de Keldermansvleugel (afb. 7) tussen 1900 en 1911, en het beruchte restauratieontwerp voor de stadshalle met belforttoren (afb. 8) uit 1911.

Intussen was Van Boxmeer eveneens actief in de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen die hij in 1886, op de jeugdige leeftijd van 23 jaar, mee had helpen stichten. Zijn diepgewortelde interesse voor het verleden resulteerde naast meerdere bijdragen in het bulletin van de Kring ook in een aantal publicaties over onder meer Steenokkerzeel, de geschiedenis van Brabant en later ook een aantal genealogische

studies.

Op 24 maart 1886 richtten twaalf door kunst en geschiedenis gebeten gelijkgestemden in herberg Le Globe op de Botermarkt de *Kunstminnende Kring onder de zinspreuk Van dit tot Beter* op. Naast Philippe Van Boxmeer waren daar onder meer ook de architecten Alexander Aerts, die even later net als Van Boxmeer zou solliciteren voor de plaats van stadsbouwmeester, en Joseph Huygebaert bij. Enkele maanden later werd de benaming van de Kring gewijzigd in *Oudheid- Letter- en Kunstkring van Mechelen*, wat spoedig werd verfranst tot *Cercle Archéologique et Artistique de Malines*. Om de drie weken werd er vergaderd³⁰, waarbij men zich waagde aan een uiteenzetting over zijn favoriet onderwerp of een poging tot een eerste essay. Ook Van Boxmeer leverde een eerste bijdrage met de bespreking van een eigen restauratieontwerp voor de stadshalle en het Paleis van de Grote Raad, en hij kon een plan dat verkeerdelijk werd aangenomen als van de toren van Sint-Waltrudis in Bergen, identificeren als het origineel plan van de Mechelse Sint-Romboutstoren³¹. Deze twee artikels verschenen in het eerste jaarboek van de Kring in 1889. Vanaf 1890 groeide hun activiteit en ook het ledenaantal, en steeds meer vooraanstaanden met interesse voor de geschiedenis van hun stad vonden hun weg naar de vereniging. Tot ongenoegen van enkelen van de jonge garde, die hun post in de administratieve commissie zagen verdwijnen of moesten afstaan. Zo verdween de functie van ondervoorzitter, die Van Boxmeer tot dan had bekleed, in 1892. Bovendien boterde het niet tussen Van Boxmeer een voorzitter kanunnik Willem Van Caster³². In de ogen van Van Boxmeer zag de kanunnik zichzelf als “*het orakel van de lokale geschiedenis*”³³ en dulde hij zeker van de jonge garde geen bemoeienis of tegenspraak. Wat Van Boxmeer kennelijk vergeet is dat Van Caster in die tijd effectief een autoriteit was inzake lokale- en kunstgeschiedenis, oude kunstambachten en monumenten en in talrijke commissies zoals de Koninklijke Commissie voor Monumenten zetelde³⁴. Van Boxmeer zou meermaals met Van Caster in de clinch liggen, onder meer over zijn restauratieontwerp voor de stadshalle met belforttoren, en om die reden heeft Van Boxmeer sinds 1905 geen bijdrage meer

---

30 F. VAN DER JEUGHT F., *Een kring met traditie voor een stad met geschiedenis*, (2011), op de website van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, <http://www.oudheidkundigekring.be/mechelen/vereniging/geschiedenis>, geraadpleegd op 4 juni 2012, zie bijlage I.15.

31 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Ma carrière. Antagonismes et conflicts; satisfactions et déceptions*, (s.d.).

32 Kanunnik Willem Van Caster was als archeoloog actief in verschillende lokale en regionale verenigingen: een eerste maal in 1897 en van 1902 tot aan zijn dood was hij voorzitter van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, en hij was sinds 1904 effectief lid van de Koninklijke Commissie voor Monumenten. Vanuit zijn bekommernis om de Mechelse geschiedenis en monumenten kwam hij meermaals in aanvaring met architect Philippe Van Boxmeer, die er een andere visie wat betreft behoud en restauratie van monumenten op nahield.

33 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Ma carrière. Antagonismes et conflicts; satisfactions et déceptions*, (s.d.).

34 F. VAN DER JEUGHT, *Een kring met traditie voor een stad met geschiedenis*, (2011), op de website van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, <http://www.oudheidkundigekring.be/mechelen/vereniging/geschiedenis>, geraadpleegd op 4 juni 2012, zie bijlage I.15.

geleverd aan het bulletin van de Kring, hoewel hij de activiteiten van de Kring steeds met veel interesse is blijven volgen³⁵.

Zelfs na zijn carrière als stadsbouwmeester, die officieel beëindigd werd in 1912, zou hij niet op zijn lauweren rusten. Behalve architect was hij bovenal ondernemer, en op 12 december 1912 werd Acomal N.V. (Ateliers de Construction de Malines) gesticht. Acomal was een 'constructiehuis' voor de aanmaak van en de handel in allerhande houten en metalen materialen voor spoorwegen, werktuigen en apparaten, gebinten, ... Het vennootschap was samengesteld uit familieleden en aanverwanten van de Van Boxmeers³⁶. Aan het begin van de oorlog werd de productie echter stilgelegd, en in die periode nam Van Boxmeer opnieuw tijdelijk het bestuur der stedelijke werken, in afwezigheid van de stadsingenieur, op zich. In 1915 stopte hij definitief als architect en zou hij zich verder toeleggen op het uitbouwen van Acomal. Met succes leidde hij het bedrijf tot in 1926. Het was al langer de bedoeling van Philippe geweest dat zijn neef, zoon van zijn broer Henri, mee in de zaak zou stappen. Een hardnekkig verschil in visie zorgde er echter voor dat hij door zijn eigen neef aan de kant werd gezet. Sindsdien zou Acomal vooral auto-onderdelen en ijskasten produceren. Deze pijnlijke episode heeft geleid tot een langdurige breuk binnen twee takken van de familie Van Boxmeer. Jan en Hendrik Van Boxmeer, die de zaak tijdens de Tweede Wereldoorlog leidden, stonden bovendien in 1945 terecht voor de krijgsraad van Mechelen wegens economische collaboratie³⁷.

De laatste jaren van zijn leven bracht Van Boxmeer door, teruggetrokken in zijn herenwoning aan de Consciencestraat. Al sinds 1915 had hij geen bouwopdrachten meer aangenomen – behalve dan van zijn oude cliënten Van Velsen (afb. 9) en Van Pelt, wiens door de oorlog verwoeste woningen hij reconstrueerde. Ook zijn eigen woning in de Consciencestraat brandde af in de oorlog en zou hij in gewijzigd ontwerp nog heropbouwen. Zelfs op pensioenleeftijd gekomen, kon hij het harde werken echter niet laten. Zijn oude dag bracht hij door met het optekenen van zijn memoires en het maken van nog meer genealogische studies. Zelfs zijn gezondheidstoestand en temperatuur hield hij dagelijks nauwgezet bij om er overzichtelijke grafieken van te maken; even secuur ging hij ook te werk in zijn genealogische studies en vele jaren eerder in historische vooronderzoeken voor restauraties. Dat hij trots was op zijn levenswerk en zijn verhaal wilde bewaren voor zijn nazaten blijkt duidelijk uit de vele herinneringen uit zijn jeugd, over zijn familie en zijn carrière die hij toevertrouwde aan het papier.

---

35 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Ma carrière. Antagonismes et conflicts; satisfactions et déceptions*, (s.d.).

36 C. VAN PRAET, *De bestraffing van economische collaboratie in de hout- en meubelsector na de Tweede Wereldoorlog: vervolging en rechtspraak door de krijgsraden te Kortrijk, Mechelen, Brussel en Luik*. (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, vakgroep Nieuwste geschiedenis, 2009), p. 113.

37 Ibid., p. 112.

*En Gode zij geloofd, ik kom hier niets betreuren,
de vlijt was mijne vlag, de toekomst werd mijn doel.
Soms was ik wel eens mis, ontgoochling deed mij treuren,
doch WIL die hield mij recht, en PLICHT mijn eergevoel.*

(...)

*Maar wegen even glad, zijn er zelden te vinden.
Geen doorn aan de roos, dat ziet men evenmin.
Ik vocht steeds tegen nijd, maar had ook ware vrienden,
de bouwkunst had ik lief, en gaf mij fraai gewin³⁸.*

Op 23 juli 1955 overleed Philippe Van Boxmeer te Mechelen.

II.2. Opleiding³⁹

Vanaf 1874 volgde Philippe les in de 'professionelle' van het Sint-Rombouts-College – wat men nu 'moderne' zou noemen – hoewel hij dus liever humaniora had gevolgd. Na vier jaar zette hij zijn opleiding aan het college stop om naar de stedelijke academie te kunnen gaan, maar hij volgde wel nog enkele lessen van de richting wetenschappen. In datzelfde jaar, 1879, behaalde hij onder impuls van zijn wiskundeleraar het diploma van landmeter in avondschoon en begon hij overdag voor zijn vader te werken. Philippe heeft er altijd spijt van gehad dat hij zijn studies niet heeft kunnen verderzetten - het liefst was hij ingenieur geworden. Maar thuis heerste nu eenmaal niet het intellectuele klimaat dat de jongens zou stimuleren in hun studie. Integendeel, zelfs hulp van hun ouders met het maken van hun huiswerk zat er niet in. Daar hadden zij als zelfstandigen - moeder Van Boxmeer baatte een handwerk-winkeltje uit - naast het werk de tijd niet voor.

Van Boxmeer volgde gedurende vier jaar les aan de plaatselijke Academie voor Beeldende Kunsten. De lessen werden enkel 's avonds en gedurende de winter georganiseerd. Gedurende de eerste jaren van de opleiding werd men voornamelijk vertrouwd gemaakt met de klassieke ordes en wiskunde. Die lessen werden gedoceerd door onervaren en eerder kleurloze figuren, die vaak zelf in hun studies niet verder waren geraakt dan de stedelijke academie. De laatste twee jaar hoger middelbaar kregen de leerlingen het vak compositie van Constant Bosmans (1851-1936)⁴⁰, die wel naam zou maken als architect in Brussel.

---

38 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Levensloop*, (s.d.).

39 Dit hoofdstuk is grotendeels gebaseerd op notities van Philippe Van Boxmeer (MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *La formation des architectes au 19e siècle* (s.d.)), tenzij anders vermeld.

40 Constant Bosmans werkte meer dan 30 jaar in associatie met zijn schoonbroer Henri Vandeveld. De Solvay-familie was een belangrijke opdrachtgever. Zij realiseerde onder meer de hoofdzetel van Solvay in Elsene en de "bibliotheek Solvay" in Brussel. De familie liet zich in de ontwerpen inspireren door neo-Vlaamse renaissance, eclectische en art nouveau-invloeden.

Van Boxmeer behaalde er verschillende prijzen, maar ruilde de Mechelse academie al tijdens de winter van 1882-1883, na het afronden van zijn voorlaatste jaar, in voor de belangrijkste school voor een professionele opleiding in de bouwkunde: de Antwerpse Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten⁴¹. De Antwerpse academie was in 1663 gesticht door David Teniers de Jonge, onder andere vanuit de specifieke argumentatie om goede bouwmeesters op te leiden, maar een cursus bouwkunde kwam er pas vanaf 1741. Die was grotendeels gebaseerd op de klassieke bouwtraditie, aan de hand van de traktaten van Vitruvius en Vignola⁴², en het primaat van de neoklassieke architectuur bleef de opleiding tot in de 20ste eeuw sterk bepalen⁴³.

Het curriculum van de Academie werd georganiseerd in drie niveaus: lager, middelbaar en hoger onderwijs. In het lager onderwijs kregen de leerlingen praktische meetkunde en initiatie in de vijf bouworden, het middelbaar onderwijs legde de nadruk op constructie- en materiaalkunde, steensnede en woningbouw, terwijl het hoger onderwijs de opleiding voltooide met de vakken ornament, ordes en burgerlijke bouwkunde. Binnen dit curriculum was het voor de leerlingen dan ook mogelijk om slechts een deel van de opleiding te volgen⁴⁴. Van Boxmeer voltooide op die manier opnieuw het voorlaatste en ook het laatste jaar middelbaar⁴⁵. Hij volgde er les bij Pieter Dens (1819-1901)⁴⁶, die onder meer het vak constructie doceerde, en bij Auguste Schoy (1838-1885)⁴⁷.⁴⁸ Van Boxmeer behaalde tussen 1882 en 1884 een eerste prijs voor het vak 'composition d'habitations' en enkele tweede prijzen, en behaalde in zijn laatste jaar middelbaar de derde prijs van uitmuntendheid van zijn klas⁴⁹.

In het academiejaar 1884-1885 begon hij zijn eerste jaar hoger onderwijs aan de academie.

---

41 ANTWERPEN, Archief KASKA, Modern Archief 184, 288: Inschrijvingsregister leerlingen, (1880-1885).

42 S. MIGOM, *Bouwen van revolutie tot wereldbrand*, in: D. LAUREYS, *Bouwen in beeld: de collectie van het Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen*, Turnhout, Brepols, 2004, p. 21.

43 Ibid., p. 25.

44 Ibid., p. 23.

45 ANTWERPEN, Archief KASKA, Modern Archief 184, 288: Inschrijvingsregister leerlingen, (1880-1885).

46 Pieter Dens gaf les in de Antwerpse Academie van 1862 tot 1885. Als stadsarchitect van Antwerpen (1863-1880) verfraaide Dens het stedelijk landschap met talrijke belangrijke openbare en particuliere gebouwen. Enkele van de belangrijkste monumenten van de Antwerpse Vlaamse renaissance zijn van zijn hand, bijvoorbeeld het Koninklijk Atheneum (1882-84), de restauratie van het Plantin-Moretus huis dat als museum werd ingericht (1876-82) en de restauratie van het Antwerpse stadhuis (1858).

47 Auguste Schoy was actief als architect en kunstericus. Hij werd in 1872 aangesteld als leraar aan de Academie van Antwerpen, waar hij de vakken 'architecture comparée' en 'architecture et dessin appliqué aux arts et métiers' gaf. Naast een aantal ontwerpen voor woningen zijn vooral Schoys bijdragen tot wereldtentoonstellingen, tijdelijke manifestaties en restauraties bekend. Zijn oeuvre paste in de opkomst van de liberaal getinte neo-Vlaamse renaissance-beweging, die zich sterk met de 16de en 17de eeuwse geschiedenis identificeerde.

48 ANTWERPEN, Archief KASKA, Modern Archief, 229, 321: Band betreffende proclamatie en uitreiking van prijzen (1881-1890).

49 ANTWERPEN, Archief KASKA, Modern Archief 202, 303: Register betreffende de jaarlijkse prijskampen van het KASKA, (1881-1890).

Daar kreeg hij les van Joseph Schadde (1818-1894)⁵⁰, die de vakken 'monumentale compositie' en 'gotische compositie' doceerde. Voor het eerste behaalde Van Boxmeer een eerste prijs met een plan voor een paleis voor schone kunsten; in het vak gotische compositie behaalde hij een derde prijs met een plan voor een parochiekerk in 13de-eeuwse stijl. Datzelfde jaar sleepte Van Boxmeer een tweede prijs van uitmuntendheid binnen zijn klas in de wacht⁵¹. In 1885-1886 werkte hij het tweede jaar hoger onderwijs af. In 1885 werd de onderwijsstructuur hervormd met de oprichting van het Nationaal Hoger Instituut voor Schone Kunsten, als een afsplitsing van de Academie voor Schone Kunsten. De Academie bleef het lager en middelbaar onderwijs verzorgen, terwijl het hoger onderwijs werd ondergebracht in het 'Institut Supérieur des Beaux-Arts'. Het Instituut hing, anders dan de Academie, uitsluitend af van de staat: het professorenkorps werd door de koning benoemd⁵². Van de zes klassen aan dit nieuwe instituut waarin het hoger onderwijs van de academie in werd ondergebracht, was er één gewijd aan de bouwkunde⁵³. Van Boxmeer werd toegelaten tot het Hoger Instituut, dat anders dan de vroegere opleiding voor architecten voorzag in een aantal ingenieursvakken. Het Instituut wilde een *“volledige opleiding bieden van alle grafische en plastische kunsten, historische en literaire studies die het denkvermogen van de kunstenaar en diens wetenschappelijke kennis vergroten, om zijn werk te vergemakkelijken.”*⁵⁴ Aan het instituut waren ateliers onder leiding van vooraanstaande kunstenaars verbonden, om de praktische kant van de opleiding te verzekeren⁵⁵. De opleiding verwelkomde zijn eerste studenten in januari 1887 en Van Boxmeer behoorde tot de eerste lichter van bouwkundigen – een klas van amper zeven studenten⁵⁶. Hij was er student van Gustave Royers (1848-1923)⁵⁷ die er onder meer evenwichtslaar, materiaalsterkte, bouwtechniek en beschrijvende meetkunde doceerde. Frans Baeckelmans (1827-1896)⁵⁸ leidde het atelier voor architectuur.

50 Joseph Schadde was provinciaal architect van het arrondissement Mechelen tussen 1853 en 1869. Hij hanteerde in zijn private opdrachten nationale neostijlen, terwijl hij als provinciaal architect heel veelzijdig en eclectisch te werk ging. Hij gaf bijna veertig jaar lang les aan de Antwerpse academie. Als provinciaal architect voerde hij talrijke restauraties en verbouwingen aan kerken uit, en bouwde hij diverse publieke gebouwen. Tot zijn belangrijkste Antwerpse realisaties behoort onder meer de neogotische Handelsbeurs (1869-1872).

51 ANTWERPEN, Archief KASKA, Modern Archief 202, 303: Register betreffende de jaarlijkse prijskampen van het KASKA, (1881-1890).

52 S. VAN DE VOORDE, *Hoger Instituut voor Schone Kunsten, Antwerpen (1885-1995)*, (13/01/2012), op de website van Odis: http://www.odis.be/lnk/OR_7596, geraadpleegd op 10 april 2012, zie bijlage I.16.

53 S. MIGOM, *Bouwen van revolutie tot wereldbrand*, in: D. LAUREYS, *Bouwen in beeld: de collectie van het Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen*, Turnhout, Brepols, 2004, p. 24.

54 ANTWERPEN, Archief KASKA, Modern Archief, 229, 321: Band betreffende proclamatie en uitreiking van prijzen, (1885-1886), p. 18.

55 ANTWERPEN, Archief KASKA, Modern Archief, 229, 321: Band betreffende proclamatie en uitreiking van prijzen, (1885-1886), p. 18.

56 ANTWERPEN, Archief KASKA, Modern Archief 185, 289: Inschrijvingsregister leerlingen, (1885-1891).

57 Gustave Royers (1848-1923) was stadsingenieur van Antwerpen tussen 1875 en 1908. Als eerste Antwerpse stadsingenieur was hij betrokken bij alle grote stedenbouwkundige werken en hield zich in het bijzonder bezig met de uitbreiding van de Antwerpse haven. Hij bouwde daarnaast volgens eigen plannen onder meer diverse scholen, het stedelijk zwembad en het Nooderpershuis.

58 Frans Baeckelmans (1827-1896) was hoogleraar aan het Hoger Instituut voor Schone Kunsten in

De studies aan de academie die vooral een theoretische basis meegaven,⁵⁹ waren vaak slechts deeltijds en werden dan ook aangevuld met een praktische opleiding in het atelier van een architect⁶⁰. Van Boxmeer heeft echter nooit in dienst van een bouwmeester gewerkt. Daardoor heeft hij erg weinig tekenervaring opgedaan, maar op de werf leerde hij wel de basis van het bouwen en het lezen van plans. En omdat zijn vader vooral aan oude monumenten werkte, maakte hij daar kennis met de verschillende architecturale stijlen⁶¹.

De Prijs van Rome, een wedstrijd volledig volgens de principes van het Franse concept, bekroonde de opleiding aan de Antwerpse academie⁶². Deze prijs gaf de kandidaat de kans om in Italië de antieke architectuur te gaan bestuderen. Van Boxmeer behaalde de derde plaats van de Prijs van Rome 1887. Kort daarop slaagde hij voor zijn eindexamen aan het Hoger Instituut⁶³.

Pas dan zou hij voor het eerst zijn kennis als architect in de praktijk omzetten. Zijn jongere broers namen een deel van zijn taken over in de steenkapperij waardoor hij als architect aan projecten kon werken voor familie en kennissen, en de gotische architectuur kon bestuderen omdat daar in de academie weinig aandacht aan werd besteed. Hij ontwierp echter vooral ensembles in monumentale klassieke stijl, met het oog op een volgende deelname aan de Prijs van Rome en legde de tekeningen ter goedkeuring voor aan Leonard Blomme (1840-1918)⁶⁴. Op eigen kosten trok hij op studiereis langs Italië, Frankrijk, Duitsland, Nederland en Londen om zijn kennis en blikveld uit te breiden. Ter bekroning van zijn academische opleiding volgde hij in de winter van 1889-1890 nog lessen aan de École des Beaux-Arts te Parijs en werkte op het atelier van architect en docent Gaston Redon (1853-1921)⁶⁵. In 1890 nam hij een tweede maal deel aan de Prijs van Rome, waar hij teleurstellend niet eens de laatste ronde haalde. Van Boxmeer zou zich uiteindelijk in 1890 vestigen in Mechelen als zelfstandig architect.

Antwerpen en was samen met zijn broer Lodewijk ontwerper van het Antwerpse Justitiepaleis. De broers Baeckelmans zijn typische vertegenwoordigers van het academische eclecticisme van de tweede helft van de 19e eeuw.

59 B. DE KEYSER, *De ingenieuze neogotiek: techniek en kunst 1852-1925*, Leuven, Davidsfonds, 1997, p. 15.

60 S. MIGOM, *Bouwen van revolutie tot wereldbrand*, in: D. LAUREYS, *Bouwen in beeld: de collectie van het Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen*, Turnhout, Brepols, 2004, p. 23.

61 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *La formation des architectes au 19e siècle* (s.d.).

62 S. MIGOM, *op. cit.*, p. 23.

63 SAM, Secretariaatsarchief, 1893 vak 36 nr. 3: *Décès de M. Louckx, architecte de la ville/Vacance de la place de l'architecte/Nomination de M. Van Boxmeer*, (1893).

64 Leonard Blomme (1840-1918) was docent aan de Academie van Antwerpen, en volgde Joseph Schadde op als provinciaal architect van het arrondissement Mechelen (1869-1899). Hij realiseerde belangrijke verbouwingen en restauraties, bijvoorbeeld van het Paleis van Margaretha van Oostenrijk in Mechelen. Hij geldt als belangrijke vertegenwoordiger van de neo-Vlaamse renaissancestijl in Antwerpen.

65 Gaston Redon was op dat moment de officiële architect van het Louvre.

III. LOOPBAAN ALS STADSBOWMEESTER (1893-1913)

III.1. Mechelen aan het einde van de 19de eeuw (afb. 10-11)

Mechelen was aan het einde van de 19de eeuw een stad in volle ontwikkeling. De periode rond de eeuwwisseling vormde ook figuurlijk een scharniermoment tussen verleden en moderniteit, en dat toont zich ook in het stedelijk weefsel van Mechelen toen Van Boxmeer in 1893 werd benoemd tot stadsarchitect.

De 19de eeuw was de eeuw van grote veranderingen en doorgedreven modernisering van Mechelen, dat zich al vanaf de 9de eeuw had ontwikkeld langsheen de Dijle en de vele vlietjes. De stadsomwalling en monumentale stadspoorten die Mechelen al sinds 1264 moesten beschermen,⁶⁶ waren in de 19de eeuw nagenoeg allemaal ontmanteld. Alleen de Brusselpoort bleef gespaard van deze afbraakcampagne die in 1782 was aangevat onder keizer Jozef II⁶⁷. Ook de wateromsingeling was bij het aantreden van Van Boxmeer nagenoeg volledig verdwenen – alleen de Oliveten- en Zandpoortvest waren nog niet gedempt⁶⁸. Op die manier werd de toegang tot de stad vergemakkelijkt⁶⁹, en kwamen nieuwe kwartieren rondom de stad, die door het stijgende bevolkingscijfer bijna uit haar voegen barstte, volop tot ontwikkeling⁷⁰.

Maar vooral de komst van de trein had voor ingrijpende veranderingen gezorgd. In 1835 werd tussen Mechelen en Brussel de eerste spoorverbinding op het Europese vasteland in gebruik genomen⁷¹. In 1836 werd gestart met een grootscheeps urbanistisch project, dat tot doel had het nieuwe station, dat vrij geïsoleerd lag, met de oude stadskern te verbinden. Zo kwamen tussen het station en het huidige Kardinaal Mercierplein ruime boulevards tot stand, zoals de Egmont-, Conscience-, Leopold- en Louizastraat en hun verbindingsstraten⁷². Hiervoor offerde men onder meer het historische Hof van Egmont op⁷³. In de tweede helft van de 19de eeuw had de bewoning in de 'stationswijk' zich al erg uitgebreid. Ook het stadsgedeelte ten zuiden van de Dijle had in dezelfde periode een sterke groei gekend. Tot in de 18de eeuw waren er binnen de stad nog heel wat wijken met

---

66 M. KOCKEN, *Mechelen vroeger en nu*, Mechelen, Mechelse Uitgevers Maatschappij, 1986, p. 7.

67 *Mechelen breekt open*, (s.d.), op de website van de stad Mechelen: <http://www.mechelen.be/225/content/2337>, geraadpleegd op 7 maart 2012.

68 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

69 *Mechelen breekt open*, (s.d.), op de website van de stad Mechelen: <http://www.mechelen.be/225/content/2337>, geraadpleegd op 7 maart 2012.

70 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

71 *Mechelen breekt open*, (s.d.), op de website van de stad Mechelen: <http://www.mechelen.be/225/content/2337>, geraadpleegd op 7 maart 2012.

72 R. VAN UYTVEN (ed.), *De geschiedenis van Mechelen: van heerlijkheid tot stadsgewest*, Tielt, Lannoo, 1991, p. 223.

73 M. KOCKEN, *op. cit.*, p. 8.

uitgebreide onbebouwde delen, maar die werden in de 19de eeuw verkaveld en volgebouwd⁷⁴.

Mechelen had tegen het einde van de 19de eeuw dus heel wat veranderingen ondergaan en beschikte over moderne voorzieningen: sinds 1842 was er gasverlichting, de meeste vlieten waren eind 19de eeuw om hygiënische redenen gedempt⁷⁵ en men werkte volop aan het afleidingskanaal van de Dijle om overstromingen te voorkomen⁷⁶. Toch had de stad intra muros – vooral de omgeving van de Grote Markt - zijn historisch uitzicht relatief goed behouden. De doorgedreven modernisering van de 19de eeuw beperkte zich hoofdzakelijk tot de gebieden buiten de stadsring, en de ontwikkeling van onbebouwde delen binnen de ring. Toch hadden ook de demping van de vlieten en de inlijving van de kerkhoven bij het weggennet vanaf eind 18de eeuw - met de aanleg van enkele nieuwe straten tot gevolg⁷⁷ - invloed op het uitzicht van de historische binnenstad. Mechelen kon echter blijven pronken met een rijk architecturaal patrimonium, met gebouwen in uiteenlopende stijl uit verschillende periodes die de tand des tijds hadden doorstaan; grote afbraakcampagnes in de binnenstad zijn er in de 19de eeuw niet geweest. Wel werden eigenaars al sinds de 18de eeuw financieel aangemoedigd om houten gevels, die al vanaf het einde van de 14de eeuw de binnenstad sierden, te vervangen door stenen exemplaren⁷⁸. Het resultaat was dat Mechelen omstreeks 1870 nog slechts 20 houten gevels rijk was⁷⁹.

Van het vroegste Mechelen waren natuurlijk amper sporen bewaard. Pas eind 14de eeuw begon men namelijk naast vakwerkhuzen afgedekt met riet en stro ook houten gevels te bouwen⁸⁰, en in 1342 legde een reusachtige stadsbrand een derde van de stad in de as.⁸¹ Enkele van de grote bouwwerken die aan het einde van de middeleeuwen verrezen bleven echter ook nog in de 19de eeuw prominent aanwezig in het stadsbeeld. Zo werd tussen 1311 en 1326 de oude lakenhalle opgetrokken⁸² (afb. 7), en werd in 1312 de Sint-Romboutskerk (afb. 12) gewijd⁸³. Na de stadsbrand van 1342 werden de bouwwerken aan de lakenhalle en het bijhorende belfort stilgelegd. De belforttoren die gepland was zou er, ondanks de nieuwe plannen van Van Boxmeer zes eeuwen later, nooit komen⁸⁴.

Van de bloeiperiode onder de Bourgondische hertogen en Margaretha van Oostenrijk die

74 VAN UYTVEN R. (ed.), *De geschiedenis van Mechelen: van heerlijkheid tot stadsgewest*, Tielt, Lannoo, 1991, pp. 184 - 223.

75 Ibid., pp. 222-223.

76 Mechelen, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

77 Mechelen, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

78 VAN UYTVEN R. (ed.), *op. cit.*, p. 184.

79 VAN UYTVEN R. (ed.), *op. cit.*, pp. 222-223.

80 VAN UYTVEN R. (ed.), *op. cit.*, p. 79.

81 M. KOCKEN, *Mechelen vroeger en nu*, Mechelen, Mechelse Uitgevers Maatschappij, 1986, p. 7.

82 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België. Deel 9n Mechelen binnenstad*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1984, p. 173.

83 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België. Deel 9n Mechelen binnenstad*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1984, p. 434.

84 *Mechelen in opmars*, (s.d.), op de website van de stad Mechelen: <http://www.mechelen.be/225/content/2333>, geraadpleegd op 7 maart 2012, zie bijlage I.10.

volgde op de heropbouw van de stad sierden nog heel wat materiële getuigen eind 19de eeuw het straatbeeld. De bouwkunst kende ten tijde van de Keldermansen een echte explosie en in Mechelen verrezen heel wat veelal laat-gotische monumenten, die de tand des tijds doorstonden: onder meer het nieuwe Schepenhuis (afb. 13), het Paleis van Margaretha van York (afb. 5), het Hof van Busleyden (afb. 14), het Paleis van de Grote Raad (afb. 7), de Sint-Romboutstoren (afb. 15) en de kerk van Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijle (afb. 16) werden gebouwd of verbouwd tussen de 14de en 16de eeuw⁸⁵. Het Hof van Busleyden⁸⁶ en de Sint-Romboutskathedraal⁸⁷ waren zelfs al gerestaureerd in de tweede helft van de 19de eeuw⁸⁸, en in 1880 waren ook de restauratiewerken aan het Paleis van Margaretha van Oostenrijk begonnen⁸⁹. Met het Paleis van Margaretha van Oostenrijk (afb. 1) was vanaf 1507 een van de eerste renaissance-bouwwerken in de Nederlanden opgericht. In de periode die volgde op de dood van Margaretha van Oostenrijk in 1530 werden ondanks de teloorgang van de bloeiende bouwbedrijvigheid in opdracht van het stadsbestuur toch nog een aantal merkwaardige woningen opgetrokken die zich al aarzelend bedienden van de nieuwe renaissance-vormentaal. Het bewaarde Hof van Schoofs (afb. 17) op de Korenmarkt, huis 'Hemelrijk' (afb. 18) in de Onze-Lieve-Vrouwestraat en vooral huis 'De Grote Zalm' (afb. 19) zitten op de wip van laat-gotiek naar renaissance⁹⁰. Hemelrijk zou overigens in het begin van de 20ste eeuw ook door Van Boxmeer worden hersteld.

Door de godsdienstperikelen van de 16de eeuw viel heel wat van de gotische architectuur die Mechelen rijk was in puin, of liep schade op⁹¹. De barokke wederopbouw in de 17de eeuw wijzigde het uitzicht van de binnenstad sterk. Dat verklaart onder meer waarom Mechelen zoveel gotische kerken met een barok interieur bezit⁹². Ook heel wat nieuwbouw verrees in die periode. De barok uitte zich in Mechelen vooral in de religieuze bouwkunst, zoals in Faydherbes Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijkkerk (afb. 20). Er werden tevens een aantal burgerlijke gebouwen opgericht in de barokke stijl, zoals de Commanderie van Pitzemburg (afb. 21), ambachtshuizen en huizen van rijkere particulieren⁹³, zoals onder meer huis 'Koning van Schotland' (afb. 22) op de Grote Markt en woning 'Koornbloem' (afb. 23) in de Sint-Katelijnestraat.

Ook de 18de eeuw laat nog steeds zijn sporen na in Mechelen. Onder de Oostenrijkers werd vanaf 1749 het kanaal Leuven-Mechelen aangelegd, en in 1756 werd met de Dossin-

---

85 M. KOCKEN, *Mechelen vroeger en nu*, Mechelen, Mechelse Uitgevers Maatschappij, 1986, p. 7.

86 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België. Deel 9n Mechelen binnenstad*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1984, p. 101.

87 Ibid., p. 435.

88 Respectievelijk Schadde en Baeckelmans, Van Boxmeers leermeesters aan de Academie, waren betrokken bij de restauratie van het Hof van Busleyden en de Sint-Romboutskathedraal.

89 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.*, p. 236.

90 VAN UYTVEN R. (ed.), *De geschiedenis van Mechelen: van heerlijkheid tot stadsgewest*, Tielt, Lannoo, 1991, pp. 140-143.

91 M. KOCKEN, *op. cit.*, p. 8.

92 Ibid., p. 8.

93 VAN UYTVEN R. (ed.), *op. cit.*, p. 180.

kazerne (afb. 24) één van de eerste infanteriekazernes van de Nederlanden opgetrokken⁹⁴. Na 1775 verrezen tientallen gevels in late Brabantse barok, Franse Louis-XV en classicistische stijl in de stad.⁹⁵ Immers, naar aanleiding van een stadsfestival werd een premie verleend voor het vervangen van de nog massaal aanwezige, historische en vooral onveilige houten gevels door moderne, stenen gevels⁹⁶. Voorbeelden zijn woning 'Gulden Ster' op de Grote Markt (afb. 25) en woning 'De Rode Haan' in de Bafferstraat (afb. 26) Zo werd ook de prachtige rococo-gevel van 'In den Boer à la Mode' (afb. 27) in de tweede helft van de 18de eeuw opgericht tussen de onafgewerkte zuilen van het Paleis van de Grote Raad. De gevel zou in 1905 door Van Boxmeer worden heropgericht op de Grote Markt.

De stad Mechelen, het 'werkinstrument' van de stadsbouwmeester, bevond zich eind 19de eeuw dus op een snijpunt: enerzijds getuigde de binnenstad nog van een ongelooflijk rijk architecturaal verleden, anderzijds was Mechelen extra muros in de 19de eeuw spectaculair snel van uitzicht gewijzigd en tot ontwikkeling gekomen door onder meer de aanleg van de spoorwegen, een ringlaan, het kanaal Leuven-Dijle en het afwateringskanaal. De zorg om het historisch patrimonium enerzijds, en de wil om te moderniseren anderzijds, hadden – hoe paradoxaal ook – in de 19de eeuw een hoge vlucht genomen. Van Boxmeers carrière, die liep van 1893 tot 1913, getuigt van die dualiteit. Als stadsarchitect was voor hem de zorg voor het verleden prioritair, maar dat belette hem niet ook de blik op de toekomst gericht te houden.

III.2. Overheidsarchitectuur in de 19de eeuw⁹⁷

Wanneer de functie van Mechels stadsarchitect in het leven werd geroepen is onduidelijk. François-Jean Bauwens (1800-1865) was reeds actief als stadsbouwmeester in 1836-1837, toen hij als ontsluiting van het nieuwe station de neoklassieke stadsuitbreiding van het huidige Kardinaal Mercierplein en omliggende straten ontwierp. De overheid liet echter al vroeger zijn invloed gelden in het bouwen in de stad. Het Mechels stadsbestuur had al in 1687 de verplichting ingevoerd om bij de bouwaanvraag een tekening van de nieuwe gevel te voegen. Wie naar aanleiding van het jubileumjaar 1775 zijn houten door een stenen gevel wilde vervangen, moest zijn gevelontwerp wel laten goedkeuren door het stadsbestuur. Het was Willem Herreyns, die pas in Mechelen de Academie voor Schone Kunsten had opgericht, die de ontwerpen moest beoordelen en zelfs corrigeren om ze

---

94 *Mechelen in rustige tijden*, (s.d.), op de website van de stad Mechelen: <http://www.mechelen.be/225/content/2336>, geraadpleegd op 7 maart 2012, zie bijlage I.11.

95 M. KOCKEN, *op. cit.*, p. 8.

96 *Mechelen in rustige tijden*, (s.d.), op de website van de stad Mechelen: <http://www.mechelen.be/225/content/2336>, geraadpleegd op 7 maart 2012, zie bijlage I.11.

97 S. MIGOM, *Bouwen van revolutie tot wereldbrand*, in: D. LAUREYS, *Bouwen in beeld: de collectie van het Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen*, Turnhout, Brepols, 2004, pp. 26-27.

daarna ter goedkeuring voor te leggen aan het stadsbestuur.

François-Jean Bauwens werd in 1865 als stadsarchitect opgevolgd door Victor Louckx (1828-1893), tijdens wiens ambtsperiode het Mechelse stadsbeeld grondig gemoderniseerd werd. Louckx ontwierp drie stadsscholen (een op Nekkerspoel (afb. 28), Hanswijk De Bercht en op de vest bij de Brusselpoort), het pensionaat van het atheneum in de Leopoldstraat⁹⁸ en talloze openbare gebouwen zoals een moderne vleeshal (afb. 29-30), een groentemarkt en de nieuwe stadsfeestzaal (afb. 31), alle met een moderne structuur in glas- en metaal. Philippe Van Boxmeer nam van hem de fakkel over in 1893.

III.3. De benoeming van Van Boxmeer

Na de plotse dood van Victor Louckx op 12 maart 1893 werd een vacature opengesteld voor de plaats van stadsbouwmeester. Uit vijf sollicitanten werd Philippe Van Boxmeer tijdens de gemeenteraad van 21 juni door het college verkozen tot stadsarchitect. Dat is opmerkelijk, omdat hij als jongste kandidaat relatief weinig bouwervaring had. Henri Meyns daarentegen kon reeds stoelen op een lange carrière als architect, en had bovendien nog in dienst gewerkt van Delacenserie in Brugge en provinciaal bouwmeester Blomme in Antwerpen. Over de carrière van kandidaten Alexander Aerts - met wie Van Boxmeer enkele jaren voordien nog de Oudheidkundige Kring had opgericht en die eveneens aan de Academie van Antwerpen had gestudeerd⁹⁹ - en August Van Haesendonck (1861-1935) weten we eerder weinig¹⁰⁰. Deze laatste was maar twee jaar ouder dan Philippe, en had eveneens bij Baeckelmans aan de Antwerpse academie gestudeerd. Hij had zich ongeveer gelijktijdig als architect in Mechelen gevestigd. Philippe zou nog met hem te maken krijgen toen Van Haesendonck vanaf 1896 voor de liberalen in de gemeenteraad ging zetelen. Hij zou overigens nog schepen van openbare werken worden in 1926. Van Haesendonck, naast architect ook zelfstandig aannemer¹⁰¹, beweerde in zijn sollicitatiebrief “*verschillende opmetingen van oude monumenten onzer stad*” - waaronder de zuilenrij van het Paleis van de Grote Raad in de Bafferstraat¹⁰² - te hebben gedaan, “*dewelke ik alzo voor algeheele ondergang bevrijd heb en waarvoor mij door verschillige deskundige geluk is gewenscht.*”¹⁰³ Ook Jules Coomans (1871-1937)¹⁰⁴ kon aardige referenties voorleggen:

---

98 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

99 ANTWERPEN, Archief KASKA, Modern Archief 184, 288: Inschrijvingsregister leerlingen, (1880-1885).

100 SAM, Secretariaatsarchief, 1893 vak 36 nr. 3: *Décès de M. Louckx, architecte de la ville/Vacance de la place de l'architecte/Nomination de M. Van Boxmeer*, (1893).

101 B. D'HONDT, *August Van Haesendonck (1861-1935)*, (27/01/2010), op de website van Odis: http://www.odis.be/lnk/PS_40713, geraadpleegd op 10 april 2012, zie bijlage I.3.

102 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Verslag bij welk de heer Stadsbouwmeester een krediet vraagt van fr. 1.000, voor de herstelling des gevels van het huis "Hemelrijk" O.L.Vrouwstraat*, (20/09/1900).

103 SAM, Secretariaatsarchief, 1893 vak 36 nr. 3: *Décès de M. Louckx, architecte de la ville/Vacance de la place de l'architecte/Nomination de M. Van Boxmeer*, (1893).

104 Jules Coomans (1871 - 1937) werd vanaf 1895 stadsarchitect in Ieper. Vóór de oorlog werden onder zijn

hij was opgeleid aan de Sint-Lucasschool van Gent, behaalde het diploma van ingenieur-architect aan de Universiteit van Leuven en kon Joris Helleputte tot zijn leermeesters rekenen. Toch werd Van Boxmeer verkozen met 13 stemmen, tegen 5 voor Henri Meyns¹⁰⁵. Tenslotte was Van Boxmeer al lang vertrouwd met het Mechels gebouwd patrimonium dankzij zijn activiteiten in het bedrijf van zijn vader. Bovendien had hij op vraag van de zieke Victor Louckx een jaar eerder al met succes de herstellingswerken aan het Paleis van Margaret ha van York geleid¹⁰⁶. Dat daarenboven de katholieken al vanaf 1889 de plak zwaaiden in het stadsbestuur zal Philippe, zelf een overtuigd katholiek, zeker geholpen hebben¹⁰⁷. Hoe het wisselen van politieke strekkingen binnen het bestuur Van Boxmeer evenwel meermaals parten heeft gespeeld in zijn carrière tussen 1893 en 1913, zal later blijken.

III.4. Diverse categorieën van opdrachten

De taken van Van Boxmeer als stadsarchitect waren zeer divers van aard. Algemeen genomen was de stadsbouwmeester bevoegd voor de bouw en het onderhoud van stadseigendommen, straatwerken en de uitvoering van openbare werken. De stadsarchitect ontwierp nieuwe (openbare) gebouwen voor de stad zoals kerken, stadsscholen en nutsgebouwen zoals een stadsmagazijn, en voerde aanpassingen uit aan bestaande stadseigendommen. Ook de herstellingswerken aan gebouwen in stadsbeheer, hoe klein ook, werden aan de stadsarchitect toevertrouwd. Ingrepen in het stratenplan, zoals het aanleggen van nieuwe straten of plaveien en verbreden van bestaande straten, behoorden eveneens tot zijn taak. De realisatie van al deze werken werd gewoonlijk uitbesteed aan particuliere aannemers, waarvoor de stadsbouwmeester aanbestedingsdossiers moest maken en de gemeenteraad hierin advies moest verlenen¹⁰⁸. Ten slotte behoorde ook advies verlenen inzake het toekennen van bouwaanvragen en het berekenen van de bouwbelasting tot zijn opdracht¹⁰⁹.

Elke stadsbouwmeester legt echter eigen accenten. Waar François Bauwens en vooral Victor Louckx hebben ingezet op de modernisering van het stratenplan en het stadspatrimonium, met de aanleg van het kwartier rond het Kardinaal Mercierplein door Bauwens en de bouw van verschillende moderne openbare gebouwen door Louckx, zou

---

leiding o.m. restauratiewerken uitgevoerd aan het belfort, de Halle, de Sint-Maartens-, Sint-Pieters- en Sint-Jacobskerk in Ieper. Na de Eerste Wereldoorlog slaagde hij er in zijn plannen voor een historische wederopbouw van Ieper door te drukken.

105 SAM, Notulen: *Travaux Communaux – Nomination de l'architecte de la ville*, (21/06/1893).

106 SAM, Secretariaatsarchief, 1893 vak 36 nr. 3: *Décès de M. Louckx, architecte de la ville/Vacance de la place de l'architecte/Nomination de M. Van Boxmeer*, (1893).

107 R. VAN UYTVEN (ed.), *De geschiedenis van Mechelen: van heerlijkheid tot stadsgewest*, Tielt, Lannoo, 1991, p. 237.

108 SAM, Secretariaatsarchief, 1897 vak 67 nr. 1: *Aanbesteding van werken – Aanbeveling aan den heer Stadsbouwmeester*, (1897).

109 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4325-4328 (1893-1908).

Philippe Van Boxmeer vooral zijn aandacht vestigen op het behoud en de reconstructie van het historische stadspatrimonium. Zijn grote restauratiewerken als stadsarchitect zullen in hoofdstuk IV in detail worden besproken; zijn overige verwezenlijkingen als stedelijk ambtenaar worden hier behandeld.

II.4.1. Nieuwe bouwwerken

In tegenstelling tot zijn voorganger Victor Louckx en tot andere gekende Vlaamse stadsarchitecten zoals Louis Roelandt in Gent en Pierre Bourla in Antwerpen, heeft Philippe Van Boxmeer relatief weinig nieuwbouw gerealiseerd tijdens zijn carrière.

Een van zijn eerste opdrachten voor de stad was de opmaak van een plan voor de verhuis van de stedelijke academie voor schone kunsten naar nieuwe lokalen in het oude pensionaat van het Sint-Katelijne-atheneum, nog gebouwd door Victor Loucx, in 1893 (afb. 32)¹¹⁰. In 1897 maakte hij de plannen op voor een gaanderij in de voormalige overdekte groentemarkt (afb. 33)¹¹¹, en ontwierp hij een stadsmagazijn aan de toenmalige Winketpoort¹¹². Omstreeks die periode bouwde hij ook een kapel aan het toenmalig krijgshospitaal in de Stassartstraat¹¹³. In 1907 werd het slachthuis vergroot¹¹⁴ en werd een nieuwe turnzaal in de middelbare meisjesschool gebouwd¹¹⁵.

III.4.2. Onderhoud en herstellingen van stadseigendommen

Ook allerhande kleine werken aan stadseigendommen lagen binnen de verantwoordelijkheid van de stadsarchitect. Het betreft het onderhoud en herstellingen van onder meer de stadsscholen¹¹⁶, de voormalige groentemarkt, de vleeshal, het slachthuis¹¹⁷ en de rechtbank¹¹⁸. De stadsarchitect was belast met het opmaken van bestekken voor onder andere schilderwerken, het vervangen van ramen, deuren, ijzerwerk en bedaking, zelfs de herstelling van rolluiken, stoven en dies meer.

III.4.3. Ingrepen in het stratenplan¹¹⁹

Dat Mechelen, net als vele andere Europese steden in de eerst helft van de 19de eeuw

110 SAM, Verzameling Iconografie, C. 8.121: *Transfert de l'Academie des Beaux-arts au pensionnat de l'Athénée*, (18/8/1893).

111 Dit eclectisch gebouw met glazen overkapping stond tot het in 1961 werd afgebroken op de Botermarkt, en werd in 1871 ingehuldigd.

112 SAM, Bulletin Communal (MR 71): Verslag aanbesteding bouw van het stadsmagazijn (04/04/1898).

113 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

114 SAM, Bulletin Communal (MR 71): Index Wegeniswerken (1907).

115 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4325, nr. 13334: Verslag bouw turnzaal (02/09/1897).

116 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4325, nr. 11770: Verslag onderhoud stadsscholen (07/03/1894).

117 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4325, nr. 12336: Verslag onderhoud groentemarkt, vleeshal en slachthuis (25/5/1895).

118 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4327 nr. 16363: *Vredegerecht*, (16/8/1902).

119 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

ingrijpende veranderingen onderging, werd reeds uitvoerig besproken aan het begin van dit hoofdstuk. Hoewel Van Boxmeer zich in de eerste plaats uitzonderlijk heeft ingespannen voor het behoud van het waardevolle patrimonium, heeft ook hij tijdens zijn stadsbouwmeesterschap nagedacht over de verdere ontwikkeling van de stadsstructuur.

In de eerste plaats nam de stadsarchitect de leiding over zogenaamde 'wegeniswerken' allerhande: hij was gelast met het opstellen van plannen voor het leggen van goten en rioleringen, met het uitvoeren van kasseiwerken of het verbreden of versmallen van straten. Zo maakte Van Boxmeer plannen op voor onder meer nieuwe bestrating in de Lange en Korte Nieuwstraat ¹²⁰, de verbreding van de voormalige Katelijnevest (nu Keldermansvest)¹²¹ en een nieuw tracé voor de voormalige Schoutestraat en de Donkerlei (afb. 34)¹²². Maar naast deze onderhouds- en moderniseringswerken werd er ook meer fundamenteel nagedacht over de weginfrastructuur, nieuwe verkeersnaden en stadsontwikkeling; het gaat dan meestal over nieuwe ontwikkelingsgebieden 'extra muros' die in de loop van de 19de eeuw ontstonden als gevolg van de bevolkingsgroei, de uitbouw van het spoorwegnet en het verdwijnen van de wateromsingeling.

De Zandpoortvest

Bij zijn aantreden in 1893 waren de vesten reeds gedempt – met uitzondering van de Oliveten- en Zandpoortvest. Tussen de Zandpoortvest en de in 1835 aangelegde spoorweg lag een moeilijk bereikbaar stuk moerasgrond. De herbestemming van dit gebied was een van de eerste projecten die Van Boxmeer als kersverse stadsarchitect opzette, hoewel de realisatie pas later is gebeurd. Van Boxmeer wilde de vest dempen, om van het hele gebied een openbaar park te maken en dit vervolgens aan te hechten bij de Kruidtuin. Bedoeling was *“een bevallig uitzicht aan onze stad te verschaffen”*¹²³ voor de treinreizigers die Mechelen langs de Zandpoortvest binnen bolden en om ook de Mechelaars zelf van een lange wandeling vanop de Bruul te kunnen laten genieten. De vest werd gedempt rond de eeuwwisseling, maar in plaats van een park richtte de stad er al snel een kinderspeeltuin op, die in 1935 zelfs moest wijken voor de bouw van de groentehal. Onnodig te zeggen dat Van Boxmeer niet opgezet was met het oprichten van zulke *“vormeloze loods”*, die *“zowel langs de spoorweg als langs de vest weinig schoonheidsaanpak voor onze stad moet opleveren.”*¹²⁴ De aansluiting van het gebied met de Kruidtuin (afb. 35) kon al tijdens de Eerste Wereldoorlog worden verwezenlijkt. Het puin van de verwoestingen kon dienen om een hellende toegang tussen de botanique en de Zandpoortvest aan te leggen¹²⁵.

---

120 SAM, Verzameling Iconografie, KO-A80: *Bestrating Lange en Korte Nieuwstraat*, (1911).

121 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Verslag der sectie van openbare werken over het plan voor het doortrekken der Schoutestraat en het verbreden der buitenwaartsche Cathelijnevest*, (14/9/1897).

122 SAM, Verzameling Iconografie, KO-A83: *Nieuwe straten Donkerlei*, (1896).

123 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

124 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

125 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der*

Van Boxmeer legt hier zelf de klemtoon op schoonheid en esthetiek. Ook uit volgende voorbeelden zal blijken dat hij als (restauratie-)architect denkt in termen van 'stadsverfraaiing' en daarmee inpikt op contemporaine ontwikkelingen: in 1893 verscheen Charles Buls' *Esthétique des Villes*, en ook in Brugge werd in het laatste kwart van de 19de eeuw volop aandacht besteed aan de verfraaiing van de binnenstad¹²⁶. Buls (1837-1914) beklemtoonde niet slechts de waarde van de individuele monumenten, maar vooral ook hun onderlinge samenhang en de betekenis van het historisch gegroeide stedelijke weefsel. In Brussel nam hij zo initiatieven tot restauratie van waardevolle private gevels op de Grote Markt in functie van het totaalbeeld. Ook in Brugge werden onder de naam 'kunstige herstellingen' vanaf 1877 stedelijke subsidies toegekend aan privé-eigenaars voor gevelrestauraties¹²⁷. Deze initiatieven zullen verderop uitvoerig worden besproken, maar geven alvast aan dat er steeds meer in functie van verfraaiing van het globale stadsbeeld wordt gedacht, en men zich niet langer beperkt tot de grote religieuze en publieke monumenten. Het opkomende toerisme zal zeker een factor van betekenis zijn geweest – Stynen wijst ook op het toenemend belang van de toeristische exploitatie, op basis waarvan steeds meer investering in de monumentensector werd bepleit¹²⁸. De aanwezigheid van een spoorlijn in Mechelen was voor Van Boxmeer zelfs de primaire aanleiding om het gebied aan de Zandpoortvest op te smukken.

Het goederenstation aan Nekkerspoel

Tussen 1908 en 1910 werd het goederenstation aan Nekkerspoel aangelegd. Van Boxmeer bepleitte een verbinding van het goederenstation met het handelsdok door middel van een tunnel aan het Hoogstratenplein. De oorspronkelijke plannen van het bestuur der staatsspoorwegen werden gewijzigd, en Van Boxmeer tekende mee aan het ontwerp voor het spoornet dat de loodsen en kaaien zou bedienen. Hij voorzag eveneens een douane-entrepot naast het slachthuis aan de vest¹²⁹. Al in 1895 had Van Boxmeer voorgesteld de wegenis rondom het kwartier, met het oog op de verdere ontwikkeling, te wijzigen. Zo moesten enkele straten worden verbreed, en de 'ellenboog' in de Lakenmakersstraat moest verdwijnen (afb. 36)¹³⁰. Dit plan werd echter niet gerealiseerd.

---

stadswerken, (1935).

126 H. STYNEN, *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België 1835-1940*, Brussel, Stichting Vlaams erfgoed, 1998, pp. 184-185.

127 L. VAN SANTVOORT, *Restauratie en conservatie van de 19de eeuw tot 1931*, in: F. AUBRY e.a., *Restauratie en conservatie*, Brussel, Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijke Gewest, 2011, p. 26.

128 H. STYNEN, *op. cit.*, p. 183.

129 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

130 SAM, Secretariaatsarchief, 1895 vak 65 nr. 47: *Voorstel van den heer stadsbouwmeester tot het openen en verbreed van straten omtrent het Zand/Neckerspoel*, (1895).

Ontsluiting van de Melaan en de parochie van Onze-Lieve-Vrouw over de Dijle

In tegenstelling tot de gebieden buiten de Mechelse vesten die gedurende de 19de eeuw tot ontwikkeling werden gebracht, was er in het stratenpatroon van de binnenstad weinig ingrijpend veranderd – zeker in vergelijking met de transformatie die steden als Brussel of Gent in die periode ondergingen. Van oudsher zijn er een aantal stadskwartieren die, onder meer door de loop van de Dijle, niet via radiale straten in rechtstreekse verbinding met het centrum liggen. Voorbeelden daarvan zijn de gebieden rond de Adegem- en Hanswijkstraat, en het kwartier aan de Melaan¹³¹. Van Boxmeer wilde hier verandering in brengen, en onverhoopt brachten de verwoestingen in het stadscentrum tijdens de Eerste Wereldoorlog nieuwe mogelijkheden in die zin met zich mee. De IJzerenleen werd fel getroffen door de beschietingen en oorlogsbrand van 1914. Het grootste gedeelte van de oorspronkelijke bebouwing verdween. Van Boxmeer deed een voorstel tot reorganisatie van dit stadsdeel, waarbij hij de aanleg voorzag van een rechtstreekse verbinding van de Melaan, over de Begijnenstraat en IJzerenleen, met de Bruul¹³². Hij stelde een ontwerp op waarbij de stad enkele verwoeste eigendommen moest opkopen om een nieuwe straat naar de Begijnenstraat te kunnen trekken¹³³. Hij schonk ook aandacht aan het verbreden van straten zoals de Geitestraat, Blauwhondstraat, Borzestraat en Schaalstraat, en voorzag in een nieuw rooilijnenplan. De IJzerenleen zou aldus een belangrijk verkeersknooppunt worden dat een oplossing bood voor de nieuwe verkeersnaden. Het plan werd om financiële redenen niet uitgevoerd. Naderhand werden de verbredingen van genoemde straten goedgekeurd, maar tot op heden zijn ze nog maar gedeeltelijk uitgevoerd¹³⁴.

Een ander stadskwartier dat hij met het centrum wilde verbinden was de parochie van Onze-Lieve-Vrouw over de Dijle. Van Boxmeer wilde een extra brug over de Dijle tussen de Fonteinbrug en de Kraanbrug realiseren, om de Onze-Lieve-Vrouwstraat via een brug tussen het Pleintje en een verbrede Lekkernijstraat te verbinden met de Bruul. In het verlengde van deze doorgang zou bovendien de Hazestraat via een rechtgetrokken Lange Ridderstraat uitkomen op de Augustijnenstraat en uiteindelijk zelfs tot op de Zandpoortvest worden doorgetrokken. Op die manier voorzag hij een rechtstreekse verbinding tussen de Onze-Lieve-Vrouwstraat, via de Bruul, naar de Zandpoortvest richting Nekkerspoel. Zijn ontwerp zou onder meer de Kraan- en Fonteinbrug kunnen ontlasten, de Lange Schipstraat verlevendigen en heel wat meer bezoekers naar de Zoutwerf trekken¹³⁵. Van Boxmeer beschouwde dit soort ontwerpen als een houvast voor beslissingen inzake ruimtelijke ordening op lange termijn, niet bedoeld om onmiddellijk in zijn geheel te worden

---

131 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

132 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België. Deel 9n Mechelen binnenstad*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1984, p. 223.

133 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

134 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.*, p. 223.

135 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

uitgevoerd. Hij hekelde het gebrek aan langetermijnvisie bij de opeenvolgende Mechelse besturen, en het gebrek aan inrichtingsplannen die een kader zouden kunnen bieden bij het toekennen van bouwvergunningen. Bij het verlenen van vergunningen heerste in die tijd vooral willekeur. Met ambitieuze langetermijnplannen als deze wilde Van Boxmeer hierin verandering brengen, maar ook dit ontwerp is nooit gerealiseerd.

Het Vrijbroekpark

Van de ambitieuze plannen van Van Boxmeer blijken er maar weinig in de praktijk gerealiseerd. Het project van het Vrijbroekpark werd echter wel (deels) uitgevoerd, zij het met veel vertraging.

Het Vrijbroek was van oudsher een vrij onvruchtbaar en laaggelegen weidegebied, waar boeren uit de streek hun dieren op lieten grazen. Omstreeks 1870 liet het stadsbestuur beslag leggen op het Vrijbroek, dat door de moerasachtige ondergrond en de vele onderwaterzettingen toch al weinig winstgevend was. De streekbewoners behielden het recht er hun vee op te laten grazen. Rond de eeuwwisseling verklaarde de stad zich eigenaar en werd het Vrijbroek officieel stadseigendom. Bij het aantreden van Van Boxmeer in 1893 waren alle vesten, behalve de Oliveten- en Zandpoortvest, reeds gedempt. Bijgevolg was er nood aan een nieuwe 'stortplaats' waar straatmest¹³⁶, overtollige grond en steengruis van afbraakwerken in de stad konden worden geloosd. Van Boxmeer zag in het Vrijbroek een ideale oplossing voor dit probleem, en liet de moerassige delen ophopen met stadsafval om ze vervolgens te beplanten en in te richten als wandeldreven, ter creatie van een openbaar park. Rondom het broek moest op die manier een aangenaam wandelpad ontstaan dat aanhechting kon vinden met andere kronkelende paadjes doorheen het park. Tegelijk moest het de beste grond in het midden van het broek - toen nog steeds als graasweide in gebruik - vrijwaren. In 1909 waren reeds de dreef langs de kant van de stad en grotendeels die langs de zijde van Stuivenberg afgewerkt, toen de katholiek Charles Dessain (1871-1944) burgemeester werd. Hij was het niet eens met Van Boxmeers plan om van het Vrijbroek een publiek park te maken, liet de beplanting stilleggen en deed het Vrijbroek afsluiten voor het publiek. Dit debacle en andere onenigheden met de burgemeester lagen aan de basis van Van Boxmeers ontslag als stadsarchitect in 1913. Na de oorlog werd zijn plan voor het Vrijbroek echter hervat door de Bestendige Deputatie dat er een provinciaal park van wilde maken, evenwel van meer dan het dubbele in oppervlakte. Het domein werd in 1919 door de provincie aangekocht, er werd een plan opgemaakt en een commissie benoemd met 'bevoegde personen' om het ontwerp te beoordelen en uit te voeren. Van Boxmeer werd door voorzitter Albert Vogels, lid van de Deputatie, verzocht te willen zetelen in de commissie. Van Boxmeer bekwam er een wijziging van het origineel plan van de Deputatie met betrekking tot de hoofdingang, die op zijn aanraden en volgens zijn origineel ontwerp een directe verbinding maakte met

---

136 Als mest gebruikt straatvuil

de stad via wat, ironisch genoeg, de Ridder Dessainstraat zou gaan heten. De Deputatie voorzag de hoofdingang oorspronkelijk ten noorden van het park, richting Stuivenberg en Battel¹³⁷.

Doortrekken van de verbindingsweg Brussel-Vilvoorde

Maar de ambitie van Van Boxmeer reikte verder dan het ontwerp voor een park alleen. Eind 19de eeuw werd nagedacht over een verantwoorde verbindingsweg tussen Mechelen en Brussel via het centrum van Vilvoorde, in het kader van de toenemende industrialisatie. Voorheen gebeurde het verkeer tussen Brussel en Mechelen integraal langs de kanaaldijk via de Vlaamse poort. Een nieuwe weg werd aangelegd in de periode 1903-1907, en tegelijkertijd werd een tramlijn tussen Vilvoorde en de hoofdstad gerealiseerd op de middenberm¹³⁸. De weg zou in principe tot Eppegem doorlopen. Van Boxmeer stelde een plan op om deze weg door te trekken tussen Zemst en de spoorweg, om voorbij Geerdegem de oude Brusselsesteenweg te overkruisen, en via Schonenberg en rakelings langs het nieuwe Vrijbroekpark uit te komen aan de Brusselse poort. Deze baan moest de Brusselsesteenweg ontlasten en moest zo breed worden dat de tramlijnen van Brussel via Vilvoorde tot Mechelen konden worden doorgetrokken. Naar eigen zeggen werd dit ontwerp door zowel toenmalig Mechels burgemeester en volksvertegenwoordiger Edouard De Cocq¹³⁹ als door toenmalig Minister van Openbare Werken Auguste Delbeke enthousiast onthaald, maar echt concreet zijn de plannen nooit geworden.

Onvrede met bepaalde ingrepen

Een stadsarchitect kon zijn invloed laten gelden, zoals de casus van het goederenstation aan Nekkerspoel bewijst, maar lang niet altijd werd er bij beslissingen door de stedelijke, provinciale of Belgische overheid rekening gehouden met zijn aanbevelingen. Zo heeft voorganger Victor Louckx geen inspraak gehad in het ontwerp voor het afleidingskanaal van de Dijle, waarvan de werken onder het stadsbouwmeesterschap van Van Boxmeer (die zich eveneens tegen het plan kantte) werden uitgevoerd. Onder impuls van burgemeester Frans Broers werd tussen 1890 en 1907 een afleidingskanaal van de Dijle gegraven, om de overstromingen die bij iedere hoge waterstand, bij storm en overvloedige regens, de benedenstad gedeeltelijk onder water zetten, een halt toe te roepen. De aftakking begint op Nekkerspoel en eindigt voorbij de voormalige Winketbrug, waar de Dijle de stad verlaat. Aan beide aftakkingen werd een sluis gebouwd¹⁴⁰. De onderneming werd door ambtenaren van het Beheer van Bruggen en Wegen ontworpen en bestuurd. Toenmalig stadsarchitect

---

137 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Het Vrijbroekpark*, (1948).

138 H. KENNES, (s.d.), *Schaarbeeklei* (ID: 9026), op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/9026>, geraadpleegd op 28 april 2012, zie bijlage I.7.

139 Edouard De Cocq was burgemeester van Mechelen voor de katholieke partij tussen 1900 en 1909.

140 G. PLOMPTEUX, *Mechelen extra muros* (ID: 204011), (s.d.), op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/20411>, geraadpleegd op 28 april 2012, zie bijlage I.12.

Victor Louckx had echter een alternatieve loop via de Vrouwvliet aanbevolen, die de stad niet zou doorsnijden – een idee dat Van Boxmeer later zou bijtreden. Desondanks werd het plan nooit gewijzigd, en loopt sinds 1907 het afwateringskanaal van de Dijle vrijwel dwars door het stadsweefsel langs de noordelijke vesten.

Tijdens de oorlog – Van Boxmeer was evenwel officieel al uit dienst maar bleef nog actief als stadsbouwmeester tot 1915 - werd beslist om een zwemdok te bouwen aan het huidige Rodekruisplein, te midden van de stapelplaatsen. Van Boxmeer raadde het ontwerp af en stelde met de Lange Ridderstraat een nieuwe locatie in het stadscentrum voor, die volgens hem veel passender was om een badhuis op te richten. Zijn advies werd niet gevolgd.

III.4.4. Advies inzake bouwaanvragen¹⁴¹

De stadsarchitect moest de stad adviseren bij het al dan niet toekennen van bouwvergunningen en het opleggen van bepaalde voorwaarden. Zo werd er nagetrokken of de ingediende plannen voldeden aan de geldende bouwvoorschriften. Niet zelden speelde ook de zorg om het architecturaal patrimonium van Mechelen en de persoonlijke appreciatie van Van Boxmeer mee in het verlenen van een positief, dan wel negatief advies. Wat betreft een aanvraag tot afbraak van een deel van een fronton bij een huis op het Kardinaal Mercierplein gaf Van Boxmeer bijvoorbeeld een negatief advies, “*daar dit vandalenwerk de samenhang der Egmontplaats (nu Kardinaal Mercierplein) zou verbreken, die hierdoor haar karakter gansch onteerd zoude zien.*”¹⁴²

De veelheid van verschillende bouwvoorschriften en het gebrek aan een omvattend kader die leidden tot een zekere willekeur in het verlenen van vergunningen was Van Boxmeer zoals gezegd een doorn in het oog. Tot dan bestonden er een groot aantal verordeningen die doorheen de tijden en naargelang de omstandigheden waren uitgevaardigd – en waarvan sommigen zelfs nog dateerden van voor de Franse Revolutie. Vele waren al in onbruik geraakt. Vlak voor zijn vertrek als stadsarchitect eind 1912 kon Van Boxmeer nog een nieuw bouwreglement doordrukken – een van de nieuwe bepalingen was overigens dat men steeds het herstellen van een gevel op voorhand moet aangeven¹⁴³. Wel betreurde Van Boxmeer achteraf geen artikel over het gebruik van beton te hebben opgenomen, waarin hij het gebruik van hout voor trappen, roosterings en zelfs daken zou verbieden ten voordele van beton. Dit voornamelijk omwille van de brandveiligheid. Hoewel Van Boxmeer zich als architect bij voorkeur liet inspireren door historische stijlen, onderkende hij resoluut de voordelen van de moderne bouwtechnieken. Zij het dan louter om hun constructieve voordelen, want de modernistische architectuur, waarbij de constructieve en functionele elementen ook de uiterlijke vorm bepaalden en men volop ging experimenteren

---

141 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4325-4328, (1893-1908).

142 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4326, nr. 15830: *Verandering aan den voorgevel Egmontplaats 6*, (18/10/1901).

143 SAM, Secretariaatsarchief, 1911 vak 39 nr. 4: *Verordening op het bouwen en reglement taks op de gebouwen en de riolen*, (1911).

met de mogelijkheden van het materiaal, kon hij allerm minst waarden:

“Het gewapend beton is een nieuwe krachtige factor die men gebruiken moet, doch niet misbruiken, zoals het vaak gebeurt in de ultramoderne gevel; waar men het acrobaattoeren doet verrichten, zonder nut, enkel voor de pret; zekere bouwdeelen schijnen aan de lucht gehecht! (...) Ook die uiterste eenvoudigheid, het simplisme, die die gevels kenmerken, kan misschien als eene reactie tegen te overvloedige versiering beschouwd worden, maar belet niet dat kleine onderdeelen onze oude gevels doorgaans meer kunstkracht uiteten, dan die al te primitieve lijntrekkerij.”¹⁴⁴

III.4.5. Herstellingen van particuliere “kunstgevels”

Stadsarchitect Victor Louckx, rechtstreekse voorganger van Van Boxmeer, heeft zich zoals gezegd tijdens zijn loopbaan erg gediensig gemaakt in het realiseren van grote en moderne openbare stadsgebouwen. Om het behoud van reeds bestaande monumenten had hij zich minder bekommerd. Toch begonnen midden 19de eeuw steeds meer mensen, zoals Jean-François Pluys (1810-1873)¹⁴⁵, Jean Baptiste Kempeneer (1836-1902)¹⁴⁶ en later kanunnik Willem Van Caster (1836-1918), zich in te zetten voor het behoud en de herstellingen van de belangrijkste Mechelse monumenten¹⁴⁷. Intussen was ook de neogotische bouwstijl tot volle bloei gekomen en met de restauratie van het laatgotische Hof van Busleyden (afb. 14) in 1864 door Joseph Schadde¹⁴⁸ en van de Sint-Romboutskathedraal (afb. 12) gedurende de tweede helft van de 19de eeuw¹⁴⁹ was de toon gezet voor de herontdekking en het behoud van de rijke gotische architectuurgeschiedenis van de stad Mechelen. Philippe Van Boxmeer was zelf maar al te goed vertrouwd met deze werken aangezien ze door het steenkappersbedrijf van zijn vader mee werden uitgevoerd. Aan een latere herstelling aan de muren van het Hof van Busleyden heeft hij zelfs nog actief meegewerkt. Sedertdien werd stelselmatig overgegaan tot de herstelling van verschillende kerk- en burgerlijke gebouwen. Zo werd in 1880 gestart met een grote historiserende restauratiecampagne van het Paleis van Margaretha van Oostenrijk (afb. 1) onder leiding van provinciaal architect Léonard Blomme¹⁵⁰, waarbij alweer beroep werd gedaan op vader

---

144 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

145 Jean-François Pluys was architect, beeldhouwer en pionier van de 19de eeuwse glasschilderkunst in België. Hij restaureerde oude glasramen en vervaardigde ook nieuwe glasramen, onder meer voor de Heilig-Bloedkapel in Brugge en de Sint-Romboutskerk in Mechelen.

146 Jean Baptiste Kempeneer was advocaat van beroep en politiek actief in de katholieke partij. Van 1884 tot 1896 was hij schepen van openbare werken in het Mechelse schepencollege, en hij was ook lid van de bestuursraad van de Academie voor Schone Kunsten.

147 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

148 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België. Deel 9n Mechelen binnenstad*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1984, p. 101.

149 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.*, p. 435.

150 *Ibid.*, p. 263.

Van Boxmeer. In die geest van herontdekking en koestering van het verleden groeide Philippe Van Boxmeer op en sprong hij zelf al vroeg bij om plannen uit te voeren en ze later ook zelf te tekenen¹⁵¹.

Maar hoewel men zich al bekommerde om het behoud van openbare gebouwen, werd nog niets ondernomen om private huisgevels te vrijwaren van de afbraak. In deze aangelegenheid heeft Van Boxmeer als stadsarchitect in Mechelen een voortrekkersrol gespeeld. Hij bewaarde bij het stadsbestuur de regeling dat, wie als particuliere eigenaar een historisch en artistiek waardevolle gevel wilde laten herstellen, op een financiële tegemoetkoming kon rekenen van de stad. In ruil waren zij verplicht hun eigendom degelijk te onderhouden en verbonden ze er zich schriftelijk toe dat noch door hen, noch door toekomstige eigenaars enige veranderingen aan de gevel mochten worden aangebracht zonder toelating van het stadsbestuur. In enkele gevallen werd de gevel zelf stadseigendom. Dat zoveel waardevolle gevels nu nog bewaard zijn is voor een groot deel te danken aan de standvastigheid en overredingskracht van Van Boxmeer tegenover de eigenaars en tegenover het stadsbestuur. Er was immers nog geen wettelijk kader voor het stadsbestuur om in uitzonderlijke gevallen zelf te kunnen ingrijpen en eventueel over te gaan tot onteigening. Ten slotte moest het stadsbestuur zelf de kredieten goedkeuren. De meeste gesubsidieerde herstellingen gebeurden dan ook op initiatief en volgens plan van Van Boxmeer, nagenoeg nooit uit eigen beweging van de eigenaars.

Daarmee volgde Van Boxmeer het voorbeeld van gelijkaardige initiatieven in Brugge en andere steden. Al in 1877 was in Brugge een initiatief onder de naam 'kunstige herstellingen' opgestart, waarbij het lokale bestuur financieel bijdroeg tot de restauratie van monumenten in privé-bezit. De aanvraag gebeurde wel door de eigenaar en de enige voorwaarde was dat het pand een monumentale waarde bezat. Deze stedelijke tussenkomst ten voordele van het patrimonium in privé-bezit was slechts een onderdeel van een globalere politiek vanuit het stadsbestuur om het stadsbeeld te verzorgen en te verfraaien¹⁵². De Bruggelingen zelf werden de promotors van de nieuwe subsidieregeling. Met bijna pamflettaire artikelen, brieven en speeches wekten ze in andere steden de belangstelling voor het Brugse initiatief op. Zo toonde ook Gent in de jaren '80 interesse en wonnen informatie in over het Brugse subsidiesysteem, maar een gelijkaardig reglement werd in Gent echter nooit ingevoerd¹⁵³.

Ook in Brussel werden stappen gezet om de restauratie van de privé-eigendommen op de Brusselse Grote Markt systematisch aan te pakken. Dit kwam in een stroomversnelling

---

151 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

152 H. STYNEN, *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België 1835-1940*, Brussel, Stichting Vlaams erfgoed, 1998, pp. 184-185.

153 L. CONSTANDT, B. BEERNAERT, *Stenen herleven: 111 jaar 'Kunstige Herstellingen' in Brugge 1877-1988*, Brugge, Van de Wiele, 1988, p. 19.

toen Charles Buls als burgemeester aantrad in 1881¹⁵⁴. In de voorgaande jaren waren reeds subsidies toegekend voor herstellingen aan privé-woningen op de Grote Markt zonder dat er enige vorm van garantie of tegenprestatie van de eigenaar tegenoverstond; daar zou onder Buls verandering in komen¹⁵⁵. Buls, de auteur van *Esthétique des Villes* (1893), begreep meer dan wie ook dat de waarde van de monumenten niet los kan worden gezien van hun context. In 1883 werd mede onder impuls van burgemeester Buls een conventie opgesteld die Brussel in de mogelijkheid bracht om de gevels van de Grote Markt te restaureren in functie van het totaalbeeld, naar de plannen van de stadsarchitect en op haar kosten¹⁵⁶. In ruil verbonden de eigenaars zich ertoe, naast het betalen van een gevelbelasting in verhouding tot de gevelbreedte, ook een erfdienstbaarheid te onderschrijven: gedurende een periode van minstens dertig jaar mochten zij niets aan de gevel veranderen¹⁵⁷. Deze operatie aan de Grote Markt naderde in 1894 haar voltooiing. In 1895, Van Boxmeer was al twee jaar Mechels stadsarchitect, opperde hij naar aanleiding van de deplorabele toestand van het huis 'In den vijgenboom' (afb. 37), om met een soortgelijk systeem restauraties aan private gevels te subsidiëren. Bij de restauratie van huis 'De Kluis' (afb. 38) in 1900 verwees Van Boxmeer zelfs letterlijk naar het Brugse voorbeeld. 'De Kluis' was nog altijd een van de eerste restauratiedossiers voor private gevels en Van Boxmeer deed alle moeite om het bestuur te overtuigen van de noodzaak van een monumentenbeleid dat ook oog heeft voor particuliere huisgevels. Van Boxmeer wees niet alleen op het historisch, educatief en artistiek belang van het behouden van waardevolle gevels, maar hield ook weer rekening met de toeristische aantrekkingskracht die het de stad zou opleveren – en wees er tevens fijntjes op dat er ook politiek iets te winnen viel:

“Ik kan niet genoeg aandringen, mijnheren, het oog op de behoudenis onzer oude gebouwen om u met algemeene goedkeuring onzer kunstminners den weg der opofferingen [financiële tussenkomst] te zien inslaan. (...) Het is ook het stelsel in voege in alle de steden van ons land waar den geest van het eigenaardige, de liefde hunner oude gebouwen zoo diep heeft ingeworteld. Brugge, Ieper, Gent, Brussel en vele andere steden toonen ons wat dien geest vermag. Zij worden den aantrek aller vreemdelingen en nochtans durf ik u zeggen dat geen enkel hun zooveel verscheidenheid van kunsttranten in hunne oude gebouwen bezitten. Geen enkel tijdvak onze kunstgeschiedenis of zij is bij ons vertegenwoordigd en wanneer Brugge, zij die hare oude gebouwen zoo bemint, om de 14de en 16de eeuw in haren vollen glans kunnen toonen, hebben wij niet alleen menigvuldige merkwaardige

---

154 L. VAN SANTVOORT, *Restauratie en conservatie van de 19de eeuw tot 1931*, in: F. AUBRY e.a., *Restauratie en conservatie*, Brussel, Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijke Gewest, 2011, p. 26.

155 H. STYNEN, *op. cit.*, p. 184.

156 L. VAN SANTVOORT, *op. cit.*, p. 26.

157 H. STYNEN, *op. cit.*, p. 184.

*gebouwen dezer eeuwen maar kunnen wij bovendien nog boeiende talrijke specimen van alle de opvolgende eeuwen te toonen. Door de slechten smaak die er alhier heerscht, trekt zij ongelukkiglijk geen profijt uit die kunstschaten. Er is hier eene opvoeding te doen die enkel door het magistraat kan aangevangen worden door het goede voorbeeld. Slaagt zonder omzín dien weg in, mijheeren, de geschiedenis zal er u indachtig voor wezen. (...)*¹⁵⁸

Dat Van Boxmeers ideeën daarmee volledig passen in de ontwikkelingen binnen de monumentenzorg van die tijd, bewijst een citaat van een Gents gemeenteraadslid dat in de zitting van 13 mei 1896 nagenoeg hetzelfde bepleit:

*“Gent moet het voorbeeld volgen van Brugge, dat een Vlaams Nürnberg is geworden. Gent moet in de voetstappen treden van Brussel, dat van zijn Grote Markt, volgens Victor Hugo, de schoonste plaats ter wereld heeft gemaakt. Door zo te handelen zal men een dienst bewijzen aan de handel en nering, want zeker zal de opfrissing van onze stad vele vreemdelingen aanlokken; zo zal men ook de kunst zelf bevorderen, de kunstroem van onze stad vergroten en aan de bevolking dagelijks praktische en suggestieve lessen verschaffen tot loutering van haar smaak, tot verheffing van haar geest en tot veredeling van haar ziel...”*¹⁵⁹

Stynen concludeert dat de opgesomde elementen als een synthese kunnen worden beschouwd van het ideeëngoed dat in de vorige decennia naar voren werd gebracht: een 'gezonde' balans van materiële (toerisme) en immateriële (opvoeding) waarden¹⁶⁰.

In de aanloop naar de weredtentoonstelling van 1913 zou ook Gent een grootscheepse stadsverfraaiingsoperatie ondergaan, die de Gentse 'kuip' een heel nieuw aanzicht bezorgde.

De verschillende restauraties aan private kunstgevels die Van Boxmeer als stadsarchitect heeft geïnitieerd en geleid, worden hier in chronologische volgorde besproken.

In den vijgenboom (afb. 37)

Het huis 'In den vijgenboom' in de Sint-Katelijnestraat, op de hoek met de A.B.-straat, is een van de eerste gevels waarop Van Boxmeer zelf de aandacht vestigde. In 1895 was de houten gevel, daterend uit het begin van de 16de eeuw¹⁶¹, in erg slechte toestand; er waren zelfs al enkele planken naar beneden gevallen. Van Boxmeer opperde voor het eerst de

158 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4326, nr. 14866: Voorstel ter goedkeuring van ontwerp De Kluis (23/6/1900).

159 H. STYNEN, *op. cit.*, p. 221, doorverwijzend naar: Gentse Gemeenteraadszitting van 13 mei 1896.

160 H. STYNEN, *op. cit.*, p. 221.

161 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België. Deel 9n Mechelen binnenstad*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1984, pp. 417-418.

idee om, met het oog op het behoud van het architecturaal patrimonium, de herstelling met geldelijke tussenkomst van de stad voor te stellen aan de eigenaar¹⁶²:

“Het geldt hier zooals u weet eenen der eigenaardigste gevels der stad, welke verdwijning of beschadiging te betreuren zou zijn. Indien wij den eigenaar verplichten zelf de herstelling te bekostigen, zou hij soms den ouden trant zeer benadeelen. Was het niet beter dat ik mij met den eigenaar kon verstaan om deze kleine onontbeerlijke herstelling, door ons te laten verrichten?”¹⁶³

Bij de restauratie werden lijsten en beplanking vernieuwd, deels met hergebruikt materiaal van andere gebouwen. Intussen is de begane grond deels verbouwd tot winkelruimte¹⁶⁴.

Hemelrijk (afb. 18 & 39)

Een ander vroeg voorbeeld is de restauratie van de voor- en zijgevel van het huis Hemelrijk in de Onze-Lieve-Vrouwstraat. Het huis bevond zich al in slechte toestand eind 19de eeuw, maar pas wanneer de eigenaar Gaston Lamot in 1900 een aanvraag tot afbraak indiende sloeg de stadsbouwmeester alarm en verzocht hij de stad om de herstelling te financieren, wat de eigenaar moest doen afzien van de afbraak¹⁶⁵. Huis Hemelrijk, daterend uit de eerste helft van de 16de eeuw, is een interessant gebouw omdat reeds renaissancevormen en versieringen werden geënt op een nog traditioneel (laat-)gotisch schema¹⁶⁶. Het huis maakte oorspronkelijk deel uit van een ensemble van vier opeenvolgende huizen, genaamd 'de Vier Evangelisten'¹⁶⁷. Renaissance-elementen zijn de driehoekige en halfronde frontons met reliëfversieringen boven de vensters en de cirkelsegmenten van de top¹⁶⁸. Van Boxmeer maakte, nogal voortvarend, in zijn verslag gewag van *“een der schoonste en zeker de belangrijkste gevel van geheel de stad en misschien wel van geheel het land”*¹⁶⁹.¹⁷⁰ De stad ging akkoord met zijn voorstel en nam de kosten voor de herstelling van de buitengevels op zich (het interieur werd niet hersteld), en verklaarde zich hiermee ook eigenaar. Het verder onderhoud van de gevels werd daarmee

162 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4325 nr. 12464: *Huis: den houten gevel*, (29/07/1895).

163 SAM Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4325 nr. 12464: *Huis: den houten gevel*, (29/07/1895).

164 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.*, pp. 417-418.

165 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4326 nr. 14785: Verslag Hemelrijk, (11/05/1900).

166 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.*, p. XLII.

167 SAM, Verzameling Berlemont, deel 89: *Onze-Lieve-Vrouwstraat*, p. 40.

168 W. AERTS, R. DE CEULAER, L. VAN LANGENDONCK, *Beschermd cultuurpatrimonium in de provincie Antwerpen. Arrondissement Mechelen*, Antwerpen: Bestendige deputatie van de provincieraad Antwerpen, 1989, p. 155.

169 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4326 nr. 14785: Verslag Hemelrijk, (11/05/1900).

170 Toch werd deze gevel niet opgenomen in de lijst met gebouwen, gezichten en landschappen die beschermd moesten worden, gepubliceerd door de KCML in 1914. Deze lijst was bedoeld als basisdocument voor de wederopbouw na de oorlog. Monumenten die wél vermeld werden en door Van Boxmeer onder handen genomen waren zijn onder meer het huis Sint-Jozef, de oude lakenhalle, het stadhuis en het huis Bonte Os.

ook een verantwoordelijkheid voor de stad¹⁷¹.

In de 19de eeuw was de woning bepleisterd en beschilderd en op de benedenverdieping bevonden zich eenvoudige rechthoekige vensters¹⁷² (afb. 40-41). Alleen de kruiskozijnen van de bovenverdieping van de voorgevel en het centraal luikgat waren bekroond door frontons met reliëfs¹⁷³. Bij de restauratie tussen 1900 en 1902, die werd geleid door Van Boxmeer, werd het gebouw ontleisterd en werden sporen van reliëfs boven de muuropeningen van de begane grond gevonden. De reconstructie van deze reliëfs vergde een groter budget dan oorspronkelijk was geraamd, wat in de gemeenteraad vooral door raadslid Van Haesendonck sterk werd bekritiseerd¹⁷⁴. Onder meer het reliëf 'Adam en Eva in het Aards Paradijs', dat de gevel boven de deur ooit had versierd volgens een geschreven bron van 1777, werd opnieuw aangebracht. De drielichten op begane grond zijn eveneens het resultaat van deze restauratie. De kruiskozijnen op de begane grond in de zijgevel werden deels gerestaureerd, terwijl de deur van de vijfde travee werd gewijzigd en in de negende travee een deur werd toegevoegd. De hoeknis met Onze-Lieve-Vrouwebeeld werd vernieuwd (afb. 42)¹⁷⁵.

De Kluis (afb. 38)

In 1900¹⁷⁶ wilde de eigenaar van het historische huis De Kluis (afb. 43) in de Guldenstraat, gebouwd in 1734, een tweede verdieping aan zijn woning toevoegen. Hij bezorgde het stadsbestuur een ontwerp waarin de fraaie laat-barokgetinte halsgevel¹⁷⁷ zou vervangen worden door een eenvoudige lijstgevel. Van Boxmeer wilde dit niet laten gebeuren en stelde voor de bouw van een extra verdieping toe te staan maar de puntgevel alsnog te bewaren. Als tegemoetkoming zou de stad weer financieel tussenkomen¹⁷⁸.

Van Boxmeer maakte zelf het nieuwe plan op, waarbij de tweede verdieping in de gevel een exacte kopie werd van de eerste verdieping.

Sint-Jozef (afb. 44)

Aan het begin van de 20ste eeuw diende de eigenaar van het huis 'Sint-Jozef' op de Haverwerf een plan in om deze barokgevel uit 1669, die in zeer slechte staat was, door een

---

171 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Overeenkomst met de h.h. Gebroeders Lamot voor het behoud des gevels van het gebouw "Hemelrijk" O.L.Vrouwstraat*, (06/08/1900).

172 SAM, Verzameling Iconografie, Foto 6610: voorgevel Hemelrijk voor de restauratie, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, Foto 6609: zijgevel Hemelrijk voor de restauratie, (s.d.).

173 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.*, pp. 366-368.

174 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Verslag bij welk de heer Stadsbouwmeester een krediet vraagt van fr. 1.000, voor de herstelling des gevels van het huis "Hemelrijk" O.L.Vrouwstraat*, (20/09/1900).

175 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.*, pp. 366-368.

176 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Voorstel van den stadsbouwmeester, om met stadstusschenkomst, eene tweede verdieping te voege aan het belangwekkend huis "De Kluis", Gildestraat*, (06/08/1900).

177 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.*, p. 189.

178 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Verslag der Sectie van Openbare Werken over het voorstel betrekkelijk den gevel van het huis De Kluis, Gildestraat*, (23/05/1901).

nieuwe gevel “*in moderne stijl*” te vervangen¹⁷⁹. Het huis Sint-Jozef met zijn zwierige volutengevel is niet alleen een schoolvoorbeeld van de Mechelse barokarchitectuur, getypeerd door een concentratie van de versieringselementen op de geveltop¹⁸⁰, maar vormt tevens samen met de historische huizen 'De Duivels' en 'Het Paradijs' aan de Kraanbrug een van de mooiste architecturale ensembles van de Mechelse binnenstad (afb. 45). Opnieuw drong Van Boxmeer aan bij de eigenaar tot een restauratie in plaats van afbraak, maar slaagde daar niet in; die laatste weigerde omdat de oude gevel niet in overeenstemming kon worden gebracht met de nieuwe bestemming. Een gesubsidieerde herstelling hing grotendeels af van de goodwill van de eigenaar – een wettelijk kader waarin maatregelen konden worden opgelegd bestond namelijk niet. Ten langen leste drong Van Boxmeer bij de stad aan tot onteigening – tevergeefs. De gevel zou worden afgebroken. De stadsarchitect kon echter de afbraakwerken begeleiden en verkreeg van de eigenaar de oude gevelmaterialen. Elke steen werd genummerd, in een plan opgetekend en uiteindelijk opgeslagen in het stadsmagazijn¹⁸¹.

Toen de nieuwe gevel al bijna voor de helft in opbouw was en duidelijk werd hoezeer het pittoreske hoekje aan de Kraanbrug was aangetast, groeide de kritiek. Schepen Le Blus benadrukte: “*De plaats waar het zich bevindt is om zoo te zeggen door de bouwkunde uitverkoren om hare schoonste perels ten toon te stellen; het Paradijs, de Duivels en Sint-Jozef maken met de dichterbijge omgeving een geheel uit dat niet mag gekrenkt woren. Nu de gevel “Sint-Jozef” afgebroken is, doet het uitzicht leed aan het hert.*”¹⁸² Ook toenmalig burgemeester Eduard De Cocq beseftte dat de stad een fout had gemaakt door niet in te grijpen. Er werd alsnog een overeenkomst gesloten waarin de stad eigenaar werd, en de barokgevel werd deels met de oude materialen gereconstrueerd¹⁸³. De ramen en toegangspoort van de begane grond werden uiteindelijk anders uitgevoerd dan op de ontwerp-tekening (afb. 46), waar geen kruiskozijnen voorzien waren en de raamopeningen tot op de grond reikten¹⁸⁴. Pas later werd het bakstenen parement geschilderd.

Als reactie op de aanvankelijke afbraak van de barokgevel hield Van Boxmeer een pleidooi voor het klasseren van “*alle merkwaardige gevels der stad*” om, met het oog op het openbaar nut, in bepaalde gevallen te kunnen overgaan tot gedwongen onteigening. Dit was volgens hem het enige middel “*om het huidige vandaalschwerk niet te zien hernieuwen*”¹⁸⁵.

---

179 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Verslag der Sectie van Openbare Werken over den brief van den heer Diedens, nopens de herstelling des gevels van het huis “Sint-Jozef”, Haverwerf, (11/12/1902).*

180 SAM, Verzameling Berlemont, deel 53: *Haverwerf*, p. 124.

181 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

182 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Verslag der Sectie van Openbare Werken over den brief van den heer Diedens, nopens de herstelling des gevels van het huis “Sint-Jozef”, Haverwerf, (11/12/1902).*

183 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

184 SAM, Modern Archief, Bouwdossiers 1902/0169: herbouwen huis Sint-Jozef - Diedens, Haverwerf, (1902).

185 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4327, nr. 16483: *Gevel Sint-Jozef, (25/10/1902).*

De Gulden Kop / Prins van Parma (afb. 47)

Woning 'De Gulden Kop' of later 'Prins van Parma' in de Sint-Katelijnestraat nr. 115 is een van de unieke houten topgevels die Mechelen rijk is, en werd gebouwd in de eerste helft van de 16de eeuw¹⁸⁶. Alweer sprong de stad onder impuls van Van Boxmeer bij in de herstelling van de gevel in 1902-1903¹⁸⁷ toen de eigenaar hem wilde afbreken om er een volledig nieuwe gevel te bouwen. *“Zulldanige gevels vindt men bijna alleen te Mechelen en dienen ons tot bijzonder reklaam in den oudheidskundige wereld. Het weze niet gezegd dat onder uw bestuur een vandaalsche hand aan die typieke houten gevels geslagen werd,”*¹⁸⁸ probeerde Van Boxmeer zijn bestuur van de noodzaak van deze investering te overtuigen. In het restauratieontwerp (afb. 48) werd, op vraag van de eigenaar, de deur naar rechts verplaatst om ruimte te maken voor een groot winkelraam op de begane grond. Ondanks kritiek van raadslid Van Hoorenbeeck werd dit door de schepen van Openbare Werken Le Blus verdedigd daar *“de plaats der ingang deur in niets kan schaden aan het karakter van den gevel en zoo onder dit oogpunt de eigenaar wijzigingen verlangt, moet niets beletten hem die te geven.”*¹⁸⁹ Verder werd de bestaande gevelindeling trouw gevolgd en moest heel wat hout worden vervangen¹⁹⁰. De begane grond is inmiddels alweer verbouwd.

In den Boer à la Mode (afb. 27)

Een heel andere casus is de reconstructie van de arduinen rococogevel van 'In den Boer à la Mode', gebouwd in de tweede helft van de 18de eeuw. Oorspronkelijk bevond deze gevel zich in de Bafferstraat¹⁹¹, tussen de galerij van het onafgewerkte Paleis van de Grote Raad, dat mettertijd, sinds het stilvallen van de werf in 1547, was volgebouwd. Met de voltooiing van het Paleis van de Grote Raad in het vooruitzicht werden deze acht gebouwen omstreeks de eeuwwisseling afgebroken. Alleen de voorgevel van 'In den Boer à la Mode' bleef bewaard. 'A la Giraffe', een diephuis van drie bouwlagen met lijstgevel¹⁹² op de hoek van de Grote Markt en de Scheerstraat, moest in 1905 wijken voor de heropbouw van 'In den Boer à la Mode'¹⁹³. Zoals alle huizen langs de noordzijde van de Grote Markt was het aangekocht door de stad Mechelen met het oog op een eventuele

---

186 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.*, p. 430.

187 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Oude gebouwen. - Overeenkomst met den hr Neutjens voor de herstelling van den houten gevel Cathelijnestraat*, 113, (04/08/1902).

188 SAM, Mordern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4326, nr. 16264: *Houten gevel, Katelijnestraat M. Neutjens*, (13/06/1902).

189 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Oude gebouwen. - Overeenkomst met den hr Neutjens voor de herstelling van den houten gevel Cathelijnestraat*, 113, (04/08/1902).

190 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4327, nr. 16639: *Houten gevel Kathelijnestraat*, (02/02/1903).

191 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Herbouwing des voorgevels van het huis “De Giraffe*, (11/11/1904).

192 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België. Deel 9n Mechelen binnenstad*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1984, p. 169.

193 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4326, nr. 15103: *Huis Girafe*, (20/10/1900).

vergroting van het stadhuis. Het was de bedoeling in dit huis het politiekantoor onder te brengen, maar in 1904 werd in de gemeenteraad beslist de gevel af te breken om er de rococogevel opnieuw op te bouwen¹⁹⁴. De originele blauwe hardsteen werd opgekuist, herplaatst en gedeeltelijk vervangen. Verder werden in het plan van Van Boxmeer voor de heropbouw zoveel mogelijk materialen gerecupereerd¹⁹⁵. De voorgevel van 'In den Boer à la Mode' was echter 16 cm breder dan 'A la Giraffe', en de twee verdiepingen kwamen niet geheel met elkaar overeen. Een ander probleem dat zich stelde door slechts de gevel te enten op een bestaande structuur, was een stijlbreek met de bestaande, uitspringende kroonlijst van de zijgevel en het rode pannendak. Beide werden vervangen door een eenvoudige dakgoot zonder uitsprong en een dakbedekking van blauwe schaliën, om een harmonieuzer geheel te creëren¹⁹⁶.

In een verslag uit 1904 meldde Van Boxmeer dat er op dat moment al zeven gevels op deze manier waren hersteld, en er nog twee dossiers lopende waren. Hij bevestigde dat “*de herstellingswerken grotendeels door ons eigen werkvolk en onder mijne rechtstreekse bevelen worden uitgevoerd.*” In verband met deze restauratiewerken (en de financiering ervan) zou de KCM bovendien een afvaardiging naar Mechelen sturen¹⁹⁷. Over dit bezoek is echter geen ander archiefmateriaal meer gevonden.

Andere

Van Boxmeer heeft met dit systeem van gesubsidieerde herstellingen nog talrijke andere waardevolle gevels kunnen restaureren.

Woning 'De Kat' of in de 19de eeuw 'La Pomme d'Or' genoemd (afb. 49), werd tussen 1904 en 1906 grondig gerestaureerd¹⁹⁸. De verhoogde halsgevel van dit diephuis op de Grote Markt nr. 13 werd in 1661 gebouwd in opdracht van apotheker Augustijn van Orsagen. Hoewel oorspronkelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen, werden de originele materialen tijdens de restauratie vervangen; voor het parement werd zandsteen gebruikt, voor het lijstwerk en de cartouches arduin¹⁹⁹.

'De Kreeft' (afb. 50), een traditioneel bak- en zandstenen diephuis op de hoek van de Ijzerenleen en Nauwstraat, werd omstreeks 1912²⁰⁰ eveneens verregaand gerestaureerd. De

---

194 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Herbouwing des voorgevels van het huis “De Giraffe”*, (11/11/1904).

195 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4327, nr. 17221: *Herbouwing van het huis “De Giraffe” Groote markt*, (29/12/1903).

196 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4327, nr. 18087: *Gevel Girafe*, (29/4/1905).

197 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4327, nr. 17391: *Herbouwingen van kunstgevels*, (02/02/1903).

198 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgevels. - Verslag der Sectie van Openbare Werken over de herstelling van het huis “De Gouden Appel” Groote Merkt*, (04/02/1904).

199 W. AERTS, R. DE CEULAER, L. VAN LANGENDONCK, *Beschermd cultuurpatrimonium in de provincie Antwerpen. Arrondissement Mechelen*, Antwerpen: Bestendige deputatie van de provincieraad Antwerpen, 1989, p. 111.

200 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Herstelling van den ouderwetschen gevel van het huis “De Kreeft”*,

in-en uitgezwenkte top werd volledig vernieuwd met Franse zandsteen. De kruiskozijnen op de bovenverdieping van voor- en zijgevel werden eveneens vernieuwd. Ook de cartouche met kreeft boven de begane grond aan straatzijde, die eveneens werd verbouwd, is een 20ste-eeuwse toevoeging. De zijgevel heeft ten dele de oorspronkelijke zandstenen elementen behouden, maar de gekoppelde rondboogvensters op de begane grond, overspannen door een gebogen driuplijst, werden evenwel bij de restauratie toegevoegd²⁰¹. Nochtans waren deze rondboogvensters in het oorspronkelijk restauratieontwerp²⁰² (afb 51-52) niet voorzien. Het lijkt erop dat deze restauratie, hoewel deels gesubsidieerd door de stad, niet getekend werd door Van Boxmeer. Er werd een reguliere bouwaanvraag ingediend – wat nooit het geval was bij de andere restauraties – en als 'bouwer' wordt niet Van Boxmeer maar iemand anders vermeld.

'Au Berger' of 'De Schaapherder' (afb. 53) op de Schoenmarkt, een 17de-eeuws diephuis met barokke in- en uitgezwenkte topgevel, werd ook verregaand 'gerestaureerd' met volledig nieuw materiaal²⁰³ in 1913²⁰⁴. In zijn restauratieontwerp (afb. 54) veranderde Van Boxmeer alleen de verhoudingen van de muuropeningen op de begane grond²⁰⁵.

De naam van het huis in de Hoogstraat nr. 25 op de hoek met de Milsenstraat is al op het einde van de 16de eeuw in archieven terug te vinden als 'Den Gekroonden Leeuw'. In 1736 werd een vijf traveeën brede klokgevel in klassicerende barokstijl opgetrokken. Die voegt vanaf dan twee woningen, waaronder ook 'Den Spaarpot' op nr. 27, samen (afb. 55). De gevel werd in 1912 met subsidies gerestaureerd toen de eigenaar de gevel wilde laten bepleisteren²⁰⁶. De begane grond zoals die in het ontwerp van Van Boxmeer voorzien was (afb. 56)²⁰⁷, is in tussentijd alweer verbouwd.

Ook 'De Pekton' (afb. 57), een vroeg-16de-eeuwse houten gevel die sinds zijn verwoesting tijdens WO I al meerdere malen werd afgebroken, verhuisd en heropgebouwd²⁰⁸, werd in 1908 nog gerestaureerd (afb. 58)²⁰⁹. Vandaag is de gevel weer gereconstrueerd op zijn quasi oorspronkelijke locatie aan de Van Beethovenstraat.

Verder werden nog enkele andere woningen gerestaureerd, die echter vandaag niet meer in

---

Yzeren Leen, 1,000 fr., (30/11/1911).

201 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België. Deel 9n Mechelen binnenstad*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1984, p. 230.

202 SAM, Modern Archief, Bouwdossiers 1911/0192, restauratie woning – Jordens, Ijzerenleen 48, (30/12/1911).

203 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.*, p. 386.

204 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgevels. - Verslag der Afdeeling van Openbare Werken over de ontworpen herstelling des voorgevels van het huis "Le Berger", Schoenmarkt*, (23/1/1913).

205 SAM, Verzameling Iconografie, B 10.227: *Herstelling van den voorgevel "au Berger", Schoenmarkt n° 1*, (30/09/1912).

206 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgevels. - Huis Hoogstraat 25-27. - Voorgevel. - Herstelling. - Ontwerp. - Verslag der Afdeeling van Openbare Werken*, (16/4/1912).

207 SAM, Verzameling Iconografie, B 10.228: *Herstelling van den voorgevel Hoogstraat n° 25-27*, (30/03/1912).

208 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.*, p. 469.

209 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4328, nr. 18206: *Gevel der Pekton Steenstraat*, (10/07/1908).

het stadsbeeld te zien zijn of waarvan de huidige locatie niet kon worden achterhaald. Het gaat om woningen op de Zoutwerf nr. 17 (adres vandaag onbekend), gerestaureerd in 1901²¹⁰, Adegemstraat nr. 114 (adres onbekend) in 1904²¹¹, Vismarkt 34 (adres onbekend) in 1907²¹², en 'In den Bonte Os' (afb. 59) op de Steenweg nr. 3 dat werd gerestaureerd in 1909-1910 maar door het oorlogsgeweld in 1914 is vernield.

Een vaak voorkomend probleem bij de restauratie van historische gevels was dat de oorspronkelijk geraamde kostprijs niet volstond. Daar kwam meer dan eens kritiek op in de gemeenteraad, die dan bijkomend krediet moest toekennen²¹³. Men verweet Van Boxmeer zijn bestekken onnauwkeurig op te stellen. Meer dan eens kwam men echter bij een herstelling voor verrassingen en onverwachte kosten te staan, zoals bijvoorbeeld met de ontdekking van oude reliëfs in de gevel van huis Hemelrijk. Vaak bevond de gevel zich ook in slechtere staat dan aanvankelijk gedacht.

III.4.6. Van Boxmeer als stadsarchitect: voorlopige balans

In tegenstelling tot zijn voorganger Louckx ligt de verdienste van Philippe Van Boxmeer als stadsarchitect van Mechelen niet in het moderniseren van de stadsinfrastructuur en de nieuwbouw van stedelijke openbare gebouwen, maar in de zorg om het behoud van het historisch patrimonium. Vooral wat betreft het vrijwaren van waardevolle private gevels heeft Van Boxmeer een niet te onderschatten rol gespeeld in Mechelen. De meeste restauraties van particuliere gevels gebeurden op zijn initiatief en onder zijn leiding. Opvallend is dat hij in de restauratieontwerpen tamelijk vrij omsprong met de bestaande gevelstructuur; in de meeste gevallen bracht hij wijzigingen aan, bijvoorbeeld in het materiaalgebruik en de muuropeningen. Vaak kwamen die er op vraag van de eigenaars zelf, zoals de extra verdieping bij huis De Kluis en de gewijzigde begane grond bij De Gulden Kop. Vermoedelijk stond hij die wijzigingen toe als tegemoetkoming voor het instemmen met een herstelling door de eigenaar; liever een 'licht' gewijzigde historische gevel dan helemaal geen gevel.

Nochtans heeft ook Van Boxmeer nagedacht over de ontwikkeling van de stedelijke structuur en werkte hij een aantal ambitieuze ideeën uit voor stedenbouwkundige projecten zowel binnen als buiten de Mechelse vesten. Toch zijn maar enkele plannen echt gerealiseerd, zoals dat van het Vrijbroekpark. Vaak lagen hiervoor financiële motieven aan de basis, zoals in het geval van de ontsluiting van de Melaan en de Ijzerenleen waar er om

---

210 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4326, nr. 15313: *Gothiek huis Zoutwerf*, (06/02/1901).

211 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgevels. - Overeenkomst voor de herstelling van eenen ouden gevel, Adegemstraat*, (15/09/1904).

212 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgevels. - Overeenkomst met den heer Rosseel voor het herstellen des voorgevels van het huis Vismarkt, n° 34*, (30/08/1907).

213 SAM, Secretariaatsarchief, 1904 vak 67 nr. 2: *Aanmaning aan stadsbouwmeester om de kredieten in de begroting voorzien niet te overtreffen*, (1904).

te beginnen erg veel moest worden onteigend. Bovendien liep dat soort projecten ook makkelijk stuk op de korte-termijnvisie van de lokale politici, wiens horizon meestal maar loopt tot de volgende gemeenteraadsverkiezingen. Van Boxmeer zag zijn stedenbouwkundige plannen echter vooral als een kader voor het beleid van ruimtelijke ordening op lange termijn; ze waren niet bedoeld om onmiddellijk in zijn geheel gerealiseerd te worden, maar slechts via stapsgewijze verandering. Daarvoor was geen draagvlak bij het stedelijk bestuur, dat er in zijn korte legislatuur de vruchten niet van kon plukken. En misschien waren Van Boxmeers ideeën soms wat te ambitieus om praktisch gerealiseerd te worden, zoals het idee van de verbindingsweg Brussel-Mechelen – een gigantisch project waarbij verschillende overheden betrokken zijn, en waarbij het een architect van een provinciale stad als Mechelen toch wat aan slagkracht ontbrak om zulks te realiseren.

III.5. Relatie met het stadsbestuur

Philippe Van Boxmeer was geen onbesproken figuur in Mechelen. Zeker sinds zijn opmerkelijk – sommigen verkiezen 'megalomaan' – restauratieproject voor een belfortoren op de stadshal heeft hij heel wat controverse uitgelokt. Maar ook al voorheen, gedurende zijn carrière als stadsarchitect en zelfs in de Oudheidkundige Kring zoals reeds is besproken, kreeg Van Boxmeer dankzij zijn eigenzinnig karakter dikwijls de wind van voren.

Nochtans verliepen zijn eerste jaren als stadsbouwmeester voorspoedig. In 1893 was hij al relatief vlot verkozen boven vijf andere kandidaat-beambten, met 13 tegen 5 stemmen²¹⁴. Zijn benoeming gebeurde dan ook door een homogeen-katholieke gemeenteraad, met wie Van Boxmeer als rasechte katholiek een uitstekend contact had. Ook de samenwerking met de schepen van openbare werken Jean Baptiste Kempeneer verliep goed²¹⁵. In 1896 echter keerde het tij, want na een grote kiesoverwinning van de liberalen bij de verkiezingen van 1895 werd Florimont Denis burgemeester van een homogeen-liberale gemeenteraad²¹⁶. Met Van Boxmeers nieuwe (liberale) schepen van openbare werken P. J. Houtmortels liep de relatie stroever, om niet te zeggen slecht. Schepen Houtmortels had maar weinig vertrouwen in zijn stadsarchitect en het personeel van de dienst openbare werken, die nagenoeg allemaal katholiek waren – een gebrek aan vertrouwen dat ongetwijfeld wederzijds was. Bij zijn aantreden liet Houtmortels overigens al meteen de twee vaste

---

214 SAM, Secretariaatsarchief, 1893 vak 36 nr. 3: *Décès de M. Louckx, architecte de la ville/Vacance de la place de l'architecte/Nomination de M. Van Boxmeer*, (1893).

215 Kempeneer zette als schepen echt in op monumentenzorg, en was bijvoorbeeld nauw betrokken bij de restauratie van de Katelijnekerk, de restauratie van het Paleis van Margaretha van York en wilde ook graag de Keldermansvleugel voltooid zien.

216 R. VAN UYTVEN (ed.), *De geschiedenis van Mechelen: van heerlijkheid tot stadsgewest*, Tielt, Lannoo, 1991, p. 236.

werkopzichters van Van Boxmeer vervangen²¹⁷.

In 1897 kwam het tot een eerste conflict. In de gemeenteraad van 31 mei beklagde Houtmortels zich over zijn architect, die hij onder meer onbekwaamheid en laksheid verweet. Zo zou Van Boxmeer fouten hebben gemaakt in de lijnrichtingsplannen voor de Schoutestraat en de buitenwaartse Katelijnevest - “*zoo onbekwaam kan niemand wezen om eene zoo gebrekkelijke paslijning te geven*”²¹⁸, en zou hij nog geen enkel plan hebben afgeleverd dat hem was gelast te maken. Bovendien eiste Houtmortels dat de stadsarchitect bureeluren werden opgelegd omdat hij te weinig op het stadhuis aanwezig zou zijn²¹⁹.

Op de dienst openbare werken was er voortdurend wroeging tussen de stadsarchitect en zijn schepenen, over lastencohieren, betalingen, ontwerpen, uitgestelde opdrachten, ... De spanningen escaleerden pas echt in de herfst van dat jaar. Op 12 oktober werd Van Boxmeer ontboden in de gemeenteraad, waar schepenen Houtmortels een verslag voorlas waarin hij melding maakt van “*de menigvuldige feiten van opzettelijke achteloosheid of onbekwaamheid die ik, gedurende den tijd dat ik het beheer der stadswerken op mij nam, bestatigd heb ten laste van den H. Stadsbouwmeester.*”²²⁰ Na een aantal kleinere botsingen tussen hem en Van Boxmeer was voor de schepenen sinds begin oktober de maat vol, toen zich een ongeval voordeed op een stedelijke werf die onder Van Boxmeers toezicht viel. Aannemer Van Poppel was namelijk bezig een riolering te leggen buiten de toenmalige Koeipoort²²¹ die moest uitmonden in de nieuwe Dijle-afleiding. Op vrijdag 8 oktober in de namiddag, had de stutting van de uitgravingswerken het begeven. Daarbij waren gelukkig geen stadsarbeiders gewond geraakt. Houtmortels verweet Van Boxmeer te weinig voorzorgsmaatregelen te hebben genomen om zulks te vermijden en dat hij bovendien die namiddag niet ter plaatse was en pas zaterdagochtend is komen kijken. Houtmortels besloot hieruit “*dat de heer stadsbouwmeester onbekwaam of onachtzaam is; in de twee gevallen mag het gemeentebestuur hem niet langer in dienst houden als hoofd der stedelijke werken.*”²²² Van Boxmeer bevestigde in de zitting dat hij inderdaad niet op de werf was gebleven toen er instortingsgevaar dreigde, maar naar huis was gegaan omwille van tandpijn.

Het schepencollege oordeelde op 14 oktober dat Van Boxmeer twee weken buiten dienst zou worden gesteld, omdat hij “*grootelijk zijne plichten van bouwmeester verzuimd heeft met niet tegenwoordig te zijn aan dit werk dat hem toevertrouwd was (...), zich niet*

---

217 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Ma carrière. Antagonismes et conflicts; satisfactions et déceptions*, (s.d.).

218 SAM, Notulen: Verslag van schepenen Houtmortels, (31/05/1897).

219 SAM, Notulen: Verslag van schepenen Houtmortels, (31/05/1897).

220 *Schepene openbare werken – Verslag der laste van stadsbouwmeester met twee stukken van het onderzoek*, (12/10/1897) in: SAM, Secretariaatsarchief 1897 vak 67 nr. 9: *Opschorsing van den heer stadsbouwmeester*; (1897).

221 heden kruispunt van de Zwartzustersvest en de Frederik de Merodestraat.

222 *Schepene openbare werken – Verslag der laste van stadsbouwmeester met twee stukken van het onderzoek*, (12/10/1897) in: SAM, Secretariaatsarchief 1897 vak 67 nr. 9: *Opschorsing van den heer stadsbouwmeester*; (1897).

bekreunende met het lot der werklieden.”²²³ Daarop zond Van Boxmeer een brief naar de gemeenteraad om zich schriftelijk te verdedigen en met de vraag een onderzoek te starten om de waarheid aan het licht te brengen en zijn naam te zuiveren. Dat onderzoek zou bewijzen *“dat verre van het laf gedrag te hebben gehad als zou ik het werk hebben ontvlucht mij niet bekreunende met het lot der werklieden, zooals het verslag dit opgeeft; dat ik integendeel wanneer er inderdaad onmiddellijk gevaar was zelf in de diepte van den put mij bevond om bevelen te geven ten einde den toestand te redden. Verder zou ik bewijzen dat ik menigmaal gezegd heb, noch tijd, noch moeite te sparen; daar het leven van eenen werkman mij dierbaarder is als alle de goten den wereld.”*²²⁴ Zijn verhaal werd overigens formeel bevestigd in een brief van aannemer Van Poppel²²⁵.

In de verder volledig liberale gemeenteraad zat echter nog één katholiek raadslid, Alfons De Vos, die het voor Van Boxmeer opnam²²⁶. Ook hij drong aan op een nieuw onderzoek, maar werd niet gehoord²²⁷. Dat deed hij opnieuw op 30 november, waar hij alweer bot ving - *“het College heeft de straf opgelegd, en de Gemeenteraad heeft zich daar niet mee in te laten”*²²⁸ dixit burgemeester Denis – en opnieuw op 7 december. In die tumultueuze zitting neemt De Vos de verdediging van Van Boxmeer vurig op zich:

*“Men treft eenen deftigen ambtenaar in zijne eer; men vernedert hem voor gansch de stad, voor zijne bedienden, voor zijne werklieden, en men moet hierom eene schijnreden uitvinden. (...) Doch, Mijnheren, mijne stem zal zich hoog verheffen om zulke middelen te schandvlekken, en daar men tot hiertoe slechts listige zinspelingen heeft vooruit gezet om van alles te doen denken over den ongelukkigen gestrafte, ben ik fier hem te verdedigen.”*²²⁹

Het is duidelijk dat het College zijn boekje te buiten is gegaan door Van Boxmeer te straffen en hem een onderzoek over de zaak te weigeren. De Vos had al gezien *“dat hij enkel om zijne politieke zienswijze vervolgd geweest [is].”*²³⁰ Maar gezien zijn eigenzinnig karakter zal Van Boxmeer ongetwijfeld ook zelf een hand hebben gehad in de escalatie van het conflict met zijn schepen. Er werden in die zitting nog andere beschuldigingen door

---

223 *College – Besluit stadsbouwmeester voor veertien dagen op te schorsen*, (12/10/1897), in: SAM, Secretariaatsarchief 1897 vak 67 nr. 9: *Opschorsing van den heer stadsbouwmeester*, (1897).

224 *Stadsbouwmeester – Weerlegt de punten welke aanleiding hebben gegeven tot zijn schorsing en vraagt nieuw enkwest*, (20/10/1897), in: SAM, Secretariaatsarchief 1897 vak 67 nr. 9: *Opschorsing van den heer stadsbouwmeester*, (1897).

225 *A. Van Poppel – Gemelde bevestiging*, (20/10/1897), in: SAM, Secretariaatsarchief 1897 vak 67 nr. 9: *Opschorsing van den heer stadsbouwmeester*, (1897).

226 Misschien niet geheel toevallig tevens aannemer van beroep, en mogelijk vandaar zijn hartelijke relatie met Van Boxmeer. Overigens, in 1900 kon De Vos de openbare aanbesteding voor de voltooiingswerken aan de Sint-Katelijnekerk, onder leiding van Van Boxmeer, binnenrijven.

227 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Vraag De Vos i.v.m. tijdelijke schorsing van Van Boxmeer*, (02/11/1897).

228 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Ordemotie van raadslid De Vos*, (30/11/1897).

229 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Personeel. - Ondervraging van M. De Vos, raadslid*, (7/12/1897).

230 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Personeel. - Ondervraging van M. De Vos, raadslid*, (7/12/1897).

Houtmortels geuit; onder meer over de verkeerde paslijning aan de Keldermansvest, een conflict over een opmeting in het museum, een probleem met een bestek van werken in de school op 't Vlietje, met de nieuwe muur van de Zuidschool, met de loods in het slachthuis, ... Het is duidelijk dat het al van bij de start niet boterde tussen die twee. De vraag van De Vos naar een nieuw onderzoek waarbij alle partijen en getuigen eerlijk worden gehoord, werd opnieuw weggestemd. Maar De Vos gaf niet op. Op 20 december vroeg hij opnieuw het woord voor een ordemotie, waarin hij – tot grote ergernis van de volledige gemeenteraad (“*De kwestie is afgelopen! Ge moet daar nu niet meer op terugkomen!*”²³¹) – de nieuwe beschuldigingen punt voor punt weerlegt. Alweer krijgt hij geen gehoor. Daarop zond Van Boxmeer op 27 december een brief naar de gemeenteraad, waarin hij de instelling vraagt van een erejury “*om de daden te beoordeelen die in vorige zittingen door M. De Schepene van Openbare Werken behekeld wierden.*”²³² Omdat het College de brief zo beledigend vond en de compromisloze houding van Van Boxmeer niet kon appreciëren, besloten ze hem ditmaal voor twee maanden te schorsen²³³.

Van Boxmeer protesteerde tegen deze maatregel op 5 januari 1898, in een brief waarin hij zich tevens afvraagt wat nu eigenlijk de reden voor die nieuwe schorsing is: “*Vous trouvez que cette proposition [een jury] est une injure? Oú est l'injure? L'arbitrage est un moyen auquel les honnêtes gens recourent pour vider leurs différends. (...) Insolence, dites-vous? Erreur: simple justice! (...) Je le redis Messieurs: moins encore que votre première mesure, la seconde s'explique.*”²³⁴ Van Boxmeer vraagt zich tenslotte terecht af of die maatregelen niet gewoon dienen om hem tot het uiterste te drijven. Opnieuw vroeg hij een eerlijk onderzoek²³⁵. Omdat zijn brief niet werd gecommuniceerd in de gemeenteraad en zijn klachten systematisch werden genegeerd, schreef Van Boxmeer een nieuwe brief op 12 februari. De beledigingen beu (vooral het verwijt van Houtmortels dat hij als architect alleen geschikt was voor een kleine stad als Wolvertem²³⁶ scheen hem diep geraakt te hebben), sleepte hij zijn schepen voor de rechtbank.

Op 16 februari besliste de gemeenteraad in geheime zitting de stadsbouwmeester opnieuw voor een termijn van twee maanden uit zijn ambt te ontzetten, omdat diens laatste brief werd gezien als een “*kaakslag voor het gemeentebestuur en bijzonder voor den heer Schepene Houtmortels wiens verdiensten erkend en gewaardeerd worden.*”²³⁷

Intussen was beslist om een stadsingenieur aan te stellen, “*om goed verzekerd te wezen dat*

---

231 SAM, Bulletin Communal (MR 71): Ordemotie van raadslid De Vos, (20/12/1897).

232 SAM, Notulen: Geheime zitting. Lezing van de brief van Van Boxmeer, (27/12/1897).

233 SAM, Notulen: Geheime zitting. Verslag van het Schepencollege i.v.m. schorsing Van Boxmeer, (30/12/1897).

234 *Stadsbouwmeester – Protest tegen de nieuwe straf hem toegepast*, (05/01/1898), in: SAM, Secretariaatsarchief, 1897 vak 67 nr. 9: *Opschorsing van den heer stadsbouwmeester*, (1897).

235 *Stadsbouwmeester – Protest tegen de nieuwe straf hem toegepast*, (05/01/1898), in: SAM, Secretariaatsarchief, 1897 vak 67 nr. 9: *Opschorsing van den heer stadsbouwmeester*, (1897).

236 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Personeel. - Ondervraging van M. De Vos, raadslid*, (07/12/1897).

237 SAM, Notulen: Geheime zitting. Mededeling van de brief van Van Boxmeer, (16/2/1898).

wij voortaan goed werk zullen hebben.”²³⁸ Op 7 maart 1898 werd Paul Hallet, die een opleiding had genoten aan de Hogeschool van Gent, benoemd tot stadsingenieur op proef²³⁹. Op 12 september van dat jaar werd Hallet door de gemeenteraad definitief tot stadsingenieur aangesteld²⁴⁰.

Het kwam hoe dan ook tot een proces. Daarin liet Houtmortels zich verdedigen door toenmalig liberaal burgemeester van Antwerpen en advocaat Jan Van Rijswijck, terwijl Van Boxmeer werd verdedigd door katholiek senator Paul Rijckmans. Het proces, als sluitstuk van een conflict binnen de Mechelse administratie dat zich als een soap laat lezen, was volgens Van Boxmeer een gedenkwaardige gebeurtenis die leefde in de stad. Houtmortels werd ten slotte veroordeeld door de rechtbank en Van Boxmeer kreeg officieel eerherstel. Het nieuws kwam in alle kranten en Van Boxmeer maakte duidelijk dat hij niet meer wilde samenwerken met een veroordeelde schepen. In augustus van dat jaar bood hij zelf zijn ontslag aan; “*daar het [vonnis] bewijst dat ik kwaadaardig vervolgd werd, kan of wil ik mij aan verdere moeilijkheden niet blootstellen.*”²⁴¹ Van Boxmeer, die zich tot dan toe nooit had ingelaten met politiek en zich altijd relatief neutraal opstelde, had zich in dit hele verhaal laten verleiden tot het ronduit provoceren van de Mechelse liberalen²⁴².

In het najaar van 1899 werden er nieuwe gemeenteraadsverkiezingen gehouden. Eduard De Cocq, sterke man van de Mechelse katholieken, bood Van Boxmeer een plaats aan op hun lijst met de belofte dat hij zelf schepen van openbare werken kon worden. Van Boxmeer weigerde, hoewel hij zich dat later heeft beklagd; als schepen heeft men nu eenmaal meer macht om zaken gedaan te krijgen dan als gemeentelijk functionaris²⁴³. Maar door de verkiezingsoverwinning van de katholieken dat jaar, waarbij ze 15 van de 27 zetels heroverden en Eduard De Cocq burgemeester werd²⁴⁴, lonkte Van Boxmeer terug naar de plaats van stadsbouwmeester die hij in augustus 1898 had verlaten.

Bij de dienst openbare werken hadden zich intussen al heel wat personeelwissels voorgedaan en de dienst zelf was al meermaals hervormd. In september 1898 (Van Boxmeer had net zijn ontslag gegeven) besloot de gemeenteraad om de plaats van stadsbouwmeester af te schaffen en te vervangen door een 'werkgeleider – oppertekenaar' die onder de dienst van de stadsingenieur viel, in de mening dat deze functieplaatsen

---

238 SAM, Bulletin Communal (MR 71): Ordemotie raadslid De Vos, (20/12/1897).

239 SAM, Notulen: Geheime zitting. Benoeming stadsingenieur, (07/03/1898).

240 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Openbare Werken. - Afschaffing der plaats van bouwmeester. Inrichting eener plaats van werkgeleider-oppertekenaar*, (12/09/1898).

241 Ontslagbrief, (22/08/1898), in: SAM, Secretariaatsarchief, 1898 vak 67 nr. 6: *Ontslag van de stadsbouwmeester Van Boxmeer*, (1898).

242 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Ma carrière. Antagonismes et conflicts; satisfactions et déceptions*, (s.d.).

243 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Ma carrière. Antagonismes et conflicts; satisfactions et déceptions*, (s.d.).

244 R. VAN UYTVEN (ed.), *De geschiedenis van Mechelen: van heerlijkheid tot stadsgewest*, Tielt, Lannoo, 1991, p. 236.

zouden volstaan om alle noodzakelijkheden uit te voeren. Alleen raadslid De Vos stemde tegen dit voorstel²⁴⁵. Een jaar later, eind oktober 1899, werd de plaats van stadsarchitect door de liberalen opnieuw ingericht, met het oog op de herstelling van de oude lakenhalle – waarover later meer. Hoewel ingenieur Paul de Geynst, aangesteld op 2 oktober 1899 na de dood van ingenieur Paul Hallet²⁴⁶, goede diensten leverde bij het ontwerpen van de waterleiding, het voltooiën van de rioleringswerken en de Dijlewerken, vond men het beter om voltijds een bouwkundige op de werken aan de halle te zetten. *“Het College denkt het volstrekt noodzakelijk, den dienst der Openbare Werken aan twee specialisten toe te vertrouwen. De werkzaamheden van ieder van hen, ingenieur en bouwmeester, zouden door het Schepencollege geregeld worden.”*²⁴⁷ Henri Meyns, die in 1893 nog naast het ambt van stadsbouwmeester had gegrepen, had zichzelf bij de gemeenteraad aangeboden voor de functie en werd meteen benoemd²⁴⁸. Amper een week later bood hij echter alweer zijn ontslag aan, aangezien *“mijne benoeming als stadsbouwmeester van aard [zou] zijn om mij vele onaangenaamheden op den halst te drukken.”*²⁴⁹ Meyns beseftte dat het benoemen van een nieuwe stadsbouwmeester een politiek spelletje was om de katholieken, die de verkiezing van 15 oktober hadden gewonnen maar pas vanaf nieuwjaar de gemeenteraad zouden bevolken, in de problemen te brengen. Er werd opnieuw een vacature opengesteld waarop acht kandidaten intekenden. Op 13 november werd Van de Weyer, bouwkundige te Antwerpen, nog door het liberale stadsbestuur benoemd tot nieuwe stadsbouwmeester²⁵⁰, hoewel er door de Bestendige Deputatie niet het nodige krediet was gestemd. Toen de katholieken echter de meerderheid heroverden in de gemeenteraad vanaf 1900, en Houtmortels als schepen van openbare werken was vervangen door Hector Le Blus (1850-1906)²⁵¹, werd de herinrichting van de plaats van stadsbouwmeester en dus ook de benoeming van Van de Weyer nietig verklaard. De benoeming was onwettig bij gebrek aan krediet om de jaarwedde te betalen²⁵². Een zoveelste episode in een politiek spel tussen liberalen en katholieken, die met deze beslissing uiteraard ook vlot komaf konden maken met het liberaal beleid op de dienst openbare werken, en iemand van hun eigen strekking

245 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Openbare Werken. - Afschaffing der plaats van bouwmeester. Inrichting eener plaats van werkgeleider-opperteekenaar*, (12/09/1898).

246 SAM, Bulletin Communal (MR 71): Benoeming van Paul de Geynst in geheime zitting, (02/10/1899).

247 *Extract uit het register der processen-verbaal der gemeenteraadszittingen – zitting van 23/10/1899*, (1899), in: SAM, Secretariaatsarchief, 1899 vak 67 nr. 13: *Herinrichting der plaats van stadsbouwmeester – Benoeming van den heer Meyns – Ontslag – Benoeming van den heer Van de Weyer*, (1899).

248 SAM, Bulletin Communal (MR 71): Benoeming Meyns, (23/10/1899).

249 Ontslagbrief Meyns, (31/10/1899), in: SAM, Secretariaatsarchief, 1899 vak 67 nr. 13: *Herinrichting der plaats van stadsbouwmeester – Benoeming van den heer Meyns – Ontslag – Benoeming van den heer Van de Weyer*, (1899).

250 SAM, Bulletin Communal (MR 71): Benoeming Van de Weyer, (13/11/1899).

251 Hector Le Blus was een telg uit een vooraanstaande artsenfamilie en was ook zelf geneesheer. Hij was actief in tal van instellingen van sociaal-culturele inslag in Mechelen, was vanaf 1894 lid van de Antwerpse provincieraad voor de katholieken en vanaf 1900 gemeenteraadslid in Mechelen. Hij werd onmiddellijk benoemd tot schepen van openbare werken en oefende deze functies uit tot aan zijn dood in 1906.

252 SAM, Notulen: *Stedelijke werken – voorstel tot afschaffing der plaats van bouwmeester*, (25/01/1900).

weer op post konden zetten.

In het voorjaar van 1900 stelde de Sectie Openbare Werken (waartoe ook Alfons De Vos behoorde) een grote hervorming van de dienst voor, als besparingsmaatregel. Die hervorming zou de dienst openbare werken opnieuw organiseren zoals het was vóór het liberaal bestuur onder Houtmortels vanaf 1896, zoals de katholieken onder toenmalig schepenen Kempeneer jarenlang hebben bestuurd. Dat wilde zeggen dat onder meer een vermindering van het aantal beambten en werklieden en de vervanging van een stadsingenieur door een bouwkundige noodzakelijk was²⁵³. Want: *“De vervanging van den ingenieur door een bouwkundige dringt zich op, aangezien de groote riool- en waterwerken der stad reeds aan de bijzondere kennissen van eenen ingenieur zijn toevertrouwd en de bestierder van den stadsdienst zich dus bijzonder met gebouwen en mindere wegeniswerken hoeft bezig te houden, die zeker meer in de bevoegdheid van den bouwkundige vallen.”*²⁵⁴ Ondubbelzinnig werd opgemerkt: *“Wij hopen dat met deze hervorming, men rekening zal houden van sommige oude bedienden, die uit louteren politieken haat hunne broodwinning verloren en meenen dat het recht en billijk zou zijn deze slachtoffers te gedenken.”*²⁵⁵ Nu was het raadslid August Van Haesendonck die als enige tegenwerk wilde bieden, maar de katholieke gemeenteraad nam het voorstel aan, en de plaats van ingenieur werd afgeschaft²⁵⁶.

In de zitting van 26 april 1900 werd de plaats van stadsbouwmeester heringericht. Opnieuw had Van de Weyer zich aangeboden voor de job, maar hij moest de duimen leggen voor Philippe Van Boxmeer die nog diezelfde zitting werd benoemd en zo zijn herintrede maakte als stadsbouwmeester, geruggensteund door het katholiek bestuur²⁵⁷. Van Boxmeer werkte weer met plezier op de dienst en kon goed opschieten met zijn opeenvolgende schepenen Le Blus en Mastboom. Zij lieten hun architect vol vertrouwen veel vrijheid, waardoor Van Boxmeer veel ideeën kon uitwerken zolang hij binnen het budget bleef²⁵⁸. De archieven leveren dan ook meer materiaal over de activiteiten van de stadsbouwmeester vanaf 1900 dan voorheen. Zo werden pas vanaf 1900 systematisch particuliere gevels met stadsgelden gerestaureerd, hoewel Van Boxmeer dat idee al in 1895 had geopperd. Voor buitengewone werken moest er echter altijd toestemming zijn van de Gemeenteraad om het nodige krediet te verlenen en Van Boxmeer had zelf geen stem in de gemeenteraad om zijn projecten te verdedigen. Dat veel van zijn ambitieuze

---

253 SAM, Bulletin Communal (MR 71): Voorstel tot hervorming van de dienst openbare werken, (29/03/1900).

254 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Gemeentewerken. - Verslag der Sectie van openbare Werken over het voorstel voor het inrichten van den dienst*, (10/04/1900).

255 SAM, Bulletin Communal (MR 71): Voorstel tot hervorming van de dienst openbare werken, (29/03/1900).

256 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Gemeentewerken. - Verslag der Sectie van openbare Werken over het voorstel voor het inrichten van den dienst*, (10/04/1900).

257 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Stedelijke Werken. - Herinrichting der plaats van stadsbouwmeester*, (26/04/1900).

258 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Ma carrière. Antagonismes et conflicts; satisfactions et déceptions*, (s.d.).

(stedenbouwkundige) plannen het niet gehaald hebben, is mede hieraan te wijten. Het stadsbestuur wilde uiteraard de stadsfinanciën gezond houden om een eventuele belastingverhoging en daarbij ontevreden burgers te vermijden – Van Boxmeer zelf verweet het bestuur vooral een gebrek aan ondernemingslust en wil²⁵⁹.

Met burgemeester Charles Dessain, nochtans een katholiek, boterde het echter niet. Sinds de plotse dood van Eduard De Cocq in 1909 stond hij aan het hoofd van de stad, en al in dat jaar kwam het tot een confrontatie met Van Boxmeer over het project van het Vrijbroekpark. De slechte verstandhouding tussen de twee zou geleid hebben tot het ontslag van Van Boxmeer, maar hierover bestaan weinig bronnen. Vast staat dat Philippe Van Boxmeer zelf zijn ontslag nam als stadsbouwmeester eind 1912²⁶⁰. Een jaar later werd de plaats van stadsbouwmeester alweer afgeschaft om Richard Deloof als stadsingenieur aan te stellen²⁶¹.

In de zomer van 1914 brak de Eerste Wereldoorlog uit. Bij het begin van de oorlog leed Mechelen zwaar onder de bombardementen. Onder meer het reusachtige uurwerk van de Sint-Romboutstoren werd beschadigd, en ook talloze historische gebouwen aan de IJzerenleen vielen ten prooi aan het oorlogsgeweld²⁶². Van Boxmeer was bij het uitbreken van de oorlog naar Brussel gevlucht. Hij keerde terug in oktober en vond de stad in puin. Ook het stadsbestuur was gevlucht. Omdat er vooralsnog geen aanstalten was gemaakt tot het organiseren van het ruimen of heropbouw, bood Van Boxmeer zijn medewerking aan en het tijdelijk bestuur, aangesteld door de Bestendige afgevaardigden van de provincie, liet de werken volledig aan hem over. Dat kwam in de eerste plaats neer op puin ruimen en bouwvallige huizen stutten. Ook stelde hij vanaf 1914 een raad van deskundigen aan om de oorlogsschade op te meten en te schatten. Toen later de schepenen en raadsleden gedeeltelijk waren teruggekeerd, drongen ook zij erop aan dat Van Boxmeer zijn taak wilde verderzetten. Dat deed hij tot maart 1915, waarna de stadsingenieur zijn ambt hervatte²⁶³. Van Boxmeer vroeg zelf om in zijn vervanging te voorzien, *“pour m'occuper un peu de mes affaires privées.”*²⁶⁴ Het stadsbestuur was hem erg dankbaar voor zijn bewezen diensten, en kende hem daarom de titel van 'Architecte Communal honoraire' toe. De burgemeester bedankte en loofde Van Boxmeer uitvoerig:

“La Collège Echevinal a pris connaissance de votre lettre et me charge de le

---

259 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Ma carrière. Antagonismes et conflicts; satisfactions et déceptions*, (s.d.).

260 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

261 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Voorstel tot afschaffing der plaats van stadsbouwmeester en instelling eener plaats van ingenieur*, (30/10/1913).

262 *Mechelen breekt open*, (s.d.), op de website van Stad Mechelen, <http://www.mechelen.be/225/content/2337>, geraadpleegd op 3 juni 2012, zie bijlage I.9.

263 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

264 SAM, Secretariaatsarchief, 1915 vak 36 nr. 2: *Vraag van Mr. Van Boxmeer; tijdelijken bestuurder der werken, om in Zijne vervanging te voorzien*, (1915).

mission, très agréable de vous remercier des services que vous avez rendus à la ville, avec tant de dévouement pendant une période bien difficile. Nous vous en savons d'autant plus gré que pour ce faire vous avez du sacrifier vos intérêts propres. Nous nous plaignons aussi, à vous féliciter des initiatives que vous avez prises à l'avantage public. Veuillez agréer, Monsieur l'Architecte, l'expression de mes sentiments distingués."²⁶⁵

III.6. Stadsarchitect versus stadsingenieur

Na de dood van Louckx rees bij het stadsbestuur het idee om voortaan de dienst openbare werken onder te verdelen in een bureau voor een stadsingenieur en één voor een stadsarchitect. Een stadsingenieur aannemen was op dat moment echter niet noodzakelijk omdat ingenieur Weyts in opdracht van de stad de lopende werken leidde. Bovendien was er in de begroting geen ruimte voor een extra dienst²⁶⁶. Met de benoeming van Paul Hallet zou in 1898 dan eindelijk toch een vaste stadsingenieur worden aangesteld²⁶⁷. Dat had vooral te maken met de problemen die er waren tussen stadsarchitect Van Boxmeer en het stadsbestuur. Bijna twee jaar lang stond een stadsingenieur aan het hoofd van de dienst openbare werken, tot deze plaats werd vervangen door die van stadsarchitect in april 1900 door het katholieke bestuur en Van Boxmeer weer werd binnengehaald.

Een stadsingenieur hield zich vanzelfsprekend met andere zaken bezig dan een stadsarchitect. Onder meer de grote rioolwerken, het ontwerpen van de waterleiding en de leiding over de grote waterwerken zoals de bouw van het afleidingskanaal van de Dijle, werden toevertrouwd aan een ingenieur. Indien er geen ingenieur aanwezig was, moest de stadsarchitect zich echter ook bekommeren om kleinere riool- en wegeniswerken. Het ontwerpen, restaureren en herstellen van gebouwen werd dan weer alleen aan een stadsarchitect toevertrouwd. De stad Mechelen had tijdens de ambstermijn van Van Boxmeer nooit een stadsarchitect en stadsingenieur in dienst²⁶⁸. Van Boxmeer hield zich dus ook bezig met kleinere riool- en wegeniswerken en voor de grote werken werden eventueel externe ingenieurs tijdelijk aangesteld.

---

265 SAM, Secretariaatsarchief, 1915 vak 36 nr. 2: *Vraag van Mr. Van Boxmeer, tijdelijken bestuurder der werken, om in Zijne vervanging te voorzien*, (1915).

266 SAM, Notulen: beraadslaging over de organisatie van de dienst openbare werken, (18/05/1893).

267 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Dankbrief van M. Paul De Geynst voor zijne benoeming tot stadsingenieur*, (23/10/1899).

268 Van Boxmeer verliet de dienst in augustus 1898 en Paul Hallet kon beginnen als stadsingenieur in 1899. In april 1900 moest stadsingenieur De Geynst weer plaats ruimen voor Van Boxmeer.

IV. DE GROTE RESTAURATIEPROJECTEN

IV.1. Visie op restaureren en monumentenzorg...

IV.1.1. 19de-eeuwse restauratiepraktijk in België

België heeft op het vlak van de zich ontwikkelende monumentenzorg in de 19de eeuw een voortrekkersrol gespeeld²⁶⁹. Al in 1835 werd bij koninklijk besluit een Commissie voor monumenten opgericht, die als taak kreeg de minister van Binnenlandse Zaken te adviseren over nieuwbouw of verbouwing van religieuze en openbare gebouwen²⁷⁰. België was daarmee een van de eerste landen in Europa die beschikten over een dergelijk beleidsinstrument²⁷¹. Deze 'vroege' institutionalisering van de monumentenzorg in België wordt veelal in verband gebracht met politieke, ideologische en strategische motieven: de jonge staat had behoefte aan een nationale identiteit en de nieuwe bewindvoerders wensten het bestaansrecht van het koninkrijk onder meer via de monumenten te legitimeren²⁷². De (voltooiende) restauratie van de middeleeuwse stadhuizen, kapittelkerken of kathedralen, de restauratie van burchtruïnes of abdijen, het vrijmaken van de relictien van oude middeleeuwse stadsmuren verstrekten de jonge natie en haar steden als het ware een zekere adeldom. Het liet uitschijnen alsof de Belgische Revolutie de resultante was van een historisch wordingsproces. De idee dat ruïnes, historische gebouwen of sites en de zorg die eraan werd besteed, functie en nut hadden, werd nog versterkt door de vaststelling dat de eerste generatie toeristen die de nieuwe natie aandeden, verwonderd reageerden op het rijke gehalte van het aanwezige erfgoed²⁷³.

De invloed van Viollet-le-Duc

De invloed van de Franse restauratiearchitect Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc op de 19de-eeuwse restauratiepraktijk in West-Europa staat buiten kijf²⁷⁴. De restauratieopvattingen van Viollet-le-Duc waren gekenmerkt door een historiserende en vervolledigende benadering. Het kasteel van Pierrefonds, dat in de handen van Viollet-le-Duc uitgroeide van een middeleeuwse ruïne tot een imposant keizerlijk slot, is wellicht een van de bekendste voorbeelden²⁷⁵. Daarbij ging hij telkens uit van een grondige studie van

---

269 L. VAN SANTVOORT, *Restauratie en conservatie van de 19de eeuw tot 1931*, in: F. AUBRY e.a., *Restauratie en conservatie*, Brussel, Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijke Gewest, 2011, p. 14.

270 H. STYNEN, *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België 1835-1940*, Brussel, Stichting Vlaams erfgoed, 1998, p. 12.

271 J. DE MAEYER, *België: de ziel van de natie. Achtergronden en functie van ideologische concepten in de negentiende-eeuwse monumentenzorg*, in: J. DE MAEYER, *Negentiende-eeuwse restauratiepraktijk en actuele monumentenzorg*, Leuven, Universitaire pers, 1999, p. 73.

272 H. STYNEN, *op. cit.*, p. 12.

273 J. DE MAEYER, *op. cit.*, p. 73.

274 L. VAN SANTVOORT, *op. cit.*, p. 19.

275 J. DE MAEYER, *Negentiende-eeuwse restauratiepraktijk en actuele monumentenzorg*, Leuven, Universitaire pers, 1999, p. 16.

het monument en zo gaf hij mee de aanzet tot een wetenschappelijk onderbouwde monumentenzorg. Zijn onderzoek was echter toegespitst op de gotiek, die hij verkoos boven alle andere stijlen; daardoor werden latere stijlontwikkelingen (barok, classicisme) vaak weggerestaureerd. In zijn restauraties streefde hij ernaar het monument terug te brengen naar een zo zuiver en homogeen mogelijke stijl. Deze *unité de style* zoals hij die zelf noemde, vormde het uitgangspunt om monumenten vaak te 'verbeteren' of te 'voltooiën'²⁷⁶. Het kasteel van Pierrefonds, dat in de handen van Viollet-le-Duc uitgroeide van een middeleeuwse ruïne tot een imposant keizerlijk slot, is wellicht een van de bekendste voorbeelden²⁷⁷. Viollet-le-Duc ging zo ver dat hij zichzelf in de plaats stelde van de oorspronkelijke bouwmeester²⁷⁸. Elke ingreep bestudeerde hij tevens erg grondig aan de hand van vergelijkingen met analoge monumenten. Toch is er ook bij Viollet-le-Duc, net zoals schijnbaar bij veel andere 19de-eeuwse restauratiearchitecten, een zekere discrepantie tussen theorie en praktijk. Hoewel hij in zijn realisaties een fanatieke navolger is van de stijleenheid, stelt Viollet-le-Duc in zijn *Dictionnaire raisonné* dat een dergelijk absoluut beginsel in de architectuur een absurditeit is. Wanneer 'vreemde' elementen waardevol en mooi zijn, moet men ze behouden. Ieder geval moet apart bekeken en onderzocht worden en het principe van stijlzuiverheid aan de diverse situaties aangepast²⁷⁹. Viollet-le-Duc's *Dictionnaire raisonné* (1876) en *Entretiens sur l'architecture* (1858-1872), die de neerslag vormen van zijn visie en theorie, fungeerden als leidraad voor veel architecten. De definitie die Viollet-le-Duc gaf aan de term restauratie in zijn *Dictionnaire raisonné* valt in verband te brengen met de restauratiepraktijk van zo goed als de hele 19de eeuw: “*Restaurer un édifice, ce n'est pas l'entretenir, le réparer ou le refaire, c'est le rétablir dans un état complet qui peut n'avoir jamais existé à un moment donné.*”²⁸⁰ Restauratiearchitecten hadden de boeken van Viollet-le-Duc in hun huisbibliotheek en gingen aan de slag met deze definitie in het achterhoofd²⁸¹.

IV.1.2. Het restauratiedebat omstreeks de eeuwwisseling

Tegen het einde van de 19de eeuw werd in België de gangbare restauratiepraktijk steeds meer in vraag gesteld. Het debat over de restauratieproblematiek, de stadsverfraaiing en het spanningsveld tussen de relictten van het verleden en de noden van de eigen tijd werd bovendien gevoerd binnen een breed maatschappelijk veld²⁸². Het debat rond de

276 L. VAN SANTVOORT, *op. cit.*, p. 19.

277 J. DE MAEYER, *Negentiende-eeuwse restauratiepraktijk en actuele monumentenzorg*, Leuven, Universitaire pers, 1999, p. 16.

278 L. VAN SANTVOORT, *op. cit.*, p. 19.

279 L. CONSTANDT, B. BEERNAERT, *Stenen herleven: 111 jaar 'Kunstige Herstellingen' in Brugge 1877-1988*, Brugge, Van de Wiele, 1988, p. 9, doorverwijzend naar: VIOLLET-LE-DUC, E.-E., *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du Xie au XVIe siècle*, dl. 8, Parijs, z.d., p. 24.

280 L. VAN SANTVOORT, *op. cit.*, p. 19, doorverwijzend naar: VIOLLET-LE-DUC, E.-E., *Dictionnaire raisonné de l'Architecture française du Xie au XVIe siècle*, Parijs, Morel, 1876, dl. VII, p. 14.

281 L. VAN SANTVOORT, *op. cit.*, p. 19.

282 H. STYNEN, *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België 1835-1940*, Brussel, Stichting Vlaams erfgoed, 1998, p. 202.

belangrijkste restauratieprojecten van Van Boxmeer en de polemiek die met name zijn restauratieontwerp voor de oude lakenhalle heeft losgeweekt, vormen een uitstekende illustratie van de inhoudelijke aspecten waarop het debat zich toespitste, en op welke manier de discussie werd gevoerd.

Stynen onderscheidt twee richtingen in het restauratievraagstuk²⁸³; de 'minimalisten', pleitbezorgers van een conservatieve houding die rekening hield met de context, en 'maximalisten', beoefenaars van de absolute stijleenheid en het vrijmaken van de oude monumenten²⁸⁴. Binnen de eerste groep zijn er de zogenaamde 'pittoresken'. Voor hen is de inzet van het debat duidelijk: de monumenten moeten integraal in hun door de tand des tijds getekende gedaante bewaard worden. Deze stelling is tot op bepaalde hoogte ook deze van het merendeel van de archeologen, die echter vooral bekommerd zijn om het monument als drager van historische informatie - het monument als document. Beide strekkingen worden binnen deze 'conserverende' tendens gegroepeerd onder de noemer 'minimalisten'. Zij zijn het die het vuur aan de lont staken met hun kritische reacties op de gangbare restauratiepraktijk. Daartegenover staan de maximalisten of architecten-restaurateurs, die het monument als een onvoltooid of onvolmaakt project beschouwen dat zijn integriteit of stijleenheid diende te herwinnen om tot model te worden verheven. Zij leggen meer de nadruk op het actuele gebruik en op het herscheppen van het monument²⁸⁵. Van Boxmeer is een schoolvoorbeeld van die laatste strekking, zoals de bespreking van zijn belangrijkste restauratieprojecten aan het begin van de 20ste eeuw zal illustreren. Van Boxmeer zette resoluut in op de voltooiing en reconstructie in de oorspronkelijke stijl van de oude lakenhalle met belfort en het onvoltooide Paleis van de Grote Raad, waar heel wat tegenreactie op kwam.

Het restauratiedebat zoals het zich rond de eeuwwisseling in België afspeelt, is overwegend polemisch van aard. Zowel in dagbladen en tijdschriften als in de gespecialiseerde pers verschenen met de regelmaat van de klok bijdragen rond dit thema. In sommige gevallen ontstond een ketting van woord en wederwoord; zo werd de zogenaamde 'belfortstrijd' omtrent het restauratieproject van Van Boxmeer voor de Mechelse halle uitvoerig in de pers uitgevochten. De problematiek werd verder regelmatig aangesneden in nationale tijdschriften als *L'Emulation* en het *Bulletin des métiers d'art*, waarin ook over Van Boxmeers projecten een artikel van de hand van Alphonse Van Houcke verscheen. Ook op congressen, zoals dat van de *Fédération archéologique et historique de Belgique* werd uitvoerig gedebatteerd over het restauratievraagstuk²⁸⁶.

---

283 Ibid., p. 203.

284 VAN LOO, A. (ed.), *Repertorium van de architectuur in België: van 1830 tot heden*, Antwerpen, Mercatorfonds, 2003, p. 275.

285 H. STYNEN, *op. cit.*, p. 203.

286 Ibid., pp. 202-203.

IV.1.3. Van Boxmeers restauratievisie en invloed van zijn leermeesters

Van Boxmeers visie op de restauratie van monumenten loopt volledig parallel met het mainstream denken van restaurateurs in de tweede helft van de 19de eeuw. In hoeverre heeft deze opleiding aan de Antwerpse academie zijn gebouwd oeuvre en restauratie-opvattingen beïnvloed?

Het is bekend dat het onderwijs van de academies vooral gestoeld was op de klassieke vormtaal en studie van de bouwworden²⁸⁷; zoals bijna overal elders huldigden ook de Belgische kunstacademies een classicistische canon²⁸⁸. Dit was nog steeds het geval aan het einde van de 19de eeuw, niettegenstaande deze architectengeneratie werd opgeleid door figuren als Joseph Schadde en Leonard Blomme die beiden vertegenwoordigers waren van neostijlen. Maar Vitruvius bleef gelden als de basis voor een gedegen architectenopleiding. Jonge architecten moesten eerst aantonen dat ze de klassieke orden onder de knie kregen, zoals ook blijkt uit de diverse inzendingen voor de Prijs van Rome, waar de vormtaal steeds neoklassiek bleef²⁸⁹.

Philippe Van Boxmeer heeft zich echter in zijn architectuurpraktijk nooit bediend van de neoklassieke vormtaal. Des te meer gebruikte hij neogotiek, neo-Vlaamse renaissance en eclecticisme in zijn nieuwbouwprojecten en historiserende restauratie-ontwerpen. Meer dan op zijn theoretische cursussen van Vitruviaanse inslag inspireerde hij zich op de stilistische bouwpraktijk van zijn leermeesters. Frans Baeckelmans heeft naast enkele neoklassieke ook heel wat neogotische (zoals het Antwerpse Onze-Lieve-Vrouw-instituut) en neo-Vlaamse renaissancistische (bijvoorbeeld klooster van de paters-Redemptoristen in Antwerpen) gebouwen ontworpen²⁹⁰.

Van Boxmeer noemde vooral Joseph Schadde als zijn 'leermeester'²⁹¹. Er zijn dan ook opvallend veel parallellen te trekken tussen de restauratievisie van Schadde en die van Van Boxmeer.

Joseph Schadde werd in 1882 voorzitter van de 'Académie royale d'Art et d'Archéologie de Belgique'. Uit de gebruikelijk inhoudigingstoespraak²⁹² die hij datzelfde jaar hield, met als

---

287 J. VANDENBREEDEN, C. BASTIN, F. DIERKINS-AUBRY, J. EVRARD, *De 19de eeuw in België. Architectuur en interieurs*, Tielt, Lannoo, 1994, p. 26.

288 B. DE KEYSER, *De ingenieuze neogotiek: techniek en kunst 1852-1925*, Leuven, Davidsfonds, 1997, p. 15.

289 S. MIGOM, *Bouwen van revolutie tot wereldbrand*, in: D. LAUREYS, *Bouwen in beeld: de collectie van het Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen*, Turnhout, Brepols, 2004, p. 25.

290 L. VERPOEST, *Baeckelmans, Frans; Baeckelmans, Lodewijk*, in: A. VAN LOO (red.): *Repertorium van de architectuur in België van 1830 tot heden*, Antwerpen, 2003, p. 133.

291 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

292 V. MEUL, *Joseph Schadde (1818-1894): creatieve restauraties in een eclectische architectuurbenadering*, in: J. DE MAEYER (ed.), *Negentiende-eeuwse restauratiepraktijk en actuele monumentenzorg*, Leuven, Universitaire pers, 1999, pp. 123-139, doorverwijzend naar: SCHADDE J., *Discours (sur la conservation et le restauration des monuments)*, in: *Bulletin de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, 1879, pp. 431-439.

thema de conservatie en restauratie van monumenten en sites, spreekt de onvoorwaardelijke liefde van de auteur voor het historisch erfgoed binnen het ideologisch kader van het historisme. Schadde stelde de afbraak van verscheidene gebouwen in Antwerpen aan de kaak - monumenten die hij beschouwde als schatten van herinneringen en betekenissen - en pleitte voor het behoud van het nationaal patrimonium. Hij huldigde bovendien een wetenschappelijke houding ten opzichte van de monumentenzorg; het bepalen van de waarde van een monument vergde voorafgaand 'bouwarcheologisch' onderzoek en kennis van de architectuurgeschiedenis. Schadde stond zelf dan ook bekend om zijn gedegen kennis van de architectuurgeschiedenis, en werd gekarakteriseerd als architect-archeoloog.

Schadde's visie op restaureren leunde aan bij de theorieën van Viollet-le-Duc, waarin de eenheid van stijl primordiaal was. *“Restaurer un monument c'est évidemment remettre le monument dans sa forme primitive, lui rendre l'aspect qu'il avait quand il a été construit”*²⁹³, dixit Schadde. Het herstellen van een gebouw in zijn perfecte 'oorspronkelijke' toestand leidde echter automatisch tot een verbeterende, voltooiende vorm van restaureren, waarvoor hij niettemin beducht was. De architect had volgens Schadde niet het recht de stijl van het monument te wijzigen, zelfs niet het minste detail. De restaurateur-architect diende afstand te nemen van een persoonlijke interpretatie en moest zich identificeren met de schepper van het werk.²⁹⁴ Ook hier eechoot Viollet-le-Duc's theorie ontegensprekelijk in door²⁹⁵.

Het is zonneklaar dat Philippe Van Boxmeer vertrouwd was met de restauratietheorieën van Schadde en van Viollet-le-Duc, en zich daarop heeft geïnspireerd. Dat blijkt uit zijn restauratiepraktijk en de publicaties van zijn hand die zijn visie weerspiegelen. Om te beginnen speelde Van Boxmeer een voortrekkersrol in de conservatie van historisch waardevolle gevels en was hij als amateur-historicus erg begaan met het stedelijk historisch patrimonium dat nog getuigde van de ware glorieperiode uit de Mechelse geschiedenis. Als restauratie-architect hechtte hij bovendien uitzonderlijk veel belang aan een gedegen voorafgaand bouwhistorisch onderzoek²⁹⁶. Over de 'taak en plichten van de restauratie-architect' zegt Van Boxmeer in 1911 het volgende:

“Bij eene herstelling moet de persoonlijkheid van den aangestelden bouwmeester gansch verdwijnen. Het is hem niet geoorloofd bestaande vormen te veranderen;

---

293 Ibid., pp. 123-139, doorverwijzend naar: SCHADDE J., *Discours (sur la conservation et le restauration des monuments)*, in: *Bulletin de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, 1879, pp. 431-439.

294 Ibid. pp. 123-139, doorverwijzend naar: SCHADDE J., *Discours (sur la conservation et le restauration des monuments)*, in: *Bulletin de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, 1879, pp. 431-439.

295 V. MEUL, *Joseph Schadde (1818-1894): creatieve restauraties in een eclectische architectuurbenadering*, in: J. DE MAEYER (ed.), *Negentiende-eeuwse restauratiepraktijk en actuele monumentenzorg*, Leuven, Universitaire pers, 1999, pp. 123-139.

296 P. VAN BOXMEER, *Het paleis van den Grooten Raad*, s.l., s.n., 1911, p. 9.

diegene die ontbreken moet hij door alle middelen terug samenstellen of volledigen, volgens de bewijzen die de oude bouw zou opleveren, volgens de inlichtingen van oude schriften of teekeningen, of volgens de gegevens van andere oude gebouwen zoo nauw mogelijk verwant met hetgene te herstellen valt."²⁹⁷

Hiermee vertaalt hij bijna letterlijk de ideeën van Schadde. Er bestaat dus geen twijfel dat Joseph Schadde, als docent aan de Antwerpse Koninklijke Academie voor Schone Kunsten, van grote betekenis is geweest in het theoretisch denken en de praktijk van Van Boxmeer als restauratie-architect. Van Boxmeer erkende ook zelf de invloed die zijn leermeesters op hem hebben gehad: *"Ik gedenk steeds met innige dankbaarheid mijne meesters (...) die ons tot de heropbeuring onze oude pronkgebouwen hebben opgeleid."*²⁹⁸ Schadde zelf was echter schatplichtig aan de ideeën van Viollet-le-Duc, wiens invloed op de 19de-eeuwse restauratiepraktijk in West-Europa enorm bepalend is geweest. Viollet-le-Duc boog zich in zijn *Dictionnaire Raisonné* onder meer over de vraag, of men bij een restauratie latere veranderingen ongedaan moest maken om de oorspronkelijke eenheid in stijl te herstellen, of men dan wel die latere wijzigingen moest handhaven. Zijn antwoord luidde: het is gevaarlijk om één van deze twee mogelijkheden tot een absoluut principe te verheffen; het is beter om naar bevind van zaken te handelen: *"d'agir en raison des circonstances particulières"*. *"(...) les principes absolus en ces matières peuvent conduire à l'absurde"*, stelde hij.²⁹⁹

Van Boxmeer was dezelfde mening toegedaan:

*"Indien kunstdeelen vreemd aan het primitief gebouw zich voordoen, dan staan er twee tegenstrijdige intresten tegenover elkander. Er valt dan te onderzoeken of het behoud van het vreemd gedeelte meer nadeel in schoonheidsopzicht of nutopzicht berokkent, dan de verdwijning. De kunst- of historische waarde van het vreemd gedeelte hoeft dan ook nauwkeurig geschat."*³⁰⁰

De waarde van gewijzigde of nieuwe delen werd in de 19de eeuw echter anders ingeschat. In zijn restauratieontwerp (afb. 8) voor de oude lakenhalle bijvoorbeeld, keert hij terug naar een hypothetische ideale gotische toestand door heel wat waardevolle toevoegingen,

---

297 P. VAN BOXMEER, *Het paleis van den Grooten Raad*, s.l., s.n., 1911, p. 9.

298 P. VAN BOXMEER, *Het paleis van den Grooten Raad*, s.l., s.n., 1911, p. 20.

299 W. F. DENSLAGEN, *Omstreden herstel: kritiek op het restaureren van monumenten. Een thema uit de architectuurgeschiedenis van Engeland, Frankrijk, Duitsland en Nederland*, 's Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1987, p. 98.

300 P. VAN BOXMEER, *Het paleis van den Grooten Raad*, s.l., s.n., 1911, p. 10.

zoals onder meer de zogenaamde Spaanse gevel en barok dakvenster, 'weg te restaureren'. Van Boxmeer zag dat echter anders; die toegevoegde delen werden door hem gewoon niet waardevol genoeg geacht:

*“Parti du principe qu'en matière de restauration il convient de n'apporter aucun changement essentiel, j'ai maintenu dans son intégrité tout ce que le temps nous a conservé, en éliminant toutefois les éléments hétérogènes introduits à différentes époques.”*³⁰¹

Bovendien stelde Van Boxmeer zich net als Viollet-le-Duc in de plaats van de oorspronkelijke bouwmeester om de historiserende reconstructie te legitimeren: *“Men moet zich volledig in het brein van den eersten bouwmeester vereenzelvigen. Wat bleef er van zijn werk over, hoe zou hij het volledig hebben?”*³⁰²

Toch ging Van Boxmeer niet in al zijn restauraties zo driest te werk: over zijn herstellingsontwerp van de Beyaert zegt hij in 1905 dat het net belangrijk is een harmonieus geheel te creëren waarbij alle waardevolle historische elementen gerespecteerd worden. Het zou onwenselijk zijn terug te keren naar slechts één bepaalde toestand in de tijd waarbij het merendeel van een gebouw zou moeten worden afgebroken en worden vervangen door louter hypothetische elementen³⁰³. In dat ontwerp pleit hij inderdaad voor het behouden van onder meer een Louis XV-bordes omwille van zijn esthetische waarde. Van Boxmeer had de idee van 'geval per geval bekijken' van Viollet-le-Duc dus goed begrepen. Hoe hij die visie toepaste in zijn restauratiepraktijk wordt hier uiteengezet.

IV.2. ...in de praktijk gebracht?

IV.2.1. Restauratie van de Beyaert (afb. 6 & 60)

Van Boxmeer voerde van 1907 tot 1908 een ingrijpende restauratie uit aan de Beyaert of het voormalig stadhuis, nu posthotel, aan de Grote Markt. Het initiatief tot het restaureren van dit monument kwam in de eerste plaats vanuit de Oudheidkundige Kring, die de noodzaak van een herstelling al sinds 1903 aankaartte. De Kring was onder meer ontstaan vanuit een interesse in en bekommernis om het stedelijk patrimonium, en wierp zich op als een soort lobbygroep om de stedelijke overheid ertoe aan te sporen zorg te dragen voor zijn monumenten. Voorzitter Kanunnik Van Caster hield op 3 april 1903 een conferentie over de deplorabele staat van de Beyaert en de noodzaak tot een restauratie en de Kring

---

301 P. BOXMEER, *De la restauration des halles du palais du Grand Conseil à Malines*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 1, 1889, p. 18.

302 P. VAN BOXMEER, *Het paleis van den Grooten Raad*, s.l., s.n., 1911, p. 10.

303 P. VAN BOXMEER, *La restauration de l'hôtel de ville de Malines*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 15, 1905, pp. 217-245.

besloot zich daarop te richten tot het stadsbestuur. In een brief vroeg men de stad om, nadat die zich reeds op aangeven van de Kring (via Philippe Van Boxmeer) had bekommerd om de herstelling van particuliere historische gevels, ook eens aandacht te schenken aan de restauratie van “*la Maison de tous les habitants de la ville*”. “*Note Hôtel de ville, restauré comme il mérite de l'être, fera honneur à l'Administration qui lui aura rendu son aspect primitif.*”³⁰⁴

Begin 1905 werd dan een aanvang genomen met het ontleisteren van de verschillende gevels van het gebouw. Op vraag van de schepen van openbare werken werd de restauratiekwestie besproken op de vergadering van de Kring op 3 maart 1905³⁰⁵. Op die vergadering werd in algemene termen besproken hoe een eventuele restauratie zou moeten worden uitgevoerd. Op 4 augustus van dat jaar stelde kanunnik Van Caster dan zijn studie voor over een concrete restauratie van het monument³⁰⁶.

IV.2.1.(1). Bouwgeschiedenis van de Beyaert

'De Beyaert' is in feite een conglomeraat van verscheidene huizen die in de loop der jaren door de stad verworven en omgebouwd of aangepast werden³⁰⁷. Het zou zijn naam ontleenen aan een herberg ten behoeve van pelgrims die het graf van Sint-Rombout kwamen vereren. Deze herberg stond recht tegenover de beiaard van de Sint-Romboutskerk en zou twee verdiepingen hebben geteld³⁰⁸. Philippe Van Boxmeer was echter van mening dat de oudste kern van de Beyaert, die teruggaat tot de 13de eeuw, als graanhal diende. De materiële resten tonen volgens hem immers aan dat die oude kern uit drie verdiepingen en een zolder bestond, wat in die tijd niet zou voorkomen bij burgerhuizen. 'Beyaert' zou bovendien een synoniem geweest zijn voor 'depot'³⁰⁹.

Midden de 14de eeuw, wanneer hij zijn functie als 'passantenhuis' had verloren, werd het gebouw eigendom van Leonardus de Gadetes die het meteen verbouwde³¹⁰ en het in 1383 verkocht aan de stad³¹¹. De volgende jaren verwierf de stad nog meer huizen in de onmiddellijke omgeving van de Beyaert – tot op de hoek van de Grote Markt - en werden diverse werken aan het heterogene gebouwencomplex uitgevoerd om het voor de stadsadministratie dienstbaar te maken³¹². In 1455 werden het dak en de voorgevel van de

---

304 G. VAN CASTER, *L'Hôtel de ville de Malines. Son origine, son histoire et sa restauration*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 15, 1905, p. 106-107.

305 Ibid., p. 106.

306 G. VAN CASTER, *Hôtel de ville de Malines. Projet de restauration*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 16, 1906, p. 36.

307 M. KOCKEN, *Gids voor oud en groot Mechelen*, Antwerpen, Uitgeverij C. De Vries – Brouwers, 1989, p. 156.

308 P. VAN BOXMEER, *La restauration de l'hotel de ville de Malines*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 15, 1905, p. 235.

309 Ibid., p. 218-219.

310 Ibid., p. 236.

311 W. AERTS, R. DE CEULAER, L. VAN LANGENDONCK, *Beschermd Cultuurpatrimonium in de provincie Antwerpen. Arrondissement Mechelen*, Antwerpen, Provincie Antwerpen, 1989, p. 107.

312 M. KOCKEN, *op. cit.*, p. 156.

'oude Beyaert' vernieuwd; het gebouw kreeg een trapgevel waarop volgens de bronnen leeuwenbeelden prijken. Omstreeks 1463 zou het complex dan uitgebreid zijn met de zogenaamde 'Nieuwe' of 'Grote Beyaert'³¹³, door verbouwing van drie huizen die achtereenvolgens stadsbezit waren geworden³¹⁴. Van Boxmeer meent uit de rekeningen van de bouwmaterialen te kunnen opmaken dat het een volledig nieuw gebouw betrof, maar kon daarmee ook niet verklaren waarom er dan nog een stuk trapgevel boven het dak uitstak tussen de derde en vierde travee, te tellen vanaf de Grote Markt³¹⁵. In 1475 werd het bordes aan de ingang gebouwd³¹⁶ en de 'Kleine Beyaert', een aanbouw tegen de Oude Beyaert langs de kant van de Sint-Romboutskerk, zou eveneens dateren van eind 15de eeuw.³¹⁷ Van 1474 tot 1914 werd het complex gebruikt als stadhuis³¹⁸.

In 1715 werd naar ontwerp van Frans Langhemans het gotische uitzicht van het gebouw grondig gewijzigd³¹⁹. Die verbouwingen werden niet door iedereen geapprecieerd, blijktens een handschrift van archivaris Van Doren, geciteerd door Van Boxmeer: *“Deze meester, in stede van zich te bepalen bij eene eenvoudige herstelling, en aan het oude gebouw zijne schilderachtige gedaante te laten, had liever het in den bedorven smaak van zijne eeuw op te luisteren en, als het ware tot eene niets beduidende burgerwoning te verbasteren. De herstellings- zeggen wij eerder, de vernielingswerken vingen in 1715 aan.”*³²⁰ Van het oorspronkelijk uitzicht bleef weinig over³²¹; de hoogte van de bouwlagen werd gewijzigd, vensters werden vervangen, in aantal vermeerderd en voorzien van buitenluiken, op de bovenste bouwlaag van balusters³²². Uit de kruisramen van de verdieping werden de typische kruisen verwijderd. Onder meer de talrijke dakvensters werden afgebroken en vervangen door een grote kroonlijst (afb. 61-62)³²³. De zijtrapgevel aan de Grote Markt³²⁴ werd vervangen door een lijstgevel met bekronend driehoekig fronton³²⁵, en de oorspronkelijke vier traveeën van deze gevel werden er drie (afb. 63)³²⁶. Ook het volledige

---

313 P. VAN BOXMEER, *op. cit.*, p. 221-222.

314 R. DE ROO, *Het stadhuis van Mechelen*, in *Driemaandelijks Tijdschrift van het Gemeentekrediet van België*, nr. 74, oktober 1965, p. 205.

315 P. VAN BOXMEER, *La restauration de l'hotel de ville de Malines*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 15, 1905, p. 225.

316 *Ibid.*, p. 220.

317 R. DE ROO, *op. cit.*, p. 206.

318 W. AERTS, R. DE CEULAER, L. VAN LANGENDONCK, *Beschermd Cultuurpatrimonium in de provincie Antwerpen. Arrondissement Mechelen*, Antwerpen, Provincie Antwerpen, 1989, p. 107.

319 *Ibid.*, p. 107

320 P. VAN BOXMEER, *op. cit.*, p. 244.

321 SAM, Verzameling Iconografie, BEYAERT Foto 6422: *Zicht voor de neogotische restauratie door Ph. Van Boxmeer uit 1908*, (s.d.).

322 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België. Deel 9n Mechelen binnenstad*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1984, pp. 164-168.

323 M. KOCKEN, *Gids voor oud en groot Mechelen*, Antwerpen, Uitgeverij C. De Vries – Brouwers, 1989, p. 156.

324 SAM, Verzameling Iconografie, BEYAERT Foto 6423: *De zijgevel, zijde Grote Markt, voor de restauratie + “In het Haentien”*, (s.d.).

325 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.*, pp. 164-168.

326 P. VAN BOXMEER, *op. cit.*, p. 227-228.

witstenen parement van de 'Nieuwen Beyaert' dateert van dat jaar³²⁷. In 1773 werd het oorspronkelijk bordes verangen door een monumentale Lodewijk XVI-ingang³²⁸.

Begin 20ste eeuw drong een nieuwe herstelling zich op. De Oudheidkundige Kring beijverde bij het stadsbestuur een restauratie die het gebouw zijn “*aspect primitif*”³²⁹ zou terugschenken. Zowel kanunnik Van Caster als Philippe Van Boxmeer zouden een ontwerp uitwerken.

IV.2.1.(2). Ontwerp van Van Caster (1905)³³⁰

Op 4 augustus 1905 hield Van Caster voor de Oudheidkundige Kring een voordracht over de Beyaert, waarin hij zijn visie op een eventuele restauratie uiteenzette. Om te beginnen ging hij nader in op de bouwgeschiedenis van het monument, want: “*pour refaire, il faut connaître ce que était autrefois, et consulter les sources que peuvent fournir les renseignements indispensables.*”³³¹ Van Caster baseerde zijn restauratie-ideeën op de bronnen die over het gebouw voorhanden waren: archivalische bronnen, oude schilderijen en tekeningen, en het monument zelf. Onder de titel “*Comment l'Hôtel de ville devrait être restauré*”³³² volgt dan een uiteenzetting van zijn ideeën over restaureren in het algemeen en het geval van de Beyaert in het bijzonder. Van Caster heeft het steeds over het 'herstellen van het oorspronkelijk aanzicht', maar een concrete periode of jaartal waarop hij zich richt wordt nergens verder gespecificeerd. Afgaande op zijn aanbevelingen lijkt hij te willen terugkeren naar de toestand van vóór 1715 en waarschijnlijk zelfs naar die van vóór de 'homogeniserende' verbouwingen van de 15de eeuw. “*Il ne faudrait pas uniformiser l'appareil pour faire croire que la construction a été faite d'un seul jet. (...) Rien ne s'oppose au maintien de l'état actuel, mais il conviendrait de conserver l'appareil des encadrements d'autrefois*”³³³. Van Caster wil dus absoluut een soort 'ideale toestand' vermijden en het gebouw tonen zoals het 'gegroeid' is tot de 15 de eeuw, maar daarvoor moet hij het huidige uitzicht wel grondig wijzigen. Van Caster was geen voorstander van verregaande idealiserende restauraties à la Viollet-le-Duc: “*Pour bien restaurer, il faut nécessairement se borner à refaire ce qui existait d'abord, et surtout se garder de modifier, sous prétexte de vouloir embellir.*”³³⁴ Maar het is duidelijk dat ook voor Van Caster de

---

327 Ibid., p. 227.

328 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.*, pp. 164-168.

329 G. VAN CASTER, *L'Hôtel de ville de Malines. Son origine, son histoire et sa restauration*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 15, 1905, p. 107.

330 G. VAN CASTER, *op. cit.* pp. 105-136.

en G. VAN CASTER, *Hôtel de ville de Malines. Projet de restauration*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 16, 1906, pp. 35-54.

331 G. VAN CASTER, *L'Hôtel de ville de Malines. Son origine, son histoire et sa restauration*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 15, 1905, p. 108.

332 Ibid., p. 121.

333 Ibid., p. 121.

334 Ibid., p. 108.

grens tussen 'restaureren' en 'reconstrueren' (“*refaire ce qui existait d'abord*”) erg vaag is. Voor de Beyaert kwam het er concreet op aan om de verschillende delen van het gebouw te onderzoeken, te onderzoeken wat hun oorspronkelijke staat was, en vanuit deze vergelijking een praktische conclusie te trekken voor een eventuele restauratie.

Van Caster was geen voorstander van het uniformiseren van het uitzicht van het complex; de ingewikkelde bouwgeschiedenis en totstandkoming van de verzameling gebouwen die onder de noemer 'De Beyaert' vallen, moet volgens hem niet verborgen worden. Het aantal muuropeningen wilde Van Caster behouden, maar de vensters van de gelijkvloerse en tweede verdieping moesten opnieuw worden uitgerust met kruismonelen. De vijfde, zesde en zevende travee van het hoofdgebouw (van links te tellen) herbergen een gebouw dat door aanpassingswerken werd geïntegreerd in het hoofdgebouw van de Beyaert, maar oorspronkelijk een stuk lager was dan de rest van de gevel. Van Caster wil dit gebouw duidelijk karakteriseren door de ramen van de bovenste verdieping en het dak te verlagen tot hun 'oorspronkelijk' niveau. Zo zouden er opnieuw trapgevels, die de scheidingsmuren vormen tussen de verschillende delen, zichtbaar uitsteken boven de bedaking.

Van Caster ziet ook geen reden om de balusters voor de drempels van de vensters van de bovenste verdieping die een vals balkon moeten simuleren, een toevoeging uit 1715, te behouden; noch uit historisch, noch uit esthetische overwegingen. De bestaande muurankers zouden worden bewaard en over het gehele geveloppervlak worden toegepast.

Wat de dakvensters betreft is Van Caster er zeker van dat er verschillende het onderste deel van het dak sierden. De drie grote dakvensters die in 1715 werden toegevoegd volstaan allerminst. Van Caster baseert zich op een schilderij uit de Sint-Romboutskerk van omstreeks 1500 (afb. 64-65) om te stellen dat er boven elke travee van het hoofdgebouw een daklicht hoort; wat hij graag in een restauratie 'hersteld' zou zien. Omdat dat praktisch onhaalbaar blijkt, daar hij het dak weer in verschillende hoogtes wil onderverdelen, stelt hij voor er slechts zes te bouwen.

Het idee om verschillende rijen dakkapellen over de volledige oppervlakte van het dak te bouwen, zoals vaak werd gedaan bij de restauratie van middeleeuwse stadhuizen, vond hij maar niets. “*Cette pratique fut bientôt exagérée, et les lucarnes furent semées à profusion sur les toits des grand monuments.*”³³⁵ Van Caster pleit daarentegen voor eenvoud en soberheid: “*Les combles de notre Hôtel de ville ne requièrent point ce décor superflu.*”³³⁶ Bovendien was hij zoals gezegd niet van plan het dak van de Grote Beyaert te uniformiseren, maar het weer in drieën te verdelen en elk tot zijn oorspronkelijke hoogte terug te brengen. Het dak zou dan uit vier 'partijen' bestaan, en de trapgevels tussen de zevende en achtste travee, en tussen de elfde en twaalfde travee zouden weer zichtbaar

---

335 Ibid., p. 124.

336 Ibid., p. 124.

worden gemaakt. Een overdaad aan dakkapellen zou dan sowieso niet aangewezen zijn. Uit praktische overwegingen pleitte Van Caster ook voor het voorzien van een eenvoudige dakgoot, hoewel er oorspronkelijk waarschijnlijk nooit een geweest is.

De getrapte voorgevel van de hoofdingang, voor Van Caster de belangrijkste gevel van het gebouw, moest met grote zorg worden gerestaureerd; er mochten zeker geen te radicale ingrepen plaatsvinden die het karakter van de constructie zouden kunnen schaden. Tegelijk pleitte hij wel voor de 'restauratie' van het bovenste gedeelte van de gevel die met de verbouwingen van midden 15de eeuw grondig gewijzigd werd, onder meer door de plaatsing van een groot uurwerk. Van Caster wilde opnieuw zeven leeuwen met het wapenschild van Mechelen op de lege trapgevel plaatsen. De gevel langs de Grote Markt moet opnieuw zijn uitzicht van vóór 1715 krijgen, met name een trapgevel zoals weergegeven op een schilderij uit 1660 (afb. 66). Omdat dat niet erg gedetailleerd is, moet de gevel worden gemodelleerd naar die van het huis op de Zoutwerf nr. 11 (afb. 67) daterend uit de 16de eeuw.

De monumentale Lodewijk XVI-ingang uit 1773 moest weer plaatsmaken voor het oorspronkelijk bordes en deur zoals afgebeeld op het schilderij van circa 1500 (afb. 64-65), weliswaar vergroot met een extra toegangstrap in functie van de symmetrie. Ook de bijbehorende luifel, die eveneens verdween in 1773 en bestond uit drie open frontons in een houten gebinte met leistenen bedekking, moest worden gereconstrueerd. Van Caster voorzag hiervoor ijzeren (!) steunkolommen.

IV.2.1.(3). Ontwerp van Van Boxmeer (1905)³³⁷ (afb. 68-69)

Na de voorstelling van de ideeën van Van Caster droeg het stadsbestuur de stadsbouwmeester op om een restauratieproject uit te werken³³⁸.

Van Boxmeer publiceerde dit project eveneens in de *Handelingen van de Oudheidkundige Kring* van 1905. Terwijl Van Caster nog geen ontwerp had getekend, maar enkel zijn idee over hoe de verschillende delen van het gebouw moesten worden hersteld had te kennen gegeven, stelde Van Boxmeer reeds een echte ontwerptekening voor. Verder is zijn aanpak erg gelijkend aan die van Van Caster. Ook Van Boxmeer begint met een overzicht van de bouwgeschiedenis van de Beyaert, op basis van archivalische en materiële bronnen, om vervolgens in te gaan op zijn restauratieontwerp.

Van Boxmeer wil niet noodzakelijk het volledige oorspronkelijke romaanse gebouw reconstrueren. Dat is ten eerste niet wenselijk, aangezien zo'n gebouw niet zou kunnen voldoen aan de huidige bestemming en bovendien niet mogelijk, aangezien men daartoe de hele 'nieuwen Beyaert' met de grond zou moeten gelijkmaken. Want niet alleen de gevels, maar ook het interieur heeft zeer grondige wijzingen ondergaan, doordat de

---

337 P. VAN BOXMEER, *La restauration de l'hotel de ville de Malines*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 15, 1905, pp. 217-245.

338 G. VAN CASTER, *Hôtel de ville de Malines. Projet de restauration*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 16, 1906, p. 36.

oorspronkelijke niveaus doorheen de tijd gewijzigd zijn. Van Boxmeer wil in de eerste plaats het gebouw zijn “*aspect digne de la première maison de la cité*”³³⁹ terugschenken, en wil een harmonieus ensemble creëren dat ook de bewaarde elementen respecteert. Ook hij baseert zich op dezelfde schilderijen en tekeningen als Van Caster, maar komt toch tot ander resultaat.

De bedaking

In tegenstelling tot Van Caster wil Van Boxmeer de bestaande dakhoogtes behouden. Het reconstrueren van de getrapte dakvensters boven elke travee blijkt, door het toegenomen aantal vensters en hun gewijzigd oorspronkelijk niveau, niet mogelijk. Daarom stelt Van Boxmeer voor om slechts alternerend, boven vijf van de tien traveeën van de Nieuwen Beyaert, een getrapte dakvenster te voorzien. In zijn ontwerp tekent hij bovendien twee rijen kleinere dakkapelletjes over het volledige dakoppervlak; iets wat Van Caster net afraadde. Behalve deze dakkapelletjes wordt het dak ook getooid met hardstenen schouwen die ijzeren ornamenten dragen en de oorspronkelijke trapgevel die boven het dak uitstak tussen de derde en vierde travee van links, wordt gereconstrueerd.

Het bordes

In tegenstelling tot Van Caster, die de Lodewijk-XVI toegangstrap onmiddellijk wilde vervangen door een gotisch exemplaar, maakte Van Boxmeer zich een interessante bedenking bij de kwestie: indien we de bewaarde romaanse en gotische elementen zouden behouden, waarom dan niet ook het Lodewijk-XVI bordes? “*Il est évident que la règle pour la conservation ne peut être absolue, car dans ce cas nous devrions garder la corniche; on ne mettrait même pas la main au bâtiment.*”³⁴⁰ Van Boxmeer besluit dat, omwille van de esthetische waarde, gezien het feit dat de toegang bovendien harmonieus in het geheel past en “*considerant surtout qu'il faudrait détruire des éléments existants de réelle valeur pour les remplacer par des constructions gothiques de notre conception, d'après de vagues données de l'archéologie, il nous a semblé que nous commettrions acte de vandales en démolissant le perron actuel.*”³⁴¹ In het spoor van Viollet-le-Duc probeert Van Boxmeer hier geval per geval te analyseren en besluit dat, in deze specifieke kwestie, het behoud van een latere toevoeging aan te raden is.

De gevels

Wat betreft de gevels van de Oude en Nieuwe Beyaert wil Van Boxmeer niet te veel veranderingen aanbrengen. Zo worden alle bestaande niveaus en muuropeningen behouden – behalve in de trapgevel van de Oude Beyaert, waar helemaal bovenaan een klein raam wordt toegevoegd en op de plek van het horloge een gesculpteerd rosas met de Mechelse

339 P. VAN BOXMEER, *op. cit.*, p. 231.

340 *Ibid.*, p. 231.

341 *Ibid.*, p. 232.

wapenschilden komt. Wel wil hij nissen voor standbeelden toevoegen, “*qui devraient contribuer à donner notre Hôtel de ville régénéré l’aspect caractéristique de nos anciennes maisons communales.*”³⁴² Dit betreft een toevoeging die nergens met archiefbronnen als authentiek kan worden gestaafd, maar louter op basis van het uitzicht van de bestaande Vlaamse middeleeuwse stadhuizen gebeurde. In die nissen wilde hij het liefst standbeelden zien van de vroegere heren van Mechelen, en van figuren die de Mechelse wapenschilden dragen.

Behalve het toevoegen van deze nissen behandelt Van Boxmeer de gevel, in contrast met het drukke dak, relatief sober. De balusters voor de bovenste ramen verdwijnen. Boven elke raamopening komt een ontlastingsboog.

De Kleine Beyaert, “*qui se distingue de tout le reste par une pauvreté et une insignifiance indignes de son voisinage,*”³⁴³ was moeilijk te dateren omdat het ook al zo vaak was verbouwd. Als oplossing stelde Van Boxmeer voor het algemene uitzicht en indeling te behouden, maar het parement op te trekken uit baksteen “*selon la mode du XVe siècle, telle qu’elle se présente au palais de Marguerite d’Autriche et dans d’autres constructions de l’époque. Ce coin gagnerait ainsi un chaud coloris et une silhouette originale.*”³⁴⁴

De lijstgevel met frontonbekroning langs de Grote Markt zou opnieuw zijn uitzicht van vóór 1715 terugkrijgen en dus vervangen worden door een trapgevel. Van Boxmeer inspireerde zich hiervoor op een schilderij uit 1660 (afb. 66) dat deze gevel verbeeldt. Hoewel de gevel op dit schilderij werd uitgebeeld met vier traveeën, werden de bestaande drie traveeën evenwel behouden. Net als de trapgevel aan de inkom zou die bekroond worden met gesculpteerde leeuwen en in de top prijkt ook een wapenschild. Ook twee nieuwe beeldnissen moesten de gevel sieren.

Samengevat: “*Mij werd dan ook de taak toevertrouwd tot den ouden trant [voor 1715] terug te keeren, die bijzonderlijk aangewezen was door den hoofdgevel vóór het romaansch gebouw behouden, mits natuurlijk de zoo typieke perron en dezes ingansdeur te bewaren. De nieuwe ordening moest zich bij voormelde gevel aansluiten.*”³⁴⁵

IV.2.1.(4). Van Boxmeer versus Van Caster

Van Boxmeer besluit zijn artikel met nogmaals duidelijk te maken wat hij met dit ontwerp juist wilde bereiken:

“Nous répondons à cela [eventuele kritieken] que nous poursuivons un double but: ne pas perdre de vue ce que l’archéologie réclame en fidélité, mais, d’autre part, sous

---

342 Ibid., p. 232.

343 Ibid., p. 233.

344 Ibid., p. 233.

345 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

prétexte de cette prétendue fidélité, ne pas nous embrouiller dans des reproductions de formes totalement disparues, ne s'adaptant plus à des façades transformées depuis lors; fidélité très relative donc, qui nous mènerait à un aspect très mesquin et fort décousu.

Un trop large tribu payé à l'archéologie nous écarterait de cet objectif, et cela en grande partie, nous ne savons assez le dire, non pas pour conserver, mais pour faire à neuf. Si les formes réclamées existaient encore, nous devrions nous incliner, mais puisqu'il faut concevoir à nouveau, soyons au moins un peu pratiques... ”³⁴⁶

Een duidelijke sneer naar Van Caster, die een veel grondigere restauratie en zelfs reconstructie voorstelde en zich daarbij zeer liet leiden door contemporaine, maar niet altijd even betrouwbare afbeeldingen van het gebouw. Dat diens voorstel zo verregaand was is toch verbazend, aangezien hij aan het begin van zijn lezing net het tegenovergestelde lijkt voor te staan: “*Pour bien restaurer, il faut nécessairement se borner à refaire ce que existait d'abord, et surtout se garder de modifier, sous prétexte de vouloir embellir.*”³⁴⁷ Dit lijkt een kritiek op de restauratieideeën van Viollet-le-Duc, maar toch past Van Casters voorstel perfect in de mainstream ideeën die in die periode in Europa werden toegepast, in de lijn van Viollet-le-Duc. Weliswaar probeert Van Caster terug te keren tot een toestand die ooit bestaan heeft, niet tot een ideale toestand die het ooit had moeten worden. Maar toch kan hij dat doel alleen bereiken door de bestaande toestand zeer grondig te herwerken. Bovendien probeert Van Caster zo krampachtig het beeld van het schilderij van circa 1500 na te streven, dat het geheel zijn samenhang en harmonie verliest. Zo wil hij enerzijds de samenstellende delen terug tot hun recht laten komen door het dak en de ramen weer verschillende niveaus te geven. Doordat hij echter de bestaande muuropeningen min of meer wil behouden (zoniet zou het hele gebouw net zo goed volledig kunnen worden afgebroken), correspondeert het aantal traveeën niet meer met de oude indeling en is er slechts plaats voor zes in plaats van tien dakvensters, wat het geheel een zeer onevenwichtige aanblik geeft.

Dan is Van Boxmeer veel 'pragmatischer' in zijn ontwerp, en probeert hij voor elk element een afweging te maken op basis van esthetische, historische en praktische argumenten. Het voorbeeld van het behouden van het Lodewijk-XVI bordes is tekenend voor die genuanceerde aanpak. Anders dan Van Caster voegt Van Boxmeer echter, helemaal in de lijn van Viollet-le-Duc, heel wat pittoreske elementen toe die er nooit hebben bestaan maar wel passen in het beeld dat hij wil evoceren. Van Casters ontwerp oogt duidelijk veel soberder in contrast met het pittoreske ontwerp van Van Boxmeer. Toch wil die laatste zich echter nadrukkelijk hoeden voor een volledige re-constructie, door de bestaande elementen

---

346 P. VAN BOXMEER, *op. cit.*, p. 233.

347 G. VAN CASTER, *L'Hôtel de ville de Malines. Son origine, son histoire et sa restauration*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 15, 1905, p. 108.

als uitgangspunt te nemen.

De ontwerp-tekening van Van Caster (1906) (afb. 70-71)

In 1906 verscheen in de Handelingen van de Oudheidkundige Kring een ontwerp-tekening die de ideeën van Van Caster concreet illustreerde. Die tekening was opgemaakt door Cyrille Van den Bergh in opdracht van Van Caster. Nadat de stadsarchitect een eigen ontwerp had opgemaakt, zouden de burgemeester en schepenen van openbare werken zich tot Van Caster hebben gericht met de vraag om ook een tekening te presenteren die zijn ideeën illustreerde. Op de vergadering van de Kring van 22 december 1905 stelde Van Caster deze ontwerp-tekening voor³⁴⁸.

Inhoudelijk waren er natuurlijk nauwelijks verschillen met zijn oorspronkelijk project, maar Van Caster geeft af en toe wel onverholven kritiek op het ontwerp van Van Boxmeer, bijvoorbeeld in verband met de Kleine Beyaert: *“Le bâtiment en briques, aussi bien que ceux en pierre, a droit au respect du restaurateur. On évitera donc de le rajeunir en le bariolant de lignes blanches”*³⁴⁹ - wat Van Boxmeer natuurlijk wèl in zijn ontwerp heeft voorzien. Ook in zijn besluit zet hij zich duidelijk af tegen Van Boxmeers project:

*“Dans ce projet de restauration, nous avons voulu conserver aux bâtiments divers qui composent notre Hôtel de ville, leur simplicité primitive. Ce serait une erreur, croyons-nous, de vouloir les décorer d'ornements de tous styles, sous prétexte de les rendre plus beaux. Nos plans sont bien simples, il est vrai, mais nous croyons qu'ils répondent au desideratum proposé.”*³⁵⁰

Er is duidelijk al sprake van rivaliteit tussen beide mannen. Hun meningsverschillen zouden snel ook hun persoonlijke relatie binnen de Oudheidkundige Kring overschaduwen, waarna Van Boxmeer de Kring zou verlaten. De voorstelling van zijn restauratieproject van de Beyaert in de Handelingen van 1905 was dan ook zijn laatste publicatie voor de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Kunst en Letteren van Mechelen.

IV.2.1.(5). Bespreking van de ontwerpen in de gemeenteraad en de KCM

Op 26 juli 1906 werd de kwestie van de Beyaert besproken in de gemeenteraad. Raadslid V. Van Hoorenbeeck stelde voor een bijzondere commissie samen te stellen om de twee ontwerpen *“in overeenstemming te brengen en daarna den Raad voorstellen te doen.”*³⁵¹ Burgemeester De Cocq vond het echter beter om het ontwerp van Van Caster naar de

348 G. VAN CASTER, *Hôtel de ville de Malines. Projet de restauration*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 16, 1906, p. 36.

349 Ibid., p. 54.

350 Ibid., p. 54.

351 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Ontwerp van den heer kanunnik van Caster voor het herstellen der oude gevels van het Stadhuis*, (26/07/1906).

Blijkbaar bereikte toch ook het ontwerp van Van Boxmeer de commissie, aangezien hij op 11 september 1906 een verslag opstelt van het besluit van de commissie omtrent zijn eigen ontwerp³⁵⁴. De KCM nam het ontwerp in hoofdlijnen aan, maar had twee bezwaren. Ten eerste wilden zij de kleine Beyaert weliswaar in baksteen maar zonder speklagen gerealiseerd zien. Ten tweede wilden ze ook de voorziene beeldnissen op de gevel van de Grote Beyaert zien verdwijnen, om esthetische redenen – de vensterpijlen om de nissen tussen te plaatsen zouden te smal zijn. Diegene voorzien op de trapgevel van de Oude Beyaert en op de trapgevel langs de Grote Markt mochten worden behouden.

Van Boxmeer argumenteert in zijn verslag dat *“door het bijvoege van witte steenen banden en hoeken aan de gevels in roode brikken, het armoedig uiterlijk van dit deel van ons stadhuis eenigzins in overeenstemming te brengen [is] met de rijkere bouwtrant van de andere gedeelte.”* Hij stelt een originele oplossing voor omtrent de kwestie: *“Niets belet wanneer de herstelling omtrent gedaan zal zijn, over het geheel “de visa” te oordelen en desnoods nog een beroep te doen op den keurgeest van het Koninklijk Comiteit van Kunstgebouwen. Was deze beslissing alsdan gunstiger, dan kunnen we nog tot bovengemelde verfraaiingswerken overgaan zonder eenig verlies.”*³⁵⁵ Met andere woorden: laat ons eerst het origineel ontwerp uitvoeren en pas daarna beslissen of het passend is of niet. Hetzelfde stelt hij voor in verband met de beeldnissen: *“Wanneer de nissen in de puntgevels afgewerkt zullen zijn, kunnen wij er afgietsels in pleister van maken en ze tusschen bedoelde vensters als proef laten plaatsen, tot beoordeling van het Comiteit.”*³⁵⁶

Ook de afdelingen van Geldwezen en Openbare Werken, onder leiding van schepen Mastboom, lieten hun licht schijnen over het ontwerp van Van Boxmeer en het verslag van de KCM en schaarden zich volmondig achter het project.

“De Afdelingen geven hunne volle toetreding aan de aanbevelingen van de bij uitmuntendheid bevoegde Commissie van Monumenten; zij brengen hulde aan de voortbrengers en ingevers van die grootsche opvatting, bestemd om onze stad te begiftigen met een prachtig en sierlijk Raadshuis dat op gelukkige wijze zal samenstemmen met de nabijgelegen gewrochten der bouwkunst, en denken in naam

---

352 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Ontwerp van den heer kanunnik van Caster voor het herstellen der oude gevels van het Stadhuis*, (26/07/1906).

353 Een verslag over het ontwerp van Van Caster binnen de KCM werd echter niet teruggevonden; vreemd genoeg kwam het verslag over het ontwerp van Van Boxmeer wel boven water.

354 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4328, nr. 18914: *Verslag van advies KCM over restauratieontwerp De Beyaert*, (11/09/1906).

355 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4328, nr. 18914: *Verslag van advies KCM over restauratieontwerp De Beyaert*, (11/09/1906).

356 SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4328, nr. 18914: *Verslag van advies KCM over restauratieontwerp De Beyaert*, (11/09/1906).

*der gansche Mechelsche bevolking den wensch te mogen uitdrukken de verwezenlijking van dit belangrijk werk met al de mogelijke kracht te zien doorzetten.*³⁵⁷

IV.2.1.(6). De Restauratie (afb. 72)

Maar wat is er van dat ontwerp nu concreet gerealiseerd tijdens de restauratiecampagne van 1907-1908? Van Boxmeers ontwerp werd op een paar wijzigingen na zeer getrouw uitgevoerd. Enkele kleine wijzigingen zijn: een zijdeur die twee traveeën werd opgeschoven, een extra schouw, twee extra leeuwenbeelden op de trapgevel van de ingang³⁵⁸. Met de adviezen van de KCM werd wel degelijk rekening gehouden: de nissen op de gevel van de Grote Beyaert zijn nooit gerealiseerd, en ook de speklagen in de Kleine Beyaert zijn er niet gekomen; daar heeft Van Boxmeer zijn zin toch niet kunnen doorduwen. De beeldnissen met sokkel en baldakijn op de twee trapgevels zijn vandaag leeg, maar zij werden enkele jaren na de restauratie wel degelijk van beelden voorzien³⁵⁹ (afb. 73-74). In 1908 heeft de KCM opnieuw een advies uitgebracht over het ontwerp, en vroeg dit keer om één van de twee rijen dakkappelletjes die Van Boxmeer had voorzien over het hele dakoppervlak, weg te laten³⁶⁰. Ook daarmee is rekening gehouden in de uitvoering.

Receptie van Van Boxmeers project

Ook in de contemporaine pers werd aandacht besteed aan het restauratieproject van Van Boxmeer. In 1906, nog voor er een steen gelegd is, verschijnt in *Bulletin des Métiers d'art* een artikel van de hand van Alphonse Van Houcke (1858-1908)³⁶¹ over de restauratie van de Beyaert. Van Houcke, die ook bekend was met het project van Van Caster, voelde ook al aan dat Van Caster niet achter Van Boxmeers ontwerp stond: "*La notice de M. van Caster paraît être une critique "avant la lettre" du projet de restauration que vient d'introduire l'architecte de la ville de Malines.*"³⁶² Van Houcke wilde zich niet uitspreken ten gunste van het ene dan wel het andere project, maar vond toch dat Van Boxmeer wat meer krediet verdiende: "*Cependant nous croyons que certaines observations et objections présentées*

357 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Gemeentewerken. - Verslag der Vereenigde Afdeelingen van Openbare Werken en Geldwezen over het ontwerp tot herstelling der oude gevels van het Stadhuis*, (18/10/1906).

358 SAM, Verzameling Iconografie, POSTGEBOUW Foto 198: *Voorheen STADHUIS, OUD. Zicht op gebouw na de restauratie*, (s.d.).

359 SAM, Verzameling Iconografie, POSTGEBOUW Foto 199: *Voorheen STADHUIS, OUD. Zicht op gebouw na restauratie en ingebruikneming door Post*, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, BEYAERT Foto 6421: *Zicht na de restauratie van 1908, met de kathedraal op de achtergrond*, (s.d.).

360 *Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie*, jg. 47, 1908, pp. 15-16.

361 Alphonse Van Houcke was op het ogenblik van zijn overlijden hoofdingenieur-architect van de gebouwdienst van Post en Telegraaf. Hij ontwierp zelf de postgebouwen van Leuven en Huy en was ook actief als publicist. Samen met zijn kozijn P. Langerock publiceerde hij de platenreeks *Anciennes constructions en Flandres. Oude bouwwerken in Vlaanderen*, 12 afleveringen, Gent, 1881-1906. Hij werkte ook mee aan het *Bulletin des métiers d'art*.

362 A. VAN HOUCKE, *La restauration de l'hôtel de ville de Malines*, in: *Bulletin des Métiers d'Art*, jg. 6, 1906, p. 234.

contre le projet ne trouveront pas grâce devant une discussion serrée et sont sapées à leur base par les arguments et les citations de l'auteur du dit projet."³⁶³ Het idee van Van Caster bijvoorbeeld, om een eenvoudige dakgoot te voorzien over de hele lengte van de gevel waardoor de dakvensters niet rechtstreeks op de voorgevel geënt staan, vindt hij onbegrijpelijk. Ook het oorspronkelijk plan van Van Caster om, afgaand op het schilderij van 1500, voor elk travee een dakvenster te voorzien kan niet op zijn goedkeuring rekenen. De praktische uitvoering is namelijk onmogelijk doordat er in de loop der tijd een travee is toegevoegd en de traveeën daardoor erg smal zijn geworden. "*Mieux vaut donc faire la part du feu et se contenter de rappeler l'ancien motif architectural*"³⁶⁴, zoals Van Boxmeer deed. Het toevoegen van beeldnissen vond hij echter een slecht idee van Van Boxmeer, omdat die nissen er waarschijnlijk nooit echt hebben gestaan. Maar, "*en l'occurrence, leur emploi ne peut cependant être désavoué, notamment à raison du caractère civil qu'elles impriment aux façades.*"³⁶⁵ En dat is exact de reden waarom Van Boxmeer ze opnam in zijn ontwerp: om een bepaald typebeeld op te roepen, eerder dan zich te baseren op de archeologische feiten. Net zo stemt Van Houcke in met enkele 'verfraaiingen' aan de gevel van de Kleine Beyaert, "*parce qu'en somme il ne s'écarte nullement des errements de l'époque qui vit s'élever cette partie.*"³⁶⁶ En zeer significant: "*de même nous ne pouvons le blâmer de ce qu'il propose de conserver la porte Louis XV-XVI du "Beyaerd". Du moins cette porte rappelle une époque dans l'histoire de l'hôtel de ville et constitue un document authentique: toute autre construction mise à sa place, fût elle même calquée sur les indications assez confuses du tableau de 1500, n'aurait aucune valeur archéologique et ne pourrait prétendre à rendre fidèlement l'état primitif.*"³⁶⁷ Van Houcke looft Van Boxmeer omdat hij de 'grillen van de tijd' durft respecteren, en meer zelfs, omdat hij ook echt de waarde van latere toevoegingen die een gotisch ideaalbeeld in de weg staan onderkent en zich niet blindstaart op de veronderstelde toestand van het monument in 1500 op basis van een eerder vage bron – zoals Van Caster wel deed.

Besluiten doet Van Houcke met de beschouwing dat Van Boxmeer's project, als beste compromis tussen conservatie van wat is, evocatie van wat was en praktische overwegingen, een belangrijke stap is in de richting van een definitieve restauratie.

“En résumé, étant donné qu'il ne peut être question de reconstituer les bâtiments de l'hôtel de ville dans leur style original, ni de conserver intégralement les façades dans leur état actuel, il paraît indéniable que le projet de M. Van Boxmeer, s'il ne rencontre pas une adhésion unanime et complète, fera faire cependant un pas décisif vers une solution pratique de la question délicate qu'est appelée à trancher l'édilité

---

363 Ibid., p. 235.

364 Ibid., p. 237.

365 Ibid., p. 238.

366 Ibid., p. 238.

367 Ibid., p. 238.

malinoise.”³⁶⁸

Ook binnen het katholiek bestuur heerste tevredenheid over het gerealiseerde project van Van Boxmeer. In 1911, naar aanleiding van de discussie over de restauratie van de oude lakenhalle, blies katholiek raadslid De Glas de lofropmet over de gerestaureerde Beyaert:

“Gedenkt u, Mijne Heeren, wat ons stadhuis, vroeger was. Om het ronduit te zeggen: een effen bezette muur, met vierkantige gaten die dienden als vensters, eene afgrijpselijke reeks blinden, daarnevens en als meerdere bekroning van het aanstootelijk gebouw een zware kroonlijst, die, als't mogelijk was, het al nog kwam verleelijken.

*Vergelijkt het huidig monument met het vroeger wangedrocht! Mogen wij er niet met fierheid op wijzen en verdient het Schepencollege, inzonderheid onze achtbare burgemeester, niet ruimschoots de hulde die gansch de Mechelsche bevolking om de prachtige herstelling hem brengt?”*³⁶⁹

Natuurlijk kon De Glas zijn eigen fractie niet afvallig zijn en behoort het tot het politieke decorum om de eigen verwezenlijkingen te bewieroken, maar het project van Van Boxmeer schijnt toch in verschillende kringen te zijn geapprecieerd. Opvallend detail: mogelijk is dit dezelfde De Glas die Van Boxmeer de opdracht heeft gegeven tot het bouwen van 'De beitel, de passer en 't penseel' op de Grote Markt, waarover later meer.

IV.2.2. Restauratieontwerp voor de oude lakenhalle – de belfortstrijd

Al sinds het midden van de 19de eeuw gingen in Mechelen stemmen op om de oude lakenhalle te restaureren. Het restauratieontwerp dat Van Boxmeer maakte in 1889 was zeker niet het eerste; al in de jaren 1840 maakte toenmalig stadsarchitect Bauwens een ontwerp voor de reconstructie van het monument, en ook Beernaerts en Pluys mengden zich in de jaren '60 van de 19de eeuw in de discussie. Toch brachten vooral de plannen van Van Boxmeer aan het eind van de 19de en begin 20ste eeuw het debat in een stroomversnelling. Met het uitbreken van de 'belfortstrijd' en even later de Eerste Wereldoorlog zouden uiteindelijk alle plannen tot reconstructie finaal begraven worden.

IV.2.2.(1). Bouwgeschiedenis van de oude lakenhalle en het Paleis van de Grote Raad (afb. 7 & 75-77)

De voormalige lakenhalle werd tussen 1311 en 1326 opgetrokken³⁷⁰, ter vervanging van

³⁶⁸ Ibid., p. 238.

³⁶⁹ SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Bestuur. - Paleis van den Grooten Raad en Stadhuis met naastgelegen Stadseigendom, Groote Markt, nr 2. - Ruiling – Verslag der Afdeeling van Betwistbare Zaken*, (21/09/1911).

³⁷⁰ W. AERTS, R. DE CEULAER, L. VAN LANGENDONCK, *Beschermd Cultuurpatrimonium in de provincie Antwerpen. Arrondissement Mechelen*, Antwerpen, Provincie Antwerpen, 1989, p. 106.

een oudere halle uit de 13de eeuw³⁷¹. Volgens het model van de Brugse halle kreeg dit bouwwerk vier vleugels rond een open binnenplein met boven de hoofdingang een belfortoren, die onafgewerkt bleef³⁷².

De gotische vleugel aan de Grote Markt werd herhaaldelijk aangepast³⁷³. Bij een grote stadsbrand in 1342 werd ook de halle licht beschadigd en in de daaropvolgende jaren hersteld. De vleugel aan de Grote Markt werd tevens met een verdieping uitgebreid. De oude toegangspoort werd vervangen door een spitsboog, geflankeerd door nissen³⁷⁴. Aan de belfortoren werden een wandelgang met kantelen, een verdieping en twee achzijdige hoektorentjes toegevoegd. Hierna werden de werken definitief stilgelegd³⁷⁵; de belfortoren zou onafgewerkt blijven, wellicht ten gevolge van de achteruitgang van de lakenhandel en een daaruitvolgende vermindering van de activiteit³⁷⁶.

Onder de regering van Karel de Stoute (1467-1477) werd Mechelen een belangrijk politiek centrum. De stad werd in 1473 de vaste verblijfplaats van het Parlement van het Bourgondisch Rijk. De vestiging van de instelling in Mechelen betekende een enorme stimulans voor de bouwactiviteit in de stad. De bekroning van die bouwwoede zou het nieuwe Paleis voor de Grote Raad, de opvolger van het Parlement en het hoogste juridische orgaan in de Nederlanden, worden³⁷⁷. In 1526 werd met de bouw begonnen. Het moest een paleis worden in de beste laat-gotische traditie volgens een ontwerp van de befaamde bouwmeester Rombout II Keldermans (1460-1531). De noordvleugel van de lakenhalle, langs de kant van de Bafferstraat, werd afgebroken om plaats te maken voor het nieuwe paleis³⁷⁸. Na de ontploffing van de Zandpoort in 1546, waarbij de buurt tussen de Nekkerspoelpoort, de oude Sint-Pieterskerk en de oude Brusselsepoort nagenoeg volledig verwoest werd, wijzigde het stadsbestuur de plannen aangaande een nieuw onderkomen voor de Grote Raad³⁷⁹. De stadsmagistratuur ging haar aandacht in de eerste plaats toespitsen op de hulp aan de getroffen bevolking en in 1547, toen de gelijkvloerse verdieping met zuilengalerij van het nieuwe paleis was voltooid en de eerste aanzet voor de verdieping was gegeven, werden de werken stilgelegd. Er werd beslist het paleis van Margaretha van Oostenrijk in te richten als zetel van de Grote Raad. Men hoopte zo dat de

371 P. VAN BOXMEER, *De la Restauration des Halles et du Palais du Grand Conseil à Malines*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 1, 1889, p. 2.

372 SAM, Verzameling Berlemont, thematische map nr. 13 p. 207: krantenknipsel betreffende restauratie stadshalle, (1969).

373 W. AERTS, R. DE CEULAER, L. VAN LANGENDONCK, *op. cit.*, p. 106.

374 F. BRENDERS, *Het 'stadhuis' van Mechelen. Groei, verval en restauratie*, in: *M&L*, jg. 6, 1987, nr. 4, p. 13

375 R. DE ROO, *Het stadhuis van Mechelen*, in *Driemaandelijks Tijdschrift van het Gemeentekrediet van België*, nr. 74, oktober 1965, p. 209.

376 F. BRENDERS, *op. cit.*, p. 13

377 B. STROOBANTS, *Het wedervaren van het Mechelse stadhuis* (tent. cat.), Mechelen (Hof van Busleyden), 1999, p. 5.

378 G. VAN CASTER, *Ancien palais du Grand conseil à Malines (nouvel Hôtel des Postes)*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 9, 1899, p. 113.

379 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 6.

raadsleden zich in deze buurt zouden komen vestigen en nieuwe woningen zouden optrekken waardoor de zwaar geteisterde wijk uit zijn as zou herrijzen³⁸⁰. Om de reeds opgerichte constructie toch nog enigszins bruikbaar te maken verleende de stedelijke overheid vanaf 1551 verschillende particulieren de toelating zich te vestigen tussen de zuilen van de galerij en in de halle. Het onafgewerkte Paleis van de Grote Raad, ook Keldermansvleugel genoemd, werd hierdoor opgedeeld in verschillende percelen waarop woon- en handelshuizen werden opgericht³⁸¹. Deze versnipperde toestand zou tot de tweede helft van de 19de eeuw blijven bestaan (afb.78).

Tegelijk met het stilleggen van de werken aan het Paleis van de Grote Raad werd ook het plan opgegeven om de belforttoren van de halle verder af te werken. De bestaande constructie werd met een schilddak afgedekt en de bovenverdieping van de toren werd tot stadsgevangenis ingericht. Rond dezelfde tijd werden ook de hoektorentjes toegevoegd en werd de doorgang achter de kantelen afgedekt met een lessenaarsdak³⁸².

Het stilleggen van de bouw van het Paleis van de Grote Raad betekende niet het einde van de verbouwingen aan het hallecomplex³⁸³. In de loop van de 17de eeuw werd van een deel van de zuidvleugel en het aansluitende deel aan de Grote Markt, tot tegen de belforttoren, de verdieping afgebroken. Een nieuw dak, lager dan het oorspronkelijke, werd opgericht en de zuidvleugel werd aan de zijde van de Grote Markt afgewerkt met de zogenaamde Spaanse Gevel, een krulgevel volgens de mode van de tijd. In dezelfde sfeer en tijdsgeest kadert de monumentale dakkapel die op het dak van de belforttoren werd bijgeplaatst. Mogelijk werd het verbouwde gedeelte toen ingericht als reuzenhuis. Om dit mogelijk te maken moest de balklaag tussen de gelijkvloerse en de afgebroken verdieping worden gedemonteerd en hoger gelegd³⁸⁴. Plannen om het paleis van de Grote Raad of de belforttoren te voltooien werden nooit gemaakt.

IV.2.2.(2) De eerste restauratieplannen

In de nasleep van de Belgische onafhankelijkheid werden overal ten lande restauratiecampagnes opgezet, in een poging om de jonge staat een identiteit en een glorieus nationaal verleden te verlenen³⁸⁵. Ook in Mechelen werden vanaf midden 19de eeuw verschillende voorstellen tot reconstructie van de oude halle uitgewerkt, te meer omdat het vervallen en onafgewerkte karakter en de disparate aanblik van de verschillende gevelpartijen steeds meer als storend werden ervaren in de stad (afb. 79)³⁸⁶. Bovendien werd ook de nood naar een nieuw stadhuis steeds dwingender en al omstreeks het midden

---

380 Ibid., p. 6.

381 G. VAN CASTER, *Ancien palais du Grand conseil à Malines (nouvel Hôtel des Postes)*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 9, 1899, p. 121.

382 F. BRENDERS, *op. cit.*, p. 13-14.

383 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 7.

384 F. BRENDERS, *op. cit.*, p. 14.

385 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 7.

386 F. BRENDERS, *op. cit.*, p. 14.

van de 19de eeuw werden voorstellen geopperd om de voormalige lakenhalle in te richten als stadhuis³⁸⁷.

Het plan-Bauwens (1843-1844)

Een eerste voorstel uit 1843 kwam van toenmalig stadsarchitect Bauwens. Hij maakte plannen op om de halle te verbouwen tot een multifunctioneel complex: zowel culturele als economische activiteiten zouden er kunnen plaatsvinden. In het ontwerp³⁸⁸ (afb. 80a) kreeg de academie voor beeldende kunsten, die met nagenoeg de ganse bovenverdieping het grootste deel van het complex in beslag nam, net als het museum en de bibliotheek het gezelschap van onder meer een houtmagazijn, een schrijnwerkersatelier, een ruimte voor de brandweer, een bureau voor de postmeester, een politiekantoor, een vaccinatieruimte, een markt voor gevogelte en een stoffenwinkel³⁸⁹. Bauwens wilde het uitzicht van de halle, althans aan de kant van de Grote markt, eerder in de oorspronkelijke staat herstellen. Hiervoor diende de aanzet tot het Paleis van de Grote Raad afgebroken te worden. Voor het geheel nam hij als uitgangspunt de indeling en stijl van de aanzet van het belfort³⁹⁰ en de andere bestaande elementen; zo werd de kantelendoorgang doorgetrokken over de volledige lengte van de vleugel, evenals het spitsboogfries en de spitsboogvormige muuropeningen van de gelijkvloerse verdieping. De hoeken werden voorzien van hoektorens. De Spaanse gevel en de barokke dakkapel verdwenen, om een uniform gotisch beeld te creëren. In zijn definitief ontwerp uit 1844 (afb. 80b) bouwde hij daarop voort, maar voorzag hij ook enkele wijzigingen. Het werd opnieuw een historiserende verbouwing vertrekkend van de bestaande resten en volgens de toen heersende ideeën van de middeleeuwse bouwkunst, maar het geheel werd hier op fantasievolle wijze uitgebreid en met een verdieping verhoogd³⁹¹. Bauwens voorzag ook hoektorens die geïnspireerd waren op de belfortoren van de Marktvleugel. De toevoeging van enkele rijen dakkappelletjes over de gehele oppervlakte van de daken bezorgde dit ontwerp een meer pittoreske en minder rigide uitstraling. Het barokke dakvenster werd hier behouden en zelfs getransponeerd naar de torens die de hoeken markeerden. Van heel dit project, dat nochtans door de Mechelse gemeenteraad was goedgekeurd, werd omwille van financiële problemen³⁹² alleen de toren op de hoek van de Hallestraat-Reuzenstraat gebouwd om er de tekenacademie in onder te brengen. De overige werken werden nooit uitgevoerd. Deze 'Bauwenstoren' (afb. 81) werd te Mechelen qua stijl niet al te hoog geschat³⁹³; zo verwoordde Kanunnik Schoeffler het ongenoegen van vele Mechelaars: *“Er bestaat een plan, volgens hetwelk men reeds eenen nieuwen bouw gezet heeft tegen over den Ouden*

---

387 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 9.

388 SAM, Verzameling Iconografie, C 6.405: restauratieontwerp halle door Bauwens, (1843).

389 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 9.

390 *Ibid.*, p. 25.

391 F. BRENDERS, *op. cit.*, p. 14.

392 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 9.

393 F. BRENDERS, *op. cit.*, p. 14.

Bruel, en waerin de akademie of teekenschool geplaetst is; dit plan mishaegt ons, omdat het eene zamenstelling is van oud en nieuw; gothiek en modern. Men behoort of heel gothiek of heel moderen [sic] in eenen zuiveren stiel te bouwen.”³⁹⁴ De toren zou tenslotte wegens zijn extreme bouwvalligheid en instortingsgevaar in 1968 worden afgebroken³⁹⁵.

De Mechelse architect-glasschilder Jan-Frans Pluys tekende een variant op het plan Bauwens om de voorgevel om te vormen tot één stilistisch geheel³⁹⁶. Beide ontwerpen werden in hun tijd weinig gewaardeerd, niet zozeer omdat ze het onafgewerkte paleis van de Grote Raad lieten verdwijnen, maar veeleer omdat de hallegebouwen zelf op ingrijpende wijze werden verbouwd in een historiserende stijl die totaal afweek van de originele³⁹⁷.

Het plan-Bernaerts (1869)

In een tegenvoorstel pleitte G. Bernaerts in 1869 voor het behoud van de oude delen van de halle en voor een terugkeer naar de oudste plannen³⁹⁸. In zijn visie betrof dat een historiserende reconstructie van de oude halle als een exacte kopie van het Brugse belfort, een voorstel dat waarschijnlijk gebaseerd was op de idee dat de Mechelaars bij de bouw van de stenen halle aan het begin van de 14de eeuw een kopie van het Brugse belfort voor ogen hadden³⁹⁹. Maar ook dit voorstel omvat nog de verdwijning van het paleis van de Grote Raad⁴⁰⁰.

IV.2.2.(3). Het eerste ontwerp van Van Boxmeer (1889)⁴⁰¹ (afb. 82)

Uiteindelijk hernam Philippe Van Boxmeer in 1889 ten dele de idee van Bernaerts, maar stelde voor om de Keldermansvleugel te voltooien volgens het originele plan van Rombout II Keldermans, in laat-gotische stijl⁴⁰².

Zijn project verscheen in 1889 in het eerste bulletin van de Oudheidkundige Kring van Mechelen, waarvan hij stichtend lid was. In dat artikel⁴⁰³, tevens zijn eerste bijdrage voor de Kring, presenteert hij zijn “essai de restauration”. Een concrete opdracht voor een plan was er niet, maar als beginnend architect wilde Van Boxmeer zich profileren en deelnemen aan het debat over de restauratie van de oude lakenhalle, die al enkele decennia woedde.

---

394 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 9.

395 F. BRENDERS, *op. cit.*, p. 14.

396 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 10.

397 F. BRENDERS, *op. cit.*, p. 14.

398 *Ibid.*, p. 14.

399 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 10.

400 F. BRENDERS, *op. cit.*, p. 14.

401 P. VAN BOXMEER, *De la Restauration des halles et du palais du Grand Conseil à Malines*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 1, 1889, pp. 17-22.

402 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 10.

403 P. VAN BOXMEER, *op. cit.*, pp. 17-22.

*“Plusieurs architectes se sont préoccupés de ce projet qui intéresse à un si haut point l’archéologie. Je prends part aujourd’hui à cette lutte pacifique destinée à édifier nos édiles, à leur ouvrir un vaste champ de réflexions, de comparaisons et d’études. Du choc des idées jaillit la lumière, dit le proverbe; puissé-je avoir contribué, fut-ce même dans une faible mesure, à restituer à l’antique monument son ancien aspect, contemporain d’une époque reculée. (...) Je suis loin de croire que mon oeuvre est parfaite; une étude plus approfondie, plus minutieuse du bâtiment, ferait sans doute disparaître certaines imperfections qui peuvent avoir échappé à une première analyse.”*⁴⁰⁴

Niet alleen wil Van Boxmeer een schakel zijn in het hele debat, natuurlijk hoopt hij ook met dit ontwerp nieuwe impulsen in de richting van een concrete restauratie, waarvan al zo lang sprake was, te geven. Dat zegt hij ook letterlijk in zijn artikel: *“Il me reste à émettre le voeu de voir le commission instituée en 1886 s’occuper activement de la question qui lui a été soumise.”*⁴⁰⁵ In 1886 werd in Mechelen namelijk een commissie opgericht om voorstellen tot restauratie en reconstructie van de oude halle te bestuderen en verder uit te werken⁴⁰⁶. In die commissie zetelden onder andere Kanunnik Van Caster en toenmalig stadsarchitect Victor Louckx⁴⁰⁷. Ook maant Van Boxmeer de staat aan tot actie, om financieel bij te springen zoals ze dat reeds bij andere projecten heeft gedaan: *“Il me semble que le gouvernement ne saurait refuser la minime intervention qu’on lui demande, alors que l’on alloue de grosses sommes pour restaurer la maison du roi à Bruxelles et tant d’autres monuments historiques et artistiques.”*⁴⁰⁸

Visie

Terugkeren naar het “uitzicht van weleer” was dus zijn bedoeling met dit ontwerp. Het uitgangspunt was om in deze restauratie zo weinig mogelijk wijzigingen door te voeren, dus: *“J’ai maintenu dans son intégrité tout ce que le temps nous a conservé, en éliminant toutefois les éléments hétérogènes introduits à différentes époques.”*⁴⁰⁹ Welke elementen dan wel mogen verdwijnen is natuurlijk zeer arbitrair. Ook zegt hij:

*“La halle n’a pas les étages d’une hauteur suffisante; si l’on exhausse ceux-ci, et si l’on pratique les fenêtres dans la façade pour éclairer les salles en question, on aura peut-être un très bel hôtel de ville, mais la halle aura disparu. Ce serait là commettre une grande faute sur l’importance de laquelle je ne crois pas devoir insister.”*⁴¹⁰

---

404 Ibid., pp. 17-22.

405 Ibid., p. 22

406 F. BRENDERS, *op. cit.*, p. 14.

407 SAM, Bulletin Communal (MR 71): Geheime zitting, (18/03/1886).

408 P. VAN BOXMEER, *op. cit.*, p. 22.

409 Ibid., p. 18.

410 Ibid., p. 19.

Dat is opvallend, omdat hij zich, zeker in zijn latere ontwerpen, steeds verder van de bestaande toestand begeeft.

Om het mogelijk te maken het stadhuis in de halle onder te brengen, moest het Paleis van de Grote Raad dus worden bewaard. *“J’ai conservé, il est vrai, le Palais du Grand Conseil (...) parce que c’est là un monument distinct.”*⁴¹¹ Van Boxmeer maakt kennelijk, zoals dat overigens in de 19de eeuw de gewoonte was, weinig verschil tussen het restaureren van een bestaand monument en het volledig nieuw optrekken of reconstrueren van iets dat er nooit volledig heeft gestaan. Hoe dan ook, Van Boxmeer is de eerste die in zijn ontwerp het paleis wil behouden en voltooiën, en is daarmee ook de eerste architect die het historische en architecturale belang van het onafgewerkte paleis van de Grote Raad naar voren schoof⁴¹². Hij pleitte voor een voltooiing, naar eigen zeggen omwille van het respect dat hij koestert voor het grote talent van Rombout II Keldermans dat het gebouw vertegenwoordigt. Bovendien vindt Van Boxmeer, in tegenstelling tot vele anderen, het contrast tussen de stijl van de Keldermansvleugel en de oude lakenhalle niet storend. Integendeel, ze vertegenwoordigen beide een andere fase van de gotiek en vormen daarom een harmonieus maar gevarieerd geheel. Ook een zeker utilitair belang was niet vreemd aan dit voorstel. In zijn verdediging zag hij immers het gebouwencomplex als stadhuis fungeren en in deze context had hij nood aan een representatief gedeelte met grote en goed verlichte zalen. Dit kon niet worden gerealiseerd in de oudere hallegebouwen zonder een grondige wijziging van uitzicht, terwijl de Keldermansvleugel zich buitengewoon goed tot deze functie leende⁴¹³.

Van Boxmeer ging echter nog verder in zijn houding van behoud en aanvulling. Waar de vorige plannen zich beperkten tot het behoud van de bestaande onderbouw van de onafgewerkte centrale toren in de voorgevel, bouwde Van Boxmeer deze consequent verder naar het model van de belforttoren van Brugge (afb. 83). In zijn visie is de oude halle slechts volwaardig als dusdanig te herkennen met deze toren die bij het initiële architecturale concept hoort. Aangezien oude plannen ontbraken, kopieerde Van Boxmeer in grote lijnen het Brugse voorbeeld waarin hij enkele verbeteringen aanbracht⁴¹⁴.

*“Mon unique désir était de préconiser une idée qui me semblait être pratique et rationnelle,”*⁴¹⁵ besluit Van Boxmeer zijn artikel.

Inhoud van het plan⁴¹⁶

Hoe werd dit plan concreet ingevuld? De Keldermansvleugel zou volledig naar het

---

411 Ibid., p. 18.

412 F. BRENDERS, *Het ‘stadhuis’ van Mechelen. Groei, verval en restauratie*, in: *M&L*, jg. 6, 1987, nr. 4, p. 15.

413 Ibid., 15.

414 Ibid., 15.

415 P. VAN BOXMEER, *op. cit.*, p. 21

416 Ibid., pp. 17-22.

originele plan van Rombout II Keldermans (afb. 84) worden voltooid. Op de eerste verdieping van dit paleis werden de belangrijkste representatieve ruimtes ondergebracht, zoals onder meer de receptiehal, de trouwzaal, de raadzaal en het kabinet van de burgemeester. Een balkon zou zich uitstrekken over de gehele breedte van de verdieping. Op de gelijkvloerse verdieping kwamen de dienstburelen. De rechtervleugel van de halle, langs de Reuzenstraat, moest op de gelijkvloerse verdieping het politiecommissariaat huisvesten. Op de eerste verdieping voorzag Van Boxmeer het stadsarchief en een klein antiquiteitenmuseum. Vanaf het portaal van de hoofdingang, onder de belforttoren, zouden twee monumentale trappen vertrekken; de ene richting bel-étage van het stadhuis, de andere naar het archief en museum van de rechtervleugel. Aan de voorgevel van de Marktvleugel moest dus niets worden gewijzigd. Van Boxmeer sloeg zich nog even op de borst : *“Un hôtel de ville sur ce plan répondrait aux exigences, je dirais presque à la mode, de notre époque.”*⁴¹⁷

Wat betreft het belfort vertrok ook Van Boxmeer vanuit de premisse dat de Mechelse halle gemodelleerd was naar het type van de Brugse halle. Ook de aanzet voor de Mechelse belforttoren zou gelijkenis vertonen met die van de Brugse. Daarom: *“Il s'agit, en substance, de donner au beffroi de notre halle les proportions du beffroi de Bruges, de puiser en lui l'inspiration pour la silhouette et la composition générale, tout en gardant un cachet d'originalité.”*⁴¹⁸ In grote lijnen kopieerde Van Boxmeer de Brugse belforttoren: drie geledingen en mèt de typerende achzijdige bovenbouw. Hij bracht echter ook enkele verbeteringen aan; zo bouwde hij de trap in de hoogste geleding uit als afzonderlijke traptoren aan de buitenkant van de toren – in Brugge had men immers problemen met de toegang tot boven. Van Boxmeer topte zijn toren bovendien af met een platform, in plaats van de houten torenspits die in die tijd het Brugse belfort moet hebben getooid. Reden was het brandgevaar bij blikseminslag, maar vooral het feit dat niet bewezen was dat er ooit één moet hebben gestaan. Van Boxmeers uitkragende bekroning herbergde bovendien een zaal die uitzicht bood over de gehele stad en kon dienen als observatorium voor de nachtwacht⁴¹⁹. In latere ontwerpen zou Van Boxmeer steeds meer afwijken van het Brugse model.

Ook de halle moest in de visie van Van Boxmeer verder worden afgewerkt. Zo verdween in zijn ontwerp de Spaanse Gevel uit de 17de eeuw en werd het oude dakvolume hersteld. De kroonlijst werd een doorlopende lijn die aansloot bij de weergang met kantelen in de voorgevel van de belforttoren. Dit gegeven was voor Van Boxmeer aanleiding om de weergang uit te breiden over de volledige omtrek van de halle. De hoeken werden hierbij extra gemarkeerd door ronde hoektorentjes als typisch Mechels detail, zoals die ook voorkomen aan het Schepenhuis⁴²⁰.

---

417 Ibid., p. 20

418 Ibid., p. 21

419 Ibid., p. 21

420 F. BRENDERS, *op. cit.*, p. 15.

De reacties op de publicatie van zijn ontwerp waren niet bijster enthousiast, maar Van Boxmeer was zijn project steeds met veel verbetenheid blijven verdedigen. Maar wanneer hij zijn project uiteenzette voor de aanwezigen op het *Congrès de la Fédération archéologique et historique de Belgique* van 1897 te Mechelen, werd hij totaal onderuitgehaald. De deelnemers aan het Congres konden wel akkoord gaan met een herstelling van het Paleis van de Grote Raad, maar dat was dan ook alles wat er volgens hen kon worden uitgevoerd⁴²¹.

IV.2.2.(4) De voltooiing van de Keldermansvleugel

Na de negatieve kritieken die Van Boxmeer op zijn uiteenzetting had gekregen werd het plan om een (Brugse) belforttoren te bouwen afgevoerd. Het vervolledigen van het Paleis van de Grote Raad bleef wel op de agenda staan⁴²²; intussen was ook het stadsbestuur het erover eens dat de Keldermansvleugel zou moeten worden voltooid⁴²³. Daarmee volgde Mechelen het voorbeeld van Keulen, waar men in 1880 eindelijk de Dom had kunnen beëindigen, en Gent, dat in 1890 startte met restauratie- en voltooiingswerken van de lakenhal⁴²⁴.

In 1898 gaf Mechelen de opdracht aan Frans Mertens (1864-1943)⁴²⁵, winnaar van de Prijs van Rome, een studie uit te voeren en plannen op te maken voor deze werken⁴²⁶. Mertens kreeg medewerking van raadslid Van Haesendonck, een oud-medestudent van hem aan de Antwerpse Academie⁴²⁷. Zijn uitvoerige voorstudie bestond niet alleen uit opstandtekeningen van de gevels, maar omvatte eveneens heel wat detailstudies van ornamenten, raamkozijnen en andere architecturale onderdelen (afb. 85-88)⁴²⁸.

Pas in 1899 kwam het dossier in een stroomversnelling. De katholieke minister Jules Vanden Peereboom was tot 1899 bevoegd voor het in 1884 opgerichte ministerie van Spoorwegen, Post en Telegraaf. Onder zijn impuls werden in de zogenaamde 'posthotel'-campagne verschillende monumenten – soms zijn het eerder relictten van monumenten zoals in het geval van de Keldermansvleugel – door de overheid onteigend of aangekocht en onder het motto “nieuwe functies voor oude gebouwen” aangepast, omgebouwd, vervolledigd, gerestaureerd⁴²⁹. In Mechelen had het ministerie zijn oog laten vallen op de

---

421 B. STROOBANTS, *Het wedervaren van het Mechelse stadhuis* (tent. cat.), Mechelen (Hof van Busleyden), 1999, p. 10.

422 Ibid., p. 11.

423 SAM, Bulletin communal (MR 71): interventie van schepenen Houtmortels over de restauratie van de halle, (10/12/1897).

424 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 28.

425 Frans Mertens was een Borgerhouts architect, die gestudeerd had bij onder meer Frans Baeckelmans aan de Academie in Antwerpen en aan het Hoger Instituut. Hij werkte vooral in Borgerhout, waar hij gekend is als architect van vakscholen en gemeentescholen. Hij tekende ook een aantal privé-woningen en kerken.

426 SAM, Bulletin Communal (MR 71): vraag van het schepencollege omtrent de herstelling van de halle, (06/06/1898).

427 SAM, Bulletin Communal (MR 71): interventie van raadslid Op de Beeck, (20/03/1899).

428 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 12.

429 H. STYNEN, *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in*

Keldermansvleugel om de posterijen in onder te brengen. Alle partijen konden zich met dit opzet verzoenen. Het *Congrès de la Fédération archéologique et historique de Belgique* had zich reeds in gunstige zin uitgesproken. De idee was historische verantwoord omdat het originele ontwerp van Rombout II Keldermans bewaard was⁴³⁰.

In het voorjaar van 1899 kon schepen van openbare werken Houtmortels een overeenkomst sluiten met minister Vanden Peereboom, waarbij de stad afstand deed van het onvoltooide paleis van de Grote Raad om er de posterijen in onder te brengen. De stad zou nog wel instaan voor het onteigenen van de gebouwen tussen de galerij van het onvoltooide paleis, maar de staat zou de afbraak ervan bekostigen en de voltooiingswerken van het monument volledig betalen en superviseren⁴³¹. Bijgevolg werd door het ministerie beslist wie de werken zou leiden en in de zomer van 1899 droeg de katholieke minister Vanden Peereboom dat mandaat op aan Philippe Van Boxmeer en de sterk neogotisch denkende Leuvense architect Pierre Langerock (1859-1923)^{432, 433}. De keuze van Langerock als mede-architect is niet verwonderlijk. Langerock was één van de nauwste medewerkers van architect Joris Helleputte en dus perfect onderricht in de neogotiek⁴³⁴. Samen kregen zij de opdracht tot *“la restauration du Palais du “Grand Conseil” à Malines et l'installation dans cet édifice des bureaux des Postes, des Télégraphes et de Téléphones et des Marchandises.*”⁴³⁵ Van Boxmeer had net voordien reeds in opdracht van de minister de kapel van het Krijgshospitaal in de Stassartstraat gebouwd en bovendien was zijn eerste ontwerp al genoegzaam (?) bekend⁴³⁶. Van Boxmeer zou voor de voltooiing samenwerken met Langerock, *“doch hij liet mij vrij spel, zowel voor het ontwerp als voor de uitvoering.*”⁴³⁷ *“Je tiens cependant à affirmer qu'il me laissa agir absolument seul; son part de collaboration consista exclusivement à payer les dessinateurs qui m'aidaient.*”⁴³⁸ Langerock had namelijk in 1903 de opdracht gekregen voor het ontwerp van de basiliek

---

België 1835-1940, Brussel, Stichting Vlaams erfgoed, 1998, p. 207.

430 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 12.

431 SAM, Bulletin Comunal (MR 71) : *Kunstgebouwen. - Verslag der Afdeeling van Openbare Werken over het ontwerp van overeenkomst met den Staat voor den afstand van het onvoltrokken Paleis van den Grooten Raad*, (20/04/1899).

432 Pierre Langerock studeerde aan de Sint-Lucasschool in Gent. Tot circa 1904 lag het accent van zijn bedrijvigheid op restauratie (o.m. de stadhuizen van Geraardsbergen, Oudenaarde, Binche, en verder o.m. de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Diest en de Sint-Pieterskerk in Leuven), nadien zou hij vooral nieuwe gebouwen ontwerpen die alle getuigen van een streng neogotisch purisme. Zijn ontwerp voor de basiliek van Koekelberg (1904) verwijst duidelijk naar de 'ideale kathedraal' van Viollet-le-Duc, maar de basiliek werd nooit gebouwd.

433 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: contract tussen de staat en Van Boxmeer en Langerock voor de restauratie van de Keldermansvleugel, (02/08/1899).

434 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 12.

435 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: contract tussen de staat en Van Boxmeer en Langerock voor de restauratie van de Keldermansvleugel, (02/08/1899).

436 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

437 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

438 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Album formé par Philippe van Boxmeer; architecte-directeur honaire des travaux de la ville de Malines*, (01/12/1952).

van Koekelberg⁴³⁹. Van Boxmeer liet zijn oud-medewerker Gustave Van der Voort in 1951 zelfs nog een document opstellen waarin die bevestigt dat wel degelijk hij en niet Langerock volledig verantwoordelijk was voor het ontwerp en de uitvoering.⁴⁴⁰ Van Boxmeer kreeg overigens het voorontwerp van Frans Mertens, die zijn studie aan de Belgische regering had verkocht, ter beschikking.⁴⁴¹

Het verloop van de werken

In 1899 begonnen de onteigeningen van de woningen en handelszaken tussen de galerij van de resten van de Keldermansvleugel⁴⁴². Tussen 1900 en 1903 werden deze gebouwen afgebroken. In 1903, toen deze werken afgerond waren, publiceerde Van Boxmeer in het *Bulletin de Métiers d'Art* de bevindingen van zijn studie op basis van de blootgelegde resten van het paleis van de Grote Raad en van gegevens uit het stadsarchief⁴⁴³. Dat deed hij nog eens over in de *Handelingen van de Oudheidkundige Kring* van 1904, waar hij ook aandacht besteedde aan de geschiedenis van de afgebroken gebouwen tussen de gaanderij⁴⁴⁴.

Van 1900 tot 1911 werd gewerkt aan de voltooiing van de Keldermansvleugel onder leiding van Philippe Van Boxmeer, die in zijn ontwerp zeer nauwkeurig het oorspronkelijk gevelconcept van Rombout II Keldermans navolgde. Het basisplan werd echter met één travee ingekort (de Reuzenstraat werd pas geopend in de 17de eeuw), maar voorts bleef het algemeen volume grosso modo bewaard en werd het oorspronkelijk materiaal gedeeltelijk in de bouw verwerkt⁴⁴⁵. Net als in zoveel andere Belgische steden wilde Mechelen beelden van belangrijke personen, die een band hadden met de stad, op belangrijke plaatsen oprichten. Het opzet van de gevel van het Paleis van de Grote Raad was echter niet geschikt om een gelijkaardig programma te realiseren, maar toch was er plaats voor twee belangrijke figuren uit de bloeiperiode van Mechelen: Keizer Karel op de voorgevel en Margaretha van York in de gevels langs de binnenkoer⁴⁴⁶ (afb. 89)⁴⁴⁷.

Van Boxmeer maakte de plannen op in functie van een nieuwe postdienst, zoals overeengekomen met de minister. Toch hield hij daarbij de mogelijkheid van herinrichting tot stadhuis steeds in het achterhoofd, en “bleef ik steeds de hoop koesteren wel eens ons

---

439 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Album formé par Philippe van Boxmeer, architecte-directeur honoraire des travaux de la ville de Malines*, (01/12/1952).

440 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: verklaring van Gustave Van der Voort, (21/06/1951).

441 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 12.

442 SAM, Bulletin Communal (MR 71): index, (1899).

443 P. VAN BOXMEER, *L'ancien Palais du Grand Conseil de Malines*, in *Bulletin des Métiers d'Art*, jg. 3, november-december 1903, pp. 3-23.

444 P. VAN BOXMEER, *Ce que revèlent les ruines du palais du Grand Conseil à Malines*, in *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, dl. 14, 1904, p. 172-184.

445 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België. Deel 9n Mechelen binnenstad*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1984, p. 174.

446 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 29.

447 SAM, Verzameling Iconografie, koker E 84: voorontwerp Keldermansvleugel binnenkoer door Van Boxmeer en Langerock, (1906).

*stadsbestuur te zien beschikken over het hersteld gebouw.*⁴⁴⁸ Voor de benedenverdieping bijvoorbeeld werden de dienstburelen van de post voorzien, maar die zouden evenzeer kunnen dienen voor het stadhuis. De bovenvertrekken moesten enkel bergplaats voorzien voor archieven en drukwerk, dus Van Boxmeer *“had (...) de kans klaar dit Schoon Verdiep naar mijn keus te kunnen regelen. Ik verdeelde het dus met het oog op een toekomstig stadhuis.”*⁴⁴⁹

Erg lang moest Van Boxmeer niet wachten om die wens alsnog uitgevoerd te zien. Het bestuur van de postdienst was niet tevreden over het nieuwe onderkomen. De inrichting van het in de 16de eeuw ontworpen gebouw bleek niet in overeenstemming te brengen met de functie van post-en telegraafdiensten van de 20ste eeuw. Er werd een andere locatie gezocht, maar de onkosten voor de voltooiing van het Paleis van de Grote Raad waren zo hoog opgelopen dat er geen geld meer was om nog een ander gebouw neer te zetten⁴⁵⁰. Het bestuur had dan in 1910 zijn oog laten vallen op de Beyaert, dat tot dan toe als stadhuis diende en tevens net hersteld was door Van Boxmeer⁴⁵¹. Tegelijk bleef het Mechelse gemeentebestuur dromen van een nieuw stadhuis. Beide partijen vonden elkaar en besloten in 1911 om van gebouw te wisselen: de postdienst zou worden ondergebracht in De Beyaert, en de stad kon eindelijk, meer dan zestig jaar nadat het idee voor het eerst werd geopperd, haar zetel onderbrengen in de halle. Philippe Van Boxmeer zag zijn kans klaar om het plan uit 1889 te realiseren. In de Keldermansvleugel konden immers enkel de vergaderzalen ondergebracht worden; de burelen en kabinetten dienden in de andere vleugels gevestigd te worden. Daarom was een verdere aanpassing van de halle noodzakelijk⁴⁵².

Receptie van de Keldermansvleugel

Niet iedereen was gelukkig met de nieuwe vleugel. Zo reageerde August Vermeylen volgens Stroobants allerminst positief: *“Welke Apachen hebben zich aan die sabotage-van-hoogerhand plichtig gemaakt, en ons dat [...] pretentieuze koekebakkersding op den hoek van het plein [geschonken]?”*⁴⁵³ Toch waren er ook positieve reacties, maar weinig verwonderlijk kwamen die van het katholiek bestuur zelf. Raadslid De Glas, die ook al de restauratie van de Beyaert had bewierookt, loofde in één trek ook de voltooiing van de Keldermansvleugel door Van Boxmeer:

“Wat zal ik zeggen van het Paleis van den Grooten Raad? Overdrijf ik als ik verklaar

---

448 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

449 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

450 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 13.

451 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

452 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 13.

453 *Ibid.*, p. 12.

dat het een juweel, een echte perel is, die mag vergeleken worden met de prachtigste monumenten van dien aard waar België op roemt? Wie had het ooit durven verhoppen dat de onbeduidende huizekens van het inkomen der Befferstraat eens plaats zouden gemaakt hebben voor die prachtige zuilen, voor die rijk versierde gevels, voor die slanke daken zooals het Paleis van den Grooten Raad nu is!”⁴⁵⁴

Beide reacties zijn exemplarisch voor de erg uiteenlopende meningen over de restauraties van Van Boxmeer, met als hoogtepunt van de polemiek, de zogenaamde 'belfortstrijd', waarover dadelijk meer.

IV.2.2.(5) De restauratie van de halle

In 1897 had schepen Houtmortels, met wie Van Boxmeer voortdurend in de clinch lag, voorgesteld een prijskamp te organiseren. Dat de Keldermansvleugel zou worden voltooid, daarover was men het toen al eens. Een wedstrijd moest echter bepalen wie de restauratie van de andere delen van de halle mocht gaan leiden⁴⁵⁵. Twee jaar lang bleef het stil rond de kwestie, maar toen de voltooiing van de Keldermansvleugel stilaan concrete vormen begon aan te nemen, werd ook de herstelling van de halle in oktober 1899 opnieuw op de dagorde geplaatst. “*Stadshalle is door hare ligging en ook door haren aard van oud en historisch gebouw geroepen om de zetel te worden van het gemeentebestuur,*”⁴⁵⁶ stelde het schepencollege - omdat de Keldermansvleugel de posterijen zou herbergen moest de oude lakenhalle dan maar worden ingericht als stadhuis. Philippe Van Boxmeer had net ontslag genomen als stadsarchitect en de stadsingenieur had zijn handen al vol met andere werken. Daarom stelde het schepencollege voor om, zoals in hoofdstuk III reeds werd besproken, toch een nieuwe stadsbouwmeester aan te werven met het oog op dit specifiek project. Zoals bekend werd Henri Meyns onmiddellijk benoemd⁴⁵⁷, maar nam hij amper een week later alweer ontslag⁴⁵⁸. Op 13 november werd dan Van de Weyer, bouwkundige te Antwerpen, door het liberale stadsbestuur benoemd tot nieuwe stadsbouwmeester⁴⁵⁹, maar ook dat verhaal zou niet lang duren. Op 26 april 1900 werd Philippe Van Boxmeer door het nieuwe katholieke bestuur opnieuw binnengehaald als stadsarchitect⁴⁶⁰.

Doordat intussen de werken aan de Keldermansvleugel in volle gang waren, verdween de

---

454 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Bestuur. - Paleis van den Grooten Raad en Stadhuis met naastgelegen Stadseigendom, Grootte Markt, nr 2. - Ruiling – Verslag der Afdeeling van Betwistbare Zaken*, (21/09/1911).

455 SAM, Bulletin Communal (MR 71), interventie van schepen Houtmortels over de restauratie van de halle, (10/12/1897).

456 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Voorstel van het Schepencollege*, (23/10/1899).

457 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Benoeming Meyns*, (23/10/1899).

458 *Ontslagbrief Meyns*, (31/10/1899), in: SAM, Secretariaatsarchief, 1899 vak 67 nr. 13: *Herinrichting der plaats van stadsbouwmeester – Benoeming van den heer Meyns – Ontslag – Benoeming van den heer Van de Weyer*; (1899).

459 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Benoeming Van de Weyer*, (13/11/1899).

460 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Stedelijke Werken. - Herinrichting der plaats van stadsbouwmeester*, (26/04/1900).

restauratie van de halle echter naar de achtergrond. In 1909 werd opnieuw geopperd er de burelen van het stadhuis in onder te brengen⁴⁶¹. Met de beruchte ruiling in het vooruitzicht werden de plannen eind 1910 weer wat concreter, en werd op 24 november 1910 met stadsbouwmeester Van Boxmeer een bijzonder contract⁴⁶² aangegaan voor de studie, het opmaken van plannen en het leiden van de restauratiewerken aan de hallen⁴⁶³. Van Boxmeer begon enthousiast aan zijn opdracht. In januari 1911 reeds kon hij plannen⁴⁶⁴ voorleggen aan de gemeenteraad, die onmiddellijk werden goedgekeurd - mits ze eerst aan het oordeel van de KCM zouden worden onderworpen⁴⁶⁵. De plannen omvatten meteen ook de inrichting van de Keldermansvleugel als nieuw stadhuis. Schepen van openbare werken Mastboom kon zijn enthousiasme niet verhullen:

*“Mochten, Mijne Heeren, die prachtwerken eene spoedige uitvoering bekomen, dan ware de wensch, sedert jaren door alle kunstminnaars oudheidkundigen, en alle bevoegde mannen uitgedrukt, en die innig aan het harte lag van onzen diep betreurden oud Schepen van Openbare Werken, M. Kempeneer, vervuld; dan zou Mechelen een der prachtigste gebouwen bezitten van gansch België.”*⁴⁶⁶

Hoe zag dat ontwerp er precies uit (afb. 90)? Wat het exterieur betreft, bleef Van Boxmeers oorspronkelijk opzet van 1889 (afb. 82) behouden: de oost-, zuid- en westvleugels van de halle krijgen een uniform uitzicht dat gebaseerd is op de bestaande gotische elementen in de façade van de Marktvleugel. Dat impliceert het verdwijnen van de Spaanse Gevel, en *“de afbraak der gebouwen die tot den Gotischen stijl niet behooren.”*⁴⁶⁷ Nog steeds voorziet Van Boxmeer een kantelendoorgang rondomronde drie vleugels, en elke hoek wordt getooid door een typisch Mechels hoektorentje – deze keer met pinakelbekroning. De volledige bedaking wordt overal op hetzelfde 'oorspronkelijk' niveau gebracht; daardoor is er ruimte voor een extra verdieping. Nieuw is de rij dakkappelletjes over de bedaking van de gehele halle.

De grootste wijziging in dit ontwerp ten opzichte van Van Boxmeers oorspronkelijke project uit 1889 is de belforttoren. Ook hier blijft een voltooide belforttoren prominent aanwezig in het ontwerp, maar Van Boxmeer nam afstand van een letterlijke kopie van de

---

461 SAM, Bulletin Communal (MR 71): Interventie raadslid Hertsens, (18/02/1909).

462 De werken waren namelijk van die aard dat ze buiten de dienst van de stadsarchitect vielen, maar gemakkelijks halve – en waarschijnlijk werd dat toen ook zo aangevoeld – beschouwen we dit als een opdracht als stadsarchitect.

463 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgebouwen. - Verslag der Afdeeling van Betwistbare Zaken over het contract voorloopig gesloten met den heer Van Boxmeer, stadsbouwmeester, voor het herstellen van de gebouwen der Halle*, (24/11/1910).

464 Deze plannen zijn niet teruggevonden, maar de maquette (afb. 90) biedt wel de nodige informatie over het exterieur. Wel zijn enkele tekeningen van de bestaande toestand, gesigneerd door Van Boxmeer op 10 januari 1911, teruggevonden (afb 91-92)

465 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Halle. - Herstelling. - Ontworpen werken. - Plans*, (26/01/1911).

466 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Halle. - Herstelling. - Ontworpen werken. - Plans*, (26/01/1911).

467 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Halle. - Herstelling. - Ontworpen werken. - Plans*, (26/01/1911).

Brugse toren en bracht enkele wijzigingen aan. De eerste geleding blijft min of meer behouden, maar krijgt in het nieuwe ontwerp een veel robuustere bovenbouw. Een stevige toren op vierkant grondplan, bekroond met een tentdak, vier hoektorentjes en een lantaarntoren, vervangt de eerdere bovenbouw uit twee geledingen, uitlopend op een elegante octogonale toren met aparte traptoren en zonder bekroning.

Op 25 april 1911 bezochten enkele leden van de KCM de Mechelse halle om het project van Van Boxmeer grondig te kunnen bestuderen. Op de vergadering van 11 mei 1911 werd de zaak besproken. Daar kwam men tot de conclusie dat een nieuwe en diepgaande studie moest worden gewijd aan de oprichting van een belforttoren. Want: *“le beffroi ainsi projeté pèse sur l'ensemble; à coup sûr, il fait un effet moins bon que la tour actuelle.”*⁴⁶⁸ Het voltooien van het belfort werd op zich niet in vraag gesteld, wèl de manier waarop Van Boxmeer de toren had vorm gegeven. De hoogste geleding moest een slanker silhout krijgen; onder meer de voorziene hoektorens werden te zwaar bevonden. Behalve enkele kleinere opmerkingen met betrekking tot onder meer het aantal ramen in de vleugel langs de hallestraat, of de betwisting van het praktisch nut van de dakkappelletjes in de vleugel langs de reuzenstraat, waren er geen bezwaren ten gronde tegen het restauratieontwerp.

Het tweede ontwerp van Van Boxmeer (1911)

Enkele weken later sprak de Commissie zich uit over een aangepast ontwerp. Er werd een gunstig advies verleend, maar voor het eerst werd toch de bezorgdheid geuit omtrent het behoud van het oorspronkelijk karakter van de halle: *“de toutes façons, la patine actuelle des parements devra être soigneusement conservée.”*⁴⁶⁹ Men vreesde blijkbaar voor een te grondige restauratie die eerder zou resulteren in een complete nieuwbouw, dus werd Van Boxmeer opgedragen slechts die gevelstenen te vervangen die te zeer beschadigd waren. Het gunstig advies gold voor het hele project, met uitzondering van de belforttoren. *“Quoique le dernier croquis, présenté pour le beffroi par M. L'architecte Van Boxmeer, témoigne d'un grand progrès,”*⁴⁷⁰ werd voor een definitieve uitspraak gewacht op de uitvoerige studie van de maquette.

Van Boxmeer had zijn plannen aangepast in functie van de kritiek die de KCM uitte op zijn 'te zware' belforttoren. De nieuwe maquette (afb. 8) toont alleen een wijziging in de bovenste geleding van de belforttoren, die een iets ranker silhouet, minder zware hoektorentjes en een lantaarntoren krijgt. De plannen van het exterieur (afb. 93-97) bieden een prachtig zicht van het geheel dat Van Boxmeer voor ogen had.

De indeling van het interieur (afb. 98) volgde in grote lijnen zijn oorspronkelijk ontwerp van 1889. Op de gelijkvloerse verdieping van de Keldermansvleugel werden de burelen

468 *Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie*, jg. 50, 1911, p. 82.

469 *Ibid.*, p. 85.

470 *Ibid.*, p. 85.

van de stadsdiensten en het politiebureel ondergebracht. Op de eerste verdieping kwamen een trouwzaal (afb. 99), de zittingszaal voor de gemeenteraad (afb. 100), eentje voor de geheime zittingen en een vergaderzaal voor het schepencollege. Een monumentale traphal (afb. 101), aangebouwd op de binnenkoer in de hoek van de Keldermansvleugel en het belfort, moest toegang bieden aan dat 'schoon verdiep'. De volledige rechtervleugel, langs de Hallestraat, herbergde het antiquiteitenmuseum en een zaal waar voordrachten, concerten en tentoonstellingen konden plaatsvinden. De begane grond op de hoek van de Reuzen-en Hallestraat was voorbehouden voor het politiecommisariaat en in de vleugel langs de Reuzenstraat kwamen onder meer de zalen voor de schepenen, het secretariaat en het bureel van de burgemeester⁴⁷¹. Onder de aanzet van de belforttoren kwam een wenteltrap. Van Boxmeer voorzag tevens een rondpunt in het midden van de binnenkoer om het verkeer in goede banen te leiden. Tussen het groen zouden heel wat oude steenfragmenten, ijzerwerk, vermoedelijk afsluitingen van vlietjes zoals de Ijzerenleen, geplaatst worden⁴⁷².

In september 1911 werden deze aangepaste plannen samen met een nieuwe maquette ook voor de gemeenteraad voorgesteld, waar ze opnieuw werden goedgekeurd⁴⁷³. In 1912 vond de aanbesteding plaats voor de inrichting van het Paleis van de Grote Raad en delen van de halle tot stadhuis. Deze omvatte een aanpassing van de Keldermansvleugel, van het aanpalende gedeelte in de Reuzenstraat en de aanbouw van een trappenhal⁴⁷⁴. Enkele uitvoeringstekeningen van de hand van Van Boxmeer bleven bewaard (afb. 102-105)⁴⁷⁵. Van Boxmeer ontwierp ook de vormgeving van de loketten (afb. 106). De verbouwing moest voltooid zijn tegen 1 juni 1913. Vlak vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog verhuisden de stadsdiensten uiteindelijk naar de halle⁴⁷⁶. Het nieuwe stadhuis werd officieel ingehuldigd op 8 juni 1914⁴⁷⁷. Wat de verwezenlijking van Van Boxmeers restauratieplannen voor het exterieur van de halle betreft, zou de beruchte 'belfortstrijd' roet in het eten gooien. Vooral door de grote polemiek die Van Boxmeers ontwerp veroorzaakte, maar ook de Eerste Wereldoorlog die Mechelen en heel België uiteindelijk plots voor nieuwe uitdagingen stelde, werd het omstreden plan met oprichting van een belforttoren uiteindelijk opgeborgen.

---

471 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgebouwen. - Halle. - Herstellingswerken. - Aanbesteding. - Lastenkohier en plans. Verslag der Afdeeling van Openbare Werken*, (21/09/1911).

472 B. STROOBANTS, *Het wedervaren van het Mechelse stadhuis* (tent. cat.), Mechelen (Hof van Busleyden), 1999, p. 30.

473 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgebouwen. - Halle. - Herstellingswerken. - Aanbesteding. - Lastenkohier en plans. Verslag der Afdeeling van Openbare Werken*, (21/09/1911).

474 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 15.

475 Slechts één plan is gedateerd 7 februari 1912; aangenomen wordt dat de andere plannen van dezelfde datum zijn.

476 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 15.

477 SAM, Bestand Varia, V 431: *Restauratie Grote Markt*, (1910).

IV.2.2.(6). Receptie van het restauratieproject: de Belfortstrijd

In 1911 werd het *Congrès de la Fédération archéologique et historique de Belgique* opnieuw in Mechelen georganiseerd. Ondanks de negatieve kritiek op zijn ontwerp op het congres van 1897 presenteerde Van Boxmeer zijn plannen opnieuw aan de aanwezigen. De ver gevorderde staat van de verbouwingsplannen, die haast niet verschilden van het vorige ontwerp, ontketende een storm van protest. Verscheidene Mechelse prominenten, historici en kunstenaars sprongen in de bres ter verdediging van de halle⁴⁷⁸. Het kwam tot een gepassioneerde penningstrijd tussen de behoudsgezinden enerzijds en de groep rond Van Boxmeer anderzijds.

Referendum van de Vereniging tot behoud van Natuur en Stedenschoon

In 1911 mengde de Antwerpse 'Vereniging tot behoud van natuur en stedenschoon' zich in het debat met een referendum bij de Belgische kunstenaars onder de titel "*De Halle van Mechelen bedreigd!*"⁴⁷⁹ De vereniging⁴⁸⁰, die de minimalistische strekking binnen het restauratiedebat vertegenwoordigde, sprak zich onverholen uit tegen eender welke verbouwing van de halle in haar historisch gegroeide hoedanigheid. De vereniging verzette zich tegen de tot dan toe gangbare praktijk om stijleenheid na te streven, door te wijzen op de intrinsieke kwaliteit van alle, ook de niet-gotische elementen:

*"Alhoewel dus feitelijk geschonden en ook meermaals herbouwd, pasten de stijlen der verschillende tijdvakken zich zoo wonderwel bij het karakter van het oorspronkelijke gebouw aan, dat tot hiertoe eene uiterst stemmingsvolle eenheid behouden bleef en de Halle zooals zij thans nog bestaat eenen indruk nalaat die haast onuitwischaar blijft voortleven."*⁴⁸¹ En bovendien: "*Hoe wil men van herstelling gewagen, wanneer iedereen weet dat verschillende deelen van het monument afgebroken werden en dat die deelen nooit meer terug zullen opgericht worden?*"⁴⁸² "*Om die herbouwing [tot stadhuis] nu een schijn van recht te geven, beweert men dat het ontwerp van den heer die zich bouwkundige noemt, de Halle tot haren oorspronkelijken toestand zal terugbrengen en de onafgewerkte deelen voltooiën zal in den geest der primitieve bouwmeesters.*"⁴⁸³

---

478 B. STROOBANTS, *op. cit.*, p. 13.

479 F. BRENDERS, *Het 'stadhuis' van Mechelen. Groei, verval en restauratie*, in: *M&L*, jg. 6, 1987, nr. 4, p. 18.

480 De Koninklijke Vereniging voor Natuur- en Stedenschoon werd opgericht in 1910 naar aanleiding van twee concrete gevallen: men vreesde voor de ontsluiting van de Kalmthoutse Heide en de Duinen van de Westhoek. Ook de bescherming van het stedelijk schoon kwam hoog op de agenda te staan; in 1911 zette de vereniging zich in tegen de ontmanteling van de Antwerpse kathedraal.

481 *De Halle van Mechelen bedreigd!*, Antwerpen, De vereeniging tot behoud van natuur-en stedenschoon, 1911, p. 1.

482 *Ibid.*, p. 2.

483 *Ibid.*, p. 1.

Om te beginnen verzet de Vereniging zich tegen het optrekken van een extra verdiep bovenop de bestaande halle, *“een verdiep dat zoogezegd verrechtvaardigd wordt door de vingerwijzingen die het ondergedeelte der Halle aangeeft. Dergelijke gevolgtrekking is op zijn zachtst genomen gewaagd en door niets gestaafd dan door bloote veronderstelling.”*⁴⁸⁴

Immers, Van Boxmeer kon zich hiervoor niet op een oorspronkelijk plan baseren.

Maar het meest tegen de borst stuitende voorstel was de oprichting van een 60 meter hoge belforttoren. *“Dit voltooiën van onafgewerkt gebleven torens is een modern stokpaardje geworden”*⁴⁸⁵, *waarvan nooit genoeg het ongerijmde zal kunnen aangetoond worden.”*⁴⁸⁶

Behalve het feit dat de Vereniging van Stedenschoon de oprichting van een toren 700 jaar na datum onzinnig vinden, komt er bij dat er in dit geval zelfs geen oorspronkelijk plan is nagelaten waarop men zich kan baseren; *“zoodanig dat, wanneer men thans van voltooiën spreken komt, het wel begrepen is dat de toren van 1911 niet eens eene getrouwe kopij zal zijn, maar wel degelijk een toren door een hedendaagsche bouwmeester vrij gefantaseerd in een bouwtrant in gebruik over zes eeuwen! In die voorwaarden gaat het geen oogenblik op over herstelling te komen praten. Zulks is nonsens en ijdel gezwets.”*⁴⁸⁷

Om hun protest kracht bij te zetten, zocht de Vereniging steun bij verschillende gezaghebbende kunstenaars, die zich stuk voor stuk negatief uitlieten over Van Boxmeers ontwerp. Het referendum vond een brede respons; bij de antwoorden onder meer de namen van Cyriel Buysse, Stijn Streuvels, August Vermeylen en vele anderen. Een kleine bloemlezing wil ik u niet onthouden:

“Ik heb niets dan afkeer en misprijzen voor de verknoeiers van onze oude gebouwen. Die vandalen hebben reeds gedeeltelijk de dichterbijde schoonheid vernield van Gent en Brugge. Nu willen zij hetzelfde beginnen te Mechelen (...)!” (L. Baertsoen)⁴⁸⁸

“Ziehier mijn oordeel over dergelijke plannen: Negen maal op tien is het knoeiwerk en te Mechelen is die verbouwing der oude Halle alles behalve een uitzondering. Naar het schijnt, zou de nieuwe toren, zestig meter hoog zijn. De toren van den bouwmeester is zoo hoog als de plannen van de verbouwers dwaas zijn.” (Julius Hoste Jr.)⁴⁸⁹

“(…) Ik ben stelselmatig tegen alle herstellings- of verbouwingswerken. Restauratie

---

484 Ibid., p. 2.

485 Verwijzend naar de 19de-eeuwse praktijk van aanvullen, afwerken en voltooiën zoals gedemonstreerd in de voltooiing van de Dom van Keulen, of dichterbij de kwestie van het voltooiën van de Sint-Romboutstoren die in de 19de eeuw en zelfs later nog op tafel lag.

486 *De Halle van Mechelen bedreigd!*, Antwerpen, De vereniging tot behoud van natuur-en stedenschoon, 1911, p. 2.

487 Ibid., p. 2.

488 Ibid., p. 5.

489 Ibid., p. 11.

is voor mij vernieling. Maar te Mechelen zou de verandering aan de Halle, zoals die wordt opgevat, wraakroepend zijn. (...) Die gebouwen leven hun ver-verouderd leven voort tot op onze dagen. De Halle van den heer Van Boxmeer is een ziellooze naäperij. Liever zag ik die kostbare steenen tot puinen vergaan dan zien verpletterd onder de doode massa van het voorgestelde plan.” (Jozef Muls)⁴⁹⁰

“Ik sta verbaasd bij 't gedacht dat het in iemand zijn kop komen kan aan zoiets te roeren en dat er iemand verwaand genoeg zijn zou zoo iets te vermoorden!” (Stijn Struevels)⁴⁹¹

Andere kritieken

Naast het referendum van de Vereniging tot behoud van Natuur-en Stedenschoon verschenen talrijke andere bijdragen in Vlaamse kranten en weekbladen volgens dezelfde teneur. Prosper Verheyden wierp zich in de strijd tegen de komst van het belfort met de publicatie van twee kritische artikels⁴⁹², en ook kunstenaar Alfred Ost schreef een manifest⁴⁹³ waarin hij zich verzette tegen de plannen van Van Boxmeer⁴⁹⁴. Ost was een van de fanatiekste tegenstanders van het ontwerp en kan terecht omschreven worden als verdediger van het Mechelse monumentenschoon. In talloze tekeningen en prentkaartenreeksen vereeuwigde hij het bouwkundig patrimonium van Mechelen. Vooral de bedreigde huizen en stadsgezichten mochten op Osts belangstelling rekenen. Regelmatig weerklonk zijn protest tegen afbraak of veranderingen aan Mechelse monumenten, waarvan het bekendste verzet dat was tegen de verbouwing van het belfort. Talloze tekeningen, twee series prentkaarten en een manifest moest de voorstanders van de plannen weerhouden van hun opzet en zoveel mogelijk mensen warm maken om mee tegen de verbouwing ten strijde te trekken (afb. 107).

Ook kanunnik Van Caster publiceerde een tekst waarin hij het project ten gronde bekritiseerde⁴⁹⁵. *“D'après le proverbe, cent hommes qui disent vrai sont parfois impuissants à détruire l'erreur semée par un seul. Je n'en veux pas à M. Van Boxmeer; c'est un ancien ami; mais la vérité a ses droits, et je veux les défendre.”*⁴⁹⁶ Van Caster hekelde onder meer de afbraak van de Spaanse Gevel, het uitgangspunt als zou de Mechelse halle een kopie zijn van de Brugse, en vooral het feit dat *“M. L'Architecte ne fait*

---

490 Ibid., p. 12.

491 Ibid., p. 16.

492 P. VERHEYDEN, *Tot behoud van stadhuis en Halle te Mechelen*, Mechelen, s.n., 1911.

P. VERHEYDEN, *Il ne faut pas transformer les Halles de Malines*, in: *Tekhné. Revue belge de l'architecture et des arts qui s'y rapportent*, jg. 1, 1912, nr. 41, pp. 453-455.

493 A. OST, *De Mechelse Reuzenhallen*, in: *De Bouwgids*, jg. 3, 1911, nr. 9, pp. 212-215.

494 F. BRENDERS, *Het 'stadhuis' van Mechelen. Groei, verval en restauratie*, in: *M&L*, jg. 6, 1987, nr. 4, p. 18.

495 VAN CASTER G., *Projet d'appropriation et de restauration des halles de Malines*, Malines, Godenne, 1912.

496 VAN CASTER G., p. 6.

*une restauration, ni même une restitution, il fait du nouveau!*⁴⁹⁷.

Van Boxmeer in de verdediging: “La vieille Halle de Malines menacée,!!”⁴⁹⁸

Philippe Van Boxmeer voelde zich genoodzaakt te reageren, en vatte de belangrijkste kritieken op zijn ontwerp als volgt samen: “1° *Nous commettons un vandalisme en détruisant des parties anciennes, ou nous ne respectons pas leurs formes primitives; 2° Nous introduisons dans notre projet un étage et un beffroi qui n'ont jamais existé.*”⁴⁹⁹

De kritiek dat zijn project een vandenstreek betekent tegenover vele oude elementen in de gevels die moeten verdwijnen, probeert hij te weerleggen door te wijzen op het feit dat hij slechts “*des bâtiments modernes sans aucune valeur*”⁵⁰⁰ wil afbreken. “*Ainsi à part les parties primitives que nous respectons intégralement*”, zoals o.m. de spitsboogvormige raamopeningen in de Markt- en Hallestraatvleugel, “*nous n'avons rencontré que des constructions essentiellement modernes!*”⁵⁰¹ Met die laatste doelt Van Boxmeer op onder meer de Bauwenstoren, het in de 17de eeuw verlaagde dakniveau rechts van de belforttoren, de omstreeks 1890 verbouwde reuzenzaal... “*Où est donc ce vandalisme qu'on nous reproche?*”⁵⁰² Alleen de Spaanse Gevel, geeft hij toe, is een “*élément de quelque importance à sacrifier*”⁵⁰³. Toch wil hij dat onmiddellijk relativeren; tenslotte behoort ook deze gevel niet tot het oorspronkelijke gotische concept maar werd die pas drie eeuwen later aangebouwd. “*Et qu'on ne crie pas au scandale: 1° sa valeur artistique est presque nulle et 2° seul, il n'est pas de taille à nous empêcher de réaliser le projet caressé de tous temps par tant d'hommes éminents, d'instaurer l'hôtel de ville dans les locaux des Halles.*”⁵⁰⁴ Bovendien, argumenteert Van Boxmeer, hebben noch de provinciale, noch de Koninklijke Commissie voor Monumenten die al verschillende malen in Mechelen waren om het project te bekijken⁵⁰⁵ enige verontwaardiging uitgesproken tegen die vermeende vandenstreken. “*Cela n'est-il pas significatif?*”⁵⁰⁶

Ook wat betreft het voltooiën van de belforttoren en van andere delen van de halle verdedigt Van Boxmeer zich verbeten. Wat die extra verdieping betreft, volstaat het hem om te kijken naar het gedeelte van de hal tussen de Keldermansvleugel en de belforttoren dat het oorspronkelijk dakniveau aangeeft. Voor de vleugel langs de andere kant van de toren geven sporen dan weer duidelijk weer dat het dakniveau daar hetzelfde moet zijn geweest (afb. 108).

---

497 VAN CASTER G., p. 32.

498 P. VAN BOXMEER, “*La vieille Halle de Malines menacée*”!!, Mechelen, H. Dierickx-Beke Fils, 1911.

499 Ibid., p. 6.

500 Ibid., p. 6.

501 Ibid., p. 7.

502 Ibid., p. 7.

503 Ibid., p. 14.

504 Ibid., p. 7.

505 Op 25 april 1911 bezochten enkele leden van de KCM, waaronder Van Leemputten, de Mechelse halle om het project van Van Boxmeer te bestuderen.

506 P. VAN BOXMEER, *op. cit.*, p. 8.

De kritiek op het voltooiën van het belfort kan Van Boxmeer maar moeilijk begrijpen. Historische studies wijzen immers ontegensprekelijk aan dat er ooit een toren voorzien was maar nooit is afgewerkt. *“Pourquoi alors ne pas songer à le parachever? Conçoit-on une restauration qui t’amène tout le monument à ses proportions initiales et laissant l’axe à mi chemin?”*⁵⁰⁷ Hij vraagt zich bovendien af waarom gelijkaardige restauratie- en voltooiingswerken in andere steden wèl op bijval kunnen rekenen: *“Pourquoi ne pourrait-on songer au parachèvement des Beffroi de Malines, alors que l’on s’occupe en ce moment de remanier et de compléter celui de Gand?”*⁵⁰⁸ *Pourquoi ne crie-t-on pas au scandale dans la vieille cité d’Artevelde et ne place-t-on pas le vieux lion de Flandre rugissant devant cette vénérable relique pour la souvegarder? Pourquoi pouvait-on, il y a 3, 4 ans, restaurer impunément le Beffroi de Courtrai*⁵⁰⁹? *Malines seule veille, seule elle part ostensiblement en guerre contre les vandales insensés.*⁵¹⁰ Van Boxmeer vermoedt daarom een zekere politieke agenda en persoonlijke afrekeningen achter de forse kritiek op zijn project - *“toutes ces questions d’art et d’archéologie, devraient se résoudre à l’écart des effervescences politiques, sans parti-pris, sans animosités personnelles ni ressentiments d’amour propre froissé!”*⁵¹¹ - en zoekt bijgevolg steun bij het grote publiek: *“Le public n’est pas mal intentionné, mais pourrait se laisser entraîner par les adversaires quand même du projet. Nous avons cru nécessaire de l’éclairer, de lui faire constater la fausseté de leurs allégations. C’est pour les personnes de bonne foi que nous écrivons les lignes qui précèdent.”*⁵¹²

Van Boxmeers plan wordt afgevoerd

De tegenstand tegen het plan oversteeg echter alle politieke grenzen; tenslotte waren onder meer Van Caster en Ost niet bepaald van liberale strekking. Toch was het alleen de liberaal Van Haesendonck die zich in de gemeenteraad hardnekkig bleef verzetten tegen een uitvoering van het plan-Van Boxmeer⁵¹³. Ondertussen bleek ook de KCM van koers te zijn veranderd. Na een aantal voorwaardelijk gunstige adviezen, aanvankelijk ook wat het belfort betreft, leek de storm van publiek protest tegen Van Boxmeers ontwerp ook de KCM te hebben beïnvloed: in de zomer van 1912 sprak de Commissie zich voor het eerst resoluut uit tegen de reconstructie van een belforttoren.

---

507 Ibid., pp. 9-10.

508 Tussen 1911-1913 werd het onvoltooide Gentse belfort bekroond met een stenen torenspits, geïnspireerd op het oorspronkelijke 14de-eeuwse ontwerp.

509 In 1899 werden de omringende gebouwen van de Kortrijkse halletoren afgebroken. In 1902-1903 werd de halletoren gerestaureerd onder leiding van architect J. Viérin.

510 P. VAN BOXMEER, *op. cit.*, p. 10.

511 Ibid., p. 11.

512 Ibid., p. 12.

513 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgebouwen. - Interpellatie van M. Van Haesendonck over het verbouwen der Halle en voorstel tot nieuw onderzoek*, (25/01/1912).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgebouwen. - Paleis van den Grooten Raad. - Voltooiing. - Verslag der Afdeling van Openbare Werken*, (15/05/1912).

*“La Commission estime, qu'il est inutile, en ce moment, de vouloir y faire une ajoute au sujet de laquelle on ne possède actuellement aucune documentation. (...) Il devra s'attacher à remettre, en bon et harmonieux état, les portions existantes du beffroi du palais du Grand Conseil telles que nous les ont transmises les siècles passés.”*⁵¹⁴

De KCM kantte zich steeds meer tegen een verregaande restauratie van de halle. Kanunnik Van Caster was lid van de KCM en probeerde binnen de Commissie zo veel mogelijk aan te sturen op een negatief advies voor het ontwerp. Naast de oprichting van het belfort begon de Commissie ook te twijfelen over het al dan niet verwijderen van de Spaanse Gevel⁵¹⁵.

Enkele plaatsbezoeken en veel beraadslagingen ten spijt, was men er in 1914 nog niet uit. De beslissing lag uiteindelijk in de handen van de Minister van Wetenschappen en Kunsten, de katholiek Prosper Poulet, die de knoop doorhakte en het hele project van de tafel veegde:

“Eindelijk, na lange beraadslagingen en tegenstrijdige beslissingen in de Koninklijke Commissie van Monumenten, daarna vereenigd met die van Stedeschoon, heeft de heer Minister van Wetenschappen en Kunsten zijn oordeel geveld en beslist:

- Dat de gevel langs den kant der Groote Markt hiertoe moet behouden blijven in zijn bewogen en anachronisch uitzicht.

- Aan geen ander ontwerp zal door het Staatsbestuur kunnen toelagen verleend worden, en nieuwe plannen zullen de commissie van Monumenten moeten voorgelegd.

*De zaak is dus afgedaan.”*⁵¹⁶

De oorlogsomstandigheden van 1914 zouden er uiteindelijk voor zorgen dat het plan om ooit nog de halle te restaureren of reconstrueren finaal werd begraven.

---

514 *Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie*, jg. 51, 1912, p. 173.

515 *Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie*, jg. 53, 1914, pp. 29-32.

516 SAM, Verslagen bij de notulen van 1914, p. 59: Verslag van de afdeling van openbare werken, (30/06/1914).

V. HET GEBOUWD OEUVRE VAN VAN BOXMEER IN PRIVÉ-OPDRACHT

Na zijn studies in Parijs en zijn tegenvallende deelname aan de Prijs van Rome in 1890, vestigde Philippe Van Boxmeer zich nog in datzelfde jaar als zelfstandig architect te Mechelen. Zijn werk bij zijn vader werd uiteindelijk overgenomen door zijn broer Henri zodat Philippe zich voortaan volop met ontwerpen kon bezighouden. Na amper drie jaar ervaring werd hij in 1893 benoemd tot stadsarchitect, maar die baan bleef hij steeds combineren met werken in privé-opdracht. Evenwel bestaat er een groot verschil tussen de taken van een stadsbouwmeester (met een groot aandeel van restauraties in het stedelijke patrimonium) en het ontwerpen voor private opdrachtgevers (in hoofdzaak nieuwbouwwoningen). Daarom wordt in dit hoofdstuk zijn gebouwd oeuvre als zelfstandig architect apart besproken, nadat hoofdstukken III en IV zijn verwezenlijkingen als stadsarchitect hebben belicht.

V.1. De 19de eeuw – stijlvoorkeuren

Met de val van Napoleon en het Congres van Wenen in 1815 leek het feodaal Europa uit het ancien régime voorgoed begraven en bleven de burgerlijke principes van de Verlichting en de revolutie gevrijwaard. Overall in Europa brak langzamerhand de liberaal-burgerlijke samenleving door⁵¹⁷. Toch kan men de 19de eeuw, die haar oorsprong kende in de meest radicale breuk met het verleden en zich uitdrukkelijk en zelfbewust als 'nieuw' presenteerde⁵¹⁸, bestempelen als de 'eeuw van het historisme' vanwege haar geschiedkundige architectuurbeschouwing. Zowel de klassieke canons als die uit de middeleeuwen leverden basismateriaal tot herbronning en herinterpretatie⁵¹⁹.

Dat is op zich niet zo paradoxaal: de ervaring van breuk en het gevoel in een 'nieuwe eeuw' te leven had immers geleid tot de ontwikkeling van een sterk historisch besef. Het verleden werd als 'iets anders dan de eigen tijd' herkend en daarom ook aantrekkelijk gevonden: de geschiedschrijving en de consumptie van geschiedenis kenden een ware explosie, met de ontwikkeling van 'nationale verhalen' door de nieuwe natiestaten.

Het teruggrijpen naar het verleden was in de 19de eeuw vanzelfsprekend en noodzakelijk. De burgerij geloofde weliswaar in de modernisering en vooruitgang, maar de uiterlijke tekenen ervan werden anderzijds wel als 'stijlloos' ervaren. Zij dienden dan ook te worden 'aangekleed', van 'stijl' voorzien. Daarvoor deed de 19de-eeuwse cultuur een beroep op de

---

517 B. DE KEYSER, *De ingenieuze neogotiek: techniek en kunst 1852-1925*, Leuven, Davidsfonds, 1997, p. 13.

518 T. VERSCHAFFEL, *Een hoogmoedige tijd. Visies op de eigenheid van de negentiende eeuw*, in: A. BERGMANS, J. DE MAEYER (red.), *Neostijlen in de 19de eeuw. Zorg geboden?*, Leuven, Universitaire pers, 2002 p. 19.

519 J. VANDENBREEDEN, C. BASTIN, F. DIERKINS-AUBRY, J. EVRARD, *De 19de eeuw in België. Architectuur en interieurs*, Tielt, Lannoo, 1994, p. 87.

bestaande stijlen⁵²⁰. Ook Van Boxmeer is in dat opzicht een waar 19de-eeuws architect, hoewel zijn carrière zich afspeelt op een scharnierpunt naar een nieuwe tijd, de 20ste eeuw. Als architect was hij actief van 1890 tot aan de Eerste Wereldoorlog. Hoewel vanaf 1900 met de doorbraak van de Art Nouveau een reactie op gang kwam tegen de imitaties van historische stijlen, bleef Van Boxmeer trouw in het historische idioom ontwerpen.

De realisaties van Van Boxmeer zijn niet eenvoudigweg in één stijl onder te brengen. Zijn woningen zijn dikwijls van eclectische aard, soms met een voorkeur voor één bepaalde neostijl maar vaak aangevuld met elementen uit verschillende tradities. Van Boxmeer putte graag uit de neo-Vlaamse renaissance en vooral de neogotische stijl, en speelde ook met neorococo en neotraditionele elementen, die hij in verschillende verhoudingen een plaats gaf in een eclectisch geheel. Niet alleen zijn woningen maar zijn gehele oeuvre kan dus als 'eclectisch' worden omschreven. Om die reden worden zijn ontwerpen en realisaties niet stilistisch, maar typologisch besproken.

V.2. Woningontwerpen

De eerste architecturale ontwerpen van Van Boxmeer buiten schoolse context waren woningontwerpen voor zijn familie, vrienden en kennissen, die hij na zijn afstuderen in 1887 en ter voorbereiding van een tweede deelname aan de Prijs van Rome in 1890 maakte. Aangezien hiervan in geen enkel archief een tekening of bouwaanvraag bewaard is gebleven, wordt verondersteld dat dit louter 'vingeroefeningen' waren die nooit zijn gerealiseerd. Hij tekende ze overigens in classicistische stijl, juist met het oog op een deelname aan de Prijs van Rome, terwijl hij in zijn bouwpraktijk niet één woning in klassieke stijl heeft gerealiseerd⁵²¹.

Woning Delafaille (afb. 109-110)

De eerste door archiefstukken gedocumenteerde en gerealiseerde woning bouwde Van Boxmeer in 1892 voor J. E. Delafaille in de Frederik de Merode- of toenmalige Koeistraat⁵²². Deze sobere neotraditionele trapgevel, met polychroom materiaalgebruik van rode baksteen en witstenen hoekkettingen en kruisko zijnen, grijpt terug naar de baksteengotiek en neorenaissance-elementen. De woning wordt bekroond met een trapgevel, terwijl een spitsboogfries de overgang van de gelijkvloerse naar de eerste verdieping markeert. De woning bevindt zich vlak naast het Hof van Busleyden; deze locatie kan een rol hebben gespeeld in de stijlkeuze.

Huis Sint-Michiel (afb. 111)

Hoewel Van Boxmeer voornamelijk in Mechelen actief was als architect, bouwde hij

520 T. VERSCHAFFEL, *op. cit.*, pp. 19-20.

521 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *La formation des architectes au 19e siècle* (s.d.).

522 SAM, Modern Archief, Bouwdossiers 1892/0065: bouwen woning – Delafaille, Koeistraat 69, (1892).

sporadisch ook buiten Mechelen. In 1898 ontwierp hij huis Sint-Michiël voor een Brugse bouwheer in de Albert Grisarstraat te Antwerpen. De Albert Grisarstraat werd aangelegd in het laatste kwart van de 19de eeuw en is vanaf 1890 voornamelijk bebouwd met neoclassicistische burgerhuizen⁵²³. Tussen de vele lijstgevels viel deze eclectische woning ongetwijfeld op: dit breedhuis is opgesplitst in een smalle deurtravee en een bredere venstertravee, beide met een bakstenen trapgevel. Sierankers, natuurstenen diamantkoppen, Brugse traveeën, een sierlijke houten erker en diverse venstervormen verlenen de gevel een pittoresk karakter dat contrasteert met de vele bepleisterde, klassieke lijstgevels in de straat.

Woning Basse (afb. 112)

De Leopoldstraat, een brede en lijnrechte straat, werd geopend in 1859 en behoorde tot de aanleg van de stationswijk. Van de oorspronkelijke bebouwing uit het derde en vierde kwart van de 19de eeuw is weinig bewaard. Ook de woning die Van Boxmeer in 1893 ontwierp voor opdrachtgever Basse op nummer 31⁵²⁴ moest plaats maken voor nieuwbouw. Deze woning paste zich uitstekend in in het straatbeeld van eind 19de eeuw; het betreft een middelgroot burgerhuis met lijstgevel van drie bouwlagen en drie traveeën onder een zadeldak met kroonlijst. De bel-etage wordt gemarkeerd door een balkonleuning en onderaan bevindt zich een plint met getraliede keldergaten. Dit type kwam veelvuldig voor in de Leopoldstraat⁵²⁵. Van Boxmeer voegt met een getrappt dakvenster een pittoresk element toe dat de woning ongetwijfeld deed opvallen tussen de strakke lijstgevels.

De Beitel, de Passer, 't Penseel (afb. 113)

In 1902 ontwierp Van Boxmeer een nieuwe woning op de Grote Markt, op de hoek met de Bafferstraat⁵²⁶. Opdrachtgever was een zeker De Glas; mogelijk is dit het katholiek gemeenteraadslid dat in 1911 Van Boxmeers restauratie van de Beyaert bejubelde. Tenslotte vertoefden ze in dezelfde kring en kon hij Van Boxmeers werk blijkbaar appreciëren; het is dus niet ondenkbaar dat hij Van Boxmeer kende en hem zijn woning liet bouwen.

De pleinwanden van de Grote Markt worden gekenmerkt door een hoofdzakelijk 18de-eeuwse bebouwing⁵²⁷. Enkele panden werden eind 19de-begin 20ste eeuw gerestaureerd of wederopgebouwd in neotraditionele stijl, vaak in de plaats van bepleisterde lijstgevels uit

---

523 G. PLOMPTEUX, R. STEYAERT, (s.d.), *Albert Grisarstraat*, op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/13367>, geraadpleegd op 22 juli 2012, zie bijlage I.14.

524 SAM, Modern Archief, Bouwdossiers 1893/0156: bouwen woning – Basse, Leopoldstraat, (1893).

525 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België. Deel 9n Mechelen binnenstad*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1984, p. 316.

526 SAM, Modern Archief, Gedeponeerde plannen 1902 nr. 32: De Glas, Grote Markt 19, (1902).

527 W. AERTS, R. DE CEULAER, L. VAN LANGENDONCK, *Beschermd cultuurpatrimonium in de provincie Antwerpen. Arrondissement Mechelen*, Antwerpen: Bestendige deputatie van de provincieraad Antwerpen, 1989, p. 106.

de 18de-19de eeuw⁵²⁸. Zo ook deze woning (afb. 114). De Beitel, de Passer en 't Penseel wordt nog steeds geflankeerd door sobere lijstgevels en domineert met zijn massief bouwvolume deze hoek van de Grote Markt. Van Boxmeer concipieerde deze woning als een monumenteel, eclectisch herenhuis met neoclassicerende en neorenaissance-elementen. Op de bovenste verdieping prijken de busten van Lucas Fayd'herbe, Rombout II Keldermans en Frans Hals in de boogvelden. Ze werden ontworpen door L. Van Perck⁵²⁹. Als Mechelse vertegenwoordigers van respectievelijk de beeldhouwkunst, de architectuur en de schilderkunst verlenen zij dit pand zijn naam.

Eigen woning in de Hendrik Consciencestraat (afb. 115)

Nog in 1902 bouwde Van Boxmeer zijn eerste eigen woning in de Hendrik Consciencestraat ⁵³⁰. De Consciencestraat ligt op de rechtlijnige verbindingsas van de middeleeuwse stad met het station, aangelegd in 1836-1837. Begin 20ste eeuw werd het straatbeeld bepaald door homogene bebouwing van middelgrote burger- en herenhuizen van drie tot vier bouwlagen, met lijstgevels met diverse bekledingen. Van Boxmeers ontwerp paste daar uitstekend in: het betrof een neotraditionele lijstgevel van vier traveeën op een gebosseerde plint. Het parement werd verlevendigd door horizontale natuurstenen accenten. Een centrale halfronde erker met bekronend ijzeren balkonhek markeerde de bel-etage. In de geveltekening van de bouwaanvraag (afb. 116-117) was oorspronkelijk een rechthoekige erker voorzien. Opvallend: de plint omvat de volledige begane grond met lage inkomdeur en is niet opgevat als souterrain. Een trap leidde dan onmiddellijk naar de relatief laag gelegen bel-etage met heel hoog plafond. Van Boxmeer had zijn woning groots opgevat; de imposante lijstgevel toonde, net zoals bij De Beitel, de Passer en 't Penseel, duidelijk uit boven de aanpalende woningen.

Deze woning brandde tijdens de Eerste Wereldoorlog af en Van Boxmeer bouwde op dezelfde plek een nieuwe woning (afb. 118), waarvan het bouwdoosje echter niet is teruggevonden. Deze woning volgde in zeker mate de gevelconfiguratie van de vorige, maar met iets meer gangbare verhoudingen: een minder zwaar overkragende lijst, een arduinen plint als souterrain met een inkomdeur naar een hoge gelijkvloerse verdieping en daarboven een bescheidener bel-etage. Ook hier wordt die gemarkeerd door een halfronde erker met ijzeren balkonhek, maar deze komt veel hoger te liggen. De sober opgevatte gecementeerde lijstgevel wordt bekroond door een mansardedak.

De voorliefde van Van Boxmeer voor neostijlen en historisme valt ook af te lezen uit zijn sterk historiserende interieur (afb. 119-121).

Huis Rome (afb. 122-125)

Huis Rome op de Grote Markt in Lier is één van Van Boxmeer weinige realisaties buiten.

528 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.*, p. 164.

529 W. AERTS, R. DE CEULAER, L. VAN LANGENDONCK, *op. cit.*, p. 112.

530 SAM, *Modern Archief*, Gedeponeerde plannen 1902 nr. 110: Van Boxmeer, Consciencestraat 7, (1902).

Hij kreeg de opdracht van de bekende Lierse drukkersfamilie Van In- Mertens om een neogotische woning op te richten, op de plaats waar sinds het midden van de 17de eeuw de brouwerij 'Den Hane' gevestigd was. Dat complex werd in 1908 afgebroken om plaats te maken voor de neogotische nieuwbouw⁵³¹. Tot de oorlogsbrand van 1914 werd het straatbeeld op de Grote Markt gekenmerkt door talrijke gevels van oude gildehuizen uit de 17de en 18de eeuw, en verder classicistische, laat-classicistisch of eenvoudige 19de-eeuwse lijstgevels. In 1914 werd driekwart van de bebouwing verwoest; alleen de westzijde, waar huis Rome deel van uitmaakt, bleef volledig bewaard⁵³². Huis Rome, met zijn massief bouwvolume, domineert die westzijde en valt op tussen de veelal eenvoudige 19de-eeuwse lijstgevels. De opdracht werd dan ook gegeven door een succesvolle Lierse zakenfamilie die met deze woning ongetwijfeld een representatieve aanwezigheid op de Grote Markt beoogde.

Van Boxmeer ontwierp een lijstgevel met natuurstenen parement, met vier traveeën en drie bouwlagen. Het balkon wordt gedragen door drie consoles waarin drie figuren werden gebeiteld: de Heilige Augustinus, patroon van de drukkers, Jan Gutenberg, de uitvinder van de boekdrukkunst en Dirk Martens, die te Aalst de eerste Vlaamse drukkerij oprichtte. Rondom de balustrade is te lezen: “Hace domus aedificata fuit anno gratiae 1908 ab architecto Ph. o. Boxmeer”. De rechthoekige vensters in uitgewerkte Brugse traveeën worden gemarkeerd door een geprofileerde tudorboogomlijsting, met reliëfversiering in de boogvelden.⁵³³

Bank van Mechelen (afb. 126)

Dat Van Boxmeer zich niet alleen liet inspireren door de neogotiek of neo-Vlaamse renaissance, bewijst zijn ontwerp uit 1909 voor de zetel van de 'Bank van Mechelen' in de Bruul. Reeds sinds lang is dit een belangrijke uitvalstraat van de Grote Markt via de Fonteinbrug over de Dijle, naar de stadsring. Oorspronkelijk werd het straatbeeld gekenmerkt door een residentieel karakter, gekoppeld aan de aanwezigheid van voornamelijk patriciërswohnungen, naast maatschappelijke en religieuze instellingen. Door de ontmanteling van de vesten en de aanleg van de stationswijk, werd de Bruul in de tweede helft van de 19de eeuw een belangrijke verbindingstraat tussen het station en de stadskern. Daarmee ging tevens een belangrijke verschuiving in functie gepaard, door de groeiende vestiging van handelaars.⁵³⁴ Van Boxmeer schijnt zich met het ontwerp voor de zetel van de Bank van Mechelen in 1908 nog enigszins te willen inpassen in het oorspronkelijk karakter van de straat; hoewel vanaf 1910 met de bouw van resoluut moderne typologieën als grootwarenhuizen en bioscoopzalen het straatbeeld sterk

531 A. LENS, J. MORTELMANS, *Gids voor oud Lier*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1980, p. 47.

532 H. KENNES, L. WYLLEMAN, (1990), *Grote Markt (ID: 2612)*, op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/2612>, geraadpleegd op 2 augustus 2012, zie bijlage I.8.

533 A. LENS, J. MORTELMANS, *Gids voor oud Lier*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1980, p. 47.

534 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.*, pp. 54-55.

evolueert in functie van de handel, bouwt Van Boxmeer een historiserend burgerhuis.

Toch is dit een atypische realisatie in het oeuvre van Van Boxmeer. De keuze voor een lijstgevel in neorococostijl is voor hem erg ongewoon en zeker de Art Nouveau-getinte hekken en keldergaten doen vragen rijzen bij Van Boxmeer als origineel architect. Plannen werden immers niet teruggevonden; het enige aanknopingspunt om deze realisatie aan Van Boxmeer toe te schrijven is een vermelding in zijn 'Album formé par Philippe van Boxmeer, architecte-directeur honoraire des travaux de la ville de Malines'. Dit album bevat foto's van de verwezenlijkingen in zijn carrière die hij kennelijk zelf het meest vermeldenswaard vond. Ik zie dan ook geen reden om eraan te twijfelen dat Van Boxmeer wel degelijk de architect was: mogelijk plooide hij zich volledig naar de wensen van zijn opdrachtgever die de op dat moment erg populaire Art Nouveaustijl genegen was, of misschien werkte Van Boxmeer hier samen met een andere architect.

De Zeeridder (afb. 127-128)

In 1910 bouwde brouwer Van Diepenbeek twee handelspanden achter één neotraditionele gevel in de Bafferstraat, naar ontwerp van Van Boxmeer. In deze buurt bevonden zich in de 19de eeuw drie brouwerijen, namelijk 'De Tent', 'Hoefijzer' en 'Zeeridder'⁵³⁵; deze laatste twee werden omstreeks 1890 door de familie Van Diepenbeek verenigd en kreeg later de naam 'Chevalier Marin'. Twee trapgevels boven een bakstenen parement met natuurstenen muurbanden markeren de indeling in twee afzonderlijke commerciële ruimten. Opvallend zijn deze met overhoekse pinakels verfraaide geveltoppen en de centrale gevelsteen met hoefijzer en afbeelding van Neptunus⁵³⁶.

Woning Van Velsen (afb. 9)

De Ijzerenleen werd fel getroffen door de beschietingen en oorlogsbrand van 1914, waarbij het grootste gedeelte van de oorspronkelijke bebouwing verdween (afb. 129). Bij de wederopbouw verscheen vooral historiserende 'begeleidingsarchitectuur' waarbij niet geopteerd werd voor het kopiëren van de vooroorlogse toestand. De Ijzerenleen was rond de eeuwwisseling immers voornamelijk gekenmerkt door (laat-)classicistische bepleisterde lijstgevels. De huidige architectuur betreft doorgaans varianten van traditionele bouwschema's met integratie van eigentijdse of gefantaseerde bouwelementen zoals erkers en balkons. Het betreft onder meer neogotische gevels, neotraditionele gevels, gevels met neoclassicerend barokuitzicht, eclectische gevels, en gevels met neorococo-uitzicht waartoe deze woning Van Velsen behoort. Van Boxmeer bouwde op nummer 26 een nieuwe woning voor Van Velsen, een vroegere klant waarvoor hij in 1893 een nieuwe winkelpui had ontworpen⁵³⁷.

---

535 M. KOCKEN, *Gids voor oud en groot Mechelen*, Antwerpen, C. De Vries – Brouwers, 1989, p. 67.

536 M. EEMAN, H. KENNES, L. MONDELAERS, *op. cit.* pp. 30-32.

537 SAM, *Modern Archief, Bouwdossiers 1893/0139: maken winkelraam – Van Velsen, Ijzerenleen 31, (1893).*

V.3. Andere typologieën

V.3.1. Religieuze bouwkunst

Pastorie Sint-Jozef-Coloma (afb. 130)

In 1902 ontwierp Van Boxmeer een pastorie op de Tervuursesteenweg, op vraag van de kerkfabriek van de parochie Sint-Jozef-Coloma aan het stadsbestuur. De stad Mechelen was bij wet verplicht een woonst te voorzien voor de parochiepastoor en onderpastoor, en kwam bijgevolg ook tussen voor een deel van de kosten⁵³⁸. Binnen de gemeenteraad was er dan ook niet onmiddellijk een consensus om de bouw toe te staan: enkele liberale gemeenteraadsleden – en vooral latere schepen van openbare werken August Van Haesendonck die zelf architect was⁵³⁹ – verzetten zich tegen deze uitgavepost van 20.000 frank⁵⁴⁰. Van Haesendonck vond het ontwerp van Van Boxmeer ook veel te groot en luxueus⁵⁴¹ voor een gebouw “*waar slechts de pastoor en de onderpastoor moeten wonen, 't is te zeggen twee nederige en stille mensen. De pracht is er dus niet nodig.*”⁵⁴² De pastorie in eclectische stijl met neo-Vlaamse-renaissance-inslag is er uiteindelijk gekomen in 1903⁵⁴³. Als vrijstaand dubbelhuis van vijf en drie traveeën en twee bouwlagen met sobere decoratie sluit het pand aan bij de traditionele typologie van de pastorie. De architectuur van de pastorie sluit echter niet aan bij die van de neogotische kerk van Sint-Jozef-Coloma (afb. 131), pas in 1913-1916 gebouwd naar ontwerp van Edward Careels⁵⁴⁴. Voorheen was er een 'voorlopige kerk' die na verbouwingen dienst zou doen als parochiezaal. De pastorie werd wellicht ontworpen in relatie tot deze 'voorlopige' bakstenen kerk in sobere neogotische stijl, die werd gebouwd in 1898⁵⁴⁵.

Sint-Libertuskerk (afb. 132)

In 1885 werd naar ontwerp van architect Henri Meyns een zogenaamde 'hulpkerk' opgericht waarin de kerkdiensten van de parochie Nekkerspoel konden worden gehouden. In 1888 werd deze verheven tot parochiekerk. Al in 1909 vroeg de parochie de stad

---

538 SAM, Bulletin Communal (Mechelse Reeks 71): *Sint Jozefskerk Coloma. Verslag der Sectie van Financieën over het voorstel der kerkfabriek voor het bouwen eener pastorie*, (20/03/1902).

539 B. D'HONDT, *August Van Haesendonck (1861-1935)*, (27/01/2010), op de website van Odis: http://www.odis.be/lnk/PS_40713, geraadpleegd op 10 april 2012, zie bijlage I.3.

540 SAM, Bulletin Communal (MR 71): Motie Laenen, (05/06/1902).

541 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Sint Jozefskerk Coloma. Verslag der Sectie van Financieën over het voorstel der kerkfabriek voor het bouwen eener pastorie*, (26/06/1902).

542 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Sint Jozefskerk Coloma. Verslag der Sectie van Financieën over het voorstel der kerkfabriek voor het bouwen eener pastorie*, (20/03/1902).

543 G. PLOMTEUX, (s.d.), *Pastorie (ID: 1539)*, op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/1539>, geraadpleegd op 11 april 2012, zie bijlage I.1.

544 H. KENNES, G. PLOMTEUX, R. STEYAERTS, (1984), *Parochiekerk Sint-Jozef-Coloma (ID: 1540)*, op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/1540>, geraadpleegd op 4 augustus 2012, zie bijlage I.5.

545 *Coloma “De onbekende”*, Mechelen, H.I.C., 1990, pp. 52-53.

Mechelen om een toelage voor het opbouwen van een nieuwe, volwaardige parochiekerk⁵⁴⁶ omdat de hulpkerk, slechts gebouwd als tijdelijke oplossing, begon te vervallen en te klein was geworden door de sterke bevolkingsgroei in Nekkerspoel. De gemeenteraad gaf zijn goedkeuring en de kerkfabriek liet Philippe Van Boxmeer de plannen opmaken voor de nieuwe parochiekerk (afb. 133-139)⁵⁴⁷. Hij tekende in neogotische stijl een kerk met driebeukig schip, ingebouwd transept en recht afgesloten koor. De toren, alsook een opslagruimte, de sacristie en de kwartronde doopkapel werden tegen de noordgevel aangebouwd⁵⁴⁸. Dit onalledaags grondplan creëert in opstand een levendig volumespel. Het exterieur oogt erg sober, want ongetwijfeld op vraag van de kerkfabriek heeft hij “*de overbodige onkosten willende vermijden, alle nutteloze pracht terzijde doen laten.*”⁵⁴⁹ In het benedenregister en de toren werden lancetvensters voorzien, terwijl roosvensters het bovenregister sieren.

Het ontwerp werd goedgekeurd door de KCM, mits er rekening werd gehouden met enkele aanmerkingen: zo moest onder meer de diameter van de roosvensters worden verkleind en gaf de commissie vanuit esthetisch oogpunt de voorkeur aan het gebruik van een breukstenen parement in plaats van baksteen⁵⁵⁰.

Ondanks de sobere historiserende stijl van het exterieur implementeerde Van Boxmeer wel de moderne technieken in zijn ontwerp. In plaats van een traditioneel houten of stenen gewelf voorzag hij een ijzeren gordingenkap over de middenbeuk afgedekt met een gewelf van baksteen en eveneens een ijzeren constructie onder het dak van de toren⁵⁵¹. Ondanks het feit dat ijzerconstructies al geruime tijd werden toegepast in de neogotiek – een belangrijke stimulans voor de integratie van moderne materialen zoals ijzer en glas was het 'neogotisch rationalisme' van Viollet-le-Duc - had provinciaal bouwmeester Edward Careels daar zo zijn bedenkingen bij. Aan de provinciegouverneur liet hij weten toch een “*gotisch kruisgewelf in hout*” te verkiezen, omdat “*zulk [ijzeren] welfsel als boogwerk beschouwd niet kan houden, het dankt zijne standhouding alleen aan de kleefkracht van de cementmortel die de bakstenen aaneenplekt.*”⁵⁵² Veel vertrouwen had hij niet in de moderne bouwkundige methoden, daarentegen des te meer in de traditionele houten gewelven die al eeuwenlang hun dienst hadden bewezen. En bovendien: “*wat sierlijkheid en kunst karakter*

---

546 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Besluit des Kerkraads van Sint-Libertus, houdende vraag om toelage op de stadsgelden voor het opbouwen eener kerk in die parochie*, (29/12/1909).

547 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Verslag der afdeeling van geldwezen over eene vraag om toelage voor het opbouwen eener kerk in de parochie van Sint-Libertus*, (31/03/1910).

548 G. PLOMTEUX, (s.d.), *Parochiekerk Sint-Libertus (ID: 1500)*, op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed: <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/relict/1500>, geraadpleegd op 11 april 2012, zie bijlage I.13.

549 PAA, Gebouwen, 642/2951: *Kerk van Sint-Libertus: Beraadslaging van den fabriekraad van Sint-Libertus te Mechelen in buitengewone zitting van den 23 november 1909*, (1909).

550 PAA, Gebouwen, 642/2951: *Kerk van Sint-Libertus: Brief van de KCM aan de provinciegouverneur betreft goedkeuring plan*, (6/8/1910).

551 BRUSSEL, ARCHIEF KCML, A 1009/M: *Sint-Libertuskerk: doorsnede beuken en lengte en A 1010: Sint-Libertuskerk: doorsnede transept*, (1910).

552 PAA, Gebouwen, 642/2951: *Kerk van Sint-Libertus: Brief van provinciaal bouwmeester Edward Careels aan de provinciale gouverneur van Antwerpen*, (28/10/1913).

betreft is er tussen beide stelsels zelfs geene vergelijking mogelijk.”⁵⁵³ Maar omdat de kerkfabriek en ook de KCM toch al akkoord waren gegaan met het ontwerp, werd er aan de overkapping niets gewijzigd. De kerk werd opgetrokken tussen 1911 en 1913.

Pastorie Sint-Libertus (afb. 140)

Ook voor de Sint-Libertusparochie bouwde Van Boxmeer in 1912 een pastorie. Hier betreft het een halfopen bebouwing, maar verder is de opbouw en geveluitwerking zeer vergelijkbaar met die van de pastorie van Coloma: een dubbelhuis van vijf traveeën in neo-Vlaamse-renaissancestijl. Net als bij Coloma loopt de middenste travee uit in een dakvenster en worden de gevels horizontaal geaccentueerd door muurbanden (in dit geval met witte bakstenen, bij de pastorie van Coloma zijn dat blauwe baksteenbanden)⁵⁵⁴. Het gebouw lijkt qua stijl amper iets gemeen te hebben met de Sint-Libertuskerk, die Van Boxmeer op datzelfde moment aan het bouwen was.

V.3.2. Het Kasteel du Four te Retie (afb. 141-142)

In 1906 gaf baron François du Four aan Pierre Langerock de opdracht voor de bouw van een kasteel en bijgebouwen, een stalmeesterswoning en 25 paardenstallen te Retie⁵⁵⁵. François du Four was eigenaar van de Turnhoutse drukkerij en uitgeverij *Brepols en Dierckx Zoon*, een firma met internationale uitstraling. Hij engageerde zich ook in religieuze en veelal burgerlijke Turnhoutse verenigingen en werd ook actief in de politiek. Als conservatief katholiek werd hij in 1903 tot gemeenteraadslid verkozen en in 1904 onmiddellijk tot schepen aangesteld. Later zou hij ook vervangend burgemeester van Turnhout worden en het zelfs tot senator schoppen. De familie du Four behoorde tot de Turnhoutse hoge burgerij en hield er een rijke levensstijl op na. Nabij zijn zomerkasteel te Retie bouwde François du Four de succesvolle stoeterij “Haras de Rethy” voor Engelse volbloedpaarden⁵⁵⁶.

Het kasteel, dat dienst moest doen als zomerverblijf voor het kroostrijk gezin van de du Fours, werd opgericht in het midden van een landschapspark dat werd aangelegd door Jules Buysens (1872-1958)⁵⁵⁷ (afb. 143). In de wintermaanden was de lange-

---

553 PAA, Gebouwen, 642/2951: Kerk van Sint-Libertus: Brief van provinciaal bouwmeester Edward Careels aan de provinciale gouverneur van Antwerpen, (28/10/1913).

554 H. KENNES, G. PLOMPTEUX, R. STEYAERTS, (1984), *Pastorie (ID: 1501)*, op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/1501>, geraadpleegd op 4 augustus 2012, zie bijlage I.6.

555 W. RAEYMAEKERS, *Baron François du Four. Een leven tussen drukpersen, renpaarden en politiek*, Turnhout, Brepols, 1995, p. 82.

556 S. HEYLEN, (17/10/2002), *François du Four (1871-1945)*, op de website van Odis, http://www.odis.be/pls/odis/opacuvw.toon_uvw?CHK=PS_6992&p_modus=O&P_DOC_TYPE_ID=HTM&refresh=undefined, geraadpleegd op 22 juli 2012, zie bijlage I.4.

557 Buysens, voor België een vernieuwer in de tuin- en landschapsarchitectuur, staat bekend als de ontwerper van tuinen van de Belgische burgerij en aristocratie van voor en na WOI. Hij ontwierp onder meer het Tournay-Solvaypark in Watermaal-Bosvoorde en vele Brusselse stadstuinen.

jachtvereniging *Rallye Campine* er thuis. Baron du Four schakelde zijn kasteel bovendien op tijd en stond in als 'ambassadeur' bij zijn relaties met de wereldlijke en kerkelijke overheden, de zakenwereld en het personeel van *Brepols*⁵⁵⁸.

Thomas Coomans, professor aan de KU Leuven aan het departement Architectuur, Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening, schreef in 1991 een biografische nota met oeuvrecatalogus van Pierre Langerock. Daarin schrijft hij het kasteel van Rethy toe aan Langerock⁵⁵⁹, die zich zou hebben laten bijstaan door Philippe Van Boxmeer⁵⁶⁰. Van Boxmeer zelf echter beweert helemaal alleen verantwoordelijk te zijn geweest voor het ontwerp en de realisatie van het kasteel: “*C'est d'ailleurs aussi ainsi, que j'ai conçu et exécuté le Château de Rethy, pour M. dufour de Turnhout, client de mon confrère, qui, surchargé pour son projet de la basilique de Koekelberg*⁵⁶¹, *m'a confié cette besogne.*”⁵⁶² Net zoals bij de voltooiing van de Keldermansvleugel, beweert Van Boxmeer, is het wel Langerock die (mede) de opdracht heeft aanvaard, maar uiteindelijk Philippe vrij heeft gelaten in ontwerp en uitvoering om zich te concentreren op zijn ontwerp voor de Basiliek van Koekelberg. De originele bouwplannen van het kasteel van Rethy zijn, ondanks intensief zoeken door Walter Raeymaekers, nooit opgedoken⁵⁶³. Ook Van Boxmeers plannenarchief is verdwenen; wie de plannen van het kasteel heeft getekend en ondertekend zal dus een raadsel blijven. Hoe dan ook is er geen reden om niet aan te nemen dat Van Boxmeer alleen de ontwerper is van het kasteel. Bovendien rapporteert in maart 1908 de Antwerpse 'sculpteur – ornemantiste' L. Stynen alleen aan Van Boxmeer over de kostprijs van de afwerking van het interieur; over Langerock wordt niet meer gesproken. Het kasteel van Rethy neemt met een uitgebreide fotoreportage ook een belangrijke plaats in in het album waarin Van Boxmeer aan het einde van zijn leven zijn belangrijkste verwezenlijkingen verzamelde. Op enkele foto's poseert hij trots in het interieur van 'zijn' kasteel (afb. 144) wat er toch op wijst dat hem in dit project niet slechts een ondersteunende rol was toegewezen, maar hij integendeel zijn talent als ontwerper heeft kunnen tentoonspreiden. Toch zijn er ook enkele elementen die tegen hem pleiten: in interviews met de nabestaanden van baron du Four, afgenomen in 1991 door Walter Raeymaekers in het kader van zijn publicatie *Baron François du Four. Een leven tussen drukpersen, renpaarden en politiek*, werd stevast alleen Langerock als ontwerper

---

558 W. RAEYMAEKERS, *op. cit.*, pp. 82-83.

559 Daarvoor lijkt hij zich te baseren op het contract dat werd afgesloten tussen de aannemer Verbist enerzijds, en “*les architectes MR. P. Langerock à Louvain et Van Boxmer de Malines*” anderzijds, gedateerd op 25 mei 1906. Plannen zijn er niet.

560 T. COOMANS, *Pierre Langerock (1859-1923), architecte et restaurateur néo-gothique* (Revue des archéologues et historiens d'art de Louvain, 24), Louvain-la-Neuve, s.n., 1991, p. 137.

561 In 1903 kreeg Langerock van Leopold II de opdracht een ontwerp te maken voor de nationale H. Hartbasiliek van Koekelberg. Hij ontwierp een gigantische neogotische kathedraal die uiteindelijk nooit werd uitgevoerd.

562 MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Album formé par Philippe Van Boxmeer, architecte-directeur honoraire des travaux de la ville de Malines*, (01/12/1952).

563 W. RAEYMAEKERS, *op. cit.*, p 209.

vermeld.⁵⁶⁴ Ook is wèl een ontwerp-tekening van de toegangspoort tot het domein bewaard (afb. 145), gedateerd 29 april 1912 en ondertekend door Langerock. Het mysterie wordt er alleen maar groter op.

Bovendien werkten zowel Van Boxmeer als Langerock vaak in dezelfde neostijlen. Op het eerste gezicht laat het kasteel van Rethy zich als 'neo-Vlaamse renaissance' typeren. Deze neostijl had opmars gemaakt in het laatste kwart van de 19de eeuw⁵⁶⁵. Typisch is het polychroom materiaalgebruik en de toepassing van 'speklagen', en het aanwenden van pittoreske elementen zoals trapgevels, kruisvensters, torentjes, erkers, voluten en obeliskes⁵⁶⁶. 'Hier is 't in den Kater en de Kat' van Beyaert gold samen met het Vlaams Huis van Charle-Albert (1868-87) als het manifest van de neo-Vlaamse renaissance. Ze beantwoordden aan een vraag naar culturele authenticiteit⁵⁶⁷; als een verzet tegen de Franse dominantie in de 'officiële' architectuur⁵⁶⁸. Vanaf circa 1870, onder invloed van de oploeiende strijd tussen liberalen en katholieken, evolueerde de neo-Vlaamse renaissance tot de symbooltaal van liberale en vrijzinnige intellectuelen. Daarom rezen er in de liberale Brusselse gemeenten in die periode gemeentehuizen, openbare scholen en academiegebouwen in die stijl op. Hoewel de neo-Vlaamse renaissance circa 1890-1900 onder toenemende kritiek kwam te staan en plaats maakte voor de art nouveau, bleef de stijl ook na de eeuwwisseling doorleven als de 'kastelenstijl' bij uitstek en kende hij een grote populariteit onder de elites⁵⁶⁹. Toch beschouwt Coomans het kasteel van Retie, met zijn rode baksteen met speklagen, trapgevel, kruisvensters en rondbogen niet als een neo-Vlaams renaissancewerk, maar is het gebouw volgens hem opgetrokken in de voor Langerock typerende neogotiek die voornamelijk is geïnspireerd door bouwkundige elementen van de laat-Brabantse gotiek. *“Er bestaan meerdere vormen van neogotiek die verschillen volgens hun middeleeuwse bronnen of modellen – bijvoorbeeld de Franse klassieke gotiek van de 13de eeuw, de Brabantse gotiek van de 15de eeuw, de Engelse 'perpendicular style' van de 15de eeuw. Ze zijn zoveel uitingen van wat men in het algemeen als gotiek vermeld [sic]. Daarom bestaan er ook zoveel neostijlen die volgens de persoonlijkheid van de 19de-eeuwse architecten zeer verschillend verwerkt werden: oppervlakkig, archeologisch, idealistisch enz. Daarom is de neogotiek ook zo rijk: het is*

---

564 Dat bevestigde Walter Raeymaekers in een gesprek op 25 juli 2012.

565 J. VANDENBREEDEN, C. BASTIN, F. DIERKINS-AUBRY, J. EVRARD, *De 19de eeuw in België. Architectuur en interieurs*, Tielt, Lannoo, 1994, p. 133.

566 *Neo-Vlaamse renaissance*, (s.d.), op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/thesaurus/stijl>, geraadpleegd op 11 april 2012.

567 A. VAN LOO, *De eeuw van het eclecticisme 1830-1890*, in: A. VAN LOO (ed.), *Repertorium van de architectuur in België: van 1830 tot heden*, Antwerpen: Mercatorfonds, 2003, p. 31.

568 A. VAN LOO, *De eeuw van het eclecticisme 1830-1890*, in: A. VAN LOO (ed.), *Repertorium van de architectuur in België: van 1830 tot heden*, Antwerpen: Mercatorfonds, 2003, p. 30.

569 J. DE MAYER, *Adel en burgerij in gehistoriseerde kastelen: ideologische aspecten van een cultuurhistorisch fenomeen*, in: A. BERGMANS, J. DE MAEYER (red.), *Neostijlen in de 19de eeuw. Zorg geboden?*, Leuven, Universitaire pers, 2002, pp. 61-65.

*een originele reïnterpretatie (...).*⁵⁷⁰ Dit uit zich te Retie in een combinatie van zuiver neogotische (bijvoorbeeld de aankleding van trapzaal (afb. 144) en woonkamer (afb. 146): schoorsteen, lambrisering, glasraam, trap enz.) en eerder laat-Brabantse, traditionele elementen (bijvoorbeeld trapgevels, pinakels, kruisvensters, speklagen) die niet tot de neo-Vlaamse renaissancestijl behoren, zoals in de gebouwen van Beyaert en Albert. Ook de verticale bouwlijn van de toren, de gotische ornamenten als kruisbloemen, fabeldieren en waterspuwers, spitsboogfriezen en een gebrandschilderd glasraam verklaren een neogotische kwalificatie⁵⁷¹.

Het kasteel is gebouwd op een onregelmatige plattegrond (afb. 147) van twee tot drie bouwlagen. De zolderingen tussen de verdiepingen zijn overigens van gewapend beton; het gebruik van dat bouw materiaal werd door Van Boxmeer ook vurig gepromoot in zijn memoires. Het rechtergedeelte van het kasteel werd ingericht als wooncomplex, het linkergedeelte als wintertuin of serre. Voor de representatieve vertrekken als de hal (afb. 144) en de woonkamer (afb. 146) gebruikte de architect de neogotische vormentaal. De overige kamers op de benedenverdieping werden elk in een andere neostijl ingericht: de kleine salon in neorococo, de grote salon in neoklassieke stijl (afb. 148), de feestzaal in neorenaissance (afb. 149)⁵⁷².

Tegelijk met het kasteel liet du Four tussen 1906 en 1908 op het domein, langs de weg naar Kasterlee, ook een stoeterij optrekken. De Haras de Rethy bestond uit 25 boxen in 'fire-proof' beton met graan- en hooizolders onder eenzelfde pannendak, met vooraan een ruime woning voor de stalmeester voorzien⁵⁷³. De stijl van het kasteel werd in de stoeterij doorgetrokken. Het oorspronkelijk uitzicht (afb. 150), met name een verankerde baksteenbouw met opgeschilderde imitatiespeklagen en dito boogstenen, is intussen wit overschilderd. Ook werd het complex doorheen de jaren uitgebreid met meer stallingen, en ten slotte in 1949-1950 omgebouwd, aangepast en uitgebreid tot vakantiehuis "De Linde" naar ontwerp van R. Van Steenberghe uit Beerse (afb. 151). De ambtswoning werd uitgebreid met twee zijdelingse aanbouwen, en natuurlijk werd voornamelijk het stalgedeelte gewijzigd om het in te richten tot kamers. Zo werden onder meer de staldeuren vervangen door de huidige rondboogdeuren, de dakkapellen met laadluiken maakten plaats voor nieuwe dakkapellen en een centraal torenvolume met traphal werd bijgebouwd om de zolderverdieping beter toegankelijk te maken. De beglaasde inkompartij, de vernieuwde dakkapellen en de aluminiumramen dateren van de laatste renovatiewerken omstreeks 1988 (afb. 152-153)⁵⁷⁴.

---

570 W. RAEYMAEKERS, *Baron François du Four. Een leven tussen drukpersen, renpaarden en politiek*, Turnhout, Brepols, 1995, p. 85.

571 Ibid., p. 85.

572 Ibid., pp. 89-100.

573 Ibid., p. 115.

574 S. DE SADELEER, (s.d.), *Voormalige stoeterij, "Haras de Rethy" (ID: 75806)*, op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/75806>, geraadpleegd

V.3.3. Rusthuis Releghem te Zemst (afb. 2 & 154)

In 1892 had Graaf Edmond de Baillet, die het kasteel van Relgehem in Zemst bewoonde, het plan opgevat om te Zemst een “asiel voor ongelukkige bejaarden” te bouwen. In die tijd was het niet ongevoerd dat welstellende personen aan liefdadigheid deden. Philippe Van Boxmeer, op dat moment slechts een beginnend architect die nog niet veel had gebouwd, werd aangesproken om de plannen te tekenen⁵⁷⁵. Van Boxmeer ontwierp een gebouw in neotraditionele stijl, duidelijk geïnspireerd op de neo-Vlaamse renaissance met speklagen in een bakstenen parement, trapgevels, kruisvensters, sierijzers... De ingang langs de kant van de Hoogstraat bood toegang tot de monumentale inkomhal, waar een imposante neo-Vlaamse schouw de aandacht trok (afb. 155)⁵⁷⁶.

In 1893 werd met de eigenlijke bouw begonnen door het metsersbedrijf van de familie Juliens en drie jaar later waren de werken voltooid⁵⁷⁷. Op vraag van de Graaf heeft de congregatie van de Liefdezusters van de Verrezen Zaligmaker van Sint-Niklaas-Waas het bestuur van het rusthuis op zich genomen, en hebben de eerste zusters er hun intrek genomen in juni 1896. Twee jaar later kocht de Graaf nog een partij land nabij het domein aan⁵⁷⁸ waarop hij door de gebroeders Juliens een boerderij liet bouwen⁵⁷⁹. In 1913 overleed Graaf de Baillet. Na de dood van zijn vrouw in 1925 werd het gebouw geschonken aan de Commissie voor Openbare Onderstand⁵⁸⁰, de voorloper van het OCMW. In 1953 werd het bejaardentehuis uitgebreid met twee nieuwe vleugels, ontworpen door A. Van Doren uit Sterrebeek⁵⁸¹. Vandaag doet het gebouw dienst als administratief centrum van het OCMW. Het hoofdgebouw zelf heeft nauwelijks wijzigingen ondergaan sinds de bouw eind 19de eeuw (afb. 156)

V.3.4. Rusthuis van de Zusterkens der armen (afb. 3)

Van Boxmeer was dus niet aan zijn proefstuk toe toen hij in 1894 het 'Asile des vieillards des Petites soeurs des pauvres' aan de toenmalige Oude Brusselsesteenweg (vandaag Van Kerckhovenstraat) tekende⁵⁸². Aan die plannen was hij al bezig op het moment dat hij solliciteerde als stadsarchitect, in juni 1893⁵⁸³. Het werd een gebouw van drie bouwlagen in neotraditionele stijl op een V-vormig grondplan (afb. 157). Twee vleugels werden verbonden door een kapel. Het exterieur integreert duidelijk de katholieke symboliek – het

---

op 23 juli 2012, zie bijlage I.2.

575 J. JULIENS, 1893-1993. *Viering 100 jaar Rusthuis Releghem Zemst*, Zemst, s.n., 1993, pp. 6-8.

576 Ibid., p 29.

577 Ibid., p 10.

578 *Gedenkboek Rusthuis Releghem ZEMST*, s.l., s.n., s.d., p. 2.

579 J. JULIENS, *op. cit.*, p 11.

580 *Gedenkboek Rusthuis Releghem ZEMST*, s.l., s.n., s.d., p. 3.

581 J. JULIENS, *op. cit.*, pp. 36-37.

582 SAM, Modern Archief, Bouwdossiers 1894/0156: Bouwen bejaardentehuis – Petites soeurs des pauvres, Oude Brusselse steenweg, (1894).

583 SAM, Secretariaatsarchief, 1893 vak 36 nr. 3: *Décès de M. Louckx, architecte de la ville. Vacance de la place d'architecte. Nomination de Van Boxmeer*, (1893).

rusthuis werd ten slotte opgericht door een zustercongregatie binnen de Rooms-katholieke Kerk. Een Latijns kruis boven de ingangstravee, de aan de straatzijde zeer zichtbare kapel met grote glasramen, het devotiebeeld in de gevel langs de binnenkoer (afb. 158) en de neogotische referenties in de gevels (waar Brugse traveeën de verticale bouwlijnen benadrukken) wijzen op een Christelijke inspiratie⁵⁸⁴. Een heel verschil met het rusthuis Relegem, waar voornamelijk de neo-Vlaamse renaissance primeert en het exterieur in niets doet vermoeden dat ook daar een zustercongregatie zich bekommert om de ouderlingenzorg. Het rusthuis van de Zusterkens der armen is intussen gesloopt.

V.3.5. Nieuwe meisjesschool bij Coloma (afb. 159)

In 1901 tekende Van Boxmeer de plannen voor een nieuwe meisjesschool 'binnen het gesticht Coloma'⁵⁸⁵. De bestaande vrije meisjesschool op de Brugberg ging in die tijd gevoelig achteruit wegens slechte behuizing. De Dames van Maria, een onderwijscongregatie, kwamen te hulp en lieten voor eigen rekening een nieuwe meisjesschool binnen het Colomadomein bouwen. Van Boxmeer tekende de school in typische neogotische 'collegestijl' (afb. 160)⁵⁸⁶.

V.4. Restauratie-opdrachten

Naast nieuwbouwopdrachten heeft Van Boxmeer als zelfstandig architect ook enkele restauratiewerken aan Mechelse monumenten geleid. Zoals aangegeven in de inleiding is de lijn tussen wat hij juist in zijn ambt als stadsarchitect, en anderzijds als zelfstandig architect heeft verwezenlijkt, niet altijd duidelijk. In het geval van de restauratie van het Paleis van Margaretha van York en van de Sint-Katelijnekerk is het zeker dat hij deze restauraties buiten zijn openbaar ambt uitvoerde.

V.4.1. Het Paleis van Margaretha van York (afb. 5 & 161)

Het voormalig Paleis van Margaretha van York of Keizershof verkeerde eind 19de eeuw in deplorabele staat. Schepen van openbare werken Kempeneer nam in 1891 het initiatief tot een restauratiecampagne van het monument – of althans van de voormalige ontvangstzaal van Margaretha van York, want het complex omvat meerdere aanbouwen⁵⁸⁷. Wegens langdurige ziekte van stadarchitect Victor Louckx, vroeg deze laatste aan Philippe Van Boxmeer om de plannen op te maken en de werken in zijn plaats te leiden⁵⁸⁸. Van Boxmeer

---

584 SAM, Modern Archief, Bouwdossiers 1894/0156: Bouwen bejaardentehuis – Petites soeurs des pauvres, Oude Brusselsche steenweg, (1894).

585 SAM, Modern Archief, Bouwdossiers 1901/0070: bouwen meisjesschool – Dames van Maria, Colomalaan, (1901).

586 *Coloma "De onbekende"*, Mechelen, H.I.C., 1990, p. 55.

587 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Travaux de restauration au théâtre, fr. 4000*, (11/12/1891).

588 SAM, Secretariaatsarchief, 1893 vak 36 nr. 3: *Décès de M. Louckx, architecte de la ville. Vacance de la place d'architecte. Nomination de Van Boxmeer*, (1893).

werkte dus niet in opdracht van de stad, maar van Louckx, die dan ook in alle correspondentie met de stad en met de provincie zijn handtekening zette. Plannen ondertekend door Van Boxmeer zijn niet bewaard. Het plan van de voorgevel langs de Keizerstraat is onvindbaar, wel is een geveltekening van de oostelijke zijgevel bewaard (afb. 162)⁵⁸⁹, weliswaar niet ondertekend. Er kan aangenomen worden dat dit van de hand van Van Boxmeer is.

De belangrijkste reden voor Kempeneer om het gebouw te restaureren in plaats van het te slopen en een nieuwbouw te zetten, is zijn historische waarde. Niet alleen was dit de Mechelse residentie van de bisschoppen van Kamerijk; later werd het eigendom van Margaretha van York en ook Philips de Schone en Karel V hebben het gebouw bewoond. *“Voilà certes des considérations qui méritent d'être pesées et qui militent en faveur d'une restauration de cet édifice dans le style primitif.”*⁵⁹⁰

Margaretha van Oostenrijk, die het oude Hof van Kamerijk kocht na de dood van haar echtgenoot Karel de Stoute in 1477, verwierf verder nog zeven huizen en aanpalende terreinen aan de Keizerstraat en liet er een aan haar stand aangepast paleis optrekken⁵⁹¹. Het is dat paleis, of ten minste het buitenaanzicht ervan, dat met een nieuwe restauratie opnieuw moet herrijzen. In 1611 schonken Albrecht en Isabella het pand namelijk aan de jezuïetenorde, die het gebouw grondig wijzigde om het als klooster en college in te richten. Zo werd onder meer de voormalige ontvangstzaal van Margaretha van York, gebouwd door Antoon Keldermans, omgebouwd tot toneelzaal⁵⁹². Ook de bouw van de jezuïetenkerk van Sint-Pieter bracht nogmaals grondige wijzigingen aan. De oudst gekende prent van het Keizershof, uit de Chorographia Sacra Brabantiae van Antonius Sanderus (afb. 163), dateert uit deze periode⁵⁹³. Hoe het Keizershof er ten tijde van Margaretha van York uitzag is dus giswerk. Nadat in 1773 de jezuïetenorde werd opgeheven, diende het gebouw deels als militair hospitaal en vanaf 1775 ook deels als tekenacademie. Deze laatste instelling bleef er tot 1811 en exploiteerde tevens de oude toneelzaal⁵⁹⁴. In 1854 werd op de terreinen van het paleis het Onze-Lieve-Vrouw gasthuis gebouwd. Van het oorspronkelijk paleis was alleen nog de ontvangstzaal van Margaretha van York - in sterk gewijzigde vorm - bewaard⁵⁹⁵. Eind 19de eeuw was het gebouw zo bouwvallig geworden dat de stad besloot om in te grijpen.

---

589 SAM, Modern Archief, 4189: Openbare werken – plannen der stadswerken 1888 tot 1894: *Théâtre – Ancienne Salle de reception du Palais de Marguerite D'Autriche – Pignon vers l'Hôpital*, (s.d.).

590 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Travaux de restauration au théâtre*, fr. 4000, (11/12/1891).

591 M. KOCKEN, *Gids voor oud en groot Mechelen*, Antwerpen, Uitgeverij C. De Vries – Brouwers, 1989, p. 93.

592 Ibid., p. 95.

593 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Monuments. - Rapport de la section des travaux publics sur le plan pour la restauration de la façade du théâtre*, (07/04/1892).

594 M. KOCKEN, *op. cit.*, p. 95.

595 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Monuments. - Rapport de la section des travaux publics sur le plan pour la restauration de la façade du théâtre*, (07/04/1892).

Kempeneer gaf zijn visie op hoe er moest worden gerestaureerd te kennen in de gemeenteraad van 7 april 1892. “*Rien de plus facile que cette restauration;*”⁵⁹⁶ het pannendak moest worden vervangen door een leien dak, de dakvensters moesten worden hermaakt in witte steen en dakkappelletjes moesten opnieuw het dak tooien, het parement moest deels worden vervangen, enkele bijkomende traveeën gebouwd, en een trapgevel, bekroond met een schouw met gietijzeren decoratie, moest het gebouw langs de kant van het gasthuis beëindigen. Voor dat ontwerp baseerde Kempeneer zich op de gravure van F. Steurs (afb. 164) die in 1879 met *Het Keizershof te Mechelen*⁵⁹⁷ de eerste wetenschappelijk studie over het monument op basis van historische bronnen schreef. Zijn gravure was een historische reconstructie van het Paleis van Margaretha van York op basis van eigen bevindingen.

Kempeneer probeerde de gemeenteraad te overtuigen van het nut van een restauratie: “(...) *cette restauration fera disparaître un état de choses indigne de notre jolie cité; elle fera revivre de grands souvenirs de notre histoire locale et même de l'histoire générale. (...) C'est un devoir pour vous, Messieurs, devant le pays et devant l'histoire; et vous n'y faillirez pas.*”⁵⁹⁸ Het voorstel werd enthousiast aangenomen⁵⁹⁹.

In 1893 startten de werken⁶⁰⁰. Aangezien plannen van de voorgevel ontbreken, is het moeilijk te bepalen hoe Van Boxmeer het oorspronkelijk project heeft vormgegeven, en hoe dat is geëvolueerd naar wat uiteindelijk is gerealiseerd. In 1892 werd een ontwerp getekend dat beantwoordde aan de visie van Kempeneer. Dat ontwerp werd goedgekeurd door de KCM. In januari 1893 moest dat plan echter worden aangepast; een trapgevel kon niet worden geconstrueerd op de te stijle dakhelling⁶⁰¹.

We kunnen alleen wat uiteindelijk gerealiseerd is vergelijken met de gravure van Steurs. De bouwcampagne van 1893 betreft alleen de gevel vanaf de hoektoren links tot de trapgevel aan het rechtereinde van het gebouw, bestaande uit tien traveeën. De toegangspoort werd pas in 1916-1917 verbouwd⁶⁰², en de delen van het complex die ooit verdwenen en plaats maakten voor onder meer het O.L.V.-gasthuis konden uiteraard niet worden heropgebouwd. De restauratie volgt vrij getrouw Steurs' gravure, onder meer met alternerend vijf dakvensters boven elke tweede travee. Enkele kleine wijzigingen werden

---

596 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Monuments. - Rapport de la section des travaux publics sur le plan pour la restauration de la façade du théâtre*, (07/04/1892).

597 F. STEURS, *Het keizershof en het hof van Margareta van Oostenrijk te Mechelen*, Mechelen, s.n., 1879.

598 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Monuments. - Rapport de la section des travaux publics sur le plan pour la restauration de la façade du théâtre*, (07/04/1892).

599 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Monuments. - Rapport de la section des travaux publics sur le plan pour la restauration de la façade du théâtre*, (07/04/1892).

600 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Le procès-verbal d'adjudication des travaux de restauration de l'ancien palais de Marguerite d'York*, (18/05/1893).

601 SAM, Notulen: bespreking aangepast ontwerp, (5 januari 1893).

602 H. DE BELDER, *Het feest gaat door*, Mechelen, s.n., s.d., p. 3.

aangebracht, zoals de plaatsing van de deuropeningen en een verlaging van de muuropeningen op de gelijkvloerse verdieping van de laatste drie traveeën. Ook het bordes dat Steurs had voorzien werd niet gebouwd.

Het ontwerp van de trapgevel die het gebouw langs de zijde van het O.L.V.-gasthuis afsluit, is wel bewaard (afb. 162). Daarop is te zien hoe het probleem van de dakhelling wordt opgelost door er een tweede puntgevel op te enten en zo in feite twee dakconstructies te creëren. Misschien heeft Van Boxmeer zich hiervoor geïnspireerd op de bedaking van het Schepenhuis (afb. 165)? Het ontwerp zelf is een typische historiserende restauratie, door toevoeging van speklagen, raamopeningen onder ontlastingsbogen met diamantkop, kruismonelen, een getrapte gevelafwerking, een spitsbogenfries en een monumentale schouw met gietijzeren decoratie.

V.4.2. De Sint-Katelijnekerk (afb. 4)

Tussen 1892 en 1901 leidde Van Boxmeer aanzienlijke restauratiewerken aan de Sint-Katelijnekerk, in opdracht van de parochie.

Op de plek waar een oude kapel gewijd aan de Heilige Catharina stond, werden in 1336 de grondvesten gelegd van de huidige Katelijnekerk. De middenbeuk, zijbeuken en doopkapel behoren tot de eerste bouwperiode, en ook de toren dateert uit dezelfde eeuw. De kruisbeuk, het koor en de afwerking van de voorgevel dateren van de 15de eeuw. De Spaanse troepen in 1572 en de Geuzen in 1580 verwoestten achtereenvolgens heel het gebouw, dat gedurende vijf jaren tot paardenstal diende. De altaren en beelden werden verbrijzeld, evenals de klokken en glasramen. Daarna werd de kerk zo goed mogelijk hersteld, en opnieuw gewijd in 1585.

In de loop van de 17de en 18de eeuw onderging het gebouw verschillende veranderingen. In 1643 werd de kapel van Sint Jozef langs de noordzijde gebouwd. In 1659 werd de gotische ingang vervangen door een barokportaal. In 1771 werden bakstenen gewelven aangebracht in de midden- en zijbeuken, die de oorspronkelijke houten gewelven verborgen. De gotische gewelfsteunen kregen een renaissance-aankleding. Ook de rozetvensters in het schip van de kerk werden in de loop der tijd vervangen door rondboogvormige ramen. In 1819 werd de huidige sacristie gebouwd, die de oude op dezelfde plaats vervangt. De zuidelijke zijbeuk werd in 1834 verdubbeld, door het aanbouwen aan de zuidzijde van een nieuwe kapel ter ere van Sint-Antonius. In 1837 werd tegen de noordelijke gevel een doopkapel gebouwd in de toen heersende stijl, die in 1898 een nieuwe bestemming kreeg als bergplaats. Het roosvenster van de zuidelijke zijgevel werd in 1864 in zijn vroegere vorm hersteld⁶⁰³.

Eind 19de eeuw bleek een nieuwe herstelling noodzakelijk, en het parochiebestuur wilde

---

603 G. VAN DOORSLAER, *Inventaris der kunstvoorwerpen in openbare instellingen bewaard. Ste Kathelijnekerk te Mechelen*, Turnhout, Brepols, 1940, pp. 5-9.

die werken koppelen aan een grondige restauratie naar de oorspronkelijke toestand. In 1885 werd de Antwerpse architect Frans Baeckelmans, docent van Van Boxmeer aan het Hoger Instituut voor Schone Kunsten, aangesproken om plannen op te maken. Baeckelmans wilde de muren ontleisteren om vroegere muurschilderingen bloot te leggen, en het bakstenen gewelf uit 1771 uit te breken⁶⁰⁴.

Enige plannen van de hand van Baeckelmans schijnen niet bewaard te zijn. Enkele jaren bleef het stil omtrent de restauratie, tot de parochie in 1889 de steun verzocht van de stad Mechelen voor dringende herstellingswerken aan het dak, de dakgoten en vensters van de kerk⁶⁰⁵. De kerkfabriek legde plannen, waarschijnlijk van de hand van Baeckelmans, voor aan de gemeenteraad. Het project omvatte herstellingswerken aan de bedaking en dakgoten, de vervanging van het barokportaal door een neogotisch portaal, het eveneens 'herstellen in spitsboogstijl'⁶⁰⁶ van de ramen van het koor en de dwarsbeuk als van de roosvensters in het schip die allen in de loop der jaren hun gotische vorm hadden verloren. Het interieur zou worden ontleisterd, en het bakstenen gewelf moest weer plaats maken voor een houten exemplaar. Het opzet was duidelijk om de kerk zijn oorspronkelijke gotische vorm terug te geven, en ook de stad was dat idee genegen: *“Il est certain qu'en ne se plaçant qu'au point de vue de l'embellissement de la ville, la restauration extérieure de ce temple serait hautement désirable: vu de la rue Ste Catherine, il offre un aspect des plus pittoresques et un spécimen d'une façade gothique, des plus rares en nos contrées, où généralement les églises sont terminées par une tour du côté de l'ouest.”*⁶⁰⁷ Het stadsbestuur stelde, in ruil voor steun, zeer strenge eisen wat betreft de inhoud van het plan. Zo moest het ontwerp gebaseerd zijn op een uiterst nauwkeurige en wetenschappelijke bronnenstudie van de bouwgeschiedenis van het monument. Schepen van openbare werken Kempeneer schijnt zeer goed op de hoogte te zijn geweest van de gangbare restauratiepraktijken, daar hij zelfs refereert naar de ideeën van Viollet-le-Duc:

“Alors il ne suffit pas de posséder des connaissances techniques et artistiques, même archéologiques et historiques en général; il ne suffit même pas d'être au courant de l'art et de l'histoire de la localité; mais il faut avoir étudié avant tout les phases successives de la construction et les vicissitudes particulières du monument à rétablir, sous peine de n'aboutir qu'à une restauration hypothétique, ou même de faire un roman et non une réalité concrète. C'est ce que proclame en excellents termes Viollet-Leduc, l'homme qui de nos jours a peut-être le mieux compris et le mieux praiqué la restauration des monument du moyen âge: “Il est peu d'édifices,

---

604 AAM, Restauratiedossier Sint-Kathelijnekerk: *Herstellingswerken aan de kerk*, (1890-1909).

605 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Une demande de subside pour la restauration des toitures, gouttières et fenêtres de l'église de Ste Catherine*, (05/08/1889).

606 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Culte. - Rapport de la section des travaux publics sur le projet de restaurations à l'église Ste Catherine*, (07/10/1889).

607 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Culte. - Rapport de la section des travaux publics sur le projet de restaurations à l'église Ste Catherine*, (07/10/1889).

dit-il (Dict. D'Archit. fr. V° Restauration T. VIII p. 22) qui, pendant le moyen-âge surtout, aient été bâtis d'un seul jet, ou, s'ils l'ont été, qui n'aient subi des modifications notables, soit pas des adjonctions, des transformations ou des changement partiels. Il est donc essentiel avant tout travail de réparation, de constater exactement l'âge et le caractère de chaque partie, d'en composer une sorte de procès-verbal appuyé sur les document certains, soit par des notes écrites, soit par des relevés graphiques. De plus en France (et nous croyons pouvoir ajouter "en Belgique") chaque province possède un style qui lui appartient, une école dont il faut connaître les principes et les moyens pratiques."''⁶⁰⁸

Een restauratie volgens de methodes en inzichten van Viollet-le-Duc, was dus wat de stad verwachtte, "(...) afin d'éviter autant que possible les reproches auxquels la restauration de nos édifices médiévaux n'a que trop souvent donné lieu."⁶⁰⁹ Men verzocht de kerkfabriek om, indien er zo'n grondige voorstudie was gebeurd, deze door te zenden aan de gemeenteraad⁶¹⁰. De kerkfabriek bevestigde alleen aan het stadsbestuur dat er wel degelijk een voorafgaande studie was gebeurd, maar legde ze nooit voor⁶¹¹. Daardoor lag het dossier anderhalf jaar stil. De kerkfabriek besloot de zaken anders aan te pakken, en zou de werken spreiden over verschillende fases. Op die manier moest de stad slechts zijn fiat geven over kleinere onderdelen, in plaats van het totale restauratieproject. In de zomer van 1891 werd zo een toelage gevraagd om in een eerste fase dringende herstellingen aan bedaking en dakgoten uit te voeren⁶¹².

Intussen moet de kerkfabriek Philippe Van Boxmeer hebben aangesproken voor de opmaak van de plannen, aangezien Baeckelmans nergens meer wordt vermeld en vanaf 1892 alle plannen ondertekend werden door Van Boxmeer. Waarom er een andere architect werd gevraagd is niet duidelijk. Van Boxmeer was overigens op dat moment nog maar een beginnend architect, en werkte toen nog niet voor de stad.

In een eerste fase werden het schaliëndak, de dakgoten, lood -en schrijnwerk en het stenen metselwerk hersteld. Vanaf 1893 werden ook de ramen in het koor gerestaureerd (afb. 166). Een nieuwe reeks werken volgde snel, waaronder de herstelling van het koor, werken aan de kruisbeuk, het schip en de zuibeuken, de afbraak van het stenen gewelf en herstelling van het oorspronkelijk houten gewelf, de ontleistering van de muren en het

---

608 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Culte. - Rapport de la section des travaux publics sur le projet de restaurations à l'église Ste Catherine*, (07/10/1889).

609 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Culte. - Rapport de la section des travaux publics sur le projet de restaurations à l'église Ste Catherine*, (07/10/1889).

610 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Culte. - Rapport de la section des travaux publics sur le projet de restaurations à l'église Ste Catherine*, (07/10/1889).

611 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Une lettre du Conseil de fabrique de l'église de Ste Catherine concernant la restauration de cette église*, (19/12/1889).

612 SAM, Bulletin Communal, (MR 71): *Culte. - Rapport de la section des finances sur la demande de subside pour la restauration des toitures de l'église de Ste Catherine*, (05/11/1891).

hermaken van de roosvensters in het schip (afb. 167)⁶¹³. Ook de vensters van het transept werden gerestaureerd, en het barokke portaal werd vervangen door een neogotische toeganspoort onder een spitsboogvormig timpaan (afb.168). Omstreeks 1901 waren de werken afgerond. In 1909 werden nog door Van Boxmeer een nieuw raam op het koor en de herstelling van de doopkapel voorzien (afb. 169)⁶¹⁴.

De plannen werden telkens zonder veel omhaal door zowel de gemeenteraad als de KCM goedgekeurd. Van enige oppositie tegen harde, historiserende en stijlzuivere restauraties of twijfel aan het dogma van Viollet-le-Duc was nog geen sprake. Integendeel, het nastreven van stijleenheid door het verwijderen van – wat zij beschouwen als – minderwaardige elementen werd volop toegejuicht:

*“Zij is overigens van gevoelen, dat de openbare besturen de herstelling der publieke gebouwen moeten ter harte nemen, en in 't bijzonder die van Kathelijnekerk. Het is verheugend, inderdaad, dat deze zeer merkwaardige kerk uit de veertiende eeuw eindelijk voor een goed deel gezuiverd wordt van al de verknoeiingen, die zij sinds twee honderd vijftig jaar ondergaan heeft, en iets van haar vorig karakter gaat weerkrijgen.”*⁶¹⁵

---

613 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Eredienst. - Verslag der sectie van openbare werken over de vraag van toelage voor herstellingswerken aan Ste Catharinakerk*, (09/11/1896).

614 AAM, Restauratiedossier Sint-Kathelijnekerk, (1890-1909).

615 SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Eredienst. - Verslag der sectie van openbare werken over de vraag van toelage voor herstellingswerken aan Ste Catharinakerk*, (09/11/1896).

VI. BESLUIT

Philippe Van Boxmeer werd in 1893 stadsarchitect van Mechelen, op een moment dat de stad heel wat ingrijpende veranderingen onderging. De moderniseringstendens van de 19de eeuw had de uit haar voegen barstende stad plots een nieuw uitzicht gegeven. Ook Van Boxmeer dacht na over de verdere ontwikkeling van de stedelijke structuur en werkte een aantal ambitieuze ideeën uit voor stedenbouwkundige projecten, zowel binnen als buiten de Mechelse vesten. Helaas zijn maar enkele plannen gerealiseerd, zoals dat van het Vrijbroekpark of de verbinding van de Kruidtuin met de Zandpoortvest. Van Boxmeers tomeloze ambitie stootte vaak op financiële grenzen en een gebrek aan langetermijnvisie bij het stadsbestuur.

Toch onderscheidde Philippe Van Boxmeer zich als stadsarchitect vooral van zijn voorgangers door zijn bekommernis om het behoud van het historisch patrimonium van de stad Mechelen. Geïnspireerd door de ontwikkelingen in de monumentenzorg in heel wat andere Vlaamse steden, speelde hij in Mechelen een voortrekkersrol in de conservatie van private waardevolle gevels. Tijdens zijn ambtstermijn (1893-1913) verwezenlijkte hij heel wat restauraties aan particuliere eigendommen die door de stad werden gefinancierd, en kon hij ook de Beyaert en het Paleis van de Grote Raad, zijn magnum opus, restaureren en voltooiën.

Deze laatste casus toont eveneens aan dat Van Boxmeer zich helemaal inschreef in de 19de-eeuwse restauratiepraktijk: de grens tussen restauratie, reconstructie en nieuwbouw was vaag. De ideeën van Viollet-le-Duc domineerden de gangbare restauratie-opvattingen, en Van Boxmeer toonde zich een volleerd navolger van diens theorieën. Ook het belang van een ernstig vooronderzoek werd door Van Boxmeer, net zoals door heel wat andere 19de-eeuwse restaurateurs, onderschreven. Toch koos hij niet altijd slaafs voor een stijlzuivere, idealiserende restauratie: net zoals Viollet-le-Duc in zijn *Dictionnaire Raisonné* beklemtoonde, zou ook Van Boxmeer elke restauratie apart bekijken en onderzoeken, en het principe van stijlzuiverheid aan de diverse situaties aanpassen. Van Boxmeer toonde in zijn restauratieontwerp voor de Beyaert dat hij wel degelijk rekening wilde houden met de waarde van 'stijlvreemde' elementen en de historische complexiteit van het gebouw. Toch was hij daarin niet altijd even consequent; net zoals bij veel 19de-eeuwse restaurateurs was er ook bij Van Boxmeer vaak een discrepantie tussen de theorie en de praktijk. In zijn restauratieontwerp voor de oude lakenhalle uit 1911 ging hij driester dan ooit te werken in zijn 'historiserend corrigeren'.

Van Boxmeer was dan ook een controversieel figuur in Mechelen. Niet alleen met het liberaal stadsbestuur en met kanunnik Van Caster kwam hij meermaals in aanvaring; het was vooral met dit restauratieontwerp van de halle in pure Viollet-le-Duc-stijl, dat hij in onvrede viel bij de Mechelse bevolking. Hierin toonde hij zich ongenadig tegen elke niet-

gotische toevoeging aan de oude halle. Zo moesten onder meer de karakteristieke Spaanse Gevel en barokke dakvenster verdwijnen, en pleitte hij voor de reconstructie van de belfortoren hoewel daar nooit een plan van heeft bestaan. Van Boxmeer was bijna aan het einde van zijn carrière als stadsarchitect, de kritiek op historiserende restauraties klonk sinds het einde van de 19de eeuw steeds luider, en uiteindelijk zouden de beruchte belfortstrijd en de Eerste Wereldoorlog Van Boxmeers ambitieuze plannen definitief begraven.

Naast zijn ambt als stadsbouwmeester bleef Van Boxmeer ook actief als zelfstandig architect, van 1890 tot aan de Eerste Wereldoorlog. Zijn gebouwd oeuvre kan in zijn geheel als 'eclectisch' worden omschreven; Van Boxmeer putte graag uit de neo-Vlaamse renaissance en vooral de neogotische stijl, en speelde ook met neorococo en neotraditionele elementen, die hij in verschillende verhoudingen een plaats gaf in een eclectisch geheel. Van Boxmeer bouwde zowel woningen als religieuze architectuur, kasteelarchitectuur, rusthuizen... alle in historische neostijlen. Opvallend is dat hij in zijn woningbouw vaak koos voor massieve bouwvolumes die letterlijk boven het straatbeeld uittorenen.

Ook als zelfstandig architect was hij actief als restaurateur; zijn restauratie van het Keizershof illustreert andermaal dat Van Boxmeer een kind was van de 19de eeuw. Het lijkt daarom niet toevallig dat de Eerste Wereldoorlog, het definitieve einde van de 'lange 19de eeuw', tegelijk ook het einde betekende van Van Boxmeers carrière als architect.

VII. BIBLIOGRAFIE

VII.1. Literatuur

AERTS, W., DE CEULAER, R., VAN LANGENDONCK, L., *Beschermd cultuurpatrimonium in de provincie Antwerpen. Arrondissement Mechelen*, Antwerpen: Bestendige deputatie van de provincieraad Antwerpen, 1989.

AUBRY, F. e.a., *Restauratie en conservatie*, Brussel, Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2011.

BERGMANS, A., DE MAEYER J. (red.), *Neostijlen in de 19de eeuw. Zorg geboden?*, Leuven, Universitaire pers, 2002.

BRENDERS, F., *Het 'stadhuis' van Mechelen. Groei, verval en restauratie*, in: *M&L*, jg. 6, 1987, nr. 4, pp. 12-21.

Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie, jg. 47, 1908.

Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie, jg. 50, 1911.

Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie, jg. 51, 1912.

Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie, jg. 53, 1914.

Coloma "De onbekende", Mechelen, H.I.C., 1990.

CONSTANDT, L., BEERNAERT, B., *Stenen herleven: 111 jaar 'Kunstige Herstellingen' in Brugge 1878-1988*, Brugge, Van de Wiele, 1988.

COOMANS, T., *Pierre Langerock (1859-1923), architecte et restaurateur néo-gothique* (Revue des archéologues et historiens d'art de Louvain, 24), Louvain-la-Neuve, s.n., 1991, pp 117-140.

DE BELDER, H., *Het feest gaat door*, Mechelen, s.n., s.d.

De Halle van Mechelen bedreigd!, Antwerpen, De vereeniging tot behoud van natuur-en stedenschoon, 1911.

DE KEYSER, B., *De ingenieuze neogotiek: techniek en kunst 1852-1925*, Leuven

Daidsfonds, 1997.

DE MAEYER, J., *Negentiende-eeuwse restauratiepraktijk en actuele monumentenzorg*, Leuven, Universitaire pers, 1999.

DENSLAGEN, W. F., *Omstreden herstel: kritiek op het restaureren van monumenten. Een thema uit de architectuurgeschiedenis van Engeland, Frankrijk, Duitsland en Nederland*, 's Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1987, p. 98.

DE ROO, R., *Het stadhuis van Mechelen*, in: *Driemaandelijks Tijdschrift van het Gemeentekrediet van België*, oktober 1965, nr. 74, pp. 199-212.

EEMAN, M., KENNES, H., MONDELAERS, L., *Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België. Deel 9n Mechelen binnenstad*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1984.

Gedenkboek Rusthuis Relegem ZEMST, s.l., s.n., s.d.

GODENNE, L., *Malines, jadis et aujourd'hui*, Mechelen, Godenne, 1908.

INSTALLÉ, H., *De mechelse Belfortstrijd (1911)*, in: *Vlaanderen*, 1984, nr. 33, pp. 242-250.

INSTALLÉ, H., *Historische stedenatlas van België. Mechelen*, Brussel, Gemeentekrediet, 1997.

JULIENS, J., *1893-1993. Viering 100 jaar Rusthuis Relegem Zemst*, Zemst, s.n., 1993.

KOCKEN, M., *Gids voor oud en groot Mechelen*, Antwerpen, C. De Vries – Brouwers, 1989.

KOCKEN, M., *Mechelen volgens Van den Eynde*, Mechelen, Stevens, 1892.

KOCKEN, M., *Mechelen vroeger en nu*, Mechelen, Mechelse Uitgevers Maatschappij, 1986.

LAUREYS, D., *Bouwen in beeld: de collectie van het Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen*, Turnhout, Brepols, 2004.

LENS, A., MORTELMANS, J., *Gids voor oud Lier*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij,

1980.

OST, A., *De Mechelse Reuzenhallen*, in: *De Bouwgids*, jg. 3, 1911, nr. 9, pp. 212-215.

RAEYMAEKERS, W., *Baron François du Four. Een leven tussen drukpersen, renpaarden en politiek*, Turnhout, Brepols, 1995.

SCHOONJANS, Y., *Architectuur en vooruitgang: de cultuur van het eclecticisme in de 19de eeuw*, Gent, A&S books, 2007.

STEURS, F., *Het keizershof en het hof van Margareta van Oostenrijk te Mechelen*, Mechelen, s.n., 1879.

STROOBANTS, B., *Het wedervaren van het Mechelse stadhuis (tent. cat.)*, Mechelen, (Hof van Busleyden), 1999.

STYNEN, H., *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België 1835-1940*, Brussel, Stichting Vlaams erfgoed, 1998.

TAMBUYSER R., *In memoriam "Filip Van Boxmeer" (1863-1955)*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 59, 1955, pp. 16-24.

VAN BOXMEER, P., *Art. Archéologie. Folklore*, in: *Le Folklore Brabançon*, jg. 17, 1937-38, pp. 57-76.

VAN BOXMEER, P., *Ascendance de van Beethoven*, in: *Le Folklore Brabançon*, jg. 19, 1939-1940, pp. 107-131.

VAN BOXMEER, P., *Ce que révèlent les ruines du palais du Grand Conseil. Mémoire sur les maisons de la rue de Beffer destinée à servir d'emplacement au nouvel Hôtel des Postes*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 14, 1904, pp. 173-209.

VAN BOXMEER, P., *De la restauration des halles du palais du Grand Conseil à Malines*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 1, 1889, pp. 17-22.

VAN BOXMEER, P., *Het Paleis van den Grooten Raad*, s.1., s.n., 1911.

VAN BOXMEER, P., *L'achèvement de la tour de Saint-Rombaut à Malines. Doit-on suivre le plan publié par R. Chalon ou bien la gravure de W. Hollar?*, Edingen, Spinet, 1899.

VAN BOXMEER, P., *La jonction et la Collégiale de Bruxelles*, in: *Le Folklore Brabançon*, jg. 17, 1937-38, pp. 528-529.

VAN BOXMEER, P., *L'ancien palais du Grand Conseil de Malines*, in: *Bulletin des métiers d'art*, jg. 3, 1903, pp. 1-23.

VAN BOXMEER, P., *La régence médiévale d'une ville brabançonne*, in: *Le Folklore Brabançon*, jg. 16, 1936-37, p. 295.

VAN BOXMEER, P., *La restauration de l'hôtel de ville de Malines*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 15, 1905, pp. 217-245.

VAN BOXMEER, P., *L'atavisme musical du grand van Beethoven et son ascendance brabançonne*, in: *Le Folklore Brabançon*, jg. 15, 1935-36, pp. 34-39.

VAN BOXMEER, P., "*La vieille Halle de Malines menacée*"!!, Mechelen, H. Dierickx-Beke Fils, 1911.

VAN BOXMEER, P., *Le prétendu plan original de la tour de Ste Waudru à Mons, ne serait-il pas plutôt un ancien plan de notre tour malinoise?*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 1, 1889, pp. 55-61.

VAN BOXMEER, P., *Steenockerzeel et Humelgem et leurs Seigneurs. Généalogie des van Hamme*. Diest, s.n., 1930.

VAN CASTER G., *Ancien palais du Grand conseil à Malines (nouvel Hôtel des Postes)*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 9, 1899, pp. 113-137.

VAN CASTER, G., *Hôtel de Ville de Malines. Projet de restauration*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 16, 1906, pp. 35-54.

VAN CASTER, G., *L' hôtel de Ville de Malines. Son origine, son histoire et sa*

restauration, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, jg. 15, 1905, pp. 105-136.

VAN CASTER G., *Projet d'appropriation et de restauration des halles de Malines*, Malines, Godenne, 1912.

VANDENBREEDEN, J., BASTIN, C., DIERKINS-AUBRY, F., EVRARD, J., *De 19de eeuw in België. Architectuur en interieurs*, Tielt, Lannoo, 1994.

VAN DOORSLAER, G., *Inventaris der kunstvoorwerpen in openbare instellingen bewaard. Ste Kathelijnekerk te Mechelen*, Turnhout, Brepols, 1940.

VAN HOUCKE, A., *La restauration de l'hôtel de ville de Malines*, in: *Bulletin des Métiers d'Art*, jg. 6, 1906, pp. 233-238.

VAN LOO, A. (ed.), *Repertorium van de architectuur in België: van 1830 tot heden*, Antwerpen, Mercatorfonds, 2003.

VAN PRAET, C., *De bestraffing van economische collaboratie in de hout- en meubelsector na de Tweede Wereldoorlog: vervolging en rechtspraak door de krijgswaarden te Kortrijk, Mechelen, Brussel en Luik*. (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, vakgroep Nieuwste Geschiedenis, 2009).

VAN UYTVEN, R. (ed.), *De geschiedenis van Mechelen: van heerlijkheid tot stadsgewest*, Tielt, Lannoo, 1991.

VERHEYDEN, P., *Tot behoud van stadhuis en Halle te Mechelen*, Mechelen, s.n., 1911.

VERHEYDEN, P., *Il ne faut pas transformer les Halles de Malines*, in: *Tekhné. Revue belge de l'architecture et des arts qui s'y rapportent*, jg. 1, 1912, nr. 41, pp. 453-455.

VII.2. Onuitgegeven bronnen

AAM

AAM, Restauratiedossier Sint-Katelijnekerk, (1890-1909).

Archief KASK Antwerpen

ANTWERPEN, Archief KASKA, Modern Archief 184, 288: Inschrijvingsregister leerlingen, (1880-1885).

ANTWERPEN, Archief KASKA, Modern Archief 185, 289: Inschrijvingsregister leerlingen, (1885-1891).

ANTWERPEN, Archief KASKA, Modern Archief 202, 303: Register betreffende de jaarlijkse prijskampen van het KASKA, (1881-1890).

ANTWERPEN, Archief KASKA, Modern Archief 229, 321: Band betreffende proclamatie en uitreiking van prijzen (1881-1890).

Archief KCML

BRUSSEL, ARCHIEF KCML, A0956: plan Sint-Katelijnekerk, (27/07/1892).

BRUSSEL, ARCHIEF KCML, A0957: plan Sint-Katelijnekerk, (1899).

BRUSSEL, ARCHIEF KCML, A0990-A1000: plans stadhuis (voormalige lakenhal), (1911).

BRUSSEL, ARCHIEF KCML, A1004-A1010: plans Sint-Libertuskerk, (1910)

Persoonlijk archief Van Boxmeer

MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Album formé par Philippe van Boxmeer, architecte-directeur honoraire des travaux de la ville de Malines*, (01/12/1952).

MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Beschouwingen over twintig jaren bestuur der stadswerken*, (1935).

MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: contract tussen de staat en Van Boxmeer en Langerock voor de restauratie van de Keldermansvleugel, (02/08/1899).

MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Het Vrijbroekpark*, (1948).

MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *La formation des architectes au 19e siècle* (s.d.).

MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Levensloop*, (s.d.).

MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: *Ma carrière. Antagonismes et conflicts; satisfactions et déceptions*, (s.d.).

MECHELEN, Persoonlijk archief Van Boxmeer: verklaring van Gustave Van der Voort, (21/06/1951).

SAL

SAL, Bouwdossiers 1907: *Dhr. J. VAN IN – MERTENS, Grote Markt*, (1907).

SAM

Bulletin Communal

SAM, Bulletin Communal (MR 71): Geheime zitting, (18/03/1886).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Une demande de subside pour la restauration des toitures, gouttières et fenêtres de l'église de Ste Catherine*, (05/08/1889).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Culte. - Rapport de la section des travaux publics sur le projet de restaurations à l'église Ste Catherine*, (07/10/1889).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Une lettre du Conseil de fabrique de l'église de Ste Catherine concernant la restauration de cette église*, (19/12/1889).

SAM, Bulletin Communal, (MR 71): *Culte. - Rapport de la section des finances sur la demande de subside pour la restauration des toitures de l'église de Ste Catherine*, (05/11/1891).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Travaux de restauration au théâtre, fr. 4000*, (11/12/1891).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Monuments. - Rapport de la section des travaux publics sur le plan pour la restauration de la façade du théâtre*, (07/04/1892).

SAM, Notulen: bespreking aangepast ontwerp, (5/01/1893).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Le procès-verbal d'adjudication des travaux de restauration de l'ancien palais de Marguerite d'York*, (18/05/1893).

SAM, Notulen: beraadslaging over de organisatie van de dienst openbare werken, (18/05/1893).

SAM, Notulen: *Travaux Communaux – Nomination de l'architecte de la ville*, (21/06/1893).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Hospices civiles. - Demande d'un crédit pour payer les honoraires de l'architecte pour le lazaret construit à l'hôpital* (06/08/1894).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Eredienst. - Verslag der sectie van openbare werken over de vraag van toelage voor herstellingswerken aan Ste Catharinakerk*, (09/11/1896).

SAM, Notulen: Verslag van schepen Houtmortels, (31/05/1897).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Verslag der sectie van openbare werken over het plan voor het doortrekken der Schoutestraat en het verbreedten der buitenwaartsche Cathelijnevest*, (14/9/1897).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): Vraag De Vos i.v.m. tijdelijke schorsing van Van Boxmeer, (02/11/1897).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): Ordemotie van raadslid De Vos, (30/11/1897).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Personeel. - Ondervraging van M. De Vos, raadslid*, (7/12/1897).

SAM, Bulletin Communal (MR 71), interventie van schepen Houtmortels over de restauratie van de halle, (10/12/1897).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): Ordemotie van raadslid De Vos, (20/12/1897).

SAM, Notulen: Geheime zitting. Lezing van de brief van Van Boxmeer, (27/12/1897).

SAM, Notulen: Geheime zitting. Verslag van het Schepencollege i.v.m. schorsing Van

Boxmeer, (30/12/1897).

SAM, Notulen: Geheime zitting. Mededeling van de brief van Van Boxmeer, (16/2/1898).

SAM, Notulen: Geheime zitting. Benoeming stadsingenieur, (07/03/1898).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): Verslag aanbesteding bouw van het stadsmagazijn (04/04/1898).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): vraag van het schepencollege omtrent de herstelling van de halle, (06/06/1898).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Openbare Werken. - Afschaffing der plaats van bouwmeester. Inrichting eener plaats van werkgeleider-opperteekenaar*, (12/09/1898).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): index, (1899).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): interventie van raadslid Op de Beeck, (20/03/1899).

SAM, Bulletin Comunal (MR 71) : *Kunstgebouwen. - Verslag der Afdeeling van Openbare Werken over het ontwerp van overeenkomst met den Staat voor den afstand van het onvoltrokken Paleis van den Grooten Raad*, (20/04/1899).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): Benoeming van Paul de Geynst in geheime zitting, (02/10/1899).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): Benoeming Meyns, (23/10/1899).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Dankbrief van M. Paul De Geynst voor zijne benoeming tot stadsingenieur*, (23/10/1899).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): Voorstel van het Schepencollege, (23/10/1899).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): Benoeming Van de Weyer, (13/11/1899).

SAM, Notulen: *Stedelijke werken – voorstel tot afschaffing der plaats van bouwmeester*, (25/01/1900).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): Voorstel tot hervorming van de dienst openbare werken, (29/03/1900).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Gemeentewerken. - Verslag der Sectie van openbare Werken over het voorstel voor het inrichten van den dienst*, (10/04/1900).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Stedelijke Werken. - Herinrichting der plaats van stadsbouwmeester*, (26/04/1900).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Overeenkomst met de h.h. Gebroeders Lamot voor het behoud des gevels van het gebouw "Hemelrijk" O.L.Vrouwstraat*, (06/08/1900).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Voorstel van den stadsbouwmeester, om met stadstusschenkomst, eene tweede verdieping te voege aan het belangwekkend huis "De Kluis", Gildenstraat*, (06/08/1900).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Verslag bij welk de heer Stadsbouwmeester een krediet vraagt van fr. 1.000, voor de herstelling des gevels van het huis "Hemelrijk" O.L.Vrouwstraat*, (20/09/1900).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Verslag der Sectie van Openbare Werken over het voorstel betreffende den gevel van het huis De Kluis, Gildestraat*, (23/05/1901).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Sint Jozefskerk Coloma. Verslag der Sectie van Financieën over het voorstel der kerkfabriek voor het bouwen eener pastorie*, (20/03/1902).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Motie Laenen*, (05/06/1902).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Sint Jozefskerk Coloma. Verslag der Sectie van Financieën over het voorstel der kerkfabriek voor het bouwen eener pastorie*, (26/06/1902).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Oude gebouwen. - Overeenkomst met den hr Neutjens voor de herstelling van den houten gevel Cathelijnestraat, 113*, (04/08/1902).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Verslag der Sectie van Openbare Werken over den brief van den heer Diedens, nopens de herstelling des gevels van het huis "Sint-Jozef", Haverwerf*, (11/12/1902).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgevels. - Verslag der Sectie van Openbare Werken over de herstelling van het huis "De Gouden Appel" Groote Merkt*, (04/02/1904).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgevels. - Overeenkomst voor de herstelling van eenen ouden gevel, Adeghemstraat, (15/09/1904).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Herbouwing des voorgevels van het huis "De Girafe", (11/11/1904).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Ontwerp van den heer kamunnik van Caster voor het herstellen der oude gevels van het Stadhuis, (26/07/1906).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Gemeentewerken. - Verslag der Vereenigde Afdelingen van Openbare Werken en Geldwezen over het ontwerp tot herstelling der oude gevels van het Stadhuis, (18/10/1906).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Index Wegeniswerken (1907).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgevels. - Overeenkomst met den heer Rosseel voor het herstellen des voorgevels van het huis Vischmerkt, n° 34, (30/08/1907).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Interventie raadslid Hertsens, (18/02/1909).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Besluit des Kerkraads van Sint-Libertus, houdende vraag om toelage op de stadsgelden voor het opbouwen eener kerk in die parochie, (29/12/1909).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Verslag der afdeeling van geldwezen over eene vraag om toelage voor het opbouwen eener kerk in de parochie van Sint-Libertus, (31/03/1910).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgebouwen. - Verslag der Afdeeling van Betwistbare Zaken over het contract voorloopig gesloten met den heer Van Boxmeer, stadsbouwmeester, voor het herstellen van de gebouwen der Halle, (24/11/1910).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Halle. - Herstelling. - Ontworpen werken. - Plans, (26/01/1911).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Bestuur. - Paleis van den Grooten Raad en Stadhuis met naastgelegen Stadseigendom, Grootte Markt, nr 2. - Ruiling – Verslag der Afdeeling van Betwistbare Zaken, (21/09/1911).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Herstelling van den ouderwetschen gevel van het huis*

“De Kreeft”, Yzeren Leen, 1,000 fr., (30/11/1911).

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgebouwen. - Interpellatie van M. Van Haesendonck over het verbouwen der Halle en voorstel tot nieuw onderzoek, (25/01/1912).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgevels. - Huis Hoogstraat 25-27. - Voorgevel. - Herstelling. - Ontwerp. - Verslag der Afdeeling van Openbare Werken, (16/4/1912).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgebouwen. - Paleis van den Grooten Raad. - Voltooing. - Verslag der Afdeeling van Openbare Werken, (15/05/1912).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Kunstgevels. - Verslag der Afdeeling van Openbare Werken over de ontworpen herstelling des voorgevels van het huis “Le Berger”, Schoenmarkt, (23/1/1913).*

SAM, Bulletin Communal (MR 71): *Voorstel tot afschaffing der plaats van stadsbouwmeester en instelling eener plaats van ingenieur, (30/10/1913).*

SAM, Verslagen bij de notulen van 1914, p. 59: *Verslag van de afdeling van openbare werken, (30/06/1914).*

Verslagen der bouwaanvragen

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4325-4328 (1893-1908).

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4325, nr. 11770: *Verslag onderhoud stadsscholen (07/03/1894).*

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4325, nr. 12336: *Verslag onderhoud groentemarkt, vleeshal en slachthuis (25/5/1895).*

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4325 nr. 12464: *Huis: den houten gevel, (29/07/1895).*

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4325, nr. 13334: *Verslag bouw turnzaal (02/09/1897).*

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4326 nr. 14785: *Verslag Hemelrijk, (11/05/1900).*

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4326, nr. 15103: *Huis Girafe*, (20/10/1900).

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4326, nr. 15313: *Gothiek huis Zoutwerf*, (06/02/1901).

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4326, nr. 15830: *Verandering aan den voorgevel Egmontplaats 6* (18/10/1901).

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4326, nr. 16264: *Houten gevel, Kathelijnestraat M. Neutjens*, (13/06/1902).

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4327 nr. 16363: *Vredegerecht*, (16/8/1902).

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4327, nr. 16483: *Gevel Sint-Jozef*, (25/10/1902).

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4327, nr. 16639: *Houten gevel Kathelijnestraat*, (02/02/1903).

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4327, nr. 17391: *Herbouwingen van kunstgevels*, (02/02/1903).

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4327, nr. 17221: *Herbouwing van het huis "De Girafe" Grootte merkt*, (29/12/1903).

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4327, nr. 18087: *Gevel Girafe*, (29/4/1905).

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4328, nr. 18914: *Verslag van advies KCM over restauratieontwerp De Beyaert*, (11/09/1906).

SAM, Modern Archief, Verslagen der bouwaanvragen, 4328, nr. 18206: *Gevel der Pekton Steenstraat*, (10/07/1908).

Secretariaatsarchief

SAM, Secretariaatsarchief, 1893 vak 36 nr. 3: *Décès de M. Louckx, architecte de la ville/Vacance de la place de l'architecte/Nomination de M. Van Boxmeer*, (1893).

SAM, Secretariaatsarchief, 1895 vak 65 m 47: *Voorstel van den heer stadsbouwmeester tot het openen en verbreedten van straten omtrent het Zand/Neckerspoel*, (1895).

SAM, Secretariaatsarchief, 1897 vak 67 nr. 1: *Aanbesteding van werken — Aanbeveling aan den heer Stadsbouwmeester*, (1897).

SAM, Secretariaatsarchief, 1897 vak 67 nr. 9: *Opschorsing van den heer stadsbouwmeester*, (1897).

SAM, Secretariaatsarchief, 1898 vak 67 nr. 6: *Ontslag van den stadsbouwmeester Van Boxmeer*, (1898).

SAM, Secretariaatsarchief, 1899 vak 67 nr. 13: *Herinrichting der plaats van stadsbouwmeester — Benoeming van den heer Meyns — Ontslag — Benoeming van den heer Van de Weyer*, (1899).

SAM, Secretariaatsarchief, 1904 vak 67 nr. 2: *Aanmaning aan stadsbouwmeester om de kredieten in de begroting voorzien niet te overtreffen*, (1904).

SAM, Secretariaatsarchief, 1908 vak 1 nr. 31: *Godshuizen — Ontwerp voorgelegd door den heer Van Boxmeer, opgemaakt voor het inrichting van nieuwe raadplegingskabinetten met wachtzalen in 't gasthuis*, (1908).

SAM, Secretariaatsarchief, 1911 vak 39 nr. 4: *Verordening op het bouwen en reglement taks op de gebouwen en de riolen*, (1911).

SAM, Secretariaatsarchief, 1915 vak 36 nr. 2: *Vraag van Mr. Van Boxmeer, tijdelijken bestuurder der werken, om in Zijne vervanging te voorzien*, (1915).

Modern archief: plannen en bouwdossiers

SAM, Modern Archief, 4189: *Openbare werken – plannen der stadswerken 1888 tot 1894: Théâtre – Ancienne Salle de reception du Palais de Marguerite D'Autriche – Pignon vers l'Hôpital*, (s.d.).

SAM, Modern Archief, Bouwdossiers 1892/0065: *bouwen woning – Delafaille, Koeistraat 69*, (1892).

SAM, Modern Archief, Bouwdossiers 1893/0139: *maken winkelraam – Van Velsen*,

Ijzerenleen 31, (1893).

SAM, Modern Archief, Bouwdossiers 1893/0156: bouwen woning – Basse, Leopoldstraat, (1893).

SAM, Modern Archief, Bouwdossiers 1894/0168: bouwen bejaardentehuis – Petites soeurs des pauvres, Oude Brusselsche steenweg, (1894).

SAM, Modern Archief, Bouwdossiers 1901/0070: bouwen meisjesschool – Dames van Maria, Colomalaan, (1901).

SAM, Modern Archief, Bouwdossiers 1902/0169: herbouwen huis Sint-Jozef - Diedens, Haverwerf, (1902).

SAM, Modern Archief, Bouwdossiers 1909/0224: bouwen brouwerij Zeeridder – Van Diepenbeeck, Bafferstraat 33-35, (november 1909).

SAM, Modern Archief, Bouwdossiers 1911/0192, restauratie woning – Jordens, Ijzerenleen 48, (30/12/1911).

SAM, Modern Archief, Gedeponeerde plannen 1902 nr. 32: De Glas, Grote markt 19, (1902).

SAM, Modern Archief, Gedeponeerde plannen 1902 nr. 110: Van Boxmeer, Consciencestraat 7, (1902).

Verzameling Iconografie

SAM, Verzameling Iconografie, B 6.383: restauratieontwerp zijgevels van de Beyaert, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, B 10.227: *Herstelling van den voorgevel "au Berger", Schoenmarkt n° 1*, (30/09/1912).

SAM, Verzameling Iconografie, B 10.228: *Herstelling van den voorgevel Hoogstraat n° 25-27*, (30/03/1912).

SAM, Verzameling Iconografie, BEYAERT Foto 6421: *Zicht voor de neogotische restauratie door Ph. Van Boxmeer uit 1908*, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, BEYAERT Foto 6421: *Zicht na de restauratie van 1908, met de kathedraal op de achtergrond*, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, BEYAERT Foto 6423: *De zijgevel, zijde Grote Markt, voor de restauratie + "In het Haentien"*, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, C 6.396: restauratieontwerp voorgevel van de Beyaert, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, C 6.405: restauratieontwerp halle door Bauwens, (1843).

SAM, Verzameling Iconografie, C. 8.121: *Transfert de l'Academie des Beaux-arts au pensionnat de l'Athénée*, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, C 10.443: voorstudie restauratie Keldermansvleugel door F. Mertens, (1899).

SAM, Verzameling Iconografie, Foto 6609: zijgevel Hemelrijk voor de restauratie, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, Foto 6610: voorgevel Hemelrijk voor de restauratie, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, KO/A/53: *Herstelling halle*, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, KO/A/80: *Bestrating Lange en Korte Nieuwstraat*, (1911).

SAM, Verzameling Iconografie, KO/A/83: *Nieuwe straten Donkerlei*, (1896).

SAM, Verzameling Iconografie, KO/A/99: *Project gaanderij groentehal*, (1897).

SAM, Verzameling Iconografie, KO/C/12: *Herstelling halle (Hallestraat)*, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, KO/C/14: *Gelijkvloers + kelders halle*, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, KO/C/65: *Grondplan stadhuis*, (1911).

SAM, Verzameling Iconografie, KO/E/14: *Façade coin Bailles de fer et rue étroite*, (1911)

SAM, Verzameling Iconografie, PALEIS GROTE RAAD Zichtkaart 4506: *Zicht van op Grote Markt, oude toestand*, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, POSTGEBOUW Foto 198: *Voorheen STADHUIS, OUD. Zicht op gebouw na de restauratie*, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, POSTGEBOUW Foto 199: *Voorheen STADHUIS, OUD. Zicht op gebouw na restauratie en ingebruikneming door Post*, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, STADHUIS Foto 206: *Trouwzaal*, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, STADHUIS, PLAN Zichtkaart 2419: *Zicht van origineel plan*, (s.d.).

SAM, Verzameling Iconografie, STADHUIS Zichtkaart 3072: *zicht van de grote Raadzaal*, (s.d.).

Overige

SAM, Bestand Varia, V 431: *Restauratie Grote Markt*, (1910).

SAM, Bestand Varia, V 406: archief van de KKOLKM, (1886-1955).

SAM, Verzameling Berlemont, thematische map nr. 13 p. 205: krantenknipsel betreffende restauratie stadshalle, (1969).

SAM, Verzameling Berlemont, deel 89: *Onze-Lieve-Vrouwstraat*.

SAM, Verzameling Berlemont, deel 53: *Haverwerf*.

SAM, Verzameling Berlemont, deel 46: *Grote Markt 4*.

PAA

PAA, Gebouwen, 642/2951-2957: kerk van Sint-Libertus, (1910-1964).

PAA, Gebouwen, 648/560: stadhuis Mechelen – herstellingswerken aan gevels, (1906-1911).

PAA, Gebouwen, 656/1245: herstellingswerken gerechtshof Mechelen, (1880-1889).

VII.3. Geraadpleegde websites

PLOMTEUX, G., (s.d.), *Pastorie (ID: 1539)*, op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/1539>, geraadpleegd op 11 april 2012, zie bijlage I.1.

DE SADELEER, S. (s.d.), *Voormalige stoeterij, "Haras de Rethy" (ID: 75806)*, op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/75806>, geraadpleegd op 23 juli 2012, zie bijlage I.2.

D'HONDT, B., *August Van Haesendonck (1861-1935)*, (27/01/2010), op de website van Odis: http://www.odis.be/lmk/PS_40713, geraadpleegd op 10 april 2012, zie bijlage I.3

HEYLEN, S., (17/10/2002), *François du Four (1871-1945)*, op de website van Odis, http://www.odis.be/pls/odis/opacuvw.toon_uvwCHK=PS_6992&p_modus=O&P_DOC_TYPE_ID=HTM&refresh=undefined, geraadpleegd op 22 juli 2012, zie bijlage I.4.

KENNES, H., PLOMPTEUX, G., STEYAERTS, R., (1984), *Parochiekerk Sint-Jozef-Coloma (ID: 1540)*, op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/1540>, geraadpleegd op 4 augustus 2012, zie bijlage I.5.

KENNES, H., PLOMPTEUX, G., STEYAERTS, R., (1984), *Pastorie (ID: 1501)*, op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/1501>, geraadpleegd op 4 augustus 2012, zie bijlage I.6.

KENNES, H., (s.d.), *Schaarbeeklei (ID: 9026)*, op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/geheel/9026>, geraadpleegd op 28 april 2012, zie bijlage I.7.

KENNES, H., WYLLEMAN, L., (1990), *Grote Markt (ID: 2612)*, op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/geheel/2612>, geraadpleegd op 2 augustus 2012, zie bijlage I.8.

Mechelen breekt open, (s.d.), op de website van de stad Mechelen: <http://www.mechelen.be/225/content/2337>, geraadpleegd op 7 maart 2012, zie bijlage I.9.

Mechelen in opmars, (s.d.), op de website van de stad Mechelen:

<http://www.mechelen.be/225/content/2333>, geraadpleegd op 7 maart 2012, zie bijlage I.10.

Mechelen in rustige tijden, (s.d.), op de website van de stad Mechelen: <http://www.mechelen.be/225/content/2336>, geraadpleegd op 7 maart 2012, zie bijlage I.11.

PLOMPTEUX, G., *Mechelen extra muros (ID: 204011)*, (s.d.), op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/20411>, geraadpleegd op 28 april 2012, zie bijlage I.12.

PLOMTEUX, G., (s.d.), *Parochiekerk Sint-Libertus (ID: 1500)*, op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/1500>, geraadpleegd op 11 april 2012, zie bijlage I.13.

PLOMPTEUX, G., STEYAERT, R., (s.d.), *Albert Grisarstraat (ID: 13367)*, op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/13367>, geraadpleegd op 22 juli 2012, zie bijlage I.14.

VAN DER JEUGHT, F., *Een kring met traditie voor een stad met geschiedenis*, (2011), op de website van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, <http://www.oudheidkundigekring.be/mechelen/vereniging/geschiedenis>, geraadpleegd op 4 juni 2012, zie bijlage I.15.

VAN DE VOORDE, S., *Hoger Instituut voor Schone Kunsten, Antwerpen (1885-1995)*, (13/01/2012), op de website van Odis: http://www.odis.be/lnk/OR_7596, geraadpleegd op 10/4/2012, zie bijlage I.16.

BIJLAGE I: GERAADPLEEGDE WEBSITES

De Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed
Pastorie (ID: 1539)

Administratieve Gegevens

Alternatieve naam:

Provincie: Antwerpen

Gemeente: Mechelen

Deelgemeente: Mechelen

Adres: Tervuursesteenweg 18

Status: Bewaard

Vastgesteld: Ja

Beschermingen:

Gebeurtenissen:

Adres controle Mechelen 13n2 (11-12-2007 tot 11-12-2007).
 inventarisatie Mechelen 13n2 (01-01-1995 tot 31-12-1995).

Verdere informatie:

Beknopte karakterisering

Datering: vóór WO I

Type: pastorieën

Stijl: eclecticisme

Trefwoorden:

Betrokken personen:

Van Boxmeer, Philippe (Ontwerper)

Beschrijving

Pastorie van 1903 naar ontwerp van architect Ph. Van Boxmeer. Vrijstaand dubbelhuis van vijf en drie traveeën en twee bouwlagen onder leien tentdak; eclectische stijl met neo-Vlaamse-renaissance-inslag.

Verankerde bakstenen lijstgevels, sober versierd met banden van gesinterde steen; natuurstenen plint, dorpels, lateien en omlijstingen (keldermonden, portaal en dakvenster); verticaal ritmerende, rondbogige spaarvelden met rechthoekige vensters, boven de deurtravee uitlopend in dakvenster; rondboogportaal met rechthoekige houten deur, middenkalf op consoltjes en roosvenster als bovenlicht.

PROVINCIAAL ARCHIEF ANTWERPEN, Pastorieën, Mechelen, Sint-Jozef-Coloma, dossier 1.

Bron: Kennes H., Plomteux G. & Steyaert R. 1995: Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kanton Mechelen, Bouwen door de eeuwen heen in in Vlaanderen 13N2, Brussel – Turnhout.

De Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed
Voormalige stoeterij, "Haras de Rethy" (ID: 75806)

Alle foto's

Administratieve Gegevens

Alternatieve naam:

Provincie: Antwerpen

Gemeente: Retie

Deelgemeente: Retie

Adres: Kasteelstraat 67-69

Status: Bewaard

Vastgesteld: Ja

Beschermingen:

Gebeurtenissen:

Adres Controle Retie (07-03-2007 tot 07-03-2007).
 inventarisatie Retie (01-01-2004 tot 31-12-2004).

Verdere informatie:

Beknopte karakterisering

Datering: vóór WO I, interbellum, na WO II, vanaf 1975

Type: fokkerijen, landhuizen, paardenstallen, personeelswoningen, schuren, sportterreinen, vakantiewoningen

Stijl:

Trefwoorden:

Betrokken personen:

Langerock, Pierre (Ontwerper)

Van Steenberghe, R. (Ontwerper)

Vanhout, Carli (Ontwerper)

Beschrijving

Nrs. 67-69-71. Voormalige stoeterij, z.g. "Haras de Rethy", met stalmeesterswoning van baron F. du Four, heden vakantiehuis-trefcentrum "De Linde". T-vormig complex, gelegen ten Z. van de Kasteelstraat, tgv. de toegangspoort van het kasteeldomein, in het verlengde van de Grote Dreef. Tegelijkertijd met het kasteel gebouwd in 1906-1908 n.o.v. P. Langerock (zie nrs. 58-60).

Aanvankelijk bestond het complex uit de ambtswoning aan de straat en een $\perp$ aansluitend langgestrekt stalgebouw met vijftientig "boxen" van beton en daarboven de haver- en hoozolders (fig. 227). Wat verder O.-waarts werd een tweewoonst voor de stalknechten met stal en schuur opgetrokken. De huidige herenwoning met $\perp$ aanpalende vleugel van vierentwintig trav. klimt op tot deze beginfase. Vlg. de kadastrische schetsen gebeurden ca. 1910, 1911 en 1927 uitbreidingen waardoor de stallen een U-vormig grondplan kregen. Het in het verlengde van de stallen gelegen schuurvolume van oorspronkelijk vijf trav. dateert vermoedelijk uit deze periode. In 1948 werden de woning en paardenstallen aangekocht door de vzw Christelijk Sociaal Leven te Leuven en in 1949-1950

omgebouwd, aangepast en uitgebreid tot vakantiehuis “De Linde” n.o.v. R. Van Steenberg (Beerse). De ambtswoning werd uitgebreid met twee zijdelingse aanbouwen, de $\perp$ aanbouw tegen de achtergevel werd verwijderd. Vnl. in het stalgedeelte aanpassingen/wijzigingen. Ca. 1950 verdwijnen voormelde uitbreidingen en zo ook het U-vormig grondplan. Bij het ombouwen van de stallen en zolders tot kamers verdwenen in de langsgevels de typische staldeuren met apart draaiend onder- en bovengedeelte, de verluchttingsvenstertjes met klapsysteem, evenals de dakkapellen met laadluiken. In de plaats kwamen de huidige -oorspronkelijk beluikte- getoogde vensters, de rondbogige inkomdeuren en dito boogvelden -oorspronkelijk drie partijen van drie deurvensters- voorzien van een bakstenen omlijsting met boogstenen en de nieuwe dakkapellen. Daar de zolders ook ingericht werden met kamers, diende de zolderverd. beter toegankelijk te worden en werd het centraal torenvolume met traphal bijgebouwd. De oorspronkelijke uitwendige vormgeving m.n. een verankerde baksteenbouw met opgeschilderde imitatiespeklagen en dito boogstenen werd tenslotte wit overschilderd.

De beglaasde inkompartij ter hoogte van het zesde trav. in de O.-gevel, de sterk aangepaste W.-langsgevel, de vernieuwde dakkapellen en de aluminiumramen dateren van de laatste renovatiewerken ca. 1988 n.o.v. C. Vanhout (Turnhout).

Ca. 1961 werd het schuurvolume verbouwd. De achterin gelegen gebouwen en vakantiewoningen met sportterreinen werden opgericht in verschillende fasen in de jaren 1970-1980, tevens n.o.v. C. Vanhout.

Vrijstaand herenhuis met dubbelhuisopstand van drie trav. en twee bouwl., bezijden met telkens een uitbouw van één bouwl., ten O. van drie trav., ten W. van één trav.; zadeldaken (n // straat, mechanische pannen). $\perp$ aansluitende langgestrekte vleugel van thans vierentwintig trav. en één bouwl. onder zadeldak (mechanische pannen) met dakkapellen en een torenvolume onder afgeknot tentdak met opengewerkte dakruiter. In het verlengde van voormelde vleugel, een schuurvolume van vijf trav. onder zadeldak (n $\perp$ straat, mechanische pannen). Verankerde en beschilderde bakstenen gebouwen met getrapte zij- of achtergevel(s).

Woning: lijstgevel met gecementeerde plint en houten kroonlijst; middenrisaliet met leien tentdak. Rechth. muuropeningen met houten tussendorpel en ijzeren latei onder een blind segmentboogveld met ongeschilderde ontlastingsboog. Oorspronkelijk beluikte vensters met arduinen lekdrempels; gekoppelde segmentboogvenstertjes op de zolderverd. O.-uitbouw met segmentbogige muuropeningen (544).

Voormalige stallen: langsgevel aan O.-zijde geritmeerd door een afwisseling van drie of vier venstertrav. en drie trav. met rondboogvelden of dito muuropeningen. W.-zijde sterk verbouwd met grote glaspartijen en quasi gevelbrede dakvensters.

Sterk verbouwd interieur met winkel, burelen, polyvalente ruimten: stalen constructie van kolommen en liggers; zolderverd. met bewaarde, deels ingebouwde samengestelde spanten (545).

Schuurvolume met getrapte voorgevel; langsgevels met rechth. spaarvelden. Diverse recentere uitbouwen van baksteen of glas.

APA, fonds R. Van Steenberg, nr. 520-525.

KA, Mut. Retie, schetsen 1908/26, 1910/3, 1910/28, 1911/14, 1927/26, 1950/83, 1961/118.

RAEYMAEKERS W., Baron François du Four. Een leven tussen drukpersen, renpaarden en politiek, Turnhout, 1995.

Bron: De Sadeleer S. & Plomteux G. 2004: Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Turnhout, Kanton Arendonk, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 16N6, Brussel – Turnhout.

I.3.

August Van Haesendonck (1861-1935)

Mechelen, 21 september 1861 - 20 februari 1935 (Man)

Direct Link : http://www.odis.be/lnk/PS_40713

Identificatie

Namen

Naamsoort	Naam	Opmerkingen
familienaam	Van Haesendonck	1925 : Van Haesdonck
roepnaam	August	
eerste voornaam	Augustin	

Woon- en verblijfplaatsen

Plaats	Locatie	Opmerkingen
Mechelen	Korte Heistraat 48	vermelding in 1925 en 1933
Mechelen	Lange Heistraat	vermelding in 1907

Verwanten en kennissen

Relatie	Naam	Datering
echtgenoot	Parys Louisa (1876-)	24 september 1900
zoon	De Coninck Barbe	
zoon	Van Haesendonck Jean	

Eretkens

Ereteken

Kroonorde: Ridder

I.4.

François du Four (1871-1945)

Turnhout, 5 juni 1871 - Turnhout, 7 januari 1945 (Man)

Levensbeschrijving

Biografische schets

François du Four was het tweede kind uit het tweede huwelijk van Josephina Dessauer met Arthur Dufour. Josephina Dessauer leidde de Turnhoutse drukkerij en uitgeverij Brepols en

Dierckx Zoon na het overlijden van haar eerste echtgenoot Jean Guillaume Dierckx. Arthur Dufour was hoofdingenieur van Bruggen en Wegen en zou zich nooit met de zaken van zijn vrouw inlaten. Hij stierf in 1887.

Na het overlijden van Josephina Dessauer in 1904 erfden François en zijn zus Bertha (die getrouwd was met advocaat en politicus Alphonse Versteylen) elk de helft van alle roerende goederen en van de huizen. François du Four had in 1900 het bedrijf al van zijn moeder gekocht en zette de familietraditie verder. François du Four huwde in 1899 met Germaine du Bois d'Aische, die het jaar nadien stierf in het kraambed van haar eerste doodgeboren kind. Twee jaar later hertrouwde de weduwnaar met Germaine Herry. In het gezin werden zeven dochters en een zoon geboren. De familie du Four behoorde tot de Turnhoutse hoge burgerij en hielden er een rijke levensstijl op na. Zowel in hun huis op de Grote Markt als later in hun zomerkasteel te Retie hadden ze een hele staf van inwonende bedienden. In de buurt van zijn kasteel te Retie bouwde François du Four een stoeterij "Haras de Rethy" voor Engelse volbloedpaarden. De stoeterij, waarvoor du Four zich als paardensportliefhebber zich zeer actief inzette, werd in het interbellum de nummer één onder de Belgische fokkerijen van Engelse volbloeden. Retie was tussen 1924 en 1932 ook de zetel van du Fours lange jachtvereniging "Rallye Campine". In 1911 werd du Four opgenomen in de adelstand en in 1929 kreeg hij de titel van baron.

Als bedrijfsleider bleef François du Four zich concentreren op de productie van speelkaarten en sierpapier, terwijl ook de devotieboeken, missaals en eigen uitgaven fors stegen. In 1905 vroeg en verkreeg hij de titel van Pauselijk Drukker omdat zijn religieuze boekenfonds in niet minder dan 13 talen over de wereld werd verspreid. Door de mechanisering, de stijging van de productie en van het personeel werd in 1911 de N.V. Etablissements Brepols opgericht waarvan François du Four voorzitter van de Raad van Bestuur en gedelegeerd beheerder werd. Hij had tot in 1944 de dagdagelijkse leiding van het bedrijf als een echte "pater familias" stevig in handen. In de eerste helft van de jaren 1920 kon het bedrijf in de slechte conjunctuur overleven om vanaf 1926 agressief te groeien waarbij vooral de drukkerij en de nieuwe behangpapierfabriek de uitschieters waren. Zonder al te grote problemen werden ook de crisisjaren 1930 doorgekomen. De activiteiten werden gedeeltelijk gerelocaliseerd in Frankrijk en François du Four specialiseerde zich verder in nieuwe producten en papiersoorten. In de Tweede Wereldoorlog liet hij de onderneming verder draaien en drukte o.m. Duitse propaganda. Beschuldigingen van economische collaboratie werden na de oorlog weerlegd door te wijzen op de sociale verplichtingen ten aanzien van het personeel en de bijdrage van het bedrijf aan de vrijwaring van de nationale economie.

François du Four engageerde zich daarnaast in religieuze en veelal burgerlijke Turnhoutse verenigingen en werd ook actief in de politiek. In 1903 werd hij tot katholiek gemeenteraadslid verkozen en in 1904 onmiddellijk tot schepen aangesteld. In 1914 werd hij na het wegvlugten van burgemeester Van Hal dienstdoend burgemeester. Als voorzitter van het plaatselijke Hulp- en Voedingscomité spande hij zich bijzonder in voor de voedselbevoorrading van de stad. Na de Eerste Wereldoorlog werd hij tot burgemeester benoemd en slaagde hij er in 1919 in senator te worden voor de arrondissementen Mechelen en Turnhout, wat hij bleef tot 1936. De conservatieve katholiek die du Four was, maakte hem niet blind voor het nieuwe democratische tijdperk. In 1921 leidde hij in Turnhout een katholieke standenlijst (van burgers, boeren, middenstanders en werklieden) tegen een conservatief-burgerlijke katholieke lijst in. In 1926 kwamen echter het Christelijk Werkersverbond op met een aparte lijst, maar die vormde na de verkiezingen

wel coalitie met de Verenigde Katholieken van du Four nadat deze opnieuw tot burgemeester was benoemd. In 1932 trok du Four zich terug uit de gemeentelijke politiek.

I.5.

De Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed
Parochiekerk Sint-Jozef-Coloma (ID: 1540)

Alle foto's

Administratieve Gegevens

Alternatieve naam:

Provincie: Antwerpen

Gemeente: Mechelen

Deelgemeente: Mechelen

Adres: Tervuursesteenweg 20

Status: Bewaard

Vastgesteld: Ja

Beschermingen:

OA003530

Gebeurtenissen:

Thematische inventarisatie 20ste-eeuwse kerken (01-07-2008 tot 31-12-2009).

Adres controle Mechelen 13n2 (11-12-2007 tot 11-12-2007).

inventarisatie Mechelen 13n2 (01-01-1995 tot 31-12-1995).

Verdere informatie:

Sint-Jozef-Colomakerk, Mechelen | Flickr - Photo Sharing!

Beknopte karakterisering

Datering: eerste helft 20ste eeuw

Type: parochiekerken

Stijl: neogotiek

Trefwoorden:

Betrokken personen:

Careels, Edward (Ontwerper)

Beschrijving

Neogotische kerk van 1913-1916 naar ontwerp van architect E. Careels, ingewijd in 1927; de bouwgrond voor kerk en pastorie werd door de zusters van het aanpalende Coloma-Instituut aan de kerkfabriek geschonken. De voorlopige neogotische kerk van 1896-1897 naar ontwerp van de Brusselse architect Emar Collès werd omgevormd tot parochiezaal (zogenaamd "'t Kranske").

Niet-georiënteerde basiliek met voorplein en omringende tuin. De plattegrond ontvouwt een voorbouw met ingebouwde toren, een driebeukig schip van vier traveeën, een koor van

twee rechte traveeën met zijkoren en vijfzijdige sluiting, en een aan de noordzijde aangebouwde sacristie en bergplaats. Voorbouw met lessenaarsdak links en rechts van toren, middenbeuk met zadeldak, zijbeuken met haaks afgewolfd zadeldak boven elke travee. Gevels volledig bekleed met witte steen van Montauban, daken met leien. Voorgevel (in het zuidoosten) gedomineerd door drieledige toren met octogonaal klokkenhuis onder dito spits. Travee-indeling van voor-, zij- en koorgevels door middel van versneden steunberen. Spitsbogig portaal in geprofileerde omlijsting met blind gesculpteerd boogveld boven houten korfboogdeur met ijzerbeslag. Spitsboog- en roosvensters met neogotisch maaswerk.

Interieur: binnenmuren met een bepleistering in imitatie-natuursteen; spitse scheibogen op zuilen met achtzijdige sokkel en dito loofwerkkapiteel in Savonnière; lichtbeuk met roosvensters; middenbeuk met spits houten tongewelf op colonetten, zijbeuken met kruisribgewelven met natuurstenen ribben en bakstenen vulling.

Mobilair: neogotisch witstenen hoofdaltaar; neogotische biechtstoelen.

KONINKLIJKE COMMISSIE VOOR MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN, Archief, Plannen naar ontwerp van E. Careels.

PROVINCIAAL ARCHIEF ANTWERPEN, Kerken, Mechelen, Sint-Jozef-Coloma, dossier 1.

STADSARCHIEF MECHELEN, Modern Archief 4435, 1896, nummer 99.

GODENNE L., Malines jadis et aujourd'hui, Mechelen, 1908, p. 445.

Bron: Kennes H., Plomteux G. & Steyaert R. 1995: Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kanton Mechelen, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 13N2, Brussel - Turnhout.

I.6.

De Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed Pastorie (ID: 1501)

Alle foto's

Administratieve Gegevens

Alternatieve naam:

Provincie: Antwerpen

Gemeente: Mechelen

Deelgemeente: Mechelen

Adres: Nekkerspoelstraat 362

Status: Bewaard

Vastgesteld: Ja

Beschermingen:

Gebeurtenissen:

Adres controle Mechelen 13n2 (11-12-2007 tot 11-12-2007).
inventarisatie Mechelen 13n2 (01-01-1995 tot 31-12-1995).

Verdere informatie:

Beknopte karakterisering
Datering: vóór WO I
Type: pastorieën
Stijl: neorenaissance
Trefwoorden:
Betrokken personen:

Van Boxmeer, Philippe (Ontwerper)

Beschrijving

Pastorie in neo-Vlaamse-renaissancestijl, 1912, naar ontwerp van architect Ph. Van Boxmeer. Halfvrijstaand dubbelhuis van vijf traveeën en twee bouwlagen onder afgewolfd zadeldak (nok parallel aan de straat, leien).

Bakstenen lijstgevels, doorbroken door dakvensters, respectievelijk met trap- (voor- en achtergevel) en halsgevel (zijgevel). Voorgevel geritmeerd door gevelhoge, rondboogvormige spaarvelden met sierankers op de penanten, horizontaal geaccentueerd door witte baksteenbanden die doorlopen over zij- en achtergevel. Rechthoekige, getoogde en rondbogige muuropeningen, op de begane grond met halve glas-in-loodramen aan de binnenzijde. Nummer 364, circa 1912 gebouwd in opdracht van Catharina Claes, zuster van de toenmalige pastoor, na haar dood ingericht als kapelanie en in 1978 als postkantoor.

PROVINCIAAL ARCHIEF ANTWERPEN, Pastorieën, Mechelen, Sint-Libertus, dossier 2.

Bron: Kennes H., Plomteux G. & Steyaert R. 1995: Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kanton Mechelen, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 13N2, Brussel - Turnhout.

I.7.

De Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed Schaarbeeklei (ID: 9026)

Administratieve gegevens
Foto niet beschikbaar
Alle foto's
Alternatieve naam
Type Straat
Locatie Schaarbeeklei (Vilvoorde)
Beschermingen
Gebeurtenissen

Herinventarisatie Vilvoorde (01-06-2002 tot 30-04-2003).

Links
Beknopte karakterisering
Datering:
Type:
Stijl:

Trefwoorden:

Betrokken personen:

Hauwaert, Jean (Ontwerper)

Waroquiers, J. (Ontwerper)

De Burbure, A. (Ontwerper)

Beschrijving

Brede en drukke uitvalsweg doorheen de bedrijvenzone "Het Broek", vertrekkend aan het Heldenplein in zuidelijke richting naar het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, met middenberm waar tot de jaren 1990 de tram naar Brussel reed; thans resten enkel de dubbele sporen die volgens oude prentkaarten voorheen gescheiden waren door een bommenrij.

Ter hoogte van de Koepoortstraat stond voorheen de Brusselsepoort of Koepoort, één van de vier middeleeuwse stadspoorten; buiten de omwalling was er in deze omgeving tot het einde van de negentiende eeuw geen enkele baan met uitzondering van de Harensesteenweg. Het verkeer tussen Brussel en Mechelen gebeurde integraal langs de kanaaldijk via de Vlaamsepoort aan de Vlaanderenstraat en de Mechelsepoort aan de Mechelsestraat. In 1898 vestigde schepen Ferdinand Campion de aandacht op een verantwoorde verbindingsweg tussen Mechelen en Brussel via het centrum van Vilvoorde, dit in het kader van de toenemende industrialisatie. Deze nieuwe weg werd aangelegd in de periode 1903-1907 naar ontwerp van 1902 van stadsarchitect Jean Hauwaert; tegelijkertijd werd de tramlijn naar de hoofdstad gerealiseerd op de middenberm; de eerste tram reed er vanaf 1908. Weldra werd er nabij het centrum een reeks imponerende herenhuizen gebouwd in eclectische stijl (onder meer de nrs. 2-10, nr. 1 met jaartal 1912); de rest van de twintigste-eeuwse lintbebouwing is zeer heterogeen; het nr. 11 van 1914 is gesigneerd in de plint door architect Jules Waroquiers; de aangrenzende nrs. 9 en 13 dragen zijn initialen, cf. plint; nrs. 54-56-58 met art-decoreminiscenties. Verder van het centrum vestigden zich een aantal bedrijven zoals Ça-Va Seul, producent van onderhoudsproducten, dat in 1929 een onderkomen vond in een nieuwe fabriek naar ontwerp van de Brusselse architect A. De Burbure, zoals voorheen af te lezen was uit een inscriptie in de voorgevel; de art-decogetinte gebouwen werden gesloopt in 2001. In 1925 kocht Louis Renault een terrein tussen de Schaarbeeklei en de spoorweg voor de eerste buitenlandse vestiging van het huidige Renault-concern, een automontagebedrijf dat zich in de loop van de volgende jaren sterk uitbreidde; de totale oppervlakte bedroeg in 1991 bijna 50 ha, waarvan 14 overdekt, terwijl de gevels aan de Schaarbeeklei een totale lengte van meer dan anderhalve kilometer hadden. De fabriek stopte haar activiteiten in 1997, maar vormt tot op heden een beeldbepalende site als conglomeraat van heterogene, functionele nijverheidsgebouwen zonder uitgesproken stijlkenmerken.

CALDERON A., Bedrijven en werkgelegenheid gedurende de XXste eeuw in Vilvoorde 1894-1994. Deel I, Vilvoorde, 2000, p. 114-120; Deel II, p. 75-81.

EGELS P., Grondstof, stof tot nadenken. Vilvoorde en de metaalrevolutie, Brochure Open Monumentendag 2001, p. 21-23.

VERHEYDEN A.L.E., Vilvoorde in oude prentkaarten deel II, Zaltbommel, 1979, nr. 78.

Bron: Kennes H. met medewerking van Steyaert R. 2005: Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie Vlaams-Brabant, Gemeente Vilvoorde, Deelgemeenten Vilvoorde en

De Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed
Grote Markt (ID: 2612)

Administratieve gegevens

Foto niet beschikbaar

Alternatieve naam

Type Straat

Locatie Grote Markt (Lier)

Beschermingen

Gebeurtenissen

inventarisatie Lier (01-01-1990 tot 31-12-1990).

Links

Beknopte karakterisering

Datering:

Type:

Stijl:

Trefwoorden:

Betrokken personen: Careels, Edward (Ontwerper)

Beschrijving

Na de verheffing van Lier tot stad in 1212, ontstond een nieuwe omwalling. De huidige Grote Markt vormde hierin een belangrijke kern waarop de hoofdstraten, die in verbinding stonden met de stadspoorten, samenkwamen.

Door de bloei van de lakennijverheid: oprichting van een lakenhal in 1367, naderhand uitgegroeid tot stadhuis. In 1383: gedeelte van de Markt voor de lakenhal gekasseid; in 1557 opgehoogd en helemaal gekasseid. Tot op heden belangrijk politiek en commercieel centrum met als blikvanger Stadhuis en Belfort. Tevens vestigingsplaats van de stadsbrouwerij en Sint-Jacobsgodshuis. Straatbeeld tot de oorlogsbrand van 1914 gekenmerkt door talrijke gevels van oude gildehuizen uit 17de en 18de eeuw. In 1914 werd driekwart van de bebouwing verwoest; volledig bewaarde westzijde (nummers 36-44) met onder meer de historische panden nummers 36, 41-42, evenals nummer 57, Stadhuis en Belfort.

Heden nagenoeg rechthoekig plein met versmallend en sterk draaiend gedeelte aan zuidoost-zijde. Bij de wederopbouw echter enkele rooilijnwijzigingen ten behoeve van het verkeer en een betere zichtbaarheid onder meer ter hoogte van de Koning Albertstraat en de nummers 54 en 55 en ook bij de bocht en aangrenzende hoekpanden aan de Vismarkt. Hoekpand Eikelstraat met voetgangersgalerij tot aan de Lantaarnstraat pas in de jaren 1950 gerealiseerd naar de sinds 1915 geformuleerde voorstellen als alternatief voor een radicale straatverbreding. Wederopbouwarchitectuur, grosso modo met behoud van de oude pleinformatie en percelering, sporadisch doorbroken voor nieuwe bouw. Enkele panden

(nummers 20, 21, 22) werden bijna integraal gereconstrueerd volgens het oorspronkelijke uitzicht. Voorts weinig verwijzingen naar de vooroorlogse toestand. Volgens oude foto's voornamelijk bestaande uit classicistische, laat-classicistische of eenvoudige 19de-eeuwse lijstgevels; ter plaatse van het huidige nummer 23: opvallend neobarok herenhuis van 1890 gebouwd in opdracht van Ch. Cools door E. Careels.

De huidige architectuur vertoont doorgaans varianten van traditionele bouwschema's geïnspireerd op gotiek en renaissance. Anderzijds vinden we uitgesproken neostijlen (onder meer neorococo) met als gevolg een drukke opeenvolging van topgevels; gezien de commerciële functie veelal met aangepaste of verbouwde begane gronden. Uitzonderlijk art-deco-getinte gevels (onder meer nummers 67-69).

Bron: Kennes H. & Wylleman L. 1990: Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kanton Lier, Bouwen door de eeuwen heen in in Vlaanderen 13N1, Brussel - Turnhout.

I.9.

Mechelen breekt open

1782

Onder keizer Jozef II begin de ontmanteling van de vesten. Dit proces zal pas in de 19de eeuw afgerond worden. Uiteindelijk zal enkel de Brusselpoort overblijven. Het uitzicht van Mechelen verandert onherroepelijk.

1835

zicht op het eerste volwaardige station van Mechelen. Theodoor Baron. Circa 1880. Collectie Stedelijke Musea Mechelen (Dries Van den Brande, Mechelen)Op 5 mei wordt de eerste spoorverbinding op het Europese vasteland in gebruik genomen: de lijn Brussel - Mechelen. De wet van 1 mei 1834 had eerder van Mechelen het middelpunt van het toen nog uit te bouwen spoorwegennet van het land gemaakt. De mijlpaal aan het station is daar een blijvende getuigenis van. De komst van de trein zal in de volgende jaren voor ingrijpende veranderingen zorgen. Zo verandert de aanleg van de stationswijk het uitzicht van de stad. De komst van de Centrale Constructiewerkplaats van de spoorwegen of 'het Arsenal' zorgt vanaf 1839 voor tewerkstelling en een enorme bevolkingsaan groei.

1863

Van 18 tot 22 augustus vindt het eerste Belgische Katholieke Congres plaats. Mechelen werd uitgekozen als locatie. Katholieken uit binnen- en buitenland debatteren over de uitbouw van een christelijke structuur. Vaak worden de katholieke congressen gezien als de definitieve organisatie van een katholieke partij in België.

1914

zicht op de verwoeste huizen aan de IJzerenleen, oktober 1914, Photo Bossut Mechelen. Stadsarchief Mechelen, Iconografie, 7832 (beeldbankmechelen.be). Bij het begin van de Eerste Wereldoorlog lijdt Mechelen zwaar onder de bombardementen. Onder meer het reusachtige uurwerk van de Sint-Romboutstoren wordt beschadigd. Ook talloze historische gebouwen aan de IJzerenleen vallen ten prooi aan het oorlogsgeweld.

1921

147

Aan het begin van de jaren 1920 is er binnen de katholieke kerk een oecumenische beweging die streeft naar de eenmaking van de verschillende christelijke kerken. De Mechelse aartsbisschop, kardinaal Mercier, neemt hierbij het initiatief en zoekt vooral samenwerking met de anglicanen. Op 6 december vindt in het grote salon van het aartsbisschoppelijk paleis aan de Wollemarkt de eerste van een hele reeks gesprekken plaats. Opnieuw speelt Mechelen een prominente rol op religieus vlak. Het initiatief zal uiteindelijk een stille dood sterven.

I.10.

Mechelen in opmars

1288

het Schepenhuis in Mechelen (foto: Focus-IN, Lint)Eerste vermelding van het Schepenhuis, één van de oudste stenen stadhuizen van Vlaanderen. Tot na het midden van de 15de eeuw fungeert het als zetel van het stadsbestuur, later vindt onder meer de Grote Raad er een onderkomen. Tegenwoordig is het gebouw één van de stedelijke musea.

1301

Hertog Jan II van Brabant en Jan Berthout kennen aan Mechelen een charter toe dat de basis van de stedelijke organisatie vormt. Zo krijgt de stad een eigen 12-koppige schepensbank. Ondanks latere wijzigingen, onder meer in 1305, blijft dit charter tot in 1795 bepalend voor het bestuur van de stad. In hetzelfde jaar krijgt Mechelen ook de exclusieve stapelrechten op graan, zout en vis. Het economische belang hiervan is enorm. Voortaan moeten boten die deze producten vervoeren, aanmeren in Mechelen en de hele lading drie dagen lang te koop aanbieden. Wat niet verkocht is, mogen handelaars opnieuw opladen om op andere plaatsen te verkopen. Dit leidt tot talloze conflicten met andere steden die door de Mechelse stapelrechten flink benadeeld worden.

1342

vermoedelijk uitzicht van de voorgevel van de Lakenhalle vóór de 16de eeuw. Jan Schoeffer (?). Stadsarchief Mechelen, Verzameling Schoeffer, 336 (beeldbankmechelen.be)Een zware brand teistert de stad. Grote delen worden in de as gelegd. Onder andere de Sint-Romboutskerk is zwaar getroffen. In hetzelfde jaar worden de bouwwerkzaamheden aan de lakenhalle en het bijhorende belfort stilgelegd. De fiere belfortoren die gepland was, zal er nooit komen. Vandaag de dag is hier het stadhuis gevestigd.

1452

zicht op Sint-Romboutstoren, met op de voorgrond een fragment van een beeld van Frans Walravens (foto: Focus-IN, Lint)Eerste steenlegging van de huidige Sint-Romboutstoren. De toren zou vermoedelijk 167 meter hoog moeten worden maar bereikt nooit meer dan 97 meter. Rond het midden van de 16de eeuw houden de bouwactiviteiten ervan om verschillende redenen op. In 2009 bekroont de stad de toren met een 'Skywalk'. Individuele bezoekers kunnen ongestoord genieten van het uitzicht op Mechelen en haar ruime omgeving.

Mechelen in rustige tijden

1580-1650

Mechels albast met de voorstelling van 'Het Laatste Avondmaal', collectie Stedelijke Musea Mechelen: collectie Joosen In deze jaren vindt er een massaproductie plaats van kleine albasten reliëfs, voornamelijk bedoeld voor de export. De onderwerpen zijn voornamelijk ontleend aan het oude en nieuwe testament. De cleynstekers, zoals de albastsnijders in de archieven worden genoemd, hebben hun stiel vooral geleerd bij de houtbewerkers die ook wel met deze term worden aangeduid.

1595

zicht van 1620 op het huis van Standonck, ingericht als Seminarie Frederik de Merodestraat 18. Stadsarchief Mechelen, Verzameling Schoeffer, 90 (beeldbankmechelen.be) Aartsbisschop Hovius richt het aartsbisschoppelijk seminarie op in het Standonckcollege aan de Koestraat (huidige Frederik de Merodestraat).

1611

voorgevel van de kerk van Sint-Pieter-en-Paul, tot 1773 de kerk van de Mechelse Jezuïeten, aan de Veemarkt (foto: Focus-IN, Lint) De Jezuïeten komen vanuit Antwerpen naar Mechelen en vestigen zich in het Keizershof nabij de Veemarkt (nu onder meer de Schouwburg). In hun complex komt er een grote school van waaruit de Contrareformatie verspreid wordt. De heilige Johannes Berchmans zal er school lopen. De Jezuïeten staan mee aan de oorsprong van de catechismuslessen en de zondagsscholen in Mechelen.

1620

De Mechelse rederijkerskamer De Peoene organiseert haar blazoefest. Hierop zijn voor de laatste maal rederijkers uit de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden prominent aanwezig. Men draagt vooral gedichten voor en speelt toneel. Het blazoefest betekent het einde van twee eeuwen grootse rederijkersfeesten in Mechelen. Elders werken de rederijkers nog wel verder maar worden dan vooral als een folkloristisch fenomeen beschouwd. Op het ogenblik dat in Mechelen de rederijkers verzamelen, bestaan de twee andere Mechese rederijkerskamers, de Lisbloem en de Boonbloem, al niet meer.

1653

Plechtige installatie van de Tweeledige Kamer of Chambre Mi-Partie in het Schepenhuis te Mechelen. De Chambre Mi-Partie is een internationaal hooggerechtshof dat na de Vrede van Munster (1648) de geschillen tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden via juridische weg moet beslechten. De zittingen zullen afwisselend in Mechelen en Dordrecht plaatsvinden. Het is een illustratie van de internationale uitstraling die Mechelen nog altijd bezit. De Tweeledige Kamer of Chambre Mi-Partie zal slechts een korte periode werkzaam zijn.

1687

spotprent op de Maanblusserij (manebusserij) in Mechelen. Stadsarchief Mechelen, Iconografie, B7371 (beeldbankmechelen.be) De Mechelaars worden Maneblussers: in de nacht van 27 op 28 januari menen de Mechelaars dat de Sint-Romboutstoren in brand staat en rukken met man en macht uit om te blussen. Uiteindelijk blijkt er niets aan de hand te

zijn. Waarschijnlijk heeft de maan in combinatie met de mist voor gezichtsbedrog gezorgd. Ondanks pogingen om de blunder stil te houden, verspreidt het nieuws zich als een lopend vuurtje. Tot vandaag dragen de inwoners van Mechelen de spotnaam 'Maneblussers'.

1738

in 1738 woonden koning Leopold III met twee van zijn kinderen, Josephine Charlotte en Boudewijn, de rondgang van de cavalcade bij. Alfred Ost mocht de pagina verluchten in het Guldenboek van de stad Mechelen waarop de koninklijke toeschouwers hun handtekening plaatsten. (foto: Bart Stroobants) Naar aanleiding van 750 jaar verering van Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijk gaat er voor het eerst een historische stoet met praalwagens uit. De Hanswijkcavalcade is geboren. Ze vindt nog altijd om de 25 jaar plaats.

1760

Mechelen zoals weergegeven op de beroemde Ferrariskaart De Mechelse Militaire Academie van de Artillerie wordt opgericht. Generaal graaf Joseph de Ferraris zal er in de komende jaren samen met studenten en medewerkers zijn beroemde topografische kaart van onze gewesten opstellen.

I.12.

De Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed Mechelen extra muros (ID: 20411)

Administratieve gegevens

Alternatieve naam

Type Plaats

Locatie Mechelen (Antwerpen)

Beschermingen

Gebeurtenissen

inventarisatie Mechelen 13n2 (01-01-1995 tot 31-12-1995).

Links

Beknopte karakterisering

Datering:

Type:

Stijl:

Trefwoorden:

Beschrijving

Het grondgebied van Mechelen-stad meet 2706 ha, waarvan 281 intra muros. Samen met de in 1976 gefusioneerde randgemeenten Walem, Heffen, Leest, Hombeek, Muizen en een klein deel van Sint-Katelijne-Waver bedraagt de totale oppervlakte van Mechelen 6518 ha. De Mechelse bodem is licht glooiend; het hoogteverschil ten opzichte van de zeespiegel schommelt van 2 m bij de samenvloeiing van Dijle en Zenne (Zennegat) tot 14 m op Hanswijk. Het gebied ligt in de zandstreek aan de zuidwest-rand van de Kempen. Rijke landbouwgronden zijn er in de omgeving van de Dijle, de Zenne en de talrijke vlieten die op één na tot het stroomgebied van de Dijle behoren; deze is hier nog een getijderivier. Waardevolle natuurgebieden zijn Mechels Broek en Zennegat-Battenbroek, die beide

beschermd zijn als landschap.

Het gebied rondom de binnenstad bestaat uit zes gehuchten met oudere woonkernen: op de linker Dijle-oever van west naar oost, Battel (van Zennegat tot ongeveer Stuivenbergbaan-Koolstraat), Auwegem (van laatstgenoemde tot Hombeeksesteenweg), Geerdegem (tussen Hombeekse- en Tervuursesteenweg) en Hanswijk (tussen Tervuursesteenweg en Dijle); op de rechtse Dijle-oever Pennepoel en Nekkerspoel, met nagenoeg als scheidslijn de spoorlijn naar Antwerpen.

De stad Mechelen, met haar omringende gehuchten en dorpen, vormde binnen het hertogdom Brabant een afzonderlijke heerlijkheid en hield als dusdanig stand tot het einde van het ancien regime. De fusie van stad en omliggende gemeenten komt grosso modo overeen met de omschrijving van deze oude heerlijkheid (plus Walem en min Hever).

De naam "Mechelen" verschijnt voor de eerste maal in 870 doch archeologische vondsten wijzen op een veel oudere bewoning, opklimmend tot het neolithicum. De belangrijkste site is Nekkerspoel; bij de kanalisering van de Spuibek op Nekkerspoel werd in 1904 een uit één boomstam gehouwen prauw van 8,4 m lengte ontdekt; ook resten van paalwoningen werden er opgegraven, evenals grote hoeveelheden dierenbeenderen en potscherven uit het La Tène-tijdperk, te dateren 500 voor Christus tot 100 na Christus. Dit alles berust nu in het Jubelparkmuseum te Brussel. Ook voor de Romeinse periode zijn er verschillende vindplaatsen in het Mechelse bekend, onder meer in Muizen. De Merovingische periode daarentegen is schaars gedocumenteerd en over de Frankische en Karolingische vondsten heerst nog grote onduidelijkheid.

In de 10de eeuw kreeg de prins-bisschop van Luik het domein Mechelen in leen; door het verwerven van heerlijke rechten ontstond de "heerlijkheid Mechelen", die samen met de dorpen Muizen, Hombeek, Heffen, Hever en Leest zou uitgroeien tot het district Mechelen (Luiks bezit) binnen het Land van Mechelen (hertogelijk bezit). Een geduchte tegenstander van de Luikse heren was het adellijke geslacht van de Berthouts; als leenmannen van de hertogen van Brabant verwierven ze in het begin van de 13de eeuw de voogdij over de Mechelse bezittingen van de Luikse grondheer en gingen ze de heerlijke rechten usurperen. Waar precies de lijn ligt tussen het rechtsgebied van beide partijen is niet zo duidelijk: waarschijnlijk had de Luikse bisschop meer te zeggen in het stadscentrum terwijl het ressort van de Berthouts meer in de buitenwijken en dorpen rondom Mechelen lag. Na een kortstondige overheersing door de hertog van Brabant kwam Mechelen in 1356 in het bezit van Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen, waarbij het werd opgenomen in het Bourgondische landencomplex.

Door de opbloei van handel en nijverheid en het ontstaan van nieuwe bevolkingsconcentraties, vooral in de 13de eeuw, herwonnen de oude parochiekernen hun vrijheid en werden ook nieuwe parochies gesticht; dit gebeurde in 1255 met de oprichting van de H. Geestparochie op Nekkerspoel, de parochie van Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijle, verenigd met de oude omschrijvingen Battel en Donk, en de parochie Muizen-Hanswijk. In 1288 werd Hanswijk opnieuw een afzonderlijke parochie.

De grote bloei van het godsdienstig leven in de 13de eeuw blijkt ook uit de vele kloosterstichtingen en broederschappen, waarvan verschillende zich rond de stadskern vestigden: de begijnen (zie O. Van Kesbeeckstraat), de victorinnen van Blijdenberg, de nonnen van ter Zieken (zie Ziekebeemdenstraat), de kluis op Nekkerspoel (zie

Caputsteenstraat nr. 73), het klooster van Thabor, het klooster van Bethaniën (zie Bethaninstraat), de dalscholieren (zie Locomotiefstraat), de norbertinessen van Leliëndaal, de dominicanen, enz.

Slachtoffer van het aanhoudende politiek-religieus geweld in de tweede helft van de 16de eeuw, zochten de meesten hun toevlucht in de binnenstad.

In dezelfde periode werden een aantal kerken verwoest: de oude Heilige Kruiskerk van Battel (in 1627 vervangen door de Sint-Jozefskerk), de kerk van Donk (in 1635 in de stadsversterkingen geïncorporeerd) en de kerk van Hanswijk (na 1585 binnen de stad gebracht).

De intense economische bedrijvigheid, die ook op de periferie een gunstige weerslag had, werd aan het einde van de 16de eeuw door de vijandelijkheden tussen Spaansgezinden en Staatsen grotendeels teniet gedaan; vele landelijke en ambachtelijke nederzettingen, religieuze stichtingen en buitenverblijven, gelegen buiten de stadsomheining, werden platgebrand, gesloopt en verlaten. Pas in het begin van de 18de eeuw - de Antwerpsesteenweg werd toen verlengd, Leuvensesteenweg en Leuvensevaart aangelegd - kwam er terug deining rond de stad; de afbraak van stadspoorten en vestingen, begonnen onder Napoleon, zette het licht op groen voor de verstedelijking van de periferie vanaf circa 1850.

Belangrijke factoren die de vormgeving en evolutie van de stadsuitbreiding extra muros hebben beïnvloed zijn de waterwegen (Dijle, Zenne, Leuvensevaart en afleidings-Dijle), het wegennet (gaande van de allereerste interpagi-banen tot de E19) en het spoor met bijhorende infrastructuur. De manifeste oostwaartse groei van het Mechelse stadsgewest is hiervan het duidelijkste bewijs.

Een aantal stedenbouwkundige ingrepen onmiddellijk rond de kernstad houdt rechtstreeks verband met de Dijle. De overstromingen die bij iedere hoge waterstand, bij storm en overvloedige regens, de benedenstad gedeeltelijk onder water zetten baarden de overheid steeds grotere zorgen. Onder impuls van burgemeester Frans Broers werd tussen 1890 en 1907 een afleidingskanaal gegraven, beginnend op Nekkerspoel, achter de fabriek van Roestenberg (Zandpoortvest-Raghenoplein) en eindigend voorbij de voormalige Winketbrug (nu Guido Gezellelaan), waar de Dijle de stad verlaat. Aan beide aftakkingen werd een sluis gebouwd. Tussen de Nekkerspoel en de Katelijnepoort sloot de afleiding aan op de bestaande stadsgrachten, die werden verbreed en verdiept. Terzelfdertijd werd de Zandpoortvest gedempt. Littekens in het stadsweefsel die naar deze ingreep verwijzen zijn de nog vrij homogene lintbebouwing van circa 1900 aan Frans Hals- en Keldermansvest, en de invulling van de wiggen tussen Dijle en afleidings-Dijle respectievelijk met het goederenstation op Nekkerspoel en de stedelijke badinrichting met stapelplaats naast het Keerdok.

De gunstige verkeersgeografische ligging van Mechelen halverwege Brussel en Antwerpen, drukte eveneens haar stempel op de urbanisatie. Reeds in het begin van de 19de eeuw had Mechelen een uitstekende wegeninfrastructuur met steenwegen naar Brussel, Antwerpen, Leuven; tijdens het Hollands Bewind kwamen daar de provinciale wegen bij naar Lier, Willebroek, Dendermonde en Tervuren en in de jaren 1970-1980 de E19. Het huidige stratennet extra muros kwam grotendeels tot stand aan het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw.

Een maatregel die voor Mechelen verstrekkende gevolgen had was de wet van 1 mei 1834 waarbij een stelsel van "ijzeren wegen" werd ingesteld "hebbende Mechelen tot middelpunt". Hoewel aanvankelijk het ongehinderd goederenvervoer tussen Schelde, Maas en Rijn beoogd werd, kreeg het reizigersvervoer voorrang. Op 5 mei 1835 werd, als eerste spoorlijn op het vasteland, de sectie Mechelen-Brussel ingehuldigd, kort daarop gevolgd door andere spoorverbindingen met Mechelen als draaischijf: op 3 mei 1836 Mechelen-Antwerpen, op 2 januari 1837 Mechelen-Dendermonde en op 10 september 1837 Mechelen-Leuven. Pas in 1838 werd gestart met het goederenvervoer en dan nog op zeer bescheiden schaal. De verbinding met Frankrijk kwam tot stand in 1842, met Duitsland in 1843, met Nederland in 1854. Tot het midden der jaren 1850 bleef Mechelen het centrum, maar in 1860 had Brussel die rol overgenomen.

In 1835 was er nog geen station; de treinen reden op één spoor tot aan de oever van de Leuvensevaart, vlak naast het Colomadomein, waar een houten barak dienst deed als ontvangstlokaal. Met een bakboot werden de reizigers over het kanaal gezet. De eerste metalen draaibrug dateert van 1836 evenals het eerste station aan het (huidige) Koning Albertplein; het volgende station dateert van 1888, het huidige van 1959.

De evolutie en modernisering van het spoor vergden in de loop der jaren omvangrijke spoorwegwerken en de bouw van meerdere kunstwerken. Op 14 juli 1890 werd beslist de hoofdsporen van de lijn Brussel-Antwerpen te verhogen en een treinhalte op Nekkerspoel te voorzien. De bouw van de stenen spoorbrug boven de reeds gegraven afleidings-Dijle werd in 1897 aanbesteed, de ophogingswerken tussen de Dijle en de grens met Sint-Katelijne-Waver dateren van 1908-1910, het goederenstation Mechelen-Nekkerspoel van 1908-1912, het reizigersstation Nekkerspoel van 1912-1913. In 1926 werd een spoorlijn tussen goederenstation en Keerdok getrokken.

In 1933-1935 werd het baanvak Brussel-Mechelen-Antwerpen geëlektrificeerd. Hiervoor werd tussen Zenne en Leuvensevaart een berm met een hoogte van 7 tot 11 m aangelegd, samen met een vaste metalen brug over de vaart. Vandaar liep de verhoogde baan oostwaarts van de toenmalige stationskoepel, via de nu nog bestaande Vierendeelbrug over de Leuvensesteenweg en het spoor naar Leuven door tot aan de Dijle, waar bovenop de bestaande bakstenen brug een betonwerk van 9 m gebouwd werd; hier sloot de verhoogde baan aan bij de reeds eerder aangelegde dijk op Nekkerspoel. De officiële inhuldiging had plaats op 5 mei 1935, precies honderd jaar na de openstelling van de eerste spoorlijn. Op 17 mei 1940 dynamiteerden de Belgische genietroepen de spoorbruggen over de Leuvensevaart, onder meer de Vierendeelbrug van de geëlektrificeerde lijn, die in 1941 10 m verder oostwaarts werd wederopgebouwd. Pas met de bouw van het huidige station met verhoogde geëlektrificeerde ontvangsporen en onderdoorgangen voor goederen en reizigers werd de spoorwegberm doorheen het nieuwe station verlengd; de twee westelijke Vierendeelbruggen over de Leuvensevaart dateren van toen. Ook de spoorlijn Mechelen-Dendermonde werd toen verhoogd. Alle overwegen in de stad, evenals de oude ophaalbrug over de vaart konden op die manier worden weggewerkt.

Door het spoor viel de Mechelse randstad in verschillende wijken uiteen. Waar belangrijke voet- en rijwegen het spoor kruisten kwamen overwegen; andere wegen werden zonder meer afgeschaft, omgeleid of liepen dood op het spoor. Ook na 1958 wanneer alle sporen op dijken waren gelegd, bleven deze het uitzicht en de evolutie van de randstad bepalen. Bepalende componenten in het stedelijk landschap zijn ook het rangeerstation en de

Centrale Werkplaats, die bijna het hele gehucht Hanswijk-de-Bercht opslochten (zie Muizen en Leuvensesteenweg nr. 30).

De noodwendigheden van en de faciliteiten geboden door het spoor trokken nieuwe nijverheden aan met sectoriële veranderingen, vanaf circa 1840, ten voordele van de metaal- en houtverwerkende nijverheid. Omstreeks die tijd richtte Willem Ragheno aan de Leopold- en Colomastraat een fabriek op "tot het hersmeden van ressorts"; later zouden de "Usines Ragheno" zich hoofdzakelijk specialiseren in de bouw van reizigersrijtuigen en goederenwagens voor spoor- en buurtspoorwegen. Na 1920 vestigden ze zich in nieuwe werkhuizen aan de Motstraat, ten oosten van de Centrale Werkplaats, waar ze nog steeds bedrijvig zijn in de auto-assemblage. Andere metaal- en houtverwerkende fabrieken die nog steeds in de Mechelse randstad actief zijn, zijn onder meer het Arsenaal, Inofer (metaalindustrie), Van Craen en Van Aeken (meubelen). Van de voormalige wolfabriek Roestenberg (opgericht in 1857, tijdens de Tweede Wereldoorlog verwoest en in 1946-1948 herbouwd) zijn nog sporen terug te vinden in de gebouwen van het Onze-Lieve-Vrouw van de HAM-instituut aan de Zandpoortvest. Ook de uitbouw van Mechelen als centrum van intensieve tuinbouw met onder meer de oprichting van de conservenfabriek Le Soleil (1889) op Nekkerspoel en het succes van de veehandel in hetzelfde gehucht houden rechtstreeks verband met het spoor.

Door de afschaffing circa 1860 van tolrechten en octrooipaviljoenen ontstond er sedertdien een ongebreidelde lintbebouwing, vooral aan de grote invalswegen; ook de huisvestingswet van 1889, die de bouw van een eigen woning voor de reeds enigszins bemiddelde arbeider stimuleerde, bevorderde dit proces. Vanaf 1892 groeiden hieruit lobvormige woongebieden, die, ofschoon nauw aansluitend bij de binnenstad, door waterlopen en spoorlijnen afgescheiden entiteiten vormden.

In tegenstelling tot steden met grotere omvang is de bebouwing van de Mechelse randstad relatief weinig gedifferentieerd. Behalve enkele landhuizen, schaarse resten van een vroegere agrarische bebouwing en verspreide concentraties van burgerhuizen, werd de randstad vanaf het einde van de 19de eeuw tot op heden aan alle kanten volgebouwd met arbeidershuizen. Daar het fenomeen van de volkshuisvesting zo bepalend is voor de Mechelse stadsuitbreiding extra muros wordt deze hier dan ook uitvoerig toegelicht.

De industriële expansie, te beginnen met de arbeidsintensieve werkplaats, het locomotiefdepot, het goederen- en rangeerstation, eisten gedurende generaties duizenden arbeiders op; vooral in de tweede helft van de 19de eeuw was de demografische groei spectaculair met een verdubbeling van de bevolking tussen 1846 en 1910. De vraag naar meer woongelegenheid drong zich op, in de eerste plaats in het stationskwartier, op Hanswijk-de-Bercht, aan de Leuvensesteenweg en in Muizen. Het stationskwartier, vóór 1835 nog een onbewoonde vlakte, groeide uit tot een eerder residentiële wijk, die reeds behandeld werd in het inventarisdeel 9n over de Mechelse binnenstad.

Op Hanswijk-de-Bercht en nabij de Leuvensesteenweg ontstonden aan het einde van de 19de eeuw woonwijken voor de arbeiders van het spoor (zie Leuvensesteenweg). Rond dezelfde tijd kende ook de omgeving van Brusselse- en Tervuursesteenweg, Liersesteenweg en Nekkerspoel een proletarische toeloop wat onder meer resulteerde in de oprichting van nieuwe parochies: Sint-Libertus (Nekkerspoel) in 1888, Sint-Jan Berchmans (Brusselsesteenweg) in 1890, Sint-Jozef Coloma (Tervuursesteenweg) in 1898. Van de talrijke arbeidershuizen die toen werden gebouwd, bleven nog vele exemplaren

bewaard. Veelal werden ze in serie opgetrokken op privé-initiatief en met speculatieve doeleinden.

BERLEMONT F.A., Mechelse Kronieken van het jaar 1 tot 1945, Brussel, 1975.

BOSCHMANS L., De ruimtelijke evolutie van de Stad Mechelen gedurende de voorbije 150 jaar, geïllustreerd door kaarten en plannen.

De Geschiedenis van Mechelen. Van Heerlijkheid tot Stadsgewest, o.l.v. VAN UYTVEN R., Tielt, 1991.

EGELS P., Beschermingsaanvraag Mechelse Tuinwijken. Onuitgegeven dossier RIM, Mechelen, 1994.

GODENNE L., Malines jadis et aujourd'hui, Mechelen, 1908.

HOLEMANS H. en LEMMENS P., Molens van Klein-Brabant, Mechelen en de Rupelstreek, Nieuwkerken, 1987, p. 47-64.

MARCHAU J., Schets van het Mechelse Stadsbeeld bij de aanvang van de XIXe eeuw, in Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, dl. LIX, 1963, p. 121-150.

ROGIER M.C.G., Bijdrage tot de geschiedenis van de Belgische spoorwegen te Mechelen, Mechelen, 1978.

ROGIER M.C.G., Mechelen middelpunt van de Belgische staatspoorweg, Mechelen, 1983.

Rond de mijlpaal. Industrieel erfgoed in Mechelen. Co-productie VVV Industrieel Erfgoed, VVIA, RIM, 1990.

Tentoonstelling Mechelen bouwt, Mechelen, 23 augustus - 5 oktober 1958.

VAN CASTER W., Namen der straten van Mechelen en korte beschrijving hunner vorige of nog bestaande oude gebouwen, Mechelen, 1901.

VERBESSELT J., Het Parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw, dl. XIV: tussen Zenne en Dijle IV, Zoutleeuw, 1969, p. 135-156.

VERMOORTELT F., Mechelen, de mémoires van een stad, Brugge, 1986.

Bron: Kennes H., Plomteux G. & Steyaert R. 1995: Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kanton Mechelen, Bouwen door de eeuwen heen in in Vlaanderen 13N2, Brussel - Turnhout.

I.13.

De Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed Parochiekerk Sint-Libertus (ID: 1500)

Alle foto's

Administratieve Gegevens

Alternatieve naam:

Provincie: Antwerpen

Gemeente: Mechelen

Deelgemeente: Mechelen

Adres: Nekkerspoelstraat 360

Status: Bewaard

Vastgesteld: Ja

Beschermingen:

Gebeurtenissen:

Adres controle Mechelen 13n2 (11-12-2007 tot 11-12-2007).
inventarisatie Mechelen 13n2 (01-01-1995 tot 31-12-1995).

Verdere informatie:

Beknopte karakterisering

Datering: vóór WO I

Type: parochiekerken

Stijl: neogotiek

Trefwoorden:

Betrokken personen:

Van Boxmeer, Philippe (Ontwerper)

Beschrijving

Historiek. De eerste kerk op Nekkerspoel bevond zich in 't Leitje; deze zogenaamde "Heilige Geestkapel", opklimmend tot circa 1150 werd in 1255 tot parochiekerk verheven; in de loop der jaren vergroot, werd ze in 1578 door de calvinisten verwoest. Van 1585 tot 1603, het jaar waarin de parochie van Nekkerspoel werd afgeschaft, werden de kerkdiensten gehouden in een tot kapel omgevormd gebouw aan de Nekkerspoelstraat dat tot 1797 als hulpkerk in gebruik bleef.

In 1885 werd naar ontwerp van architect H. Meyns een nieuwe hulpkerk opgericht, in 1888 verheven tot parochiekerk. De huidige neogotische kerk naar ontwerp van architect Ph. Van Boxmeer is van 1911-1913. Herstellingwerken ingevolge oorlogsschade in 1915 en na 1945; in 1985-1987 werden in het hoogkoor een steunconstructie en een vals plafond aangebracht.

Beschrijving exterieur. Vrijstaande, georiënteerde basiliek met driebeukig schip van vijf traveeën, ingebouwd transept en recht afgesloten koor van twee traveeën met zijkoren; tegen de noordgevel aangebouwde driekwartronde doopkapel (ter hoogte van de inkom), toren, magazijn - nu weekkapel - en sacristie (ter hoogte van transept en koor).

Volledig breukstenen parement, dorpels en dekstenen van arduin en leien bedaking. Westgevel voorafgegaan door spitsboogportaal, de zuid- en noordzijde met haaks op het schip aangebrachte zijbeuktraveeën en transeptarmen, zijkoren onder lessenaarsdak en vierledige toren onder leien spits. Samenspel van lijst- en puntgevels, laatst genoemde alle met aandak. Sterk geprononceerde travee-indeling door middel van versneden steunberen, lisenen, spaarvelden. Sober omlijste spitsboogdeuren, dito gekoppelde lancetboog- (benedenregister en toren) en roosvensters (bovenregister).

Beschrijving interieur. Bepoeterd en beschilderd interieur met spitse scheibogen op arduinen zuilen met achzijdige sokkel en dito knoppenkapiteel; overkluizing met okerkleurige bakstenen spitsbooggewelven met bepleisterde gordelbogen; doopkapel met bakstenen koepelgewelf.

Mobilair: gepolychromeerd houten beeld van Sint-Antonius uit de 17de eeuw. In weekkapel, gepolychromeerd houten Onze-Lieve-Vrouwebeeld met kind met wereldbol en scepter, Mechels werk uit de tweede helft van de 16de eeuw, afkomstig van vroegere Heilige Geestkapel.

Meubilair: neogotische biechtstoelen, marmeren doopvont en glasramen met voorstelling van Sint-Libertus, Sint-Antonius en Sint-Bernardus door L. Pluys (zuidtranseptarm), afkomstig van voorlopige kerk, panelen met vier evangelisten afkomstig van vroegere preekstoel.

KONINKLIJKE COMMISSIE VOOR MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN, Archief, Plannen naar ontwerp van Ph. Van Boxmeer, 1910.

PROVINCIAAL ARCHIEF ANTWERPEN, Kerken, Mechelen, Sint-Libertus, dossier 2.

DE BRUYN A., Honderd jaar parochie Sint-Libertus te Mechelen. Honderd jaar Nekkerspoel en Pasbrug, Mechelen, 1988.

[DE BRUYN A.], Sint-Libertusparochie Mechelen 1885-1985. Gids bij de tentoonstelling over het oude Nekkerspoel en Pasbrug tot aan de oprichting van de hulpkerk in 1885. 12 oktober - 20 oktober 1985.

Bron: Kennes H., Plomteux G. & Steyaert R. 1995: Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kanton Mechelen, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 13N2, Brussel - Turnhout.

1.14.

De Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed Albert Grisarstraat (ID: 13367)

Administratieve gegevens

Alternatieve naam

Type Straat

Locatie Albert Grisarstraat (Antwerpen)

Beschermingen

Gebeurtenissen

Inventarisatie Antwerpen (01-01-1976 tot 31-12-1989).

Links

Beknopte karakterisering

Datering:

Type:

Stijl:

Trefwoorden:

Beschrijving

Tussen Lamorinièrestraat en Boomgaardstraat.

Aangelegd bij K.B. van 13 oktober 1875 op gronden de gebroeders Grisar en van de burgerlijke godshuizen. Naamgeving naar de componist Albert Grisar (1808-69).

Vnl. bebouwd met neoclassicistische burgerhuizen vanaf 1890, enkelhuistype met drie trav. en twee tot drie bouwl. onder zadeldak. Bepaalde en beschilderde of gecementeerde lijstgevels met rechth. muuropeningen, balkons waaronder diverse met ijzeren leuning. Nr. 6 en nr. 44 met bewaarde houten winkelpui in neoclassicistische stijl, e.g. daterend van 1896 (fig. 2).

SAA, Bouw. D2, 1896, MA. 20.316, doss. 1263.

Bron: Plomteux G. & Steyaert R. met medewerking van Wylleman L. 1989: Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Antwerpen, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 3NC, Brussel – Turnhout.

I.15.

DE KONINKLIJKE KRING VOOR OUDHEIDKUNDE, LETTEREN EN KUNST VAN MECHELEN, 125 JAAR JONG

Een kort historisch overzicht “van dit tot beter...”

Mechelen omstreeks 1885. Drie jongemannen, spoorwegbeambte Leopold van den Bergh, jurist en kandidaat-notaris Constant Vervloet en boekhandelaar Henry Cordemans verzamelden elk afzonderlijk oude boeken en snuisterijen, die vooral betrekking hadden op de geschiedenis van hun stad. Hun terrein was beperkt. Buiten enkele antiquairs bezochten zij ook de wekelijkse voddemarkt. Ze ontmoetten elkaar en geraakten met elkaar bevriend, dankzij hun gemeenschappelijke interesse. Ze ontmoetten elkaar op vrijdagavonden in de herberg Le Globe op de Botermarkt waar ze hun nieuwste ontdekkingen bespraken.

Bij die gesprekken groeide de gedachte om een vereniging te stichten, die de Mechelaars meer belangstelling moest bijbrengen voor hun eigen – uiteraard roemvolle – geschiedenis, en hen bewust moest maken wat het betekende zich “een echte maeneblusscher” te mogen noemen! Zij gingen op bezoek bij de bekendste Mechelse oudheidkundigen en verzamelaars, maar die sloten zich niet aan bij het enthousiasme van de drie jongemannen. Toch lieten zij zich niet ontmoedigen en zochten steun bij hun leeftijdsgenoten en gelijkgestemden voor hun interesse in de geschiedenis en de kunsten van onze stad.

Met twaalf waren ze, toen zij op 24 maart 1886 in de herberg Le Globe onze Kring stichtten onder de benaming: Kunstminnende Kring onder de zinspreuk Van dit tot Beter. Hun namen waren naast de reeds vernoemde pioniers, de broers architect Alexandre en decoratieschilder en academieleraar Willem Aerts, Louis Cabuy, technisch tekenaar en academieleraar Hyacinthe Coninckx, de architecten Joseph Huyghebaert en Philippe van Boxmeer en tenslotte Emile en François van der Auwera en Charles van Haesendonck.

Enkele maanden later werd de benaming van de Kring gewijzigd in Oudheid- Letter- en Kunstkring van Mechelen, wat spoedig werd verfranst tot Cercle Archéologique et Artistique de Malines. Die Franse benaming zou lange tijd gangbaar blijven, wat niet verwonderlijk is, gezien de tijdsgeest en het burgerlijke karakter van het genootschap.

Om de drie weken werd er vergaderd, waarbij soms maar drie of vier leden aanwezig waren en waarbij al eens een collega-voordrachtgever gewoon niet opdaagde. Toch zetten enkele leden door. In april 1887 werd de eerste openbare voordacht georganiseerd. De gastspreker was de Brusselse stadsarchivaris Alphonse Wauters, die zoals de Mechelse Courant weergeeft “zijne talrijke aanhouders gedurende eene uur en half in gemeenschap [had] gesteld met twee voornamen schilders der Vlaamsche School”, waarvan één zelfs “een inboorling onzer stad”!

Vanaf de jaren 1890 groeide de Kring uit. Het ledenaantal steeg en het eerste jaarboek verscheen. In die jaren werden nog wel eens lezingen gegeven over het leven van insecten of de schoen doorheen de tijden, toch bezochten meer en meer leden het Mechelse stadsarchief, wat de originaliteit en de waarde van hun onderwerpen uiteraard ten goede kwam.

In juni 1902 werden voor het eerst lichtbeelden geprojecteerd. De atheneumleraar D' Awans hield toen een lezing over Egypte en Oswald Magnus, zoon van de industrieel Edmond Magnus, toonde met zijn diaprojector eigen opnamen van Mechelen.

De leden van de Kring maakten ook excursies, in 1895 bijvoorbeeld naar het kasteel van Gaasbeek, maar vooral de historische gebouwen van onze stad en met name de Sint-Romboutskathedraal en haar toren werden vaak bezocht. In augustus 1897 organiseerde de Kring voor het eerst het jaarlijks congres van de Federatie der Oudheidkundige Kringen van België. Dat begon op zondagvoormiddag in het Gerechtshof, het voormalige Paleis van Margareta van Oostenrijk. De congresgangers stapten dan in stoet naar het stadhuis, terwijl de beiaard de Brabançonne speelde en overal vlaggen wapperden. Op het stadhuis werd het gezelschap ontvangen door burgemeester en schepen en grand uniforme. 's Avonds werd een banket gehouden en op de vooravond van de laatste congresdag nam Mechelen op waardige wijze afscheid van zijn vele gasten met een openluchtconcert op de Grote Markt, gevolgd door een beiaardconcert door Jef Denyn, begeleid door een koor en thebaanse trompetten van het Tweede Artillerieregiment.

De leden van de Kring vonden voor hun vergaderingen en lezingen een onderkomen in een zaaltje in het Hof van Busleyden, later in het Stadsarchief, het huidige Schepenhuis. Er werd gepubliceerd, er werden voordrachten gehouden. De kring bleef zich bekommeren om het historisch en archeologisch patrimonium van onze stad.

Onze Kring overleefde de Eerste Wereldoorlog. In 1936 werd het 50-jarig bestaan luisterrijk gevierd. Tijdens de bezetting van 1940-'44 sloot de Kring niet aan bij de zogenaamde nieuwe orde. De toegang tot het Schepenhuis werd haar verboden. Na de Bevrijding kwam zeer vlug eerherstel en met de bereidwillige hulp van het stadsbestuur werden boeken en meubilair teruggebracht naar het stadsarchief.

Op 23 maart 1986 vierde de Kring haar 100-jarig bestaan, met een schitterende academische zitting in de raadzaal van het stadhuis. Onze ere-voorzitter Aloïs Jans hield de welkomstrede, François Wollebrants schetste de pioniersjaren van de Kring, Henry Joosen, onze toenmalige ere-voorzitter, belichtte de jongste geschiedenis van de Kring en burgemeester Jef Ramaekers sprak een slotwoord tot de talrijke leden en genodigden. De gedenkpenning voor deze eeuwfeestviering werd ontworpen door Frans Walravens, de toenmalige directeur van de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten.

De Kring verhuisde in de jaren '90 van de vorige eeuw met het stadsarchief mee naar het Hof van Habsburg en blijft er nauw mee verbonden. Nu nog staan de eikenhouten meubels van de Kring er: de hoge kast, een aantal stoelen en de lange tafel, waarrond het bestuur eertijds vergaderde. Ze bevinden zich in de leeszaal genealogie en worden nog steeds gebruikt. Daar vergadert maandelijks het bestuur en in de leeszaal op de derde verdieping worden gewoonlijk de lezingen gehouden.

Wanneer we door de 125 jaar geschiedenis van de Kring draven en alle activiteiten

overlopen aan lezingen, publicaties, organisaties van grote tentoonstellingen, colloquia, enz., is het duidelijk dat dit alles werd gedragen, uitgedragen en geschraagd door markante en prominente leden van onze Kring, allen met een groot hart voor onze stad.

Ik wil vijf onder hen kort schetsen: de kanunniken Guillaume van Caster en Jozef Laenen, dokter Georges van Doorslaer, Raymond van Aerde en Henry Joosen.

Guillaume van Caster werd na zijn studies aan het College Pitzemburg en aan het Mechels Seminarie in 1860 benoemd tot priester en tot kapelaan van Mgr. Victor Scheppers. Hij gaf les in de kantschool bij de Congregatie van de Zusters van Onze-Lieve-Vrouw van Barmhartigheid ('Loretten') en zal zich van dan af steeds voor de kantkunst blijven interesseren. Wie zich vandaag wil verdiepen in de geschiedenis van o.a. de Mechelse kant, komt uit bij Guillaume van Caster. In 1870 werd hij leraar aan het Leuvense Koninklijk Atheneum en kreeg hij meer wetenschappelijke armslag. Vanaf omstreeks 1880 werd hij, zowel vanuit burgerlijke als kerkelijke zijde, benoemd tot lid van tal van commissies die alle met (kunst)geschiedenis, oude kunstambachten en monumenten te maken hadden. En dit tot in Londen toe! Als schatbewaarder (1883) van de kerkfabriek van Sint-Rombouts leidde hij actief de binnenrestauratie en het onderhoud van het meubilair. Van Caster was doordrongen van Mechelen en haar glorie en wee degene die zijn enthousiasme voor zijn stad niet deelde! Zo was hij een fel verdediger van de restauratie van de Lakenhalle (en Belfort) en een fervent aanhanger van de 'gotiserende' opvatting inzake de Tentoonstelling van 1864, Dat bracht hem geregeld in botsing met de stadsarchitect, die hij zijn spot niet spaarde. In 1890 sloot hij zich aan bij onze Kring. In 1897 werd hij een eerste maal voorzitter van de Kring en vanaf 1902 bleef hij die functie uitoefenen tot aan zijn overlijden. Onder zijn talrijke publicaties zijn er twee die speciale aandacht verdienen, namelijk zijn geschiedenis van de straten in onze stad en "het echte plan van Sint-Rombouts". Hij ijverde vurig voor het plaatsen van de nog ontbrekende spits op de toren. Tijdens Wereldoorlog I werd onze stad zwaar beschadigd, wat voor deze flamboyante oude priester hard aankwam. Op 7 mei 1918, in zijn 81ste levensjaar, sloot hij voorgoed de ogen.

François van der Jeught
Secretaris

Deze bijdrage verscheen in het Mededelingenblad, jg. 42, nr. 2, april-mei-juni 2011, p. 9-17.

I.16.

Hoger Instituut voor Schone Kunsten, Antwerpen (1885-1995)

Historische schets

Het Nationaal Hoger Instituut voor Schone Kunsten te Antwerpen werd opgericht met het KB van 5 oktober 1885, als een afsplitsing van de Academie voor Schone Kunsten. De Academie bleef het lager en middelbaar onderwijs verzorgen, terwijl het hoger onderwijs werd ondergebracht in het Hoger Instituut voor Schone Kunsten ('Institut Supérieur des Beaux-Arts; 'Hooger Gesticht met speciale werkplaatsen', 'Hooger Gesticht der Schoone Kunsten'). Deze beslissing kwam er na ca. acht jaar overleg in verschillende raden en commissies, waarbij schilder Karel Verlat als één van de belangrijke drijvende krachten fungeerde.

Het Instituut hing, anders dan de Academie, uitsluitend af van de staat: het professorencorps werd (op voorstel van de bevoegde minister) door de koning benoemd ("de inrichting moest gelijkvormig zijn aan die van de rijksuniversiteiten, met een besturende raad bestaande uit leraren uit het hoger Kunstonderwijs en de te benoemen titularissen"), terwijl de leraars van de Academie benoemd werden op advies van de Raad van Beheer en de gemeenteraad. De uitvoering van het KB van 5 oktober 1885 viel onder de bevoegdheid van het ministerie van Landbouw, Nijverheid en Openbare Werken.

De lessen gingen van start op 26 januari 1887. Het Hoger Instituut telde verschillende ateliers: figuur-, landschap- en dierenschilderkunst (het atelier voor dierenschilderen was oorspronkelijk niet voorzien, maar werd vrijwel meteen ingericht), beeldhouwkunst, bouwkunst of architectuur, burijngravure en het graveren van medailles.

Vanaf 1926 werd de afbakening van de bestuurlijke bevoegdheden aangepast. Voordien vormden de professoren van de Hoger Instituut een Raad, die drie kandidaten voor het voorzitterschap voordroeg aan de bevoegde minister. De gekozene fungeerde dan gedurende drie jaar als 'primus inter pares'. In 1926 kreeg het Hoger Instituut, net als de Academie, een bij KB benoemde directeur. Isidoor Opsomer was de eerste die deze functie uitoefende. Vanaf 1936 werden de twee directeursfuncties in één persoon verenigd.

Met het KB van 19 maart 1932 kregen de Academie en het Hoger Instituut rechtspersoonlijkheid; beide scholen hadden ook een afzonderlijke Raad van Beheer. Met het KB van 20 augustus 1934 werd een nieuw organiek reglement vastgelegd en werd ook het nationale, overkoepelende karakter van het Hoger Instituut bekrachtigd door de 'nationale' samenstelling van de Bestuurscommissie.

Volgens het KB van 20 augustus 1934 werden 9 werkplaatsen of ateliers voorzien: twee voor figuurschilderen en samenstelling, landschapschilderen, schilderen van dieren, beeldhouwkunst, bouwkunst, sier- en monumentale kunst, kopergraveer- en etskunst, houtsnijkunst en steendruk. Elke verwijzing naar theoretische leergangen viel weg uit het reglement.

Eind jaren dertig werden belangrijke wijzigingen doorgevoerd in het architectuur- en onderwijslandschap n.a.v. de wettelijke bescherming van het diploma (KB van 5 september 1936) en de titel en het beroep van architect (Wet van 20 februari 1939). In functie van de inhoudelijke richtlijnen die in het KB werden opgenomen, werden ook aan de Academie en het Hoger Instituut (vanaf 11 oktober 1938 'Nationaal Hoger Instituut voor Schone Kunsten en Bouwkunst') belangrijke wijzigingen doorgevoerd. De invulling van het vernieuwde opleidingsprogramma en uitbreiding van het professorenbestand luidde een periode van vernieuwing in, welke op 10 augustus 1946 leidde tot de verzelfstandiging in een aparte School voor Bouwkunst en Stedebouw van de architectuuropleiding, die voordien toebehoorde aan de Academie en het Hoger Instituut voor Schone Kunsten (die beiden bleven voortbestaan als kunstschool).

Na WOII werden vijf ateliers voor schilderkunst ingericht (figuur-, portret-, landschap-, marine- en dieren-schilderen). Aparte ateliers werden ingericht voor beeldhouwkunst, houtsnede, kopersnede en lithografie, monumentale kunsten (tapijt-, mozaïek- en glasraamontwerpen) en voor hogere tekenkunst. Er werden o.a. cursussen in kunstgeschiedenis, letterkunde, heraldiek en esthetica gedoceerd.

Sinds 1972 behoort het NHISK tot het Hoger Kunstonderwijs van de derde graad. De disciplines van schilderen, beeldhouwen, grafiek en monumentale kunst (en tekenen als gezamenlijke discipline) werden uitgebreid met keramiek, juweelontwerpen, fotografie,

mode- en toneelkostuumontwerpen en grafische vormgeving. Zo ontstonden 9 specialisaties, die aansluiten op de specialisaties die door de Academie werden aangeboden.

Het KB van 17 juli 1972 maakte het HISK de officiële en enige derdegraadsinstelling van het Vlaamse kunstonderwijs. In de Commissie van Toezicht waren de vijf Vlaamse provincies vertegenwoordigd. Ook een Raadgevende Commissie werd ingesteld om specifieke onderwijsproblemen te onderzoeken en het werk van de studenten te beoordelen.

De opleiding duurde drie jaar, met als toelatingsvoorwaarden een artistieke proef en een diploma van 4 jaar hoger kunstonderwijs.

BIJLAGE II: Lijst van werken waar Van Boxmeer als architect bij betrokken was

Jaar/periode	Aard van de werken	Adres
1892	Bouw woning voor Delafaille	Koeistraat 69 (nu Merodestraat) te Mechelen
1892-1893	Bouw rusthuis Relegem	Hoogstraat 69 te Zemst
1892-1893	Restauratie Keizershof	Keizerstraat 3 te Mechelen
1892 – 1901 & 1909	Restauratie Sint-Katelijnekerk	Katelijnekerkhof te Mechelen
1893	Bouw woning Basse	Leopoldstraat te Mechelen
1894	Bouw rusthuis van de Zusterkens der Armen	Oude Brusselsesteenweg te Mechelen
1895	Restauratie van huis 'In den vijgenboom'	A.B.-straat 1 te Mechelen
1897	Ontwerp gaanderij groentehal	
1898	Bouw burgerhuis Sint-Michiel	Albert Grisarstraat 24 te Antwerpen
1ste kwart 20ste eeuw	Bouw neogotisch noordportaal Sint-Janskerk	Sint-Janskerkhof te Mechelen
1900-1901	Wijzing van het grondplan van de Norbertinessenpriorij Onze-Lieve-Vrouw van Lelieëndal	Bruul 54-56 te Mechelen
1900-1901	Restauratie van huis 'De Kluis'	Guldenstraat 6 te Mechelen
1900-1911	Restauratie stadhuis met Keldermansvleugel en ontwerp tot restauratie stadshalle	Grote Markt 20 te Mechelen
1901	Bouw meisjesschool	Colomalaan 1 te Mechelen
1902	Restauratie 'Hemelrijk'	Onze-Lieve-Vrouwstraat 64 te Mechelen
1902	Bouw eigen woning	Consciencestraat 7 te Mechelen
1902	Bouw burgerhuis 'De Beitel, De Passer en 't Penseel'	Grote Markt 19 te Mechelen
1902-1903	Restauratie van 'Gulden Kop' / 'Prins van Parma'	Sint-Katelijnestraat 115
1903	Bouw pastorie Sint-Jozef Coloma	Tervuursesteenweg 18 te Mechelen
1905	Restauratie van huis 'Sint-Jozef'	Haverwerf te Mechelen
1905	Heroprichten van 'In den Boer à la Mode'	Grote Markt 5 te Mechelen
1906	Restauratie van 'De Kat' / 'La Pomme d'or'	Grote Markt 13
1906-1908	Bouw van / samenwerking met P. Langerock aan de bouw van het 'Kasteel	Kasteelstraat 58-60 te Retie

	du Four'	
1907-1908	Restauratie De Beyaert	Grote Markt 1 te Mechelen
1908	Bouw burgerhuis 'Rome'	Grote Markt 38 te Lier
1908	Restauratie 'De Pekton'	Van Beethovenstraatje te Mechelen
1909	Bouw zetel van de Bank van Mechelen	Bruul 55-57 te Mechelen
1909-1910	Restauratie 'In den Bonte Os'	Steenweg 3 te Mechelen (niet bewaard)
1910	Bouw 'De Zeeridder'	Beffersstraat 33-35 te Mechelen
1911	Restauratie huis 'Jordens'	Ijzerenleen te Mechelen
1911-1913	Bouw parochiekerk Sint-Libertus	Nekkerspoelstraat 360 te Mechelen
1912	Bouw pastorie Sint-Libertus	Nekkerspoelstraat 362 te Mechelen
1912	Restauratie 'De Kreeft'	Ijzerenleen 48 te Mechelen
1913	Restauratie gevel 'Au Berger'	Schonemarkt 1 te Mechelen
1913	Restauratie 'Den Gekroonden Leeuw' / 'Den Spaarpot'	Hoogstraat 25-27 te Mechelen
Na WOI	Bouw woning Van Velsen	Ijzerenleen 26 te Mechelen